5889

బౌద్ధవాఙ్మయము: పరిశోధన

బౌద్ధవాఙ్మయ పరిశోధనోదంతము చాల విచిత్రమైనది. హిందువుల వలెనే బౌద్ధులును, తమ మతగ్రంథములను మతాంతరులకు చూపక కడుజాగ్రత్తతో వాటిని పేటికలలో పెట్టి తమ తమ పుస్తకభాండారముల భద్రపరచి యుంతురు. హిందూదేశమున బౌద్ధమత మున్నదో యంతరించిన దనుటచేత తన్మతగ్రంథము లేవియో, అవి ఏ భాషలో నున్నవో బౌద్ధులకు మాత్రమే తప్ప తదితరులకు తెలియనే తెలియదు. నశించిపోక ఏమూలనైన ఒదిగి మదిగి బౌద్ధ మింకను ప్రాణముతో నున్నను, చాలనాళ్ళకు అది హిందూమత లక్షణముల నవలంబించి వారలకు తన్మతానుకరణమే యై, పేరునకు మాత్రమే బౌద్ధముగ నిలిచిపోయెను. అందువలన ఉన్న మతగ్రంథములైనను సమర్థులును, పండితులునైన మతాచార్యులకే కాని తదితరులకు తెలియరాక యుండెను. ఈకారణమువలన పౌరస్త్యులైన భారతీయులకే వీటిని గురించి తెలియలే దనిన ఇక పాశ్చాత్యులైన యూరోపియనులమాట యేల?

క్రీస్తుశకము పందొమ్మిదవశతాబ్ది ప్రాచ్యవిజ్ఞానపరిశోధన ప్రారంభయుగము. ఈ యుగారంభమున విజ్ఞానతృష్ణ కల పాశ్చాత్యపండితులును, వారు చూపినమార్గముననే యనుసరించి కొందఱు ప్రాచ్యపండితులును ఈప్రాచ్య విజ్ఞానరత్నాకరమును మథింపజొచ్చిరి. ఈ సందర్భముననే యీపౌరస్త్య, పాశ్చాత్యపండితులకు బౌద్ధవాఙ్మయోదంతము తెలియవచ్చినది. అప్పటికయినను బౌద్ధమతగ్రంథములు పాలీభాషలో నున్నవని మాత్రమే వారికి తెలియును. అవి సంస్కృతభాషనుగూడ గలవనుట క్రీ. శ. ౧౮౨౧-౧౮౨౪ల నడిమి కాలమున మాత్రమే తెలియవచ్చిన రహస్యము. ఈ రహస్యము వెల్లడియగుటకు కారణభూతు డైనవాడు బ్రియన్ హౌటన్ హాడ్జ్‌సన్ దొర.

ఈతడు క్రీ. శ. ౧౮౨౧లో నేపాళదేశపు 'బ్రిటిషురెసిడెంటు'గ నియమింపబడెను. ఈయుద్యోగమును స్వీకరించిన నాటినుండియు ఈతడు ఆదేశపు ప్రజల మతవాఙ్మయములను గురించి తెలిసికొన కృషి చేసెను. తత్ఫలితముగ ఈతని కచ్చటి మతాచార్యులతో మైత్రి కలిగెను. వీరిలో బౌద్ధులు చాలమంది కలరు. వీరి విహారములకు, మఠములకు బోయి, యచ్చటి పుస్తకభండారములలోని బౌద్ధగ్రంథములను పరిశోధించి, తన్మతాచార్యుల సహాయమున అఱువది బౌద్ధమతగ్రంథసంపుటములను సంపాదించెను. వాటి నన్నిటిని పరిశీలనార్థము కలకత్తా బెంగాలు ఏషియాటిక్

సొసయిటీవారికి పంపెను. కాని యచ్చటి పరిశోధకపండితు లెవ్వరును ఆగ్రంథములపరిశోధనయం దాసక్తి కలవారుగ గాన్పింపకపోవుటచేత అవేగ్రంథములు మఱి రెండుజతలు సంపాదించి, ఒకజత లండను 'ఏషియాటిక్ సొసయిటీవారికిని, మఱియొకజత పారిస్ (ఫ్రాన్సు), 'సొసయిటీ ఏషియాటిక్'వారికిని పంపెను. ఇట్లు పంపుటయే కాక అతడు తానుగూడ ఆగ్రంథములను బాగుగ పరిశోధించి, యచ్చటి బౌద్ధమతాచారాదులనుగూర్చి తెలిసికొని పత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాయుచువచ్చెను. హాడ్గ్సనపరిశోధనలవలన ఈబౌద్ధమతవాఙ్మయము నేపాళదేశమున క్రీస్తుశకము రెండువందలసంవత్సరములనుండియు నున్నట్లు తెలియవచ్చెను. త్రివిష్టప మనబడు తిబెత్తుదేశమున బౌద్ధమతము బాగుగ పాదుకొన్నపిదప క్రీ. శ. ఏడెనిమిదశతాబ్దములలో, ఈబౌద్ధవాఙ్మయ మంతయు తిబెత్తుభాషలోని కనువదింబడెను. చీనాదేశమునుండి ముద్రణయంత్రము తిబెత్తుకు వచ్చిన పిదప ఈగ్రంథము లన్నియు ముద్రితములై ఒక్కొక్కగ్రంథమున కెన్నిప్రతులు కలసిన అన్నిప్రతులు దొరకుచుండెడివి: కాని తిబెత్తుభాష రానిది ఆగ్రంథముల ప్రయోజన మేమి, పరిశోధకపండితులకు?

సరిగా ఇదేసమయమున దైవికముగ ఆ లోటుకూడ దీరెను. హంగేరీ (ఆస్ట్రియా) నుండి అలెగ్జాండరు సోమ డి కొరోసీ అను తద్దేశీయు డొకడు పురాతత్త్వపరిశోధనయం దాసక్తి కలవాడు—మధ్యఆసియాఖండమున ఎచటనో హంగేరీదేశస్థుల ఆదిమనివాసస్థలము ఉండవలెనని యూహచేసి, దానిని కనిపట్టవలయునను మహోత్సాహముతోను, ఆశతోను హంగేరీనుండి తిబెత్తు వఱకు కాలినడకను ప్రయాణముచేసి వచ్చెను. తుదకాత డచ్చటికి నచ్చుపచ్చటికి దేశమును, భాషయు గూడ గ్రొత్త నగుటచేత తద్దేశభాషను - స్వప్రయోజనము నిమిత్తమే - నేర్చుకొనవలసినవా డయ్యెను. నూతనభాషాదేశమున బుట్టిన నూతనోత్సాహ మాతనిని స్వకార్యానరణోన్ముఖునిగ జేయుటకు మాఱుగ ఆతనిదృష్టిని తద్దేశవాఙ్మయముపై ద్రిప్పెను. తిబెత్తు బౌద్ధవాఙ్మయమును పరిశోధించి లోకమున కందలి సంగతులను దెలుపు భారము ఉత్సాహవశమున ఆతనిపై బడెను. ఆతడు తిబెత్తుబౌద్ధమతగ్రంథములను చాల పరిశీలించి పరిశోధించెను. తిబెత్తుదేశములోని బౌద్ధగ్రంథములు రెండు గొప్పగ్రంథభండారములలో కలవు. వీటినే కంజూరు, తంజూర్ లందురు. కంజూరు గ్రంథభండారమున నూఱు, నూటఎనిమిది సంపుటములు కలవు. ఒక్కొక్కగ్రంథమునకు పాఠభేదముల నొప్పు వేలువేలు ప్రతులు కలవు. అసలు గ్రంథములు ౧౦౮౩ వఱకు నున్నవి. ఇక తంజూరుగ్రంథభండారమున రెండువందలయిరువదియేడు సంపుటములు కలవు. హంగేరీదేశస్థుడు క్రొత్తమతవాఙ్మయమును గనిపట్టితి నన్న ఉత్సాహమున ఏతద్గ్రంథజాలమును జాలవఱకు నవలోడనము చేసి

నను, గీని నంతను మథించుట ఒక్కనికి తలకు మీరాటిన పని. అయినను అతడు చేయగలిగినంత చేసి తన పరిశోధనఫలితములను వ్యాసరూపమున పత్రికల బ్రకటించెను; కాని గ్రంథముల కనువాదములు చేయడయ్యెను. ఇట్టిపనికవకాశము కలుగకపూర్వమే, అనతికాలముననే, ఆతడు ఏతత్కష్టతమ ప్రాచీనాస్యమత భాషాధ్యయనమునకు జిక్కి యసువులం గోలు పోయెను. జ్ఞానతృష్ణ యాలసటను గాని, యపాయమునుగాని యెఱుంగదుకదా!

నేపాళదేశమున హాడ్జసన్ దొరయును, తిబెత్తు దేశమున సోమ డి కొరోసీయును బౌద్ధవాఙ్మయ పేటికలనుగాలించి యందలి యమూల్యవిషయములను లోకమునకు వెల్లడించుచుండినప్పుడే మంగోలియాలోని బౌద్ధవాఙ్మయమును ష్మిట్ దొర (Schmidt)యు, సింహళమునందలి బౌద్ధవాఙ్మయమును జార్జి టర్నరు దొరయు తరుచుచు, తమ ప్రయత్నఫలితములను లోకమునకు వెల్లడించుచు వచ్చిరి. హాడ్జసన్ దొర పారిస్ పంపిన బౌద్ధమత గ్రంథములను యూజీన్ బర్నాఫ్ పరిశోధించి, తనపరిశోధనఫలితముల నాతడుకూడ ఇంచుమించుగ ఈ కాలముననే లోకమునకు వెల్లడిపఱచుచుండెను. ఈవిధమున నేల నాల్గుచెఱగులనుండియు బౌద్ధమతవాఙ్మయవిజ్ఞాన ప్రవాహమువఱదలై ప్రవహింపసాగెను. నాటినుండియే, అనగా పందొమ్మిదవశతాబ్ది ప్రథమ పాదాంతమునుండియే లోకమునకు బౌద్ధమత వాఙ్మయము యొక్క అసలుస్వరూపము వ్యక్తమయ్యెను.

నాలుగు దిశలనుండియు దెలియవచ్చిన బౌద్ధమతవాఙ్మయ విషయకవృత్తాంతము నవలోకింపగా బౌద్ధమతగ్రంథములు సంస్కృతమున ఒక్క నేపాళదేశముననే కాక చీనా, జపాను, తిబెత్తు దేశములలోగూడ కలవని వెల్లడియైనది. చీనా, జపాను, తిబెత్తుదేశములలోని బౌద్ధమతగ్రంథములు సంస్కృతభాషనున్నవి అనుదుగ గాన్పించుచున్నను అవి అసలు సంస్కృతగ్రంథములకు అనువాదములని స్పష్టమాయెను. ఈగ్రంథములవలన దెలియవచ్చిన బౌద్ధమతమునకు, నేపాళదేశ బౌద్ధమత గ్రంథములవలన దెలియవచ్చిన బౌద్ధమతమునకు అంత వ్యత్యాసము కానరాదు. ఇట్లే మఱియొకవిషయముకూడ దెలిసినది. సింహళదేశమునందలి బౌద్ధమతగ్రంథములు పాలీభాషలో నున్నట్లే బర్మా, సయామ్, అనామ్ మొదలైన ఆసియాఖండ దక్షిణదేశములలోని బౌద్ధమతగ్రంథములును పాలీభాషనే కలవు. ఈపాలీభాషాగ్రంథముల బౌద్ధమతము వ్యత్యాసము లంతగలేక ఒక్కటి యనియే స్పష్టమయ్యెను. అంతియేకాక పాలీగ్రంథ బౌద్ధమతమునకు, సంస్కృత గ్రంథ బౌద్ధమతమునకు చాల వ్యత్యాసము కలదని కూడ సిద్ధాంతమయ్యెను. ఈపోలికలను, ఈవ్యత్యాసములను గమనించి పాశ్చాత్యులైన బౌద్ధవిద్వాంసులు నేపాలు, తిబెత్తు, చీనా, జపానులలో వ్యాపించిన బౌద్ధమతమునకు ఉత్తరబౌద్ధమతమనియు సింహళము, సయాం, బర్మా, అనాం దేశములలోని బౌద్ధమతమునకు దక్షిణ బౌద్ధమతమని

యు పేర్లుపెట్టిరి. కాని యీవిభాగము సరియైనదికాదని 'టక కుసు' మొదలైన ప్రాచ్యదేశ పండితులు చెప్పియున్నారు; ఏలయన సుమత్ర, జావాద్వీపములు హిందూదేశమునకు దక్షిణముననే యున్నను అందు వ్యాపించియున్న బౌద్ధమతము సంస్కృతగ్రంథ బౌద్ధమతమును బోలినదే. అందువలన ఇట్టి ప్రాంతికవిభాగము సరియైనది కాదనియే చెప్పదగును.

కాని యీవిభాగమువలన గొంత యుపయోగము లేకపోలేదు. దక్షిణబౌద్ధమే అసలు బౌద్ధమతము. అశోకుని కాలమున బౌద్ధమత బోధకులు మతవ్యాపనము చేయుటకై సింహళద్వీపమునకు పోయియున్నారు. అట్లువెళ్లిన వారిలో అశోకచక్రవర్తి కుమారుడైన 'మహిందు' ఒకడు. ఇతడే "త్రిపిటకము" లను (బౌద్ధులవేదములు—ఇవి మూడు. ( ) వినయపిటకము (౨) సుత్తపిటకము (3) అభిధమ్మ పిటకము), వాటి భాష్యము లనదగు "అత్థకథ" లను సింహళమునకు గొనిపోయినట్లును,అక్కడివారి కుపయోగపడునట్లు "అత్థకథ "లను సింహళ దేశభాషలోనికి పరివర్తించినట్లును చెప్పుదురు. 'మహిందు'ని సోదరియైన "సంఘమిత్త"యే సింహళములో మొట్టమొదటి మారు బౌద్ధమత మవలంబింపదలచిన స్త్రీలను "భిక్కుణు"లం గావించినట్లు తెలియుచున్నది. "మహిందు"నితోపాటు "ఇత్థియ", "ఉత్తియ", "భద్దసాల", "సుమనులు" కూడ బౌద్ధమతమును వ్యాపింపజేయు నిమిత్తము వెడలిరి. ఈబౌద్ధభిక్షువుల త్యాగశీలమూలమునను, ధర్మనిరతిమూలముననే బౌద్ధమతము సింహళమున వ్యాపించెను. అది అప్పటి నుండియే బర్మా, సయామ్, అనామ్ మొదలైన దేశములకు ప్రాకెను. ఈకారణములవలన పాలీగ్రంథ బౌద్ధమతమును—దక్షిణబౌద్ధమతమును—ఒకవిధముగ అసలు బౌద్ధమత మన వచ్చును. ఉత్తరబౌద్ధ మనునది అశోక చక్రవర్తి యనంతర మభివృద్ధి గాంచిన బౌద్ధమతమునకు పేరు.

అశోకునికాలముననే బౌద్ధులలో బౌద్ధులకు పెక్కు. మతవిషయములను గురించి చాలయభిప్రాయభేదము లుండెను. అశోకుడు వేఱువేఱుబౌద్ధమతశాఖలవారి నేకీకరించుటకై చాల ప్రయత్నించెను. అశోకునికాలమున ప్రధానముగ నుండిన శాఖలు రెండే: స్థవిర, మహాసాంఘికశాఖలు. స్థవిరులు మహాసాంఘికులతో నిర్వహింపలేక మగధను విడిచిపెట్టిరి. వీరిలో 'వినయభాణకము'లనవలంబించినవారు సింహళమునకు బోయిరి. "సూత్రభాణకము"ల నవలంబించినవారు కాశ్మీర, గాంధార దేశముల కరిగిరి. మొదటి తెగవారికి సింహళమును, రెండవ తెగవారికి కాశ్మీర, గాంధారములును ప్రధానస్థానము లయ్యెను. కాశ్మీర, గాంధార స్థవిరులు చాలకాలమువఱకు బుద్ధభగవానుని ఆదిమసిద్ధాంతములకే అంటిపెట్టుకొని యుండిరి కాని కాలక్రమమున దేశమున గలిగిన 'మహాసాంఘిక'ప్రాబల్యమువలన వారి మత స్వరూపమున మార్పుకలిగెను. వీరు క్రమక్రమముగ ఆ సిద్ధాంతములలోని తత్త్వమును గురించియే

చర్చ సేయుచు, దానినే బోధింపదొడగిరి. తత్త్వబోధకు ప్రాధాన్యము కలిగిన పిదప ఈ తెగ వారికే సర్వాస్తివాదు లను పేరు వచ్చెను. అందువలననే ఉత్తరబౌద్ధమున కొంత అసలు బౌద్ధమును, మఱికొంత వృద్ధిపొందిన బౌద్ధమునుగూడ కలదని చెప్పెదరు.

ఈ పైసంగతులవలన చీనా, తిబెత్తు, జపాను దేశములలోని బౌద్ధులకు సంస్కృతమును, సింహళము, బర్మా, సయాము ఆనాములలోని బౌద్ధులకు పాలీయును హిందువులగు సంస్కృతమెట్లో యట్టి పవిత్రభాషలని తేలుచున్నది. ఉత్తరదేశ బౌద్ధులకు సంస్కృతము పవిత్రమైన సామాన్యభాషయైనను వారిలో పెక్కుశాఖ లుండుటచేత ఒక్కొక్కశాఖవారు ఒక్కొక్కవిధమైన భాషను దమ మతగ్రంథముల నాడుకచేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఉత్తరదేశబౌద్ధుల మతగ్రంథములు కొన్ని (సంస్కృత) గ్రాంథికభాషను, కొన్ని గాథా భాషను, వేఱొక కొన్ని ప్రాకృతమునను, ఇక కొన్ని పాలీభాషలోనుగూడ గలవు. క్రీ. శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దిలో నుండిన బౌద్ధభిక్షువగు వినీతదేవు డనుగొప్పవిద్వాంసుడు తమ మతగ్రంథములకు సర్వాస్తివాదులు సంస్కృతమును, సమ్మితీయులు అపభ్రంశమును, స్థవిరవాదులు పైశాచిని వాడుచుండినట్లు తెలిపియున్నాడు.

క్రీస్తుశకము పందొమ్మిదవ శతాబ్ది ప్రథమపాదాంతమున ప్రాచ్య, పాశ్చాత్యపండితుల పరిశోధనలవలన బౌద్ధమత, వాఙ్మయోదంతము లీరీతిని లోకమునకు వెల్లడియైనవి. పైని తెలిపిన విషయములన్నియు తద్విద్వాంసుల వ్రాతలవలన దెలియవచ్చినవే. నాటినుండి విదేశీయులును, స్వదేశీయులును గూడ బౌద్ధమత వాఙ్మయమును చిలుకుచున్నారు. చిలుకగా, చిలుకగా అందలి కొన్ని సమస్యలు తొలగుచున్నవి; మఱికొన్ని ఇదివఱ కనుగొననట్టివి కలుగుచున్నవి. అయినను గతశతాబ్దమునందు కంటె నేడు ఈ బౌద్ధవాఙ్మయమును పరిశోధించువారు మనభారతీయులలో గూడ అనేకులు కలరు. ఆంధ్రులకు బౌద్ధవాఙ్మయాధ్యయన మత్యంతావశ్యకమైనది. ఒకప్పు డాంధ్రదేశము బౌద్ధమతమునకు భారతదేశ మంతటిలో ప్రధానస్థానముగ నుండెను. బౌద్ధాంధ్రదేశచారిత్రమునకు బౌద్ధవాఙ్మయము అత్యంతోపకారకము. అందువలన ఆంధ్రులు ఏతద్వాఙ్మయమునం దభిమానము వహించి తదధ్యయన, పరిశోధనములకు బూనుకొనుట అవసరము.

ప్రమోదూత సం. శ్రావణమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము

నా నెల్లూరుమండల యాత్ర

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

౧

రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో 'ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూప' మనువ్యాసం వ్రాసినప్పటినుంచీ ఆవిషయమును గురించి యింకా ఎక్కువ కృషి చేయవలెననే అభిలాష బలమైంది. అందువల్ల ప్రాచీనాంధ్ర భాషాశాసనాలు పరిశీలిస్తూ ఉండడమూ వాటిలోని విశేషాలు గమనిస్తూ ఉండడమూ జరుగుతున్నది. ఇట్లా ఉండగా ఒకమారు నామిత్రులైన శ్రీయుత వేమూరి విశ్వనాథశర్మగారిని కలుసుకోవడం సంభవించినప్పుడు ఆయాశాసనాలలో నాకు పొడగట్టిన భాషావిశేషాలూ, శబ్దవైచిత్ర్యాలూ మొదలైనవాటిని గురించి ప్రసంగవశమున వారితో కొంత ముచ్చటించాను. దానిమీదట వారు, ఇటువంటి పరిశోధన చేయడానికి ముందు అటువంటి ప్రాచీనాంధ్రభాషా శాసనాలను సంగ్రహించి సరియైన పాఠాలు నిర్ణయించుకోవడం అవసరమని చెప్పినారు. ఇందులో ఉండే యథార్థం కొంత కాలముక్రిందట భారతిలో నేను అద్దంకి, ధర్మవరం శాసనములను ప్రకటించినప్పుడు నాకు గోచరించింది. అందుమీదట నెల్లూరుమండల శాసన సంపుటాలలోని ప్రాచీనాంధ్రభాషా శాసన పాఠాలు సరియైనవి అవునా కాదా అని సందేహం కలిగి, వాటికి సరియైన ప్రతిబింబాలు సంపాదించి సరియైన శాసనపాఠాలు నిర్ణయించడం యుక్తమని తోచింది. ఈవిషయమును గురించి దేశోద్ధారక శ్రీకాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారితో ప్రసంగింపగా వారు సహజౌదార్యంతో నాకు తోడ్పడి నన్ను నెల్లూరిమండల పర్యటనానికి పంపినారు. నాపర్యటన విశేషాలు తెలపడమే ఈవ్యాసంయొక్క ఉద్దేశము.

నేను ముందు కోవూరుతాలూకాకు వెళ్లినాను. కోవూరుతాలూకా విడవలూరులో నాస్నేహితులు డాక్టరు కే. యస్. ప్రసాదరావుగారున్నారు. అచుట్టుపట్ల గ్రామాలలో శాసనాలు ఉన్నట్లు తాను విన్నాననీ నేను అక్కడికి వచ్చేటట్టయితే ఆచుట్టుపట్ల గ్రామాలకు తానుకూడా వస్తాననీ ఆయన నాకు ఉత్తరం వ్రాశారు. అందుచేత కొడవలూరిస్టేషనులో రైలుదిగి విడవలూరికి వెళ్లాను.

నెల్లూరుజిల్లాలోని చాలాగ్రామాలలో ఉన్నట్లే ఈ గ్రామంలోకూడా ప్రాచీన విగ్రహాలూ మొదలైనవి చాలాఉన్నవి. విడవలూరు గ్రామంనుంచి రెండుమైళ్లదూరంలో ఊటుకూరికి పోయేరోడ్డుకి ఎడమపక్క మారెళ్లమ్మ, కుడిపక్క వెలగలమ్మ అని రెండు శిలా విగ్రహాలు ఉన్నవి. వెలగలమ్మ, మారెళ్లమ్మ అనేపేర్లు ప్రజలు ఇటీవల పెట్టినవిగా కనబడుతవి. ఎందుచేతనంటే ఆవిగ్రహాలను చూచినట్లయితే అవి పౌరాణిక సంబంధమైన శక్తులుగానో తాంత్రికసంబంధమైన శక్తులుగానో కనిపిస్తవి కాని పట్టి గ్రామదేవతలవలె కనబడవు.

వెలగలమ్మ విగ్రహం చిన్నది. రాయి పొరలు లేచిపోయి శిథిలావస్థలో ఉంది. మారెళ్లమ్మ విగ్రహం పెద్దది. అయితే యిది సగంవరకు భూమిలో పూడిపోయింది. పైకి చేతులూ, తలా మొదలైనవి మాత్రమే కనబడుతున్నవి. వెలగలమ్మ విగ్రహం అంతగా చెడిపోలేదు. ఇప్పుడు లేదుకాని మారెళ్లమ్మకు పూర్వం కొంత ప్రభావమూ, మహత్తూ ఉండేదంటారు. అందుకు తార్కాణంగా ఒకకథ చెప్పుతారు. అది ఏమనంటే:

వెనుక ఎప్పుడో ఒకమాటు లంబాడీలు తండాలుగా వచ్చి ఆశక్తిఉన్నస్థలంలో దిగుతుండేవారట. ఎవరైనా వాళ్లను అమ్మకానికి ఏం సరకు తెచ్చారని అడిగితే తెచ్చిన అసలుసరకు చెప్పక మరొకసరకుపేరు చెప్పుతుండేవారట. ఇట్లా చెప్పుతుంటే మరునాటి ఉదయానికి ఆ లంబాడీవాళ్లు తమసంచులు విప్పిచూచుకొనేసరికి తాము తెచ్చిన సరకుకాక చెప్పినసరకే వాటిలో ఉండే

దట. అందుమీదట వారు భయపడి అడంతా తాముదిగిన స్థలప్రభావం: అమ్మవారి ప్రభావం అని ఆయమ్మకు మొక్కుకొని దీపారాధనలూ మొదలైనవి చేస్తూఉంటే తిరిగి తాము తెచ్చినసరుకే సంచులలో ఉండేదట. ఇట్టి కథలు చాలా చెప్పుతారు అక్కడివారు. మారేళ్లమ్మప్రభావం పూర్విం అటువంటిదట.

ఇంకా కొంచెంమార్గం ముందుకుపోతే కుడివైపు పోయేపుంతలో నోర్కుకి కొంచెం సమీపంగానే 'మొంటిరాయి' అనే శిలాఫలకం ఉంది. దానిని అక్కడివారు 'సుంకుమాలక్ష్మి' అంటారు. ఈరాతిపలకమీద విగ్రహం ఏమీ లేదు కాని అదికూడా ఒకశక్తే అనీ, దానికికూడా పూర్వం కొంతప్రభావం ఉండేదనీ అంటారు. 'సుంకుమాలక్ష్మి' క్రింద ధనం పూడ్చిపెట్టి ఉన్నదని కొంతకాలంక్రితం మాలవాడొకడు దానిని తవ్వినాడనీ, కొంతలోక్కా తవ్వగా వాడు రక్తం కక్కుకొని చచ్చిపోయినాడనీ చెప్పుతారు. 'సుంకుమాలక్ష్మి'రాయి భూమిలో చాలావరకు పూడిపోయిఉంది. ఆరాతిమీద తూర్పువైపు వ్రాతఏమీ కనిపించలేదు కాని పడమటిదిక్కు దిగువభాగంలో అక్షరాలు కనిపిస్తే నామిత్రులు ప్రసాదరావుగారినీ, ఉత్సాహంగల అడపాల లక్ష్మీనరసారెడ్డిగారు మొదలైన సురికొందరు యువకులనూ తీసుకువెళ్లి ఆరాతిని తవ్వించినాను. తవ్వించి రాతిని కడిగి చూడగా అక్షరాలు స్పష్టంగా ఉన్నవి. అనేక పెద్ద శాసనమే అంతా అరిగిపోయింది. ఇక్కడ ఒక అక్షరమూ అక్కడ ఒక అక్షరమూ కనిపిస్తున్నది. అవి చాళుక్యలిపిలో ఉండడముచేత శాసనము నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపుదన్నమాట వాస్తవమే. కాని ఏం ప్రయోజనం? నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపు తెలుగుశాసనం ఒకటి కొత్తది కనిపించిందన్న సంతోషం తాత్కాలికమే అయింది.

ఈరాతికి దక్షిణంవైపు ఒకపాటిదిబ్బ ఉంది. ఆదిబ్బనెవరో యిదివరకే తవ్వినట్లు కనిపిస్తుంది. అక్కడ ఇటికలపేర్పులూ, గట్టులూ ఉన్నవి. అవికాకుండా అక్కడ పూడిపోయిఉన్న లింగంతాలూకు ఊర్ధ్వభాగం ఇంచుమించుగా ఒక అడుగుపరకు పైకి కనిపిస్తున్నది. అక్కడ తవ్వితే ఏదైనా ప్రాచీన శివాలయంతాలూకు శిథిలా లేవైనా కనబడుతవేమో.

విపనలూరు పొలంలో 'పోలేరమ్మ మిట్ట' అని వుంది చిన్నదిబ్బఒకటి. అక్కడ ఒకరాయి ఉన్నది. దానికి పసుపురాసి కుంకంపట్టెలుపెట్టి 'పోలేరమ్మ' అని పేరు పెట్టి అక్కడివాళ్లు పూజలుచేసున్నారు. దానికొరకు పటాలు కాబోలు పెట్టినారు. దానిమీద ఏవో అక్షరాలు ఉన్నవని చెప్పితే, అది పరిశీలించాను. తీరా చూస్తే అది పోలేరమ్మాకాదు ఏమీకాదు పెనుగొండ రాజధానిచేసుకొని కర్ణాటకరాజ్యం పరిపాలించిన రంగరాయదేవమహారాయలవారి శాసనం శ్రీ. శ. ౧౫౮౦నాటిది. కర్ణాటకరాజులు కట్టించిన చెరువొకటి ఉంది విపనలూరికి. అది చాలాపెద్దది. దానిక్రింద ఇప్పటికీ చాలా భూమి సేద్యమవుతున్నది. అది రంగరాయ దేవమహారాయలవారి నాటికి పాలుపడిపోతే విపనలూరు ప్రాంతానికి అప్పటి ప్రభువులు గాడుప్పు కోనేటి తిమ్మానాయనింగారు ఆచెరువు తిరిగి బాగుపడేటందుకు రాగు కట్టుబాటులు చేసి ఒక ధర్మశాసనం చేయించారు. ఆశాసనం యిది: ఇప్పుడు పోలేరమ్మగా మారి గ్రామస్థులవల్ల నైవేద్యాలు మొదలైనవి పుచ్చుకొంటున్నది. ఆయన చేసిన కట్టుబాటులుగల శాసనభాగ మిది:

"గ్రామానముపండిన నానాధాన్యానకు సగరికసుతోలను ములువులను భట్టువృత్తి మాన్యాలను సహా విత్తిన పుటి కరి పుట్టికి కుంచెడు మేర సాగింస్తిమి మాన్యన చెరువు కింపను బాడవలోని దక్షిణం నూరుకుంటలు ఇస్తిమి మాన్యంవల్లను పుట్టి కుంచాలవల్లను యేటా వచ్చినవి యేటా చెరువుమీంద పని సేయుటకు ఇట్లని యిచ్చిన ధర్మశాసనం"

ఈశాసనంవల్ల విజయనగరాధీసులనాడు వ్యవసాయానుకూల్యములైన చెరువులూ మొదలైన నీటివసతులు ఎట్లా కాపాడేవారో తెలుస్తుంది. అప్పుడు 'డి. పి. డబ్ల్యు. డిపార్టుమెంటు' ఉండేది కాదు. ఒక్కొక్క గ్రామంలో ఉండే చెరువులూ, బావులూ మొదలైన

వాటిని సంరక్షించడమూ, ఆ నీటిని సరాసరి రైతులకు వ్యవసాయానికి ఇబ్బంది లేకుండా వంతులుకట్టి యిస్తూ ఉండడమూ ఈ మొదలైన అధికారాలన్నీ గ్రామస్థులకే ఉండేవి. ఏ గ్రామంలో ఉండే యిబ్బందులు ఆ గ్రామంవారికే బాగా తెలుస్తవి. అందువల్ల అటువంటి అధికారాలు వారికిందే ఉంటే తమకనుకూలమైన రీతిని వీటిని ఎట్లా సర్దుకోవాలో వారే చూసుకొంటారు. చెరువు కింద భూములలో ఇచ్చిన మాన్యంవల్లనూ, గ్రామంలో పనులయిన పుట్టికుంచాలవల్లనూ తిమ్మనంగారు చేయించిన ధర్మశాసనప్రకారం చెరువు మరమ్మతుచేసుకొని విడవలూరు గ్రామస్థులు సేద్యం చేసుకొంటూ సుఖాన ఉండేవారు. ఇటువంటి స్థానికవిషయాలలో పై అధికారులను గ్రామస్థులసమాజాలు లేవు, అనేకారుల నిగ్రహానుగ్రహాలు లేవు.

కొత్తగా బయటపడ్డ శిలాశాసనాలు ఉన్నవని ఎవరో కబురుచెప్పితే విడవలూరినుంచి అక్కడికి వెళ్ళినాను. అక్కడ్లో కొంతకాలంక్రితం పాతదిబ్బలు త్రవ్వకం చేస్తుండగా లింగం, పానవట్టం, ఇంకా ఏవో కొన్ని విగ్రహాలూ, రాళ్ళూ మొదలైనవి బయటపడ్డాయట. అక్కడ శిలాశాసనాలు ఏమైనా కనబడతాయేమో అని నాలుగు వెదికినాను కాని కార్యం లేకపోయింది. ఒక పాతదిబ్బమీద కొంచెం దూరాన్ని ఒక పెద్దరాతి పలక కనబడింది. అది నేలమీద పడివుంది. దాని పైభాగమున వ్రాత ఏదీ లేదు. రెండోవైపు వ్రాత ఏమైనా ఉన్నదా అని గ్రామస్థుల నడిగితే 'ఏమో మాకెవరికీ తెలియదు. అనాదికాలంనుంచీ అది అక్కడే ఉన్నది' అని జనాలు చెప్పినారు. రెండోవైపు ఏమున్నదో తిరగదీసి చూదామని ప్రయత్నం చేస్తే గ్రామస్థులు బ్రాహ్మణులూ మొదలైనవారు 'అది మంచిపనికాదు. రక్తం కక్కుకొని చస్తారు. ఇటువంటి పూర్వపురాళ్ళు త్రవ్వడమూ తిరగవేయడమూ చాలా ప్రమాదకర'మని నాకంతా దూరదూరంగా తొలగి నుంచున్నారు. నాతో ప్రసాదరావుగారూ మరికొందరు కూడా విడవలూరినుంచి వచ్చారు. గ్రామస్థులేమన్నా సరే అని నాతో వచ్చినవారి సాయంతో ఆ రాతిని తిరగదీయించాను; మేము తిరగదీస్తూవుండగా అక్కడి సంసారులు — నెల్లూరుమండలంలో చతుర్థవర్ణం వారిని సంసారులంటారు — కొందరు 'తెగించి' మాకు తోడ్పడ్డారు.

రాతిని తిరగదీసి చూస్తే దానిమీద శాసనము ఏదీ కనిపించలేదుకాని చక్కగా చెక్కిన ఏడు శక్తివిగ్రహాలుమాత్రం కనబడ్డవి. (చిత్రాల ౧, ౨) ఆ చెక్కడపుపని బాగున్నదికాని ముఖాలు కొన్ని అరిగీ, కొన్ని — పిల్లలవల్లనో ఏమో — దెబ్బలుతినీ ఉన్నవి. ఆ విగ్రహాలు చూస్తే వాటిని చాలాకాలంక్రితమే చెక్కి ఉండాలని తోచింది. (బహుశా ఒకటిలెక్క) అవి అన్నీకూడా పీఠాలమీద ఎడమకాలు ముడుచుకొని, కుడికాలు కిందికి వేలాడవేసి సుఖాసనమున కూర్చున్నవి. ప్రతీశక్తికీ నాలుగేసి చేతులు; రెండు కుడిచేతులూ, రెండు ఎడమచేతులూను. ప్రతిశక్తీ ఒక కుడిచెయ్యి అభయమిస్తున్నట్టూ (అభయహస్తం), ఒక ఎడమచెయ్యి ముడుచుకొన్న ఎడమకాలిమీద పెట్టుకొన్నట్టూ చెక్కినారు. మిగిలిన చేతులలో ఆయా శక్తులకుండే ఆయుధాలూ మొదలైనవి ఉన్నవి. [illegible] శక్తులకూ 'సప్తమాతృక'లని పేరు. హిరణ్యాక్షుని కొడుకైన ప్రహ్లాదుడు పరమభాగవతోత్తముడై సర్వసంగపరిత్యాగం చేసినపిమ్మట అంధకాసురుడనేవాడు రాక్షసులకు రాజై చాలాకాలం హిరణ్యాక్షునిలాగానే ఘోరతపస్సు చేసి బ్రహ్మవల్ల అనేక వరాలుపొంది దేవతలను హింసించడం మొదలుపెట్టితే వారంతా కైలాసానికిపోయి శివునితో తమబాధలన్నీ విన్నవించుకొన్నారట. అందుమీదట దేవహితం కోరి శివుడు అంధకాసురునిపైకి వెళ్ళి ఘోరయుద్ధంచేసి ఆతనిని సంహరించినాడు. ఆయుద్ధంలో శివుని బాణాలు తగిలి అంధకాసురుని ఒంటినుంచి రాలి నేలమీదపడ్డ ప్రతిరక్తపుబిందువులోనుంచీ మళ్ళీ ఒక్కొక్క అంధకాసురుడు పుట్టేవాడట. ఇట్లా వందలూ వేలూ కొత్తగా అంధకాసురులు తయారౌతున్నారట. ఇదంతా చూసి శివుడు అంధకాసురరక్తం నేలమీద పడకుండా ఆపడానికి తననోటి మంటలోనుంచి 'యోగేశ్వరి' అనేశక్తిని పుట్టించాడట. బ్రహ్మాది ఇతర దేవతలున్నూ ఇందునిమిత్తమే

[illegible] సప్తమాతృకా లంపికారటు:—(౧) బ్రాహ్మి [illegible] (౨) మాహేశ్వరి (మహేశ్వరశక్తి), (౩) కౌమారి (కుమారస్వామిశక్తి), (౪) వైష్ణవి (విష్ణుశక్తి), (౫) వారాహి (వరాహస్వామిశక్తి), (౬) మాహేంద్రి (ఇంద్రశక్తి), (౭) చాముండి (యమశక్తి), అని [illegible] ఇవి సప్తమాతృకలు. కొందరు [illegible] [illegible] మహాలక్ష్మిని కలిపి వీటిని అష్టమాతృకలంటారు. [illegible] శక్తులు వారు వారు ధరించే ఆయుధాలు, [illegible] ధరించి, వాహనాల ఎక్కి [illegible]. బ్రాహ్మికి హంసా, మాహేశ్వరికి వృషభమూ, కౌమారికి నెమలీ, వైష్ణవికి గరుత్మంతుడూ, వారాహికి దున్నపోతూ, మాహేంద్రికి ఏనుగూ, చాముండికి శవమూ వాహనములట. సాధారణంగా ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలు అన్నీ ఒకే శిలాఫలకముమీద చెక్కుతుంటారు. కొన్ని కొన్ని చోట్ల ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలతోపాటు అదే ఫలకంమీదనే భైరవవిగ్రహమున్నూ చెక్కడము కలదు. ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలు సాధారణంగా శివాలయాలలోనూ, కొన్ని కొన్ని చోట్ల గ్రామదేవతల గుళ్లలోనూ కూడా [illegible] [illegible]. చెక్కడములో ఈ విగ్రహాలవరుస ఒక్కొక్క చోట ఒక్కొక్క విధంగా ఉంటుంది. బ్రాహ్మీశక్తి మధ్య [illegible] గ్రామానికి క్షేమమనీ, శత్రునాశనమనీ అంటారు. చాముండి మధ్య ఉంటే గ్రామంలో ప్రజాభివృద్ధి ఉంటుందంటారు. అగ్గపాటిలో కనబడ్డ సప్తమాతృకా విగ్రహాలలో వారాహి మధ్య ఉన్నది. సప్తమాతృకలచేత, అభివృద్ధిపొందినవారమని తమశాసనాలలో చాళుక్యవంశపు రాజులు చెప్పుకొంటూ వచ్చారు. సప్తమాతృకాములకు సంబంధించిన గాథలు వారికాలంనుంచే బాగా వాడుకలోనికి వచ్చినవేమో.

అగ్గపాటి [illegible] (చేను)లో ఒకచోట ఒక [illegible] [illegible] [illegible]. దానిమీద [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కాలం నాటివి: [illegible] [illegible].

[illegible] పాటినుంచి విడవలూరు పోతూఉంటే ముదివర్తి గ్రామము చెట్టివాడు ఒకడు కనబడి అన్నవరప్పాడుకు అగ్రగ్రహారం 'సంధు'లో ఒక శిలాశాసనం ఉందని చెప్పినాడు. ఆమరునాటిఉదయం వెంకనపాలెం, చౌకచర్ల మొదలైన గ్రామాలకు వెళ్లాలని ఉండడంచేత ప్రసాదరావుగారినీ వారిమిత్రులనూ తీసుకొని ఆరాత్రే భోజనంచేసి అన్నవరప్పాటికి వెళ్లినాను. అన్నవరప్పాటి కాపులుకూడా మాకు కొందరు తోడుగా వచ్చారు. ఇంతమందిమీ పోయి అక్కడ చూస్తిమికదా అది 'సర్వే రాయి' కాని 'శాసనశిల' కాదని తేలింది. ఆశోపహతులమై మేమంతా వచ్చినదారినిబట్టి పోయినాము.

ఆమరునాడుదయం మిత్రులైన ప్రసాదరావుగారిని తీసుకొని ఎడ్డపాలెం, ముసలారెడ్డికుంట మీదుగా వెంకన్నపాలెం వెళ్లినాను. ఆవూళ్లో మహాలక్ష్మమ్మగుడి అని ఉన్నది. ఆగుళ్లోనే శాసనశిల ఉంది. ఆశిలకు పసుపురాసి కుంకంపెట్టి దేవతగా భావించి దాన్ని పూజ చేస్తున్నారు. ఆశాసనశిలతోపాటు ఆగుళ్లో అమ్మవారి ఉత్సవవిగ్రహమున్నూ, ఒక యంత్రమున్నూ ఉన్నవి. ఈ శాసనశిల ఊరికి తూర్పువైపు ఎక్కడో ఒకకయ్య (చేను)లో ఉండగా దానిని వెంకనపాలెం కాపులుఊళ్లోకి తీసుకువచ్చి ఇప్పుడు మహాలక్ష్మమ్మ దేవళానికి సమీపాన్ని ఉన్న బావిదగ్గర పడవేసి కపిలకు ఉపయోగిస్తుండేవారట. ఇట్లా చేసేటప్పటికి కపిలకుకట్టేయెద్దు రెండూ చనిపోయినవట. ఆశిలను కపిలకు వాడినందువల్లనే ఈ ఉపద్రవ తటస్థించిందని అప్పటినుంచీ దానిని బావిదగ్గిర నుంచి తీసి ఎడివీధిలోకి తీసుకొనివచ్చి అమ్మవారుగ భావించి పూజిస్తున్నారు. అటుతరువాత మహాలక్ష్మమ్మగుడి కట్టడమూ, ఈశిల అందులో చేరడమూ తటస్థించింది. ఇప్పటికీ ఆ 'మహాలక్ష్మమ్మ' విగ్రహానికి ఈ శాసనశిలకూ పూజాపునస్కారాలు చేస్తూ వడిపప్పు పానకాలు నివేదిస్తూ ఆరాధిస్తున్నారు. శాసనశిలే ముందువచ్చిందనీ, పిదప 'మహాలక్ష్మమ్మ' ఉత్సవవిగ్రహమూ, యంత్రమూ వచ్చినవని తెలిసింది. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

శక్తునాన మధ్యభాగంగా ఆశాసనశిలను కడిగి నన్ను దానిమీద అక్షరాలు చూపవద్దని చెప్పినారు. ఆశాసనశిలకు ప్రతిబింబములు కూడా తీసుకొంటానని వారితో చెప్పినాను. అప్పుడు అర్చకులు నారం సుబ్బరామయ్యగారు—చాలా సాధువులు, దైవభక్తి పాపభీతి కలవారు: ఆచారపరులు, మంచివారు—ఈయమ్మవారు మహాత్మ్యమువల్లనే ఆగడ్డను విషూచీ, మశూచీ యేవిన్నీ రావడము లేదనిన్నీ, ఆశిలమీదవి బీజాక్షరాలని నమ్ముతున్నామనిన్నీ, ప్రతిబింబం తీసుకోక తప్పనిసరి అయితే పైలబట్టతో కాకుండా స్నానంచేసి మడికట్టుకొని తీయవలసిందనిన్నీ చెప్పినారు. వారిమనస్సు నొచ్చకూడదని వారు కోరినప్రకారమే దగ్గరఉన్న బావిదగ్గరకుపోయి స్నానంచేసి వారిచ్చిన మడిబట్టలుకట్టుకొని ఆశాసనాలకు ప్రతిబింబాలుతీశాను. కపిలలో వాడుక చేసినందువల్ల రాయి చాలా చెడిపోయింది. దానికొకవైపున అరవ శాసనం ఉన్నది. క్రీ. శ. పదమూడో శతాబ్దిలో కూడా నెల్లూరుమండలం తంజావూరు చోళరాజుల పరిపాలనలో ఉండడంచేత నెల్లూరుమండలంలో అరవశాసనాలు కనబడుతుంటవి. ఈ శాసనం కొంచెమించు ఆ నాటి దే; కాని బాగా అరిగిపోయింది. శాసనానికి ఎగువభాగాన శంఖచక్రాలు— అనుకొంటాను—చెక్కబడిఉన్నవి. రెండోవైపున విజయనగరం రాజులనాటి తెలుగుశాసనం ఉంది. అదికూడా చాలా అరిగిపోయింది. అంతేకాకుండా శాసనశిల ఆవైపున గంట్లూ గుంటలూపడి చాలా ఎగుడుదిగుడులుగా ఉంది. అందువల్ల తెలుగుశాసనానికి ప్రతిబింబం తీసుకోవడానికి వీలూ, తీసుకొన్నందువల్ల ప్రయోజనమూ కూడా లేకపోయింది. ఊరికి తూర్పువైపు ఎక్కడనో దేవాలయం ఉండేదనీ, ఈశాసనశిల అసలందులోనుంచే ఊళ్లోకివచ్చిందనీ పెద్దలు చెప్పేవారని సుబ్బరామయ్యగారు చెప్పినారు.

ఆవూళ్లో భోజనంచేసి చౌకచర్లలో శాసనమున్నదంటే అక్కడికి వెళ్లినాము. చౌకచర్ల తలమంచినుంచి గుండ్లపాలెంవైపు పోయేరోడ్డుమీద ఉన్నది. చౌకచర్ల గ్రామందగ్గర రోడ్డుకు దక్షిణంవైపు ఒకచెట్టుక్రింద ఒక విగ్రహం ఉంది (చిత్రం 3). అది నగంవరకూ పూడిపోయి ఉంది. అక్కడివాళ్లు దానిని 'చౌకచర్ల అయ్యపనాయుడు' అంటారట. ఆశిలమీద యోధుడైన అయ్యపనాయని విగ్రహము చెక్కబడిఉన్నది. అయ్యపనాయుడు ఎవరితో పోరాడడానికి ఈటె ఎత్తినట్లున్నది. అతని మెడలో కుడివైపుకు జారు ఉంది. ఎడమవైపు ఏదో (?) ఆయుధం ఉంది. అతనికి కుడి, ఎడమవైపుల స్త్రీవిగ్రహాలున్నవి. ఎడమవైపున్న విగ్రహం కొంచెం స్పష్టముగా ఉన్నది. కుడివైపున్నది చాలా అరిగిపోయినది. అయ్యపనాయుడియొక్క శిరోవేష్టనమూ, దుస్తులూ మొదలైనవి చూస్తే అది మూడు నాలుగువందలేళ్ల కిందట ఉన్న అమరనాయకుడియొక్కగాని, పాళెగానియొక్కగాని విగ్రహమై ఉంటుందని తోచింది.

నేను పట్నం వచ్చిన తరవాత ఆవిగ్రహం ఫోటో తీసి పంపవలసిందని మిత్రులు ప్రసాదరావుగారికి వ్రాశాను. ఆయన అక్కడికి వెళ్లి ఫోటో తీయడానికి ఆవిగ్రహాన్ని బైటికి తీస్తూఉంటే ఆచౌకచర్ల గ్రామస్థులు ఆవిగ్రహం క్రింద ఏవో నిధినిక్షేపాలు ఉన్నవనీ, అవి తీసుకుపోవడానికి ఆయన వచ్చినాడనీ చాలా గందరగోళంచేసి ఆయనను తిట్టి తుదకు ఆవిగ్రహాన్ని కదిపినందుకు మేజిస్ట్రేటుగారికి ఆయనమీద కంప్లెయింటు దాఖలుచేసినారట! పూజాపునస్కారాలు లేకుండా, ఆలనాపాలనా లేకుండా ఉన్న ఈవిగ్రహమునట్ల వారికీసందర్భమున కలిగిన ఆదరాభిమానములకు ఎంతో మెచ్చుకోవలసిందే, కాని అట్టి అభిమానం వారికి ఎప్పుడూ ఉంటేనే అది నిజమైనదని అనుకోవడం తటస్థిస్తుంది. పోలీసు సర్కిల్ ఇన్‌స్పెక్టరుగారు ప్రసాదరావుగారిని కలుసుకొని సంగతి సందర్భములు విచారించిన పిదప కేసు కొట్టివేశారు. చరిత్ర తెలుసుకోవాలనే సదభిలాషతో నే పరిశోధన సాగించినప్పటికీ కొన్నికొన్నిచోట్ల ఇటువంటి చిక్కులు తటస్థిస్తూ ఉంటవి.

చౌకచర్ల అయ్యపనాయని విగ్రహం క్రీ. శ. పదిహేను, పదహారు శతాబ్దాలలో ఉండే తెలుగు యోధుని వేషమూ మొదలైనవి తెలియచేస్తూ ఉండడముచేత అది జాగ్రత పెట్టవలసిందగును. అభిమానము

తులైన చౌకచర్ల గ్రామవాసులు ఇప్పటికైనా దాని మీద అభిమానముంచి దాని రక్షణకు తగిన ఏర్పాటులుచేస్తే మేము చేసిన కృషి వ్యర్థం కాలేదని సంతోషిస్తాము.

అటుతరువాత ఊళ్ళోకి వెళ్లి శాసనం చూచినాము. అది శాసనంకాదు. బీజాక్షరాలు చెక్కిన కలరాయంత్రము. నెల్లూరు మండలంలో కొంచెమించుగ ఏగ్రామానికి వెళ్లినా ఈయంత్రాలు కనబడుతుంటవి. వీటిని సాధారణంగా కర్రపలకలమీదగాని, రాళ్లమీదగాని చెక్కుతారు. ఇవి ఊరిగవిసె (మొగదల)లో పాతివేసి ఉంటవి. ఈయంత్రాలున్న ఊరికి విషూచి, మశూచికాదులు రావని వాడుక కాని ఇవి ఉన్నప్పటికీ అటువంటి జాడ్యాలు రావడం మామూలే అవుతున్నది. కొన్నికొన్ని చోట్ల వీటిని 'శీతలయంత్రా'లని కూడా అంటారు. చౌకచర్లలో ఇంతకు తప్ప వేరే శాసనం లేదు.

అక్కడనుంచి తుమ్మగుంట వెళ్లాము. ద్రావిడులలో కొందరికది కాణాచి. అందువల్లనే వారికి తుమ్మగుంట ద్రావిడులని పేరు. ఇప్పటికీ ఆవూరినిండా ఉన్నవారు ద్రావిడులే. ఆవూళ్లో కాశీవిశ్వనాథస్వామి ఆలయంలో గర్భగుడిగుమ్మం తినాబీరాళ్లమీద రెండుశాసనాలున్నవి. కాని అవి చెక్కిఉన్న రాయి పొట్లిపోతున్నది. రాతికి ఏమాత్రము అగుముదుతగిలినా అది పొడిపొడి అయి పొసిరాలిపోతున్నది. అందువల్ల శాసనాలుండీకూడా ప్రతిబింబాలు తీయడానికి వీలులేకపోయింది. రాయి చాలా అరిగిపోవడంచేత శాసనాన్ని రాతినుంచి చదవడానికైనా వీలులేకపోయినది. వెనక ఎప్పుడో కొంతకాలం క్రితం కొన్ని రాగిశాసనాలు దొరికినవనీ, అవి దొరికిన తరువాత, దొరకినవారికి ఏవో అరిష్టాలు సంభవించినవనీ, అందుమీదట వారు వాటిని ఒకనూతిలోనో ఎక్కడో పారవేశారనీ చెప్పుతారొక కథ అక్కడివారు. అదికథో: నిజమో! దాని నిజంసంగతి ఏమిటో తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నిస్తే నిజం తెలిసిందికాదు కాని పాఠాంతరాలు కొన్ని దొరికినవి. ఆశోపహతులమై మళ్లీ విడవలూరు చేరుకొన్నాము.

ఈపర్యటనంలోనే చరిత్రప్రసిద్ధమైన ఉదయగిరి దుర్గమునూ, ప్రాచీనప్రసిద్ధికలిగిన 'దుగ్గిభైరవుడికోన' గుహాలయములనూ చూడవలెననుకొన్నాను. ఈవిషయం ప్రసాదరావుగారికి చెప్పేటప్పటికి ఒకటిరెండు రోజులు ఆయనకూడా నాతో వస్తానన్నారు.

మేమిద్దరమూ విడవలూరిలో బైలుదేరి కొడవలూరికి వచ్చి అక్కడ రైలెక్కి సాయంత్రం నాలుగు నాలుగున్నర గంటలకు కావలి చేరుకొన్నాము. రైలు దిగేసరికి ఉదయగిరి వెళ్లే 'బస్సు' సిద్ధంగా ఉన్నది. వెంటనే 'బస్సె'క్కి ఉదయగిరికి బైలుదేరినాము.

కావలికి ఉదయగిరి అరవైమైళ్ల దూరమున ఉన్నది. దారిలో జమ్మలపాలెం, జలదంకి, చిన్నక్రాక, కొండాపురం, పోలంపాడు, కలిగిరి, వింజమూరు, దుత్తలూరు మొదలైన ఊళ్లు చాలా తగులుతవి. వీటిలో జలదంకి, వింజమూరు, కలిగిరి మొదలైనకొన్ని ఊళ్లలో మంచి చెరువులు ఉన్నవి. నెల్లూరుమండలములో ఉండే చెరువులలో కందుకూరు తాలూకాలోని మా[illegible]గం, పొన్నలూరు చెరువులూ, కావలి తాలూకాలోని జూటూరు, మోపాడు ప్రాజెక్టు చెరువులూ, కోవూరు తాలూకాలోని కనిగిరి జలాశయమూ, నెల్లూరు తాలూకాలోని సర్వేపల్లి నెల్లూరు, పనబోలు చెరువులూ, ఆత్మకూరుతాలూకాలోని అనంతసాగరం, కలువాయి చెరువులూ, గూడూరు తాలూకాలోని కోటపెనక గూడూరు రేగూరు చెరువులూ చాలా గొప్పవి. మొత్తము మీద నెల్లూరు మండలంలో చెరువులు చాలా ఎక్కువ. చిన్నవైతే నేమి, పెద్దవైతే నేమి మొత్తంమీద ఈమండలంలో ౬౩౮ చెరువులు ఉన్నవి. వీటిలో కొన్నిటికి నీరు నదులలోనుంచి వచ్చినప్పటికీ వర్షాధారపు చెరువులే అనేకములుగా ఉన్నవి. ఇటువంటివి ప్రతీ తాలూకాలోనూ కనబడతవి. కాని నీటి సప్లైకాలువలు చాలా చెడిపోవడంచేత కొన్నికొన్ని చెరువులు మంచిస్థితిలో లేవు.

నెల్లూరుమండలంలో చెరువులను కట్టుతారు కాని గోదావరి, కృష్ణాజిల్లాలలోవలె తవ్వరు. చెరువు లెట్లా

కట్టవలెనో, ఎట్టిప్రదేశాల కట్టవలెనో, మంచిచెరువుకు వుండవలసిన లక్షణాలేమిటో, ఉండగూడని దోషాలేమిటో-ఇవిఅన్నీ ఒకశాసనంలో వ్రాయబడి ఉన్నవి (చూడుడు: నా 'ఆంధ్రదేశము: తటాకములు' అను వ్యాసము-చిత్రాడ, ఆంధ్రపరిశోధక మహామండలి పంచమవార్షికోత్సవ సంచిక). సాధారణంగా ఇటువంటి చెరువులన్నీ కొండలకు పరిసరమున ఉంటవి. కొన్నికొన్ని చోట్ల కొండలే చెరువుయొక్క పోతగట్టులుగా కూడా ఏర్పడుతవి. ఒకవేళ కొండలు ఒకదాని కొకటి ఎడమెడముగా ఉన్నప్పటికీ వాటిని పోతగట్టుపోసి కలిపివేస్తారు. ఇట్లా రెండుమూడు వైపుల కొండలుంటే నాలుగోవైపు పోతగట్టుఉండి అనేక పెద్దచెరువుగా ఏర్పడుతుంది. కొండలమీదకురిసిన వర్షమంతా చెరువుగా ఏర్పాటయిన పల్లంలోకి చేరుకొంటుంది. కొండలమీద కురిసినవర్షపునీరు ప్రవహించేమార్గాలే చెరువులకు నీటివనరులుగాను సప్లైకాలువలుగాను ఉంటవి. ఇటువంటి వర్షాధారపు చెరువులవల్ల నెల్లూరుమండలంలోని కొన్నికొన్ని తాలూకాలు కృష్ణా, గోదావరి డెల్టా ప్రదేశాలవలె పచ్చని వరిపైరుతో కలకల లాడుతుంటవి. కావలినుంచి ఉదయగిరి పోయే మార్గమంతా-అది అసలు రాతిప్రదేశమైనా-చక్కని వరిపంటతో చూడ ముచ్చటగా ఉంటుంది ఈచెరువుల ఆధారమున రైతులు రెండవపంట(దాళవా) కూడా పండిస్తారు.

ఈచెరువులలో చాలాభాగం విజయనగరంరాజులనాడు కట్టించినవే. నెల్లూరు మండలంలోని విజయనగరం రాజులనాటి శాసనాలు తిరగవేస్తే వాటిలో చెరువు ధర్మశాసనాలే ఎక్కువగా కనబడుతవి- కొత్తగానిర్మించిన చెరువులకు సంబంధించినవో, లేక ఖిలపడివున్న చెరువులను 'పూర్జితం' చేయించడమునకు సంబంధించినవో. తటాకనిర్మాణం సప్తసంతానాలలో ఒకటి గనుక పుణ్యం కలుగడానికి పూర్వులు ధర్మచింతతో చెరువులు కట్టించేవారు. కట్టించిన చెరువులన్నీ సురక్షితంగా ఉంటవనీ, పూడిపోకుండా ఉంటవనీ ఎవరు చెప్పగలరు? ఇటువంటి నీటివసతులు కాపాడడానికి ఇప్పటివలె డి. పి. డబ్ల్యు డిపార్టుమెంటు ఉండేది కాదు. అందువల్ల వాటిరక్షణ ప్రజలమీదను అది కట్టించిన వారిమీదను పడేది. ఏవిధమైన ప్రతిఫలమూ లేకుండా వాటిని సంరక్షిస్తూ ఉండవలసినదని ఎవరి నడిగితే ఎవ రంగీకరిస్తారు? అందువలననే ఇట్టి సందర్భాలలోనే 'దశబంధమాన్యం' అనే మాన్యంపుట్టింది. ఇది ఈనాము. చెరువులు పూడిపోకుండా జాగ్రత పెట్టుతుండే కొరకును, వాటిని అవసరమయినట్టయితే మరమ్మతులు చేసేటందుకును ఆచెరువునీటి ఆధారమున సాగయ్యే ఆయకట్టు పరిమితంలో సాధారణంగా పదవ వంతుభూమిని ఈనాముగా ఇచ్చేవారు. దీనికే 'దశబంధంఈనాం', 'దశబంధమాన్యం' అని పేరు. తరువాత తరువాత ఈనాంగా ఇవ్వబడే భూమిపరిమితం కొన్నికొన్నిచోట్ల ఆయకట్టుపరిమితంలో నాలుగవవంతు వరకూ, అయిదవ వంతువరకూ కూడా పెరిగినది. చెరువు మరమ్మతు సరిగా జరుగుతున్నదీ లేనిదీ పరిశీలించేసే అధికారము గ్రామస్థుల కుండేది. దశబంధం ఈనాందారు తనపనిని తాను చక్కగా నిర్వహిస్తూ ఉండకపోయినట్టయితే గ్రామస్థులు ఆ యీనాందారును తప్పించి ఆ మాన్యమును మరొకరి కిచ్చి పనిచక్కగా నిర్వర్తింప జేసుకొనేవారు. ఈవిధంగా చెరువులను పూర్వం సంరక్షించేవారు. ఇట్లే నూతులు (బావులు) కూడా కాపాడేవారు. ఇట్టివాటికి దశబంధం చెరువులనీ, దశబంధం నూతులనీ కూడా పేరు. ఇటువంటిఏర్పాటు చాలాపూర్వకాలం నుంచి ఉన్నది. పూర్వం చెరువులనూ, నూతులనూ సంరక్షించే పద్ధతులలో ఇదొకటి. కొండప్రదేశాలలోనూ, రాతినేలనూ ఎంతెంతడబ్బు ఖర్చుపెట్టి ఇటువంటి చెరువులుకట్టించేవారో. ఇటువంటి ధర్మకార్యాలవల్లనే, రాతిప్రదేశములనుకూడా ఇట్లా సుక్షేత్రములుగ మార్చినందువల్లనే 'రాయలవారి' పరిపాలనమీద ప్రజలకు భక్తిగౌరవాలు కుదురుకొని ఉండడానికి కారణము. విజయనగరం రాజులకు నరపతులని పేరు. సైన్యంలో జనమే ఎక్కువగా ఉండేవారు కనుక వారికి నరపతులు (నరబలం ఎక్కువగాగలవారు) అని పేరు కలిగిందంటారు. కృష్ణదేవరాయలవద్ద ఎల్లప్పుడూ పదిలక్షలసైన్యం సిద్ధంగా వుండేదనీ, అవసరమైతే ఆతడు ఇరవైలక్షలజనా

సైన్యానా యుద్ధానికి సిద్ధంచేయగలడనీ పేయస్ చెప్పుతున్నాడు. ఆశ్చర్యమేమున్నది దేశం సుభిక్షంగా ఉండేటట్టు ఇటువంటి ధర్మకార్యాలుచేసిన విజయనగరం రాజులను నరపతులని పేరు రావడానికి? ఇటువంటి ధర్మకార్యాలు చేసి ప్రజల హృదయం చూరగొన్న కర్ణాటరాజుల సైన్యాలలో పదాతిసైన్యం ఎక్కువగా ఉండేదంటేమాత్రం ఆశ్చర్య మేమున్నది? తిన్నగా చూస్తే పూర్వపు కర్ణాటరాజ్య వైభవాన్ని గుండె రాయిచేసుకొని దేశమే వర్ణిస్తుంది.

వింజమూరు కావలికీ ఉదయగిరికీ సగందూరంలో ఉన్నది. ఈవూరు తమలపాకులకు చాలా ప్రసిద్ధట. ఇక్కడ తమలపాకుల తోటలు చాలా ఉన్నవి. ఇక్కడినుంచి ప్రతిదినమూ బండ్లకొద్దీ తమలపాకులు నిజాంరాష్ట్రానికి ఎగుమతి అవుతుందంటారు. ఈతమలపాకులతోటల కన్నిటికీ వింజమూరు చెరువే ఆధారము.

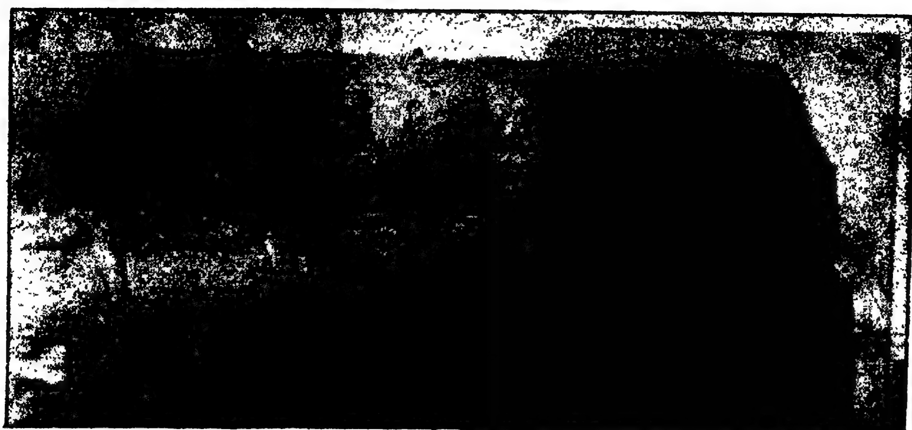
వింజమూరికి సమీపముననే ఈనడుమనే కొత్తగా రాగిగనులు దొరకినవట. అందు ఇక్కడ దొరకే రాగి చాలా ప్రశస్తమైనదనీ, గనిలో రాగిపాలే చాలా ఎక్కువగా ఉన్నదనీ చెప్పుతారు. అప్పుడే విదేశీయులు దొరలువచ్చి భూమి పరిశోధన చేయడమూ, ఆప్రదేశము కౌలుకు పుచ్చుకొని యంత్రాలు తెప్పించి పనిచేయడమూకూడా జరుగుతున్నది. కావలినుంచి మాబస్సులోనే మైనింగ్ ఇంజినీరుకూడా వచ్చాడు. సాంకేతికవిద్యలపట్ల ఆంధ్రులకుగల నిరాదరణకు ఫలిత మిది. ఆదరణ ఉన్నప్పటికీ కార్యంలేని ఈరోజులలో అసలే ఆదరణ లేకపోవడం ఇతరులకు మరింత మేలుకాదా? ఎప్పటికీ కూలిమాత్రం మనదీ లాభం ఇతరులదీని. వారి మొకరి కింద పనిచేసి కూలి సంపాదించుకోవడానికి మాత్రం దండుగ ఉండవనుకొంటాను.

మేము ఉదయగిరికి వెళ్లేటప్పటికి— దారిలో అయిన ఆలస్యాలవల్ల రాత్రి పదిన్నరగంటలో పదకొండుగంటలో అయినది. దారిలోనే 'దుగ్గిభైరవునికోన'ను గురించి వాకబులు చేశాము. చివరకు అది మేమనుకొన్నట్లు ఉదయగిరికి పది పన్నెండు మైళ్ళలోగాక రమారమి ఇరవైమైళ్లో, ఇరవై అయిదుమైళ్లో దూరాన్ని ఉన్నట్లు తేలింది. ఎట్లయినా ముందు దానినే చూచిరావలెననీ, పిదపనే ఉదయగిరిని చూడవలెననీ నిశ్చయించుకొన్నాము. కావలినుంచి ఉదయగిరికి మోటారు వేసినవారే సీతారాంపురంనుంచి బద్వేలు (కడపజిల్లా)కూ, బద్వేలునుంచి సీతారాంపురానికికూడా మోటారు వేశారు. కడప, నెల్లూరుజిల్లాలను 'వెలిగొండలు'వేరు చేస్తున్నా మోటారు'బస్సులు' వాటిని కలిపి ప్రయాణీకులకు సౌకర్యం కలుగజేస్తున్నవి. ఈమోటారులు కనుమల (కొండత్రోవల)గుండా 'వెలిగొండ'లలోనుంచి పోతవి.

వెలిగొండలు ఉత్తరమునుంచి దక్షిణానికి వ్యాపించి నెల్లూరుమండలానికి పడమటిసరిహద్దుగా ఉన్నవి. ఇవే కడప, కర్నూలు మండలాలనుండి నెల్లూరుమండలమును విడదీస్తున్నవి. ఈపర్వతపంక్తి వెంకటగిరి దక్షిణమునుంచి బైలుదేరి కొంచె మించుమించుగ వాయవ్య దిశగా కంభం (కర్నూలుజిల్లా)వరకు పోతవి. సాధారణంగా ఇవి సముద్రపుమట్టమునకంటె రెండువేలు మొదలు మూడువేల అడుగులవరకు ఎత్తు ఉంటవి. కడపమండలంవైపు ఈకొండలమీద గొప్ప అడవులు ఉన్నవి. నెల్లూరు మండలంవైపు అట్టి గొప్ప అడవులు లేవు. ఈ కొండలను బ్రద్దలుకొట్టుకొనే పెన్నానది సముద్రంలోకి వస్తుంది. ఈ 'వెలిగొండల' చీలికలలోనే 'దుగ్గిభైరవుని కోన' ఉన్నది.

మేము ఉదయగిరి చేరేటప్పటికి బద్వేలునుంచి సీతారాంపురం పోయే మోటారు అదివరకే వచ్చి, పోవడానికి సిద్ధంగా ఉన్నది. సీతారాంపురం, బద్వేలు మోటారులు ఉదయగిరిమీదుగానే పోతవి. మాసామానుకొంత మోటారు యజమానుల స్వాధీనంలో ఉంచి వెంటనే సీతారాంపురం మోటారెక్కి 'దుగ్గిభైరవుని కోన'కు బైలుదేరినాము. ఆకోన సీతారాంపురమునకు దగ్గరగా ఉన్నదట. అర్ధరాత్రివేళ ఆకరకురాతి ఎగుడు దిగుడు నేలను చిన్నవాగులలోనుంచీ చిట్టడవులలోనుంచీ పడుతుంటే మోటారుపెద్దలైట్లు వెలుతురున దేశం

నా నెల్లూరుమండల యాత్ర

చిత్రము ౧ (ఆ) స్తంభాకృతులు (కుడిప్రక్క)

చిత్రము ౧ (అ) స్తంభాకృతులు (ఎడమప్రక్క)

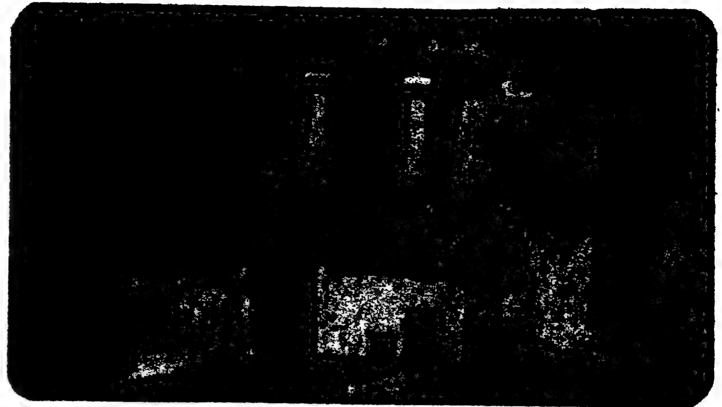

చిత్రము ౧ స్తంభాకృతులు

ఈఛాయాచిత్రములు డాక్టరు కే. యస్. ప్రసాదరావుగారు తీసినవి.

చిత్రము 3, చౌకచెర్ల అయ్యపనాయడి విగ్రహము

చిత్రము ౪, భైరవునికోన

చిత్రము ౫, ఉదయగిరిదుర్గము

చాలా విచిత్రంగా కనిపించినది. మేము క్రమంగా ఉదయగిరీ, గుర్రప్పల్లీ, బసినేనిపల్లీ మొదలైన ఊళ్లు దాటి అయ్యవారిపల్లికి వచ్చాము. ఉదయగిరికీ అయ్యవారిపల్లికీ పన్నెండుమైళ్ల ప్రయాణము. 'భైరవకోనకు' పోదలచినట్లయితే సీతారాంపురం పోవనవసరం లేదనీ, అయ్యవారిపల్లినుంచే వెళ్లవచ్చుననీ, ఒకవేళ సీతారాంపురం వెళ్లినా దిగువకు మళ్లీ రావలసే ఉంటుందనీ బస్సులోని ప్రయాణీకులు చెప్పినందువల్ల అయ్యవారిపల్లిదగ్గరే మేము దిగినాము అయ్యవారిపల్లికీ మోటాగాగు 'గోడ్డు'కూ అరమైలులోపు. బహుశా అప్పటికి ఒంటిగంట అయివుంటుంది ఆరాత్రి అయ్యవారిపల్లెలో ఎవరో ఒకరి అరుగుమీద పడుండి ఉదయముననే లేచి దారి చూపడానికి ఒకమనిషిని కుదుర్చుకొని 'దుగ్గిభైరవునికోన' కు బైలుదేరినాము. దారిలో సింగారెడ్డిపల్లి, దేవిసెట్టిపల్లి, పోకలింగాయపల్లి మొదలైన గ్రామాలు గడచినాము. నాగరికత కింకా ఈవూళ్లున్నట్లు తెలియలేదు. ఊళ్లన్నీ చాలా 'ప్రాగ్వోత్తరం'గా ఉంటవి. ఈ వూళ్లలో మంచినీటికేమిటి, సేద్యానికేమిటి దిగుడుబావులే ఆధారం. వాటివల్ల ఆరికెలూ, వరిగెలూ, కొర్రలూ మొదలైనవి పైరవుతవి. ఆప్రాంతాల 'స్కూళ్లు' చాలా అరుదు. ఉంటే ఎక్కడో అయిదారేసి గ్రామాల కొక్కొక్కటి. పోకలింగాయపల్లి దాటిన దగ్గరనుంచి అంతా అడవే. అయ్యవారిపల్లికి 'భైరవునికోన' బరువుగా రెండు పరుగు లుందనీ, తేలికగా మూడు పరుగు లుందనీ అక్కడివా రన్నారు. ఆప్రాంతమంతా 'పరుగుల లెఖ్ఖ' వాడుకలో ఉన్నది. పరుగంటే రెండున్నర మైలు. కాని మాకు మాత్రం నడచిచూస్తే కోన రమారమి పదమూడు పదునాలుగు మైళ్ళదాకా ఉన్నట్లు తోచింది. వాళ్లు ఎప్పుడూ తిరుగుతూ ఉండడముమూలాన్నీ, ప్రదేశాలు పరిచయమైనవి అవడంమూలాన్నీ ఎక్కువదూరం ఉన్నా కొంచెం ఉన్నట్లు కనబడడం సహజం. వాళ్లు చెప్పిన మాటలనూ, మార్గాన్నీ నమ్మి మేము మధ్యాహ్న భోజనానికి ఏవిధమైన ప్రయత్నాలూ చేసుకోకుండా తిరిగి రావచ్చుననే ఉద్దేశంతో వెళ్ళినాము. అదిన్నీగాక కోనకు చేరువనే రెండుపరుగుల లోపున కృష్ణంపల్లె, రాసవారిపల్లె అనే ఊళ్లున్నవనికూడా అన్నారు. ఈకారణాలవల్ల భోజనానికి ఏవీ ఏర్పాటులు చేసుకోకుండా వెళ్లినాము. అందుకు శాస్తి అనుభవించినాము. ముందుముందు అక్కడికి పోయేవారికి మా అనుభవమే ఒక హెచ్చరిక. ఆ యడవులలో ప్రక్కపక్కల ఉన్నకొండ లెక్కి వెళ్లితే కోనకు దగ్గరదోవ ఉన్నద నిప్పున చేరుకోంటామని మాకూడా వచ్చిన మనిషి చెప్పినాడు. కాని కొండ లెక్కడమూ దిగడమూ వచ్చినదంటే అలిసిపోయి కోనలో తీసుకోదలచిన శాసనాలూ, ఫోటోలూ తీయడానికైనా ఓపిక ఉంటుందో లేదో అని కొంచెం చుట్టయినా బాటుతోవనే పోయినాము. అడవి ఎంత నడచినా తరగనట్లు కనిపించింది. 'ఎర్రచెలకల' తరువాతనుంచి సరాసరికోనలోకి అడవిగుండా అడ్డము పడిపోవచ్చు నన్నారు దారిలో కనబడ్డ పొరుగూళ్ల గొల్లబోయలు. తుదకట్లయితేనేమి కొండవాగులుదాటి కోనవంకలు దాటి, కారడవులుగడచి చిలపరాళ్ళతో గువ్వరాళ్ళతో చాపరాళ్ళతో కత్తెరరాళ్ళతో బొమ్మరాళ్ళతో పెద్ద నల్లబండలతో నిండిఉన్న దారిని నడచినడచి కోనకు ఉదయం పదిన్నరకో పదకొండు గంటలకో చేరుకొన్నాము. దర్శనీయమైనది 'దుగ్గిభైరవుడికోన'. (చిత్రం ౪) ముండ్ల పొదలతోను నల్లరాతి నిలువుబండలతోను కప్పబడి ఉన్న ఆ దారికానిదారిలో నడవవలసివచ్చినందుకు నిట్టనిలువుగ పెరిగిన ఆచెట్లు ఒకదానినొకటి పెనవేసుకొని నీడే ఇవ్వక పోయినట్లయితే ఆ ఎండదెబ్బకు మా ప్రాణాలు గిలగిలలాడేవే.

ఇటువైపునుంచి ఒకకొండ, అటువైపునుంచి ఒకకొండ—అయిమూల వాటంలోవచ్చి ఒకదాని నొకటి కలుసుకొంటవి. ఈఅంతః ప్రదేశానికే కోనఅని పేరు. ఈకోనలోనే కొండకొమ్ములు కలుసుకొనే ప్రదేశములో కొండనే మనపూర్వశిల్పులు ఆలయాలూ, విగ్రహాలూ, స్తంభాలూ మొదలైనవాటికింప చెక్కివేశారు. ఇది దుగ్గిభైరవులస్థానము: అందువల్లనే దీనికి 'దుగ్గిభైరవుని కోన' అని పేరువచ్చినది. 'దుగ్గి' రూపమే యిక్కడ వాడుక. ఈఆలయాల ముందునుంచి ఆకోన నడిమిగా

ఒక సెలయేరు ప్రవహిస్తుంది. మేము వెళ్లినది వేసవికాల మవడంచేత అంతవిశేషం నీరులేదు. పైనుంచివచ్చే సెలయేటినీరంతా ఆలయాలముందుండే దొన (గుండమువంటి పల్లము)లో చేరుకుంటుంది. ఆప్రదేశం కుడివైపు ఆలయాలతోనూ, ఎడమవైపు ఆలయాలతోనూ, వీటిమధ్య సెలయేటి నీటిపడియతోనూ చూడడానికి చాలా ముచ్చటగా ఉంటుంది.

ఎంతకష్టపడ్డా రమణీయమైన కోన చేరుకొన్నాము. దాని దర్శనము చేసుకొన్నాము. పడ్డ కష్టమంతా ఉప్పున ఊదేసి మేము ధన్యుల మనుకొన్నాము. పడిన దెంత కష్టమో మేము పొందిన దంతటిసంతోషము. అంతటి ఆనంద మిచ్చింది కోన. అందమంతా అక్కడ పోగువేసుకొని కూర్చున్నట్టున్నది కోన. ఓహో! ఆవిగ్రహ శిల్పకళానైపుణ్య మేమిటి? కొండనే నక్కని ఆలయాలుగా మలిచివేసిన మనపూర్వశిల్పుల ఆప్రజ్ఞావైభవమేమిటి? చూచాము చూచాము; ఆవైభవమును అనిమిషులమై చూచాము; తన్మయుల మైనాము; కొంతసేపటికి తేరుకొన్నాము.

ఆసిద్ధహస్తుల సంతతివారమే మనము. మనకే వారీయమూల్యనిధి– ఈశిల్పసంపదను విడిచిపెట్టి పోయినారు. కాపాడుకో గలుగుతున్నామా మనం దీనిని? వారి సంతతివారమైన మనము ఆశిల్పకళాలంతువు తెగిపోకుండ సాగింపగలుగుతున్నామా? పోనీ తుదకు గుర్తింపనైనా గుర్తించి ఆరాధింప గలుగుతున్నామా ఆకళావైభవమును? తమప్రాచీన సంపద్విశేషాన్ని తెలుసుకొని ఆరాధింపలేని జాతికి అభ్యుదయమెక్కడ? నాగార్జునకొండ, గుమ్మడిదొర్రు మొదలైనచోట్ల ఉన్న తమ అమూల్యనిక్షేపము—శిల్పసంపద—రాష్ట్రాంతరములకు తర్లిపోతుంటే వేదనాఘోషము పొంగులుదేరి ఇంకా పైకి వినబడనిజాతికి అభ్యుదయమెక్కడ? సర్వతోముఖమైన అభివృద్ధి యెక్కడ? ఏట్టిస్థితి! అని కన్నీరోడ్చి వనలక్ష్మి సింగారించుకొనే అట్టిస్థలాలలో మనకు కళాసంపద నిక్షేపించి కీర్తిశేషులైన ఆశిల్పాచార్యులకు నమస్కరించి, ఆసెలయేటి శేటనీరింత దాహము పుచ్చుకొని అక్కడ రాతిబండలమీద సంకులములైన తలపులతో దిక్కులు కలియజూస్తూ అట్లే కూర్చుండి పోయినాము.

ప్రతీశివరాత్రికీ గొప్ప ఉత్సవం జరుగుతుందట అక్కడ. తిరునాళ్లు సాగుతుందట. యాత్రికులు తండోపతండాలుగా వస్తారట. ఆశివరాత్రివాటితే మళ్లీ అక్కడి కెవ్వడూ రాడు.

ఆలయాలు దాటి ఇంకా ఎగువ మిట్టప్రదేశానికి కొండమీదుగా సెలయేటిజాలు ననుసరించి పోతే పెద్ద రాతిగోడవలె నిట్టనిలువుగా లేచిన కొండదరికి పోతాము, ఆ కొండమీద బుగ్గలున్నవి. అక్కడనుంచి ఆకాశధారలు పడుతూ ఉంటవి. వేసవిలోనైనా ఈధారలకు కొదవలేదు. ఆధారలనీరు ఆకొండ మొదలనున్న దొనలో చేరుకొని అక్కడనుండే సెలయేరు ప్రారంభమవుతుంది. నేలమట్టమునుంచి పాతికముప్ఫై అడుగుల యెత్తుమీద నిట్టనిలువుగా ఉన్నకొండలో సొరంగముగా దొలిచిన ప్రదేశమున్నది. ఆప్రదేశంలో లింగమూ పానవట్టమూ కొన్ని విగ్రహాలూ ఉన్నవి. కొండమీదనుంచి పడే నీటిధారలు అభిషేకము చేస్తున్నట్లుదిరి బొట్లు బొట్లుగ ఆ లింగముమీదా ఆవిగ్రహాలమీదా పడుతూ ఉంటవి. ఎక్కడానికి సాధ్యముకాని ఆనిట్టనిలువు కొండగోడను అంతయెత్తున ఎట్లా దొలిచారో, అక్కడికి విగ్రహాలూ మొదలైనవి ఎట్లా చేర్చారో? ఆకాశధారలు వాటిమీద పడేటట్టు వాటి నక్కడ అమర్చడం ఆశ్చర్యంకదా!

ఈ దుగ్గిభైరవునికోన ఆలయాలను గురించి వేరొకపర్యాయము వ్రాస్తాను. అక్కడి శాసనాలకు ప్రతిబింబాలున్నూ, కొన్నికొన్ని దృశ్యాలకు ఫోటోలున్నూ తీసుకొనేసరికే మధ్యాహ్నము రెండో రెండున్నర గంటలో అయినది. కడచినరాత్రి వింజమూరిలో చేసిన భోజనము. రాత్రి నిద్రలేదు మధ్యాహ్నము మళ్లీ భోజనం లేదు. ఇంకా అక్కడ చేయవలసినపని ఎంతైనా ఉంది. కాని ఏమిచేయము? అక్కడ ఒక్కరోజు కాదు కదా ఒక్కపూటయినా ఆగడానికి తయారై వెళ్ల లేదు. ఆప్రదేశముయొక్క స్వభావమెట్టిదో, అక్కడ చేయవలసిన పని ఎంతఉండునో కూడా అంతకుపూర్వము తెలియదు.

మాతో దారిచూపడానికి వచ్చినవానికికూడా భోజనము లేదు. అరణ్యప్రాంతము: నిర్జనప్రదేశము. ఇట్టి సందర్భాలలో పని సంపూర్తిగా కాకపోతేమాత్రము ఎట్లా ఆగగలము? మరునాడు వద్దామనుకొన్నా చేరువా చెంతా కాదు. ఇంతదూరము నడచి మళ్లీ రావలెను. సీతారాంపురంనుంచి అయితే ఒంటెద్దుబండో రెండెడ్లబండో కోనకు కడతారట. కాని కిరాయి చాలాజాస్తి. ఇంక చేసేది లేక మిగిలిన పనికి మళ్లీ ఎప్పుడో ఇంకొకమారు వద్దామని పని దిగడిపోయిందే అన్న విచారంతోను, ప్రశాంతమైన ఆసౌందర్యావాసం విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోతున్నామే అన్న మనస్సుకలకతోను కోనకు అధిదేవత అయిన భైరవునికి నమస్కారం చేసి ఆలయాలవంక చూస్తూనే 'తిరుగుముఖం' పట్టినాము.

అక్కడికి చేరువలో కృష్ణంపల్లి, రాచవారిపల్లి కలవట; కాని మరునాడింక అన్నిటికి మళ్లీ రాదలచుకోలేను. అట్టిస్థితిలో ఆపల్లెలకు వెళ్ళడమెందుకు? తిన్నగా అయ్యవారిపల్లెకే వెళ్లినట్టయితే ఉదయగిరిపోయే 'బస్సు' దొరుకుతుందని అక్కడికే ప్రయాణమైనాము. పొద్దున్న పదునాలుగు మైళ్లు నడక: మళ్ళీ పదునాలుగు మైళ్లు నడక: దారి చూపడానికి మాతో వచ్చిన అతనుకూడా మాతో సమానంగా తిండిలేక మాడినాడు.

ఆలయాలకు చేరికగానే ఉన్న ఒకగుహనుకూడా చూచి మళ్ళీ మా దారి మేమందుకొన్నాము. నడచాము: నడచాము చాలాదూరం నడచాము. మండువేసవి ఎండ: తీక్ష్ణమైన గాడుపు: ఉస్సూరుమనే ఘటాలు: కోనలో తాగిన నీళ్లేకాని ఎక్కడా మరి నీళ్ళచుక్క లేదు: వాగులూ, వంకలూ అన్నీ ఎండిపోయినవి. ఆస్థితిలో ఎంత నడచినా తరగని దూరం. విపరీతమైన దాహం. కూర్చుంటూ లేస్తూ మా మూటా ముళ్లతో ఉస్సు రస్సురంటూ ఒక్క అడుగు పెట్టినా పెట్టడమే అని నడిచాము. పోకలింగాయపల్లికి పోతేకాని—నడుమ గ్రామమేమీ లేదు— నీళ్లు లేవు. ఆవురుమంటున్నవి ప్రాణాలు: తడి యార్చుకుపోతున్నది గొంతుక. ఏమిటి సాధనము? ఏమిటి చేయడము? పరుగుల లెక్క మాప్రాణాలు తీసింది. మిత్రులైన ప్రసాదరావుగారు—కానైతే డాక్టరుగారే—చెట్టుక్రింద కూలబడ్డారు—నేనూ చతికిలబడ్డాను. ఆయన పరకాయించి చూశాడు: దాహానికి మంచిమందు కనిపెట్టినాడు: నాగజెముడుపళ్లు మాకాసమయంలో అమృతఘుటికలైనవి. అవే మమ్మల్ని పోకలింగాయపల్లి వరకూ నెట్టినవి. అక్కడ కడుపునిండా పట్టినన్ని మంచినీళ్లు తాగినాము. ప్రయాణం మంచిపాఠం నేర్పిందనుకున్నాము—అంతేకాదు: అనుభవంతో మనిషి బుద్ధిమంతుడుగా అవుతాడు: ప్రాజ్ఞతా వస్తుందతనికి. ఇక ఇటువంటి ప్రయాణా లెట్లా చేయవలెనో తెలిసింది. రాత్రికి అయ్యవారిపల్లి చేరుకొన్నాం. అక్కడ భోజనంచేసి రాత్రి కక్కడనే శయనించి ఉదయాన్నే ఉదయగిరి మోటారెక్కినాము.

అవిద్య ప్రబలమున్నూ, విద్యతక్కువా అవడముచేత ఊళ్లుకొంచెం మోటుగా ఉంటవి. జనసంఖ్యకూడా చాలా పలుచన. ఈఉదయగిరి తాలూకాలో చదరపుమైలుకు నూరు—నూటయాభైమంది జనం ఉంటారు. ఇది ఎంతవిపరీతమో గోదావరిడెల్టా ప్రదేశాలతో పోల్చిచూస్తే తెలుస్తుంది. గోదావరిడెల్టా తాలూకాలలో చదరపుమైలుకు ఆరువందల యేభై మొదలు వేయిమంది వరకూ ఉంటారు. తెనాలితాలూకాలోనూ ఇదే లెక్క. గుంటూరు, గుడివాడతాలూకాలు ఇంకాకొంచెం వెనకపడుతవి. అక్కడ చదరపుమైలుకు అయిదు వందలు మొదలు ఆరువందలయాభైవరకూ ఉంటారు. వీటితో పోల్చిచూస్తే ఉదయగిరితాలూకా ఏమూల? చదువుకొన్నవారి సంఖ్య చూస్తే గవర్నమెంటువారి లెక్కప్రకారం మొత్తంమీద ఈమండలంలో నూటికి ఎనిమిదిమందో పదిమందో—ఇంతే. అది అటుండగా ఈతాలూకాఅంతా వర్షాధారంమీద ఆధారపడిఉండే దేశం: ఒకయేడు పండితే రెండవయేడు ఎండుతుంది. దారిద్ర్యం అధికం. ఇట్టిస్థితిలో కొన్నికొన్నిచోట్ల దొంగతనాలు ఎక్కువ! కూనీలే జరుగుతుంటవి అంటే ఆశ్చర్యమేమున్నది? మేము అయ్యవారిపల్లె చేరినరాత్రో ఆమరునాటిరాత్రో బర్రెలను కొనుక్కొనేటందుకు పోయేఒకణ్ని సీతారాంపురం ఉదయగిరిబాటమీద డబ్బున్నదనిఅనుమా

నించి—అట్లని చెప్పుకొన్నారు: నిజమో అబద్ధమో— చిత్రరచన చేసి చెట్టుకు పడదీసి కట్టినారట.

అయ్యవారి పల్లెలో మోటారెక్కి ఉదయం తొమ్మిదిన్నర పదిగంటలకు ఉదయగిరి చేరుకొన్నాము. భోజనానికి అక్కడ పూటకూటిల్లున్నది. జనకు ప్రసాదరావుగారి మిత్రులు—ఏ. వెంకటసుబ్బారావుగారు—దొరకినారు. వారింట్లో బసచేసి వంటపూటింట భోజనం చేసి మధ్యాహ్నం ఉదయగిరి చూచినాము.

ఉదయగిరి చాలా చరిత్రప్రసిద్ధమైన స్థలము. ఇప్పటికీ దానికి ప్రాచీనతాకళ పోలేదు. అడుగడుగుకీ వూరు 'నేను ప్రాగ్వపు పట్టణా'న్నని తెలుపుతూనే ఉంటుంది. ఇప్పటికీ అది శత్రువులు కొద్దికాలం కిందటే వచ్చి పాడుపరిచినట్లుంటుంది. ఇప్పటికీ ఆవూళ్లో కనబడే శిథిలావశేషాలు మణిగిపోయి కాంతివిహీనమై మూల మూలల మినుకు మినుకుమంటూ ఉన్న ప్రాచీన హిందూ రాజకళాభిరుచిని గురించి రహస్యంగా మనకు ముగ్ధమనోవిన్యాసంతో వివరిస్తూనే ఉంటవి. సమరాధ్వర దీక్షితులైన ప్రాచ్యపు హిందూమహమ్మదీయ రాజుల నెత్తుటి వెల్లువలతో తడిసి ఆగడ్డ అంతా చిట్లంకట్టుకొని పోయింది అటువంటిది ఉదయగిరి. ఈ వుదయగిరిని గురించీ అందలి దుర్గాన్ని గురించీ వేరొకవ్యాసం వ్రాస్తాను.

ఆమరునాడు ఉదయం ఉదయగిరి దుర్గాన్ని చూడడానికి శైలు దేరినాము. (చిత్రం ౫) అవకాశంగా మాకు దుర్గాన్ని చూడడానికి శైలు దేరిన ఉద్యోగస్థులు కొందరు తటస్థపడ్డారు. వారూ మేమూ కలిసి దుర్గానికి పోయినాము: అదంతా చూసి సాయంత్రం ఆరున్నర ఏడుగంటలకు ఇంటికి వచ్చాము. ఆమరునాడుదయాన్ని శైలు దేరి బస్సుమీద తిరిగి కావలి చేరుకొన్నాము. నాతో సమానంగా నాకష్టసుఖాలు అంతవరకూ పంచుకొన్న మిత్రులు ప్రసాదరావుగారు కావలినుంచి పల్లీ విహారులుగా వెళ్లిపోయినారు. నేను ప్రాచీనాంధ్రశాసనసంపాదన నిమిత్తం ఆసాయంత్రం కావలిలో 'బస్సు'మీద శైలు దేరి కందుకూరికి వెళ్లినాను.

విభవ సంవత్సర భాద్రపదమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము.

నా నెల్లూరుమండల యాత్ర

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

౧

రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో 'ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూప' మనువ్యాసం వ్రాసినప్పటినుంచీ ఆవిషయమును గురించి యింకా ఎక్కువ కృషి చేయవలెననే అభిలాష బలమైంది. అందువల్ల ప్రాచీనాంధ్ర భాషాశాసనాలు పరిశీలిస్తూ ఉండడమూ వాటిలోని విశేషాలు గమనిస్తూ ఉండడమూ జరుగుతున్నది. ఇట్లా ఉండగా ఒకమారు నామిత్రులైన శ్రీయుత వేమూరి విశ్వనాథశర్మగారిని కలుసుకోవడం సంభవించినప్పుడు ఆయాశాసనాలలో నాకు పొడగట్టిన భాషావిశేషాలూ, శబ్దవైచిత్ర్యాలూ మొదలైనవాటిని గురించి ప్రసంగవశమున వారితో కొంత ముచ్చటించాను. దానిమీదట వారు, ఇటువంటి పరిశోధన చేయడానికి ముందు అటువంటి ప్రాచీనాంధ్రభాషా శాసనాలను సంగ్రహించి సరియైన పాఠాలు నిర్ణయించుకోవడం అవసరమని చెప్పినారు. ఇందులో ఉండే యధార్థం కొంత కాలముక్రిందట భారతిలో నేను అద్దంకి, ధర్మవరం శాసనములను ప్రకటించినప్పుడు నాకు గోచరించింది. అందుమీదట నెల్లూరుమండల శాసన సంపుటాలలోని ప్రాచీనాంధ్రభాషా శాసన పాఠాలు సరియైనవి అవునా కాదా అని సందేహం కలిగి, వాటికి సరియైన ప్రతిబింబాలు సంపాదించి సరియైన శాసనపాఠాలు నిర్ణయించడం యుక్తమని తోచింది. ఈవిషయమును గురించి దేశోద్ధారక శ్రీకాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారితో ప్రసంగింపగా వారు సహజౌదార్యంతో నాకు తోడ్పడి నన్ను నెల్లూరిమండల పర్యటనానికి పంపినారు. నాపర్యటన విశేషాలు తెలపడమే ఈవ్యాసంయొక్క ఉద్దేశము.

నేను ముందు కోవూరుతాలూకాకు వెళ్లినాను. కోవూరుతాలూకా విడవలూరులో నాస్నేహితులు డాక్టరు కే. యస్. ప్రసాదరావుగారున్నారు. ఆచుట్టుపట్ల గ్రామాలలో శాసనాలు ఉన్నట్లు తాను విన్నాననీ నేను అక్కడికి వచ్చేటట్టయితే ఆచుట్టుపట్ల గ్రామాలకు తానుకూడా వస్తాననీ ఆయన నాకు ఉత్తరం వ్రాశారు. అందుచేత కొడవలూరిస్టేషనులో రైలుదిగి విడవలూరికి వెళ్లాను.

నెల్లూరుజిల్లాలోని చాలాగ్రామాలలో ఉన్నట్లే ఈ గ్రామంలోకూడా ప్రాచీన విగ్రహాలూ మొదలైనవి చాలాఉన్నవి. విడవలూరు గ్రామంనుంచి రెండుమైళ్ల దూరంలో ఊటుకూరికి పోయేరోడ్డుకి ఎడమపక్క మారెళ్లమ్మా, కుడిపక్క వెలగలమ్మా అని రెండు శిలావిగ్రహాలు ఉన్నవి. వెలగలమ్మా, మారెళ్లమ్మ అనేపేర్లు ప్రజలు ఇటీవల పెట్టినవిగా కనబడుతవి. ఎందుచేతనంటే ఆవిగ్రహాలను చూచినట్లయితే అవి పౌరాణిక సంబంధమైన శక్తులుగానో తాంత్రికసంబంధమైన శక్తులుగానో కనిపిస్తవి కాని పట్టి గ్రామదేవతలవలె కనబడవు.

వెలగలమ్మ విగ్రహం చిన్నది. రాయి పొరలు లేచి పోయి శిథిలావస్థలో ఉంది. మారెళ్లమ్మ విగ్రహం పెద్దది. అయితే యిది సగంవరకు భూమిలో పూడిపోయింది. పైకి చేతులూ, తలా మొదలైనవి మాత్రమే కనబడుతున్నవి. వెలగలమ్మ విగ్రహం అంతగా చెడిపోలేదు. ఇప్పుడు లేదుకాని మారెళ్లమ్మకు పూర్వం కొంతప్రభావమూ, మహత్తూ ఉండేదంటారు. అందుకు తార్కాణంగా ఒకకథ చెప్పుతారు. అది ఏమనంటే:

వెనుక ఎప్పుడో ఒకమాటు లంబాడీలు తండాలుగా వచ్చి ఆశక్తిఉన్నస్థలంలో దిగుతుండేవారట. ఎవరైనా వాళ్లను అమ్మకానికి ఏం సరకు తెచ్చారని అ తెచ్చిన అసలుసరకు చెప్పక మరొకసరకుపేరు చెప్పుతుండేవారట. ఇట్లా చెప్పుతుంటే ఆమరునాటి ఉదయానికి ఆ లంబాడీవాళ్లు తమసంచులు విప్పిచూచుకొనేసరికి తాము తెచ్చిన సరకుకాక చెప్పినసరకే వాటిలో ఉండే

దట. అందుమీదట వారు భయపడి అవంతా తాముదిగిన స్థలప్రభావం: అమ్మవారి ప్రభావం అని ఆయమ్మకు మ్రొక్కుకొని దీపారాధనలూ మొదలైనవి చేస్తూఉంటే తిరిగి తాము తెచ్చినసరుకే సంచులలో ఉండేదట. ఇట్టి కథలు చాలా చెప్పుతారు అక్కడివారు. మారేళ్లమ్మప్రభావం పూర్వం అటువంటిదట.

ఇంకా కొంచెందూరం ముందుకుపోతే కుడివైపు పోయేపుంతలో రోడ్డుకి కొంచెం సమీపంగానే 'మొండి రాయి' అనే శిలాఫలకం ఉంది. దానిని అక్కడివారు 'సుంకుమాలక్ష్మి' అంటారు. ఈరాతిపలకమీద విగ్రహం ఏమీ లేదు కాని అదికూడా ఒకశక్తే అనీ, దానికికూడా పూర్వం కొంతప్రభావం ఉండేదనీ అంటారు. 'సుంకు మాలక్ష్మి' క్రింద ధనం పూడ్చిపెట్టి ఉన్నదని కొంత కాలంక్రితం మాలవాడొకడు దానిని తవ్వినాడనీ, కొంత లెక్క తప్పగా వాడు రక్తం కక్కుకొని చచ్చిపోయినా డనీ చెప్పుతారు. 'సుంకుమాలక్ష్మి'రాయి భూమిలో చాలావరకు పూడిపోయిఉంది. ఆరాతిమీద తూర్పు వైపు వ్రాతఏమీ కనిపించలేదు కాని పడమటితట్టు దిగువభాగంలో అక్షరాలు కనిపిస్తే నామిత్రులు ప్రసాద రావుగారినీ, ఉత్సాహంగల అడపాల లక్ష్మీనరసారెడ్డి గారు మొదలైన మరికొందరు యువకులనూ తీసుకువెళ్లి ఆరాతిని తవ్వించినాను. తవ్వించి రాతిని కడిగి చూడగా అక్షరాలు స్పష్టంగా ఉన్నవి. అనేక పెద్ద శాసనమేంతా అరిగిపోయింది. ఇక్కడ ఒక అక్షరమూ అక్కడ ఒక అక్షరమూ కనిపిస్తున్నది. అవి చాళుక్యలిపిలో ఉండడముచేత శాసనము నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపు మాట వాస్తవమే. కాని ఏం ప్రయోజనం? నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపు తెలుగుశాసనం ఒకటి దొరికిందని లభించిందన్న సంతోషం తాత్కాలికమే అయింది.

ఈరాతికి దక్షిణంవైపు ఒకపాటిదిబ్బ ఉంది. ఆదిబ్బ నెవరో యిదివరకే తవ్వినట్లు కనిపిస్తుంది. అక్కడ ఇటికలపేర్పులూ, గట్టులూ ఉన్నవి. అవికాకుండా అక్కడ పూడిపోయిఉన్న లింగంతాలూకు ఊర్ధ్వభాగం ఇంచుమించుగా ఒక అడుగువరకు పైకి కనిపిస్తున్నది. అక్కడ తవ్వితే ఏదైనా ప్రాచీన శివాలయంతాలూకు శిథిలాలేవైనా కనబడునేమో.

విడవలూరు ఊళ్లో 'పోలేరమ్మ మిట్ట' అని వుంది చిన్నదిబ్బఒకటి. అక్కడ ఒకరాయి ఉన్నది. దానికి పసుపురాసి కుంకంపట్టెలుపెట్టి 'పోలేరమ్మ' అని పేరు పెట్టి అక్కడివాళ్లు పూజలుచేస్తున్నారు. దానికొక చిన్న తాటాకుల గుడిసె వేశారు. ఆరాతిదగ్గర రాతి పటాలు కాబోలు పెట్టినారు. దానిమీద ఏవో అక్షరాలు ఉన్నవని చెప్పితే,అది పరిశీలించాను.తీరా చూస్తే అది పోలేరమ్మాకాదు ఏమీకాదు; పెనుగొండ రాజధానిచేసుకొని కర్ణాటకరాజ్యం పరిపాలించిన రంగరాయ దేవమహారాయలవారి శాసనం క్రీ. శ. ౧౫౫౯నాటిది. కర్ణాటరాజులు కట్టించిన చెరువొకటి ఉంది విడవలూరికి. అది చాలా పెద్దది. దానిక్రింద ఇప్పటికీ చాలా భూమి సేద్యమవుతున్నది. అది రంగరాయ దేవమహారాయలవారి నాటికి ఖిలపడివుంటే విడవలూరు ప్రాంతానికి అప్పుడు ప్రభువులు గాఉన్న కోనేటి తిమ్మానాయనింగారు ఆచెరువు తిరిగి బాగుపడేటందుకు తగు కట్టుబాటులు చేసి ఒక ధర్మశాసనం వేయించారు. ఆశాసనం యిది: ఇప్పుడు పోలేరమ్మగా మారి గ్రామస్థులవల్ల నలికైవేద్యాలు మొదలైనవి పుచ్చుకొంటున్నది. ఆయన చేసిన కట్టుబాటులుగల శాసనభాగ మిది:

"గ్రామానకుపండిన నానాధాన్యానకు నగరికము తొలను ములువులను భటవృత్తి మాన్యాలను సహా విత్తిన పుటికల పుట్టికి కుంచెడు మేర సాగింస్తిమి మాన్యన చెరువు కిందను బొడవలోని దక్షిణం నూరుకుంటలు ఇస్తిమి మాన్యంవల్లను పుట్టి కుంచాలవల్లను యాట వచ్చినవి యాంట చెరువుమీంద పని సేయుటకు ఇట్లని యిచ్చిన ధర్మశాసనం"

ఈశాసనంవల్ల విజయనగరాధీశులనాడు వ్యవసాయానుకూల్యములైన చెరువులూ మొదలైన నీటివసతులు ఎట్లా కాపాడేవారో తెలుస్తుంది. అప్పుడు 'డి. పి. డబ్ల్యు. డిపార్టుమెంటు' ఉండేది కాదు. ఒక్కొక్క గ్రామంలో ఉండే చెరువులూ, బావులూ మొదలైన

వాటిని సంరక్షించడమూ, ఆ నీటిని సరాసరి రైతులకు వ్యవసాయానికి ఇబ్బంది లేకుండా వంతులుకట్టి యిస్తూ ఉండడమూ ఈ మొదలైన అధికారాలన్నీ గ్రామస్థులకే ఉండేవి. ఏ గ్రామంలో ఉండే యిబ్బందులు ఆ గ్రామంవారికే బాగా తెలుస్తవి. అందువల్ల అటువంటి అధికారాలు వారికిందే ఉంటే తమకనుకూలమైన రీతిని నీటిని ఎట్లా సర్దుకోవాలో వారే చూచుకొంటారు. చెరువు కింద బాడవలో ఇచ్చిన మాన్యంవల్లనూ, గ్రామంలోవసూలయిన పుట్టికుంచాలవల్లనూ తిమ్మనంగారు వేయించిన ధర్మశాసనప్రకారం చెరువు మరమ్మతుచేసుకొని విడవలూరు గ్రామస్థులు సేద్యం చేసుకొంటూ సుఖాన ఉండేవారు. ఇటువంటి స్థానికవిషయాలలో పై అధికారులకు గ్రామస్థులకు సాజగ్గు లేవు, అధికారుల నిగ్రహానుగ్రహాలు లేవు.

కొత్తగా బయలుపడ్డ శిలాశాసనాలు ఉన్నవని ఎవరో కబురుచెప్పితే విడవలూరినుంచి అగ్గపాడు వెళ్లినాను. అప్పట్లో కొంతకాలంక్రితం పాటిదిబ్బలు తవ్వుతుండగా లింగం, పానవట్టం, ఇంకా ఏవో కొన్ని విగ్రహాలూ, రాళ్లూ మొదలైనవి బయలుపడ్డవట. అక్కడ శిలాశాసనాలు ఏమైనా కనబడుతవేమో అని చాలా వెదికినాను కాని కార్యం లేకపోయింది. ఒక పాటిదిబ్బవద్ద కొంచెందూరాన్ని ఒక పెద్దరాతి పలక కనబడింది. అది నేలమీద పడివుంది. దాని పైభాగమున వ్రాత ఏదీ లేదు. రెండోవైపు వ్రాత ఏమైనా ఉన్నదా అని గ్రామస్థుల నడిగితే 'ఏమో ఎవరికీ తెలియదు. అనాదికాలంనుంచీ అది అట్లే ఉన్నద'ని జవాబు చెప్పినారు. రెండోవైపు ఏమున్నదో తిరగదీసి చూదామని ప్రయత్నం చేస్తే గ్రామస్థులు బ్రాహ్మణులూ మొదలైనవారు 'అది మంచిపనికాదు. రక్తం కక్కుకొని చస్తారు. ఇటువంటి పూర్వపురాళ్లు తవ్వడమూ తిరగవేయడమూ చాలా ప్రమాదకర'మని వారంతా దూరదూరంగా తొలగి నుంచున్నారు. నాతో ప్రసాదరావుగారూ మరికొందరూ కూడా విడవలూరినుంచి వచ్చారు. గ్రామస్థు లేమన్నాసరే అని నాతో వచ్చినవారి సాయంతో ఆ రాతిని తిరగదీయించాను; మేము తిరగదీస్తూవుండగా అప్పట్లో సంసారులు—నెల్లూరుమండలంలో చతుర్థవర్ణం వారిని సంసారులంటారు—కొందరు 'తెగించి' మాకు తోడు పడ్డారు.

రాతిని తిరగదీసి చూస్తే దానిమీద శాసనము ఏదీ కనిపించలేదుకాని చక్కగా చెక్కిన ఏడు శక్తివిగ్రహాలుమాత్రం కనబడ్డవి. (చిత్రాల ౧, ౨) ఆచెక్కడపుపని బాగున్నదికాని ముఖాలు కొన్ని అరిగీ, కొన్ని—పిల్లలవల్లనో ఏమో—దెబ్బలుతినీ ఉన్నవి. ఆవిగ్రహాలు చూస్తే వాటిని చాలాకాలంక్రితమే చెక్కిఉండాలని తోచింది. (బహుశా ఒకటితెక్క) అవి అన్నీకూడా పీఠాలమీద ఎడమకాలు ముడుచుకొని, కుడికాలు కిందికి వేలాడవేసి సుఖాసనమున కూర్చున్నవి. ప్రతీశక్తికీ నాలుగేసి చేతులు; రెండు కుడిచేతులూ, రెండు ఎడమచేతులూను. ప్రతిశక్తికీ ఒక కుడిచెయ్యి అభయమిస్తున్నట్టూ (అభయహస్తం), ఒక ఎడమచెయ్యి ముడుచుకొన్న ఎడమకాలి తొడమీద పెట్టుకొన్నట్టూ చెక్కినారు. మిగిలిన చేతులలో ఆయాశక్తులకుండే ఆయుధాలూ మొదలైనవి ఉన్నవి. ఈయేడు శక్తులకూ 'సప్తమాతృక'లని పేరు. హిరణ్యాక్షుని కొడుకైన ప్రహ్లాదుడు పరమభాగవతోత్తముడై సర్వసంగపరిత్యాగం చేసినమీదట అంధకాసురుడనేవాడు రాక్షసులకు రాజై చాలాకాలం హిరణ్యాక్షాదులవలెనే ఘోరతపస్సుచేసి బ్రహ్మవల్ల అనేకవరాలుపొంది దేవతలను హింసించడం మొదలుపెట్టితే వారంతా కైలాసానికిపోయి శివునితో తమబాధలన్నీ విన్నవించుకొన్నారట. అందుమీదట దేవహితం కోరి శివుడు అంధకాసురునిపైకి వెళ్లి ఘోరయుద్ధంచేసి అతనిని సంహరించాడు. ఆయుద్ధంలో శివుని బాణాలు తగిలి అంధకాసురుని వొంటినుంచి రాలి నేలమీదపడ్డ ప్రతీరక్తపుచినుకులోనుంచీ మళ్లీ ఒక్కొక్క అంధకాసురుడు పుట్టేవాడట. ఇట్లా వందలూ వేలూ కొత్తగా అంధకాసురులు తయారవుతుండేవారట. ఇదంతా చూసి శివుడు అంధకాసురరక్తం నేలమీద పడకుండా ఆపడానికి తననోటి మంటలోనుంచి 'యోగేశ్వరి' అనేశక్తిని పుట్టించాడట. బ్రహ్మాది ఇతర దేవతలున్నూ ఇందునిమిత్తమే

తమతమ శక్తులనుకూడా పంపినారట:—(౧) బ్రాహ్మి (బ్రహ్మశక్తి), (౨) మాహేశ్వరి (మహేశ్వరశక్తి), (౩) కౌమారి (కుమారస్వామిశక్తి), (౪) వైష్ణవి (విష్ణుశక్తి),(౫) వారాహి(వరాహస్వామిశక్తి), (౬) మాహేంద్రి (ఇంద్రునిశక్తి), (౭) చాముండి (యమశక్తి), అని వాటిపేర్లు. ఇవే సప్తమాతృకలు. కొందరు యోగేశ్వరినీ, కొందరు మహాలక్ష్మినీ కలిపి వీటిని అష్టమాతృక లంటారు. ఎవరెవరి శక్తులు వారు వారు ధరించే ఆయుధాలూ, ఆభరణాలూ ధరించి, వారువారు ఎక్కే వాహనాలే ఎక్కుతవి. బ్రాహ్మికి హంసా, మాహేశ్వరికి వృషభమూ, కౌమారికి నెమలీ, వైష్ణవికి గరుత్మంతుడూ, వారాహికి దున్నపోతూ, మాహేంద్రికి ఏనుగూ, చాముండికి శవమూ వాహనములట. సాధారణముగ ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలు అన్నీ ఒకే శిలాఫలకంమీద చెక్కుతుంటారు. కొన్ని కొన్ని చోట్ల ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలతోపాటు ఆఫలకంమీదనే భైరవవిగ్రహమున్నూ చెక్కడము కలదు. ఈసప్తమాతృకా విగ్రహాలు సాధారణంగా శివాలయాలలోనూ, కొన్ని కొన్నిచోట్ల గ్రామదేవతల గుళ్లలోనూ కూడా కనుబడుతవి. చెక్కడములో ఈవిగ్రహాలవరుస ఒకొక్కచోట ఒకొక్కమోస్తరుగా ఉంటుంది. బ్రాహ్మిశక్తి మధ్యగా ఉంటే గ్రామానికి క్షేమమనీ,శత్రునాశనమనీఅంటారు. చాముండి మధ్య ఉంటే గ్రామంలో ప్రజాభివృద్ధి ఉంటుందంటారు. ఆర్లపాటిలో కనబడ్డ సప్తమాతృకా విగ్రహాలలో వారాహి మధ్య ఉన్నది. సప్తమాతృకలచేత, అభివృద్ధిపొందినవారమని తమశాసనాలలో చాళుక్యవంశపు రాజులు చెప్పుకొంటూ వచ్చారు. సప్తమాతృకామూలకు సంబంధించిన గాథలు వారికాలంనుంచే బాగా వాడుకలోనికి వచ్చినవేమో.

అగ్లపాటి కయ్యా (చేను)లో ఒకచోట ఒకశాసనశిల కయ్యగట్టున జేర్ల బెట్టిఉంది. దానిమీద 'నెల్లూరి మనుమకేశవనాథదేవర నిధి, పెదకొర్లపల్లి' అని ఉంది. ఈతెలుగుఅక్షరాలు విజయనగరంరాజుల కాలంనాటివి: పదహారవ శతాబ్దిలోవి కావచ్చు.

ఆర్లపాటినుంచి విడవలూరు పోతూఉంటే ముదివర్తిగ్రామం నెట్టివాడు ఒకడు కనబడి అన్నవరప్పాడు, అలగనంపాడు 'సంధు'లో ఒకశిలాశాసనం ఉందని చెప్పినాడు. ఆమరునాటిఉదయం వెంకనపాలెం, చౌకచర్ల మొదలైన గ్రామాలకు వెళ్లాలని ఉండడంచేత ప్రసాదరావుగారినీ వారిమిత్రులనూ తీసుకొని ఆరాత్రే భోజనంచేసి అన్నవరప్పాటికి వెళ్లినాను. అన్నవరప్పాటి కాపులుకూడా మాకు కొందరు తోడుగా వచ్చారు. ఇంతమందిమీ పోయి అక్కడ చూస్తిమికదా అది 'సర్వేరాయి' కాని 'శాసనశిల' కాదని తేలింది. ఆశోపహాసులమై మేమంతా వచ్చినదారినిబట్టి పోయినాము.

ఆమరునాడుదయం మిత్రులైన ప్రసాదరావుగారిని తీసుకొని వడ్డిపాలెం, ముసలారెడ్డిగుంట మీదుగా వెంకన్నపాలెం వెళ్లినాను. ఆవూళ్లో మహాలక్ష్మమ్మగుడి అని ఉన్నది. ఆగుళ్లోనే శాసనశిల ఉంది. ఆశిలకు పసుపురాసి కుంకంపెట్టి దేవతగా భావించి దాన్ని పూజ చేస్తున్నారు. ఆశాసనశిలతోపాటు ఆగుళ్లో అమ్మవారి ఉత్సవవిగ్రహమున్నూ, ఒకయంత్రమున్నూ ఉన్నవి. ఈ శాసనశిల ఊరికి తూర్పువైపు ఎక్కడో ఒకకయ్య(చేను)లో ఉండగా దానిని వెంకనపాలెం కాపులుఊళ్లోకి తీసుకువచ్చి ఇప్పుడు మహాలక్ష్మమ్మ దేవళానికి సమీపాన్ని ఉన్న బావిదగ్గర పడవేసి కపిలకు ఉపయోగిస్తుండేవారట. ఇట్లా చేసేటప్పటికి కపిలకుకట్టేయెడ్లు రెండూ చనిపోయినవట.ఆశిలను కపిలకు వాడినందువల్లనే ఈయాపద తటస్థించిందని అప్పటినుంచీ దానిని బావిదగ్గర నుంచి తీసి నడివీధిలోకి తీసుకొనివచ్చి అమ్మవారుగ భావించి పూజిస్తున్నారు. అటుతరువాత మహాలక్ష్మమ్మగుడి కట్టడమూ, ఈశిల అందులో చేరడమూ తటస్థించింది. ఇప్పటికీ ఆ'మహాలక్ష్మమ్మ' విగ్రహానికీ ఈశాసనశిలకూ పూజాపురస్కారాలు చేస్తూ వడపప్పు పానకాలు నివేదిస్తూ ఆరాధిస్తున్నారు. శాసనశిలే ముందువచ్చిందనీ, పిదపనే 'మహాలక్ష్మమ్మ' ఉత్సవవిగ్రహమూ, యంత్రమూ వచ్చినవనీ తెలిసింది. ఆశాసనశిలమీది అక్షరాలు చదువవలసియున్నదని నేను చెప్పగా అర్చకులు స్నానంచేసి మడి

కట్టుకొని మంత్రపూతంగా ఆశాసనశిలను కడిగి నన్ను దానిమీది అక్షరాలు చదువుకోవచ్చునని చెప్పినారు. ఆశాసనశిలకు ప్రతిబింబములు కూడా తీసుకొంటానని వారితో చెప్పినాను. అప్పుడు అర్చకులు నూరం సుబ్బరామయ్యగారు—చాలా సాధువులు, దైవభక్తీ పాపభీతీ కలవారు: ఆచారపరులు, మంచివారు—ఈయమ్మవారు మహత్తువల్లనే ఆగడ్డకు విషూచీ, మసూచీ యేవిన్నీ రావడము లేదనిన్నీ, ఆశిలమీదవి బీజాక్షరాలని నమ్ముతున్నామనిన్నీ, ప్రతిబింబం తీసుకోకతప్పనిసరి అయితే మైల బట్టతో కాకుండా స్నానంచేసి మడికట్టుకొని తీయవలసిందనిన్నీ చెప్పినారు. వారిమనస్సు నొచ్చకూడదని వారు కోరినప్రకారమే దగ్గరఉన్న బావిదగ్గరకుపోయి స్నానంచేసి వారిచ్చిన మడిబట్టలుకట్టుకొని ఆశాసనాలకు ప్రతిబింబాలుతీశాను. కపిలలో నానుక చేసినందువల్ల రాయి బాగా చెడిపోయింది. దానికొక వైపున అరవ శాసనం ఉన్నది. క్రీ. శ. పదమూడోశతాబ్దిలో కూడా నెల్లూరుమండలం తంజావూరు చోళరాజుల పరిపాలనలో ఉండడంచేత నెల్లూరుమండలంలో అరవశాసనాలు కనబడుతుంటవి. ఈ శాసనం కొంచెమించు ఆ నాటి దే; కాని బాగా అరిగిపోయింది. శాసనానికి ఎగువభాగాన శంఖుచక్రాలు—అనుకొంటాను—చెక్కబడిఉన్నవి. రెండోవైపున విజయనగరం రాజులనాటి తెలుగుశాసనం ఉంది. అదికూడా చాలా అరిగిపోయింది. అంతేకాకుండా శాసనశిల ఆ వైపున గంట్లూ గుంటలూపడి చాలా ఎగుడుదిగుడులుగా ఉంది. అందువల్ల తెలుగుశాసనానికి ప్రతిబింబం తీసుకోవడానికి వీలూ, తీసుకొన్నందువల్ల ప్రయోజనమూ కూడా లేకపోయింది. ఊరికి తూర్పువైపు ఎక్కడనో దేవాలయం ఉండేదనీ, ఈశాసనశిల ఆస్థలంలోనుంచే ఊళ్లోకివచ్చిందనీ పెద్దలు చెప్పేవారని సుబ్బరామయ్యగారు చెప్పినారు.

ఆవూళ్లో భోజనంచేసి చౌకచర్లలో శాసనమున్నదంటే అక్కడికి వెళ్లినాము. చౌకచర్ల తలమంచినుంచి గుండ్లపాలెంవైపు పోయేరోడ్డుమీద ఉన్నది. చౌకచర్ల గ్రామందగ్గర రోడ్డుకు దక్షిణంవైపు ఒకచెట్టుక్రింద ఒక విగ్రహం ఉంది (చిత్రం 3). అది సగంవరకూ పూడిపోయి ఉంది. అక్కడివాళ్లు దానిని 'చౌకచర్ల అయ్యపనాయడు' అంటారట. ఆశిలమీద యోధుడైన అయ్యపనాయని విగ్రహము చెక్కబడిఉన్నది. అయ్యపనాయడు ఎవరినో పొడవడానికి ఈటెనెత్తినట్లున్నది. అతని మొలలో కుడివైపుకైజారు ఉంది. ఎడమవైపు ఏదో (?) ఆయుధం ఉంది. అతనికి కుడి, ఎడమవైపుల స్త్రీవిగ్రహాలుఉన్నవి. ఎడమవైపున్నవిగ్రహం కొంచెం స్పష్టముగా ఉన్నది. కుడివైపున్నది చాలా అరిగిపోయినది. అయ్యపనాయడియొక్క శిరోవేష్టనమూ, దుస్తులూ మొదలైనవి చూస్తే అది మూడు నాలుగువందలేళ్ళ కిందట ఉన్న అనుగనాయకుడియొక్కకాని, పాళెగానియొక్కకాని విగ్రహమై ఉంటుందని తోచింది.

నేను పట్నం వచ్చిన తరవాత ఆవిగ్రహం ఫోటో తీసి పంపవలసిందని మిత్రులు ప్రసాదరావుగారికి వ్రాశాను. ఆయన అక్కడికి వెళ్లి ఫోటో తీయడానికి ఆవిగ్రహాన్ని పైటికి తీస్తూఉంటే ఆచౌకచర్ల గ్రామస్థులు ఆవిగ్రహం క్రింద ఏవో నిధినిక్షేపాలు ఉన్నవనీ, అవి తీసుకుపోవడానికి ఆయన వచ్చినాడనీ చాలా గందరగోళంచేసి ఆయనను తిట్టి పూజకు ఆవిగ్రహాన్ని కదిపినందుకు మేజస్ట్రీటుగారికి ఆయనమీద కంప్లెయింటుదాఖలుచేసినారట! పూజాపురస్కారాలు లేకుండా, ఆలనాపాలనా లేకుండా ఉన్న ఈవిగ్రహముపట్ల వారికీసందర్భమున కలిగిన ఆదరాభిమానములకు ఎంతో మెచ్చుకోవలసిందే, కాని అట్టి అభిమానం వారికి ఎప్పుడూ ఉంటేనే అది నిజమైనదని అనుకోవడం తటస్థిస్తుంది. పోలీసు సర్కిల్ ఇన్‌స్పెక్టరుగారు ప్రసాదరావుగారిని కలుసుకొని సంగతి సందర్భములు విచారించిన పిదప కేసు కొట్టివేశారు. చరిత్ర తెలుసుకోవాలనే సదభిలాషతోనే పరిశోధన సాగించినప్పటికీ కొన్నికొన్నిచోట్ల ఇటువంటి చిక్కులు తటస్థిస్తూ ఉంటవి.

చౌకచర్ల అయ్యపనాయని విగ్రహం క్రీ. శ. పదిహేను, పదహారు శతాబ్దాలలో ఉండే తెలుగు యోధుని వేషమూ మొదలైనవి తెలియ జేస్తూ ఉండడముచేత అది జాగ్రత్త పెట్టవలసిందగును. అభిమానవం

తులైన చౌకచర్ల గ్రామవాసులు ఇప్పటికైనా దాని మీద అభిమానముంచి దాని రక్షణకు తగిన ఏర్పాటులుచేస్తే మేము చేసిన కృషి వ్యర్థం కాలేదని సంతోషిస్తాము.

అటుతరువాత ఊళ్ళోకి వెళ్లి శాసనం చూచినాము. అది శాసనంకాదు. బీజాక్షరాలు చెక్కిన కలరాయంత్రము. నెల్లూరు మండలంలో కొంచెమించుగ ఏగ్రామానికి వెళ్లినా ఈయంత్రాలు కనబడుతుంటవి. వీటిని సాధారణంగా కర్రపలకలమీదగాని, రాళ్లమీదగాని చెక్కుతారు. ఇవి ఊరిగవిడి (మొగదల)లో పాతివేసి ఉంటవి. ఈయంత్రాలున్న ఊరికి విషూచి, మశూచికాదులు రావని వాడుక కాని ఇవి ఉన్నప్పటికీ అటువంటి జాడ్యాలు రావడం మామూలే అవుతున్నది. కొన్ని కొన్ని చోట్ల వీటిని 'శీతలయంత్రా'లని కూడా అంటారు. చౌకచర్లలో ఇంతకు తప్ప వేరే శాసనం లేదు.

అక్కడనుంచి తుమ్మగుంట వెళ్లాము. ద్రావిడులలో కొందరికది కాణాచి. అందువల్లనే వారికి తుమ్మగుంట ద్రావిడులని పేరు. ఇప్పటికీ ఆవూరినిండా ఉన్నవారు ద్రావిడులే. ఆవూళ్లో కాశీవిశ్వనాథస్వామి ఆలయంలో గర్భగుడిగుమ్మం తెనాబీరాళ్లమీద రెండుశాసనాలున్నవి. కాని అవి చెక్కిఉన్నరాయి కొట్టిపోతున్నది. రాతికి ఏమాత్రము అగుముడుతగిలినా అది పొడిపొడి అయి పొసిరాలిపోతున్నది. అందువల్ల శాసనాలుండీకూడా ప్రతిబింబాలు తీయడానికి వీలులేకపోయింది. రాయి చాలా అరిగిపోవడంచేత శాసనాన్ని రాతినుంచి చదవడానికైనా వీలులేకపోయినది. వెనక ఎప్పుడో కొంతకాలం క్రితం కొన్ని రాగిశాసనాలు దొరికినవనీ, అవి దొరికిన తరువాత, దొరకినవారికి ఏవో అరిష్టాలు సంభవించినవనీ, అందుమీదట వారు వాటిని ఒకనూతిలోనో ఎక్కడో పారవేశారనీ చెప్పుతారొకకథ అక్కడివారు. అదికథో: నిజమో! దాని నిజంసంగతి ఏమిటో తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నిస్తే నిజం తెలిసిందికాదు కాని పాఠాంతరాలు కొన్ని దొరికినవి. ఆశోపహతులమై మళ్లీ విడవలూరు చేరుకొన్నాము.

ఈపర్యటనంలోనే చరిత్రప్రసిద్ధమైన ఉదయగిరి దుర్గమునూ, ప్రాచీనప్రసిద్ధికలిగిన 'దుగ్గిభైరవుకోన' గుహాలయములనూ చూడవలెననుకొన్నాను. ఈవిషయం ప్రసాదరావుగారికి చెప్పేటప్పటికి ఒకటిరెండు రోజులు ఆయనకూడా నాతోవస్తానన్నారు.

మేమిద్దరమూ విడవలూరిలో బైలుదేరి కొడవలూరికి వచ్చి అక్కడ రైలెక్కి సాయంత్రం నాలుగు నాలుగున్నర గంటలకు కావలి చేరుకొన్నాము. రైలుదిగేసరికి ఉదయగిరి వెళ్లే 'బస్సు' సిద్ధంగాఉన్నది. వెంటనే 'బ'స్సెక్కి ఉదయగిరికి బైలుదేరినాము.

కావలికి ఉదయగిరి అరవైమైళ్ల దూరమున ఉన్నది. దారిలో జమ్ములపాలెం, జలదంకి, చిన్నక్రాక, కొండాపురు, పోలంపాడు, కలిగిరి, వింజమూరు, దుత్తలూరు మొదలైన ఊళ్లు చాలా తగులుతవి. వీటిలో జలదంకి, వింజమూరు, కలిగిరి మొదలైనకొన్ని ఊళ్లలో మంచి చెరువులు ఉన్నవి. నెల్లూరుమండలములో ఉండే చెరువులలో కందుకూరు తాలూకాలోని మా[illegible]గం, పొన్నలూరు చెరువులూ, కావలితాలూకాలోని జూటూరు, మోపాడు ప్రాజెక్టు చెరువులూ, కోవూరుతాలూకాలోని కనిగిరి జలాశయమూ, నెల్లూరు తాలూకాలోని సర్వేపల్లి నెల్లూరు, మనుబోలు చెరువులూ, ఆత్మకూరుతాలూకాలోని అనంతసాగరం, కలువాయి చెరువులూ, గూడూరు తాలూకాలోని కోటపెంక గూడూరు రేగూరు చెరువులూ చాలా గొప్పవి. మొత్తము మీద నెల్లూరు మండలంలో చెరువులు చాలా ఎక్కువ. చిన్నవైతేనేమి, పెద్దవైతేనేమి మొత్తంమీద ఈమండలంలో ౬౩౪ చెరువులు ఉన్నవి. వీటిలో కొన్నిటికి నీరు నదులలోనుంచి వచ్చినప్పటికీ వర్షాధారపు చెరువులే అనేకములుగా ఉన్నవి. ఇటువంటివి ప్రతీ తాలూకాలోనూ కనబడుతవి. కాని నీటి సప్లైకాలువలు చాలా చెడిపోవడంచేత కొన్నికొన్ని చెరువులు మంచిస్థితిలో లేవు.

నెల్లూరుమండలంలో చెరువులను కట్టుతారు కాని గోదావరి, కృష్ణా డెల్టాలలోవలె తవ్వరు. చెరువు లెట్లా

కట్టవలెనో, ఎట్టిప్రదేశాల కట్టవలెనో, మంచిచెరువుకు వుండవలసిన లక్షణాలేమిటో, ఉండగూడని దోషాలేమిటో—ఇవిఅన్నీ ఒకశాసనంలో వ్రాయబడి ఉన్నవి (చూడుడు: నా 'ఆంధ్రదేశము: తటాకములు' అను వ్యాసము—చిత్రాడ, ఆంధ్రపరిశోధక మహామండలి పంచమవార్షికోత్సవ సంచిక). సాధారణంగా ఇటువంటి చెరువులన్నీ కొండలకు పరిసరమున ఉంటవి. కొన్నికొన్నిచోట్ల కొండలే చెరువుయొక్క పోతగట్టులుగా కూడా ఏర్పడుతవి. ఒకవేళ కొండలు ఒకదాని కొకటి ఎడమెడముగా ఉన్నప్పటికీ వాటిని పోతగట్టుపోసి కలిపివేస్తారు. ఇట్లా రెండుమూడువైపుల కొండలుంటే నాలుగోవైపు పోతగట్టువుంచి అనేక పెద్దచెరువుగా ఏర్పడుతుంది. కొండలమీదకురిసిన వర్షమంతా చెరువుగా ఏర్పాటయిన పల్లంలోకి చేరుకొంటుంది. కొండలమీద కురిసినవర్షపునీరు ప్రవహించేమార్గాలే చెరువులకు నీటివసరులుగాను సప్లైకాలువలుగాను ఉంటవి. ఇటువంటి వర్షాధారపు చెరువులవల్ల నెల్లూరుమండలంలోని కొన్నికొన్ని తాలూకాలు కృష్ణా, గోదావరి డెల్టా ప్రదేశాలవలె పచ్చని వరిపైరుతో కలకల లాడుతుంటవి. కావలినుంచి ఉదయగిరి పోయే మార్గమంతా—అది అసలు రాతిప్రదేశమైనా—చక్కని వరిపంటతో చూడ ముచ్చటగా ఉంటుంది. ఈచెరువుల ఆధారమున రైతులు రెండవపంట(దాళవా) కూడా పండిస్తారు.

ఈచెరువులలో చాలాభాగం విజయనగరంరాజులనాడు కట్టించినవే. నెల్లూరు మండలంలోని విజయనగరం రాజులనాటి శాసనాలు తిరగవేస్తె వాటిలో చెరువు ధర్మశాసనాలే ఎక్కువగా కనబడుతవి— క్రొత్తగానిర్మించిన చెరువులకు సంబంధించినవో, లేక ఖిలపడివున్న చెరువులను 'వూర్జితం' చేయించడమునకు సంబంధించినవో. తటాకనిర్మాణం సప్తసంతానాలలో ఒకటి గనుక పుణ్యం కలుగడానికి పూర్వులు ధర్మచింతతో చెరువులు కట్టించేవారు. కట్టించిన చెరువులన్నీ సురక్షితంగా ఉంటవనీ, పూడిపోకుండా ఉంటవనీ ఎవరు చెప్పగలరు? ఇటువంటి నీటివసతులు కాపాడడానికి ఇప్పటివలె డి. పి. డబ్ల్యు డిపార్టుమెంటు ఉండేది కాదు. అందువల్ల వాటిరక్షణ ప్రజలమీదను అది కట్టించిన వారిమీదను పడేది. ఏవిధమైన ప్రతిఫలమూ లేకుండా వాటిని సంరక్షిస్తూ ఉండవలసినదని ఎవరినడిగితే ఎవ రంగీకరిస్తారు? అందువలననే ఇట్టి సంస్కారాలలోనే 'దశబంధమాన్యం' అనే మాన్యంపుట్టింది. ఇది ఈనాము. చెరువులు పూడిపోకుండా జాగ్రత్త పెట్టుతుండే కొరకును, వాటిని అవసరమయినట్టయితే మరమ్మతులు చేసేటందుకును ఆచెరువునీటి ఆధారమున సాగయ్యే ఆయకట్టు పరిమితంలో సాధారణంగా పదవవంతుభూమిని ఈనాముగా ఇచ్చేవారు. దీనికే 'దశబంధం ఈనాం', 'దశబంధంమాన్యం' అని పేరు. తరువాత తరువాత ఈనాంగా ఇవ్వబడే భూమిపరిమితం కొన్నికొన్నిచోట్ల ఆయకట్టుపరిమితంలో నాలుగవవంతు వరకూ, అయిదవ వంతువరకూ కూడా పెరిగినది. చెరువు మరమ్మతు సరిగా జరుగుతున్నదీ లేనిదీ తణిఖీచేసే అధికారము గ్రామస్థుల కుండేది. దశబంధం ఈనాందారు తనపనిని తాను చక్కగా నిర్వహిస్తూ ఉండకపోయినట్టయితే గ్రామస్థులు ఆయీనాందారును తప్పించి ఆ మాన్యమును మరొకరి కిచ్చి పనిచక్కగా నిర్వర్తింప జేసుకొనేవారు. ఈవిధంగా చెరువులను పూర్వం సంరక్షించేవారు. ఇట్లే నూతులు (బావులు) కూడా కాపాడేవారు. ఇట్టివాటికి దశబంధం చెరువులనీ, దశబంధం నూతులనీ కూడా పేరు. ఇటువంటిఏర్పాటు చాలాపూర్వకాలంనుంచి ఉన్నది. పూర్వం చెరువులనూ, నూతులనూ సంరక్షించే పద్ధతులలో ఇదొకటి. కొండప్రదేశాలలోనూ, రాతినేలనూ ఎంతెంతడబ్బు ఖర్చుపెట్టి ఇటువంటి చెరువులుకట్టించేవారో. ఇటువంటి ధర్మకార్యాలవల్లనే, రాతిప్రదేశములనుకూడా ఇట్లా సుక్షేత్రములుగ మార్చినందువల్లనే 'రాయలవారి' పరిపాలనమీద ప్రజలకు భక్తిగౌరవాలు కుదురుకొని ఉండడానికి కారణము. విజయనగరం రాజులకు నరపతులని పేరు. సైన్యంలో జనమే ఎక్కువగా ఉండేవారు కనుక వారికి నరపతులు (నరబలం ఎక్కువగాగలవారు) అని పేరు కలిగిందంటారు. కృష్ణదేవరాయలవద్ద ఎల్లప్పుడూ పదిలక్షల సైన్యం సిద్ధంగా వుండేదనీ, అవసరమైతే ఆతడు ఇరవైలక్షలజనా

సైన్యానా యుద్ధానికి సిద్ధంచేయగలడనీ పేయస్ చెప్పుతున్నాడు. ఆశ్చర్యమేమున్నది దేశం సుభిక్షంగా ఉండేటట్టు ఇటువంటి ధర్మకార్యాలుచేసిన విజయనగరం రాజులను నరపతులని పేరు రావడానికి? ఇటువంటి ధర్మకార్యాలు చేసి ప్రజల హృదయం చూరగొన్న కర్ణాటరాజుల సైన్యాలలో పదాతిసైన్యం ఎక్కువగా ఉండేదంటేమాత్రం ఆశ్చర్య మేమున్నది? తిన్నగా చూస్తే పూర్వపు కర్ణాటరాజ్య వైభవాన్ని గుండె రాయిచేసుకొని దేశమే వర్ణిస్తుంది.

వింజమూరు కావలికీ ఉదయగిరికీ సగందూరంలో ఉన్నది. ఈవూరు తమలపాకులకు చాలా ప్రసిద్ధిట. ఇక్కడ తమలపాకుల తోటలు చాలా ఉన్నవి. ఇక్కడినుంచి ప్రతిదినమూ బండ్లకొద్ది తమలపాకులు నిజాంరాష్ట్రానికి ఎగుమతి అవుతుందంటారు. ఈతమలపాకులతోటల కన్నిటికీ వింజమూరు చెరువే ఆధారము.

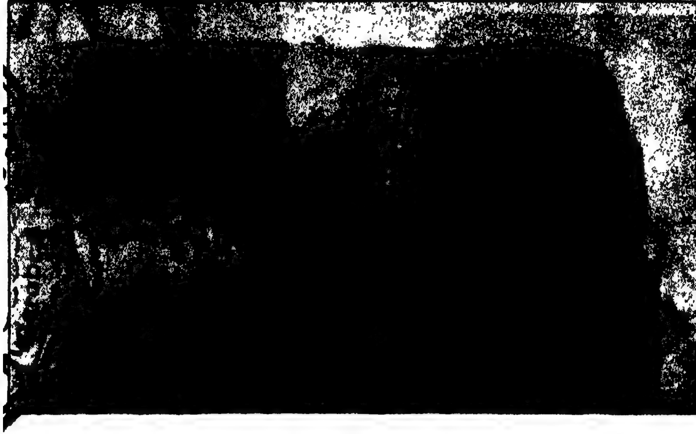
వింజమూరికి సమీపముననే ఈనడుమనే క్రొత్తగా రాగిగనులు దొరకినవట. అందు ఇక్కడ దొరకే రాగి చాలా ప్రశస్తమైనదనీ, గనిలో రాగిపాలే చాలా ఎక్కువగా ఉన్నదనీ చెప్పుతారు. అప్పుడే విదేశీయులు దొరలువచ్చి భూమి పరిశోధన చేయడమూ, ఆప్రదేశము కౌలుకు పుచ్చుకొని యంత్రాలు తెప్పించి పనిచేయడమూకూడా జరుగుతున్నది. కావలినుంచి మాబస్సులోనే మైనింగ్ ఇంజినీరుకూడా వచ్చాడు. సాంకేతికవిద్యలపట్ల ఆంధ్రులకుగల నిరాదరణకు ఫలిత మిది. ఆదరణ ఉన్నప్పటికీ కార్యంలేని ఈరోజులలో అసలే ఆదరణ లేకపోవడం ఇతరులకు మరింత మేలుకాదా? ఎప్పటికీ కూలిమాత్రం మనదీ లాభం ఇతరులదీని. మన మొకరి క్రింద పనిచేసి కూలి సంపాదించుకోవడానికి మాత్రం దండుగ ఉండదనుకొంటాను.

మేము ఉదయగిరికి వెళ్లేటప్పటికి— దారిలో అయిన ఆలస్యాలవల్ల రాత్రి పదిన్నరగంటలో పదకొండుగంటలో అయినది. దారిలోనే 'ముగ్గిభైరవునికోన'ను గురించి వాకబులు చేశాము. చివరకు అది మేమనుకొన్నట్లు ఉదయగిరికి పది పన్నెండు మైళ్ళలోగాక రమారమి ఇరవైమైళ్లో, ఇరవై అయిదుమైళ్ళో దూరాన్ని ఉన్నట్లు తేలింది. ఎట్లయినా ముందు స్థానానే చూచిరావలెననీ, పిదపనే ఉదయగిరిని చూడవలెననీ నిశ్చయించుకొన్నాము. కావలినుంచి ఉదయగిరికి మోటారువేసినవారే సీతారాంపురంనుంచి బద్వేలు (కడపజిల్లా)కూ, బద్వేలునుంచి సీతారాంపురానికీకూడా మోటారు వేశారు. కడప, నెల్లూరుజిల్లాలను 'వెలిగొండలు'వేరు చేస్తున్నా మోటారు'బస్సులు' వాటిని కలిపి ప్రయాణీకులకు సౌకర్యం కలుగజేస్తున్నవి. ఈమోటారులు కనుమల (కొండత్రోవల)గుండా 'వెలిగొండ'లలోనుంచి పోతవి.

వెలిగొండలు ఉత్తరమునుంచి దక్షిణానికి వ్యాపించి నెల్లూరుమండలానికి పడమటిసరిహద్దుగా ఉన్నవి. ఇవే కడప, కర్నూలు మండలాలనుండి నెల్లూరుమండలమును విడదీస్తున్నవి. ఈపర్వతపంక్తి వెంకటగిరి దక్షిణమునుంచి బైలుదేరి కొంచెం మించుమించుగ వాయువ్యదిశగా కంభం (కర్నూలుజిల్లా)వరకు పోతవి. సాధారణంగా ఇవి సముద్రపుమట్టమునకంటె రెండువేలు మొదలు మూడువేల అడుగులవరకు ఎత్తు ఉంటవి. కడపమండలంవైపు ఈకొండలమీద గొప్ప అడవులు ఉన్నవి. నెల్లూరు మండలంవైపు అట్టి గొప్ప అడవులులేవు. ఈ కొండలను బ్రద్దలుకొట్టుకొనే పెన్ననది సముద్రంలోకి వస్తుంది. ఈ 'వెలిగొండల' చీలికలలోనే 'దుగ్గిభైరవుని కోన' ఉన్నది.

మేము ఉదయగిరి చేరేటప్పటికి బద్వేలునుంచి సీతారాంపురం పోయే మోటారు అదివరకే వచ్చి, పోవడానికి సిద్ధంగా ఉన్నది. సీతారాంపురం, బద్వేలు మోటారులు ఉదయగిరిమీదుగానే పోతవి. మాసామానుకొంత మోటారు యజమానుల స్వాధీనంలో ఉంచి వెంటనే సీతారాంపురం మోటారెక్కి 'ముగ్గిభైరవుని కోన'కు బైలుదేరినాము. ఆకోన సీతారాంపురమునకు దగ్గరగా ఉన్నదట. అర్ధరాత్రివేళ ఆకరకురాతి ఎగుడు దిగుడునేలను చిన్నవాగులలోనుంచీ చిట్టడవులలోనుంచీ పడుతుంటే మోటారుపెద్దలైట్ల వెలుతురున దేశం

*నా నెల్లూరుమండల యాత్ర

చిత్రము౧,(అ)సప్తమాతృకలు(కుడివైపు)

చిత్రము౧,(ఆ)సప్తమాతృకలు(ఎడమవైపు)

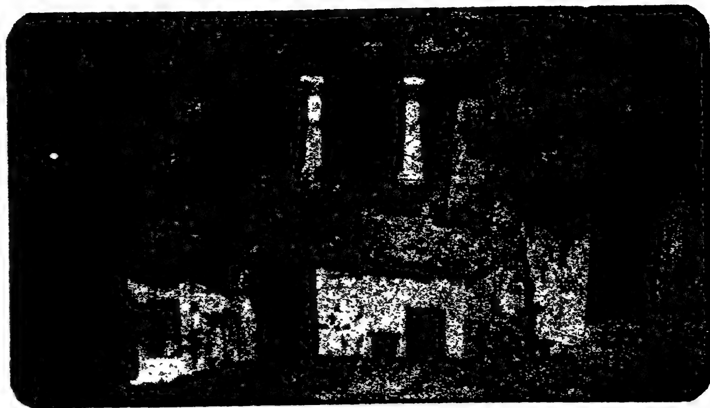

చిత్రము ౨, సప్తమాతృకలు

* ఈ ఛాయాచిత్రములు డాక్టరు కే. యస్. ప్రసాదరావుగారు తీసినవి.

చిత్రము 3, చౌకచెర్ల అయ్యపనాయడి విగ్రహము

చిత్రము ౪, భైరవునికోన

చిత్రము ౫, ఉదయగిరిదుర్గము:

చాలాచిత్రంగా కనిపించినది. మేము క్రమంగా ఉదయగిరీ, సుగ్రప్పల్లీ, బసినేనిపల్లీ మొదలైన ఊళ్లు దాటి అయ్యవారిపల్లికి వచ్చాము. ఉదయగిరికీ అయ్యవారిపల్లికీ పన్నెండుమైళ్ల ప్రయాణము. 'భైరవకోనకు' పోదలచినట్లయితే సీతారాంపురం పోనవసరం లేదనీ, అయ్యవారిపల్లినుంచే వెళ్లవచ్చుననీ, ఒకవేళ సీతారాంపురం వెళ్లినా దిగువకు మళ్లీ రావలసే ఉంటుందనీ బస్సులోని ప్రయాణీకులు చెప్పినందువల్ల అయ్యవారిపల్లిదగ్గరే మేము దిగినాము. అయ్యవారిపల్లికి మోటారుగు 'గోష్ఠు'కూ అరమైలులోపు. బహుశా అప్పటికి ఒంటిగంట అయివుంటుంది. ఆరాత్రి అయ్యవారిపల్లెలో ఎవరో ఒకరి అరుగుమీద పరుండి ఉదయముననే లేచి దారి చూపడానికి ఒకమనిషిని కుదుర్చుకొని 'దుగ్గిభైరవునికోన'కు కాలుదేరినాము. దారిలో సింగారెడ్డిపల్లి, దేవిసెట్టిపల్లి, పోకలింగాయపల్లీ మొదలైన గ్రామాలు గడచినాము. నాగరికత కింకా ఈవూళ్లున్నట్టు తెలియలేదు. ఊళ్లన్నీచాలా '[illegible]గ్రోత్తరం'గా ఉంటవి. ఈవూళ్లలో మంచినీటికేమిటి, సేద్యానికేమిటి దిగుడుబావులే ఆధారం. వాటివల్ల ఆరికెలూ, వరిగెలూ, కొర్రలూ మొదలైనవి పైరవుతవి. ఆప్రాంతాల 'స్కూళ్లు' చాలాఅరుదు. ఉంటే ఎక్కడో అయిదారేసి గ్రామాల కొక్కొక్కటి. పోకలింగాయపల్లి దాటిన దగ్గరనుంచి అంతా అడవే. అయ్యవారిపల్లికి 'భైరవునికోన' బరువుగా రెండు పరుగు లుండనీ, తేలికగా మూడు పరుగు లుండనీ అక్కడివారన్నారు. ఆప్రాంతమంతా 'పరుగుల లెక్క' వాడుకలో ఉన్నది. పరుగంటే రెండున్నరమైలు. కాని మాకు మాత్రం నడచిచూస్తే కోన రమారమి పదమూడు పదునాలుగు మైళ్ళదాకా ఉన్నట్టుతోచింది. వాళ్లు ఎప్పుడూ తిరుగుతూ ఉండడముమూలాన్నీ, ప్రదేశాలు పరిచయమైనవి అవడంమూలాన్నీ ఎక్కువదూరం ఉన్నా కొంచెం ఉన్నట్టు కనబడడం సహజం. వాళ్లు చెప్పిన మాటలనూ, దూరాన్నీ నమ్మి మేము మధ్యాహ్న భోజనానికి ఏవిధమైన ప్రయత్నాలూ చేసుకోకుండా తిరిగి రావచ్చుననే ఉద్దేశంతో వెళ్ళినాము. అదిన్నీగాక కోనకు చేరువనే రెండుపరుగుల లోపున కృష్ణంపల్లె, [illegible]వారిపల్లె అనే ఊళ్లున్నవని [illegible]డా అన్నారు. ఈకారణాలవల్ల భోజనానికి ఏమీ ఏర్పాటులు చేసుకోకుండా వెళ్లినాము. అందుకు శాస్తి అనుభవించినాము. ముందుముందు అక్కడికి పోయేవారికి మా అనుభవమే ఒక హెచ్చరిక. ఆ యడవులలో ప్రక్కప్రక్కల ఉన్నకొండ లెక్కి వెళ్లితే కోనకు దగ్గరదోవ ఉన్నది వప్పున చేరుకోంటామని మాతోడా వచ్చిన మనిషి చెప్పినాడు. కాని కొండ లెక్కడమూ దిగడమూ వచ్చినదంటే అలిసిపోయి కోనలో తీసుకోదలచిన [illegible]నాలూ, ఫోటోలూ తీయడానికైనా ఓపిక ఉంటుందో లేదో అని కొంచెం చుట్టయినా నాటుతోవనే పోయినాము. అడవి ఎంత నడచినా తరగనట్టు కనిపించింది. 'ఎర్రచెలకల' తిరువాకనుంచి సరాసరికోనలోకి అడవి గుండా అడ్డము పడిపోవచ్చు నన్నారు. దారిలో కనబడ్డ పోగుగూళ్ల గొల్లబోయలు. తువకట్లయితేనేమి కొండవాగులుదాటి కోనవంకలు దాటి, కారడవులుగడచి చిలపరాళ్ళతో గువ్వరాళ్ళతో చాపరాళ్ళతో కత్తెరరాళ్ళతో బొమ్మరాళ్ళతో పెద్ద నల్లబండలతో నిండిఉన్న దారిని నడచినడచి కోనకు ఉదయం పదిన్నరకో పదకొండు గంటలకో చేరుకొన్నాము. దర్శనీయమైనది 'దుగ్గిభైరవుడికోన'. (చిత్రం ౮) ముండ్ల పొదలతోను నల్లరాతి నిలువుబండలతోను కప్పబడి ఉన్న ఆ దారికానిదారిలో నడవవలసివచ్చినందుకు నిట్టనిలువుగ పెరిగిన ఆచెట్లు ఒకదానినొకటి పెనవేసుకొని నీడే ఇవ్వక పోయినట్లయితే ఆ ఎండ దెబ్బకు మా ప్రాణాలు గిలగిలలాడేవే.

ఇటువైపునుంచి ఒకకొండ, అటువైపునుంచి ఒక కొండ—అయిమూల వాటంలోవచ్చి ఒకదాని నొకటి కలుసుకొంటవి. ఈఅంతః ప్రదేశానికే కోనఅని పేరు. ఈకోనలోనే కొండకొమ్ములు కలుసుకొనేప్రదేశములో కొండనే మనపూర్వశిల్పులు ఆలయలూ, విగ్రహాలూ, స్తంభాలూ మొదలైనవాటికింద చెక్కివేశారు. ఇది దుగ్గిభైరవులస్థానము: అందువల్లనే దీనికి 'దుగ్గిభైరవుని కోన' అని పేరువచ్చినది. 'దుగ్గి' రూపమే యిక్కడ వాడుక. ఈఆలయాల ముందునుంచి ఆకోన నడిమిగా

ఒక సెలయేరు ప్రవహిస్తుంది. మేము వెళ్లినది వేసవికాల మవడంచేత అంతవిశేషం నీరులేదు. పైనుంచివచ్చే సెలయేటినీరంతా ఆలయాలముందుండే దొన (గుండము వంటి పల్లము)లో చేరుకుంటుంది. ఆప్రదేశం కుడివైపు ఆలయాలతోనూ, ఎడమవైపు ఆలయాలతోనూ, వీటిమధ్య సెలయేటి నీటిపడియతోనూ చూడడానికి చాలా ముచ్చటగా ఉంటుంది.

ఎంతకష్టపడ్డా రమణీయమైన కోన చేరుకొన్నాము. దాని దర్శనము చేసుకొన్నాము. పడ్డ కష్టమంతా ఉఫ్ఫున ఊదేసి మేము ధన్యుల మనుకొన్నాము. పడిన దెంత కష్టమో మేము పొందిన దంతటిసంతోషము. అంతటి ఆనంద మిచ్చింది కోన. అందమంతా అక్కడ పోగువేసుకొని కూర్చున్నట్లున్నది కోన. ఓహో! ఆవిగ్రహ శిల్పకళానైపుణ్య మేమిటి? కొండనే నక్కని ఆలయాలుగా మలిచివేసిన మనపూర్వశిల్పుల ఆప్రజ్ఞావైభవమేమిటి? చూచాము చూచాము; ఆవైభవమును అనిమిషులమై చూచాము; తన్మయుల మైనాము; కొంతసేపటికి తేరుకొన్నాము.

అసిద్ధహస్తుల సంతతివారమే మనము. మనకే వారీయమూల్యనిధి– ఈశిల్పసంపదను విడిచిపెట్టి పోయినారు. కాపాడుకో గలుగుతున్నామా మనం దీనిని? వారి సంతతివారమైన మనము ఆశిల్పకళాతంతువు తెగిపోకుండ సాగింపగలుగుతున్నామా? పోనీ తుదకు గుర్తింపనైనా గుర్తించి ఆరాధింప గలుగుతున్నామా ఆకళావైభవమును? తమప్రాచీన సంపద్విశేషాన్ని తెలుసుకొని ఆరాధింపలేని జాతికి అభ్యుదయ మెక్కడ? నాగార్జున కొండ, గుమ్మడిదొర్రు మొదలైనచోట్ల ఉన్న తమ అమూల్య నిక్షేపము—శిల్పసంపద—రాష్ట్రాంతరములకు తర్లి పోతుంటే వేదనాఘోషము పొంగులుదేరి ఇంకా పైకి వినబడనిజాతికి అభ్యుదయ మెక్కడ? సర్వతోముఖమైన అభివృద్ధి యెక్కడ? ఎట్టిస్థితి! అని కన్నీ రోడ్చి వనలక్ష్మి సింగారించుకొనే అట్టిస్థలాలలో మనకు కళాసంపద నిక్షేపించి కీర్తిశేషులైన ఆశిల్పాచార్యులకు నమస్కరించి, ఆ సెలయేటి తేటనీరింత దాహము పుచ్చుకొని అక్కడ రాతిబండలమీద సంకులములైన తలపులతో దిక్కులు కలియజూస్తూ అట్లే కూర్చుండి పోయినాము.

ప్రతీశివరాత్రికీ గొప్ప ఉత్సవం జరుగుతుందట అక్కడ. తిరునాళ్లు సాగుతుంటట. యాత్రికులు తండోపతండాలుగా వస్తారట. ఆ శివరాత్రిదాటితే మళ్లీ అక్కడి కెవ్వరూ రారు.

ఆలయాలు దాటి ఇంకా ఎగువ మిట్టప్రదేశానికి కొండమీదుగా సెలయేటిజాలు ననుసరించి పోతే పెద్ద రాతిగోడవలె నిట్టనిలువుగా లేచిన కొండదరికి పోతాము. ఆ కొండమీద బుగ్గలున్నవి. అక్కడనుంచి ఆకాశధారలు పడుతూ ఉంటవి. వేసవిలోనైనా ఈధారలకు కొదవలేదు. ఆధారలనీరు ఆకొండ మొదలనున్న దొనలో చేరుకొని అక్కడనుండే సెలయేరు ప్రారంభమవుతుంది. నేలమట్టమునుంచి పాతికముప్పై అడుగుల యెత్తుమీద నిట్టనిలువుగా ఉన్నకొండలో సొరంగముగా దొలిచిన ప్రదేశమున్నది. ఆప్రదేశంలో లింగమూ పానవట్టమూ కొన్ని విగ్రహాలూ ఉన్నవి. కొండమీదనుండి పడే నీటిధారలు అభిషేకము చేస్తున్నమాదిరి బొట్లు బొట్లుగ ఆ లింగముమీదా ఆవిగ్రహాలమీదా పడుతూ ఉంటవి. ఎక్కడానికి సాధ్యముకాని ఆనిట్టనిలువు కొండగోడను అంతయెత్తున ఎట్లా దొలిచినారో, అక్కడికి విగ్రహాలూ మొదలైనవి ఎట్లా చేర్చారో? ఆకాశధారలు వాటిమీద పడేటట్లు వాటి నక్కడ అమర్చడం ఆశ్చర్యంకదా!

ఈ దుగ్గిభైరవునికోన ఆలయాలను గురించి వేరొకపర్యాయము వ్రాస్తాను. అక్కడి శాసనాలకు ప్రతిబింబాలున్నూ, కొన్నికొన్ని దృశ్యాలకు ఫోటోలున్నూ తీసుకొనేసరికే మధ్యాహ్నము రెండో రెండున్నర గంటలో అయినది. కడచినరాత్రి విజయపూరిలో చేసిన భోజనము. రాత్రి నిద్రలేదు మధ్యాహ్నము మళ్లీ భోజనం లేదు. ఇంకా అక్కడ చేయవలసినపని ఎంతైనా ఉంది. కాని ఏమిచేయము? అక్కడ ఒక్కరోజు కాదు కదా ఒక్కఘంటయినా ఆగడానికి తయారై వెళ్ల లేదు. ఆప్రదేశముయొక్క స్వభావమెట్టిదో, అక్కడ చేయవలసిన పని ఎంతఉండునో కూడా అంతకుపూర్వము తెలియదు.

మాతో దారిచూపడానికి వచ్చినవానికికూడా భోజనము లేదు. ఆరణ్యప్రాంతము: నిర్జనప్రదేశము. ఇట్టి సందర్భాలలో పని సంపూర్తిగా కాకపోతేమాత్రము ఎట్లా ఆగగలము? మరునాడు వద్దామనుకొన్నా చేరువా చెంతా కాదు. ఇంతదూరము నడచి మళ్లీ రావలెను. సీతారాంపురంనుంచి అయితే ఒంటెద్దుబండో రెండెడ్లబండో కోనకు కడతారట. కాని కిరాయి చాలాజాస్తి. ఇంక చేసేది లేక మిగిలిన పనికి మళ్లీ ఎప్పుడో ఇంకొక మారు వద్దామని పని దిగడిపోయిందే అన్న విచారంతోను, ప్రశాంతమైన ఆసౌందర్యావాసం విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోతున్నామే అన్న మనస్సుకలకతోను కోనకు అధిదేవత అయిన భైరవునికి నమస్కారం చేసి ఆలయాలవంక చూస్తూనే 'తిరుగుముఖం' పట్టినాము.

అక్కడికి చేరువలో కృష్ణంపల్లీ, రాచవారిపల్లీ కలవట; కాని మరునాడింక అచ్చటికి మళ్లీ రాదలచుకోలేదు. అట్టిస్థితిలో ఆపల్లెలకు వెళ్ళడమెందుకు? తిన్నగా అయ్యవారిపల్లెకే వెళ్లినట్టయితే ఉదయగిరిపోయే 'బస్సు' దొరుకుతుందని అక్కడికే ప్రయాణమైనాము. పొద్దున్న పదునాలుగు మైళ్లు నడక: మళ్ళీ పదునాలుగు మైళ్లు నడక: దారి చూపడానికి మాతో వచ్చిన అతనుకూడా మాతో సమానంగా తిండిలేక మాడినాడు.

ఆలయాలకు చేరికగానే ఉన్న ఒకగుహనుకూడా చూచి మళ్ళీ మాదారి మేమందుకొన్నాము. నడచాము: నడచాము చాలాదూరం నడచాము. మంచివేసవి ఎండ: తీక్ష్ణమైన గాడుపు: ఉసూరుమనే ఘటాలు: కోనలోతాగిన నీళ్లేకాని ఎక్కడా మరి నీళ్ళచుక్క లేదు: వాగులూ,వంకలూ అన్నీ ఎండిపోయినవి. ఆస్థితిలో ఎంత నడచినా తరగని దూరం. విపరీతమైన దాహం. కూర్చుంటూ లేస్తూ మా మూటా ముల్లెతో ఉస్సు రస్సురంటూ ఒక్కొ అడుగు పెట్టినా పెట్టడమే అని నడిచాము. పోకలింగాయపల్లికి పోతేకాని-నడుమ గ్రామమేమీ లేదు- నీళ్లు లేవు. ఆవురుమంటున్నవి ప్రాణాలు: తడి యార్చుకుపోతున్నది గొంతుక. ఏమిటి సాధనము? ఏమిటి చేయడము? పరుగులలెక్క మాప్రాణాలు తీసింది. మిత్రులైన ప్రసాదరావుగారు—కాస్తైతే డాక్టరుగారే—చెట్టుక్రింద కూలబడ్డారు—నేనూ చతికిలబడ్డాను. ఆయన పరకాయించి చూశాడు: దాహానికి మంచిమందు కనిపెట్టినాడు: నాగజెముడుపళ్లు మా కాసమయంలో అమృతఘుటికలైనవి. అవే మమ్మల్ని పోకలింగాయపల్లి వరకూ నెట్టినవి. అక్కడ కడుపునిండా పట్టినన్ని మంచినీళ్లు తాగినాము. ప్రయాణం మంచిపాఠం నేర్పిందనుకున్నాము—అంతేకాదు: అనుభవంతో మనిషి బుద్ధిమంతుడూ అవుతాడు: ప్రాజ్ఞతా వస్తుందతనికి. ఇక ఇటువంటి ప్రయాణాలెట్లా చేయవలెనో తెలిసింది. రాత్రికి అయ్యవారిపల్లి చేరుకొన్నాం. అక్కడ భోజనంచేసి రాత్రి కక్కడనే శయనించి ఉదయాన్నే ఉదయగిరి మోటారెక్కినాము.

అవిద్య ప్రబలమున్నూ,విద్యతక్కువా అవడముచేత ఊళ్లుకొంచెం మోటుగా ఉంటవి. జనసంఖ్య కూడా చాలా పలుచన. ఈఉదయగిరి తాలూకాలో చదరపుమైలుకు నూరు—నూట యాభైమంది జనం ఉంటారు. ఇది ఎంతవిపరీతమో గోదావరిడెల్టా ప్రదేశాలతో పోల్చి చూస్తే తెలుస్తుంది. గోదావరిడెల్టా తాలూకాలలో చదరపుమైలుకు ఆరువందల యేభై మొదలు వేయివంది వరకూ ఉంటారు. తెనాలితాలూకాలోనూ ఇదే లెక్క. గుంటూరు, గుడివాడతాలూకాలు ఇంకాకొంచెం వెనకపడుతవి. అక్కడ చదరపుమైలుకు అయిదు వందలు మొదలు ఆరువందలయాభైవరకూ ఉంటారు. వీటితో పోల్చిచూస్తే ఉదయగిరితాలూకా ఏమూల? చదువుకొన్నవారి సంఖ్య చూస్తే గవర్నమెంటువారి లెక్కప్రకారం మొత్తంమీద ఈమండలంలో నూటికి ఎనిమిదిమందో పదిమందో-ఇంతే. అది అటుండగా ఈతాలూకాలంతా వర్షాధారంమీద ఆధారపడిఉండే దేశం: ఒకయేడు పండితే రెండవయేడు ఎండుతుంది. దారిద్ర్యం అధికం. ఇట్టిస్థితిలో కొన్నికొన్నిచోట్ల దొంగతనాలు ఎక్కువ! కూనీలే జరుగుతుంటవి అంటే ఆశ్చర్యమేమున్నది? మేము అయ్యవారిపల్లె చేరినరాత్రో ఆమరునాటిరాత్రో బర్రెలను కొనుక్కునేటందుకు పోయేఒకణ్ణి సీతారాంపురం ఉదయగిరిబాటమీద డబ్బున్నదనిఅనుమా

నించి—అట్లని చెప్పుకొన్నారు: నిజమో అబద్ధమో—చిత్రవధ చేసి చెట్టుకు పడదీసి కట్టినారట.

అయ్యవారి పల్లెలో మోటారెక్కి ఉదయం తొమ్మిదిన్నర పదిగంటలకు ఉదయగిరి చేరుకొన్నాము. భోజనానికి అక్కడ పూటకూటిల్లున్నది. బసకు ప్రసాదరావుగారి మిత్రులు— ఏ. వెంకటసుబ్బారావుగారు— దొరికినారు. వారింట్లో బసచేసి పూటకూటింట భోజనం చేసి మధ్యాహ్నం ఉదయగిరి చూచినాము.

ఉదయగిరి చాలా చరిత్రప్రసిద్ధమైన స్థలము. ఇప్పటికీ దానికి ప్రాచీనతాకళ పోలేదు. అడుగడుగుకీ ఊరు 'నేను పూర్వపు పట్టణా'న్నని తెలుపుతూనే ఉంటుంది. ఇప్పటికీ అది శత్రువులు కొద్దికాలం కిందటే వచ్చి పాడుపరిచినట్లుంటుంది. ఇప్పటికీ అవుల్లోకనబడే శిథిలావశేషాలు మణిగిపోయి కాంతివిహీనమై మూలమూలల మినుకు మినుకుమంటూ ఉన్న ప్రాచీన హిందూ రాజకళాభిరుచిని గురించి రహస్యంగా మనకు ముగ్ధవచోవిన్యాసంతో వర్ణిస్తూనే ఉంటవి. సమరాధ్వర దీక్షితులైన పూర్వపు హిందూ మహమ్మదీయ రాజుల నెత్తుటి వెల్లువలతో తడిసి ఆగడ్డ అంతా చిల్లంకట్టుకొని పోయింది అటువంటిది ఉదయగిరి. ఈ వుదయగిరిని గురించీ అందలి దుర్గాన్ని గురించీ వేరొకప్పుడు వ్రాస్తాను.

ఆమరునాడు ఉదయం ఉదయగిరి దుర్గాన్ని చూడడానికి బైలుదేరినాము. (చిత్రం ౫) అవకాశాత్తుగ మాకు దుర్గాన్ని చూడడానికి బైలుదేరిన ఉద్యోగస్థులు కొందరు తటస్థపడ్డారు. వారూ మేమూ కలిసి దుర్గానికి పోయినాము: అదంతా చూసి సాయంత్రం ఆరున్నర ఏడుగంటలకు ఇంటికి వచ్చాము. ఆమరునాడు ఉదయాన్నే బైలుదేరి బస్సుమీద తిరిగీ కావలి చేరుకొన్నాము. నాతో సమానంగా నా కష్టసుఖాలు అంతవరకూ పంచుకొన్న మిత్రులు ప్రసాదరావుగారు కావలినుంచి మళ్లీ విడవలూరు వెళ్లిపోయినారు. నేను ప్రాచీనాంధ్రశాసనసంపాదన నిమిత్తం ఆసాయంత్రం కావలిలో 'బస్సు'మీద బైలుదేరి కందుకూరికి వెళ్లినాను.

విభవ సంవత్సర భాద్రపదమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము.

నా నెల్లూరుమండలయాత్ర

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు

కందుకూరు చాలాపురాతన గ్రామం. ప్రాచీన పల్లవరాజుల శాసనాలలో కూడా ఈవూరి పేరు వస్తుంది. ఆంధ్రవంశమువారైన సాతవాహనుల తరువాత ఈప్రాంతమును పరిపాలించిన వారు పల్లవరాజులే. ఈ పల్లవరాజుల మొదటిశాసనాలు ప్రాకృతభాషలో ఉన్నవనీ, తరువాతి శాసనాలు సంస్కృతభాషలో ఉన్నవనీ చరిత్రపాఠకులకు తెలిసిన విషయమే. ప్రాకృతమును వదలి సంస్కృతభాషతో శాసనాలు వ్రాయించుట కారంభించిన మొదటి పల్లవరాజుల శాసనములు అన్నీ నెల్లూరి కుత్తరంగా ఉన్న యీప్రాంతాల దొరకినవే. వీరి శాసనాలలో కందుకూరి పేరు కనబడుతూ ఉండడంవల్ల ఇది చాలాపురాతనస్థలం అని చెప్పడానికి సందేహంలేదు.

పల్లవరాజుల రాజ్యం పోయిన తరువాత ఈ దేశం చాళుక్యవంశపు రాజులకు స్వాధీనం అయినది. ఇక్కడ చాళుక్యులనాటి తెలుగులిపిలోని శిలాశాసనం ఒకటి ఉన్నది. అదులో 'గుణకేనల్లాత'ని పేరూ, 'పాండరంగ'ని పేరూకూడా వస్తుంది. ఈ'గుణకేనల్లాట' వేంగీచాళుక్యులలోని 'గుణక్కెనల్లాటు'డే. ఇతనికి (మూడవ) విజయాదిత్యుడని మరొక పేరు ఉన్నది. ఇతడు కలి విష్ణువర్ధనుని కొడుకు; వేంగీదేశములో క్రీ. శ. ౮౪౪ వ మొదలు ౮౮౮ వరకు రాజ్యంచేశాడు. పాండరంగడు ఇతనిమంత్రి. ప్రతిబింబముతో సహా ఈశాసనాన్ని బట్టగుపర్తు, వేణుగోపాలశెట్టిగార్లు తమ నెల్లూరుమండల శాసనసంపుటాలలో ప్రకటించారు. దీనిలో సీసపద్యం ఉన్నదని కనిపెట్టి కీ. శే. కొమర్రాజు వెంకటలక్ష్మణరావుగారు ఆంధ్రపరిశోధక మహామండలి పంచమ వార్షికోత్సవ అధ్యక్షోపన్యాసంలో ఈశాసనపాఠాన్ని మళ్లీ యిచ్చారు. కందుకూరులో ఈశాసనశిల యిప్పుడు కనబడడం లేదు. కాలం గడచినకొద్దీ నాటినిని జాగ్రత్త పరిస్తేనే తప్ప విడిగా పడిఉన్న శాసనశిలలుకూడా ప్రయాణాలు చేస్తూఉంటవి; అంతర్ధానమూ అవుతూ ఉంటవి.

బట్టగుపర్తు వేణుగోపాలశెట్టిగార్ల నాటికి కందుకూరు 'పెద్ద బావి' వొడ్డులో అడుగి మడిగి ఉన్న ప్రతాపరుద్రశాసనశిల దొడ్డి కొట్టి యిప్పటికి కందుకూరుతాలూకా ఆఫీసు ఆవరణలోకి వచ్చిఉన్నది. దొడ్డి వచ్చేటప్పటికి ఆ శిల ముక్కలై రెండుచెక్కలుగా పడిఉన్నది.

'గుణకే నల్లాత'ని శాసనశిల కనబడుతుందేమో అని ఆప్పుళ్లో దానికోసం చాలా వెదకినాను. కనబడలేదు. దాన్ని ఎవరు పుచ్చుకొట్టుకొన్నారో ఏం తెలుసు? ఈ శాసన ప్రతిబింబమును బట్టి చూస్తే దానిలోని అక్షరాలు చాలా చెడిపోయినవని చెప్పవలెను. అయినా ఆ ప్రతిబింబమునుబట్టి ఆశాసనపాఠం నేనిట్లా చదివినాను.

చాళుక్యశాసనం: మొదటిపక్క

౧. శ్రీవిజయాదిత్య
౨. స్వ[illegible] [illegible]
౩. పపసర . సపా
౪. భిలు [illegible]సత్తిరిపుబ
౫. లు [illegible] రా[illegible]గ[illegible]
౬. యోగ్యవిసుసమ[illegible]
౭. గణిరి (? వా)నా(?)సవ్వణు గ [? జ]
౮. ....

రెండవపక్క

౯. . లయణు...హాస్ణ (?)
౧౦. నపుండరంగువ్వి .. జిరుమ గావ్పి

౧౧. కొలదిలేని కో[ట్ల]ంబు ల్యాది (?కి)[చి]

౧౨. గొణకనలాత పక్షపాతి

౧౩. సలలిత... [? ప]. ౯౬

౧౪. ....

మూడవ పక్క

౧౫. తాగోన విప(?పు)న గోష్ట్ల ౹ర (?)

ఇదివరకున్న పాఠాలకంటె పైని నేనిచ్చిన ఈ పాఠం ఎక్కువ ప్రయోజనకారి అని కాని, చాలా బాగున్నదని కాని నేనను. అయినా శాసనం కందుకూరిది గనుకనూ, నేనక్కడికి వెళ్లడం సంభవించినది గనుకనూ, ఆవూళ్లో ఉన్న శాసనాలను గురించి కొంత ప్రసక్తి వచ్చినది గనుకనూ ఆశాసన పాఠం ఇస్తే ఇందులో కూడా వడి ఉంటుందనిమాత్రమే ఇచ్చాను. ఈ పై పాఠాన్ని బట్టి చూస్తే శాసనంలో తప్పులు ఉన్నవేమో అనిపిస్తున్నది. కాని అక్షరాలు చాలాచెడిపోయి సరియైన పాఠానికి అనుకూల అన్వయమూ కలవడం లేదు గనుక ఈశాసన విషయం ఇంతటితో కట్టిపెట్టుతాను.

చాళుక్యులకాలంలో ఈవూరు ముంచిపెళ అనుభవించింపనడానికి పాంపిరంగని అన్దంకి శాసనమే తార్కాణము. చోళరాజులవల్ల ఏ వుపద్రవమూ కలుగకుండా చాళుక్యరాజ్యమును, దక్షిణదిశను కాపాడడానికి ఇది ఆనాడు ప్రధానస్థలంగా ఉండేదని ఆ శాసనమునుబట్టి ఊహింపవచ్చును.

పల్లవ చాళుక్యరాజుల ఏలుబడి అయినమీదట కందుకూరి దశకూడా కొంతకాలంవరకు తగ్గిపోయినట్లు తోస్తుంది. రెడ్లఏలుబడిలో ఊరికి మళ్లీ వైభవంపట్టింది. చాళుక్యశాసనాల తరువాత ఇక్కడ కనబడేవి రెడ్ల శాసనాలే.

పూర్వం ఇక్కడ రెడ్లు కోట కట్టించి అందుండి ఈప్రాంతదేశమును ఏలుతుండేవారని ప్రతీతి. ఇప్పటికీ కోటసంబంధమైనవని చెప్పి ఈవూరికి ఉత్తరాన్ని కోటగోడలు, దర్వాజా మొదలైన శిథిలావశేషాలు కొన్ని చూపిస్తూ ఉంటారు. కందుకూరికి అనతిదూరంలోనే ఉన్న చుండిలో కూడా రెడ్డిరాజులకోట ఉండేదట. పాతచుండివద్ద ఈకోటకు సంబంధించిన శిథిలావశేషాలు ఇప్పటికీ కొన్ని చూడవచ్చునంటారు అక్కడివారు. చుండిలో కూడా రెడ్లశాసనాలు ఉన్నవి.

కందుకూరు, చుండినగరాలు రాజధానులుగా చేసుకొని పరిపాలించిన రెడ్డిరాజులు కొండవీటి రెడ్లకు బంధువులే. శ్రీశైలంలో పాతాళగంగకు సోపానాలు నిర్మించి కొండవీటి రెడ్డిరాజ్యం స్థాపించిన వేమారెడ్డిం గారి సోదరుడు మల్లారెడ్డింగారే ఈ శాఖవారికి మూలపురుషుడు. ఈయన వేమారెడ్డింగారి సేనాధిపతులలో ఒకడు; చాలా పరాక్రమవంతుడు; తురకలను జయించి వారు తీసుకొన్న బ్రాహ్మణాగ్రహారాలు తిరిగి బ్రాహ్మణుల కిప్పించినవాడు. కందుకూరు చుండి ప్రాంతాల గనబడే శాసనాలను బట్టి ఈశాఖవారి వంశానుక్రమం ఇది.

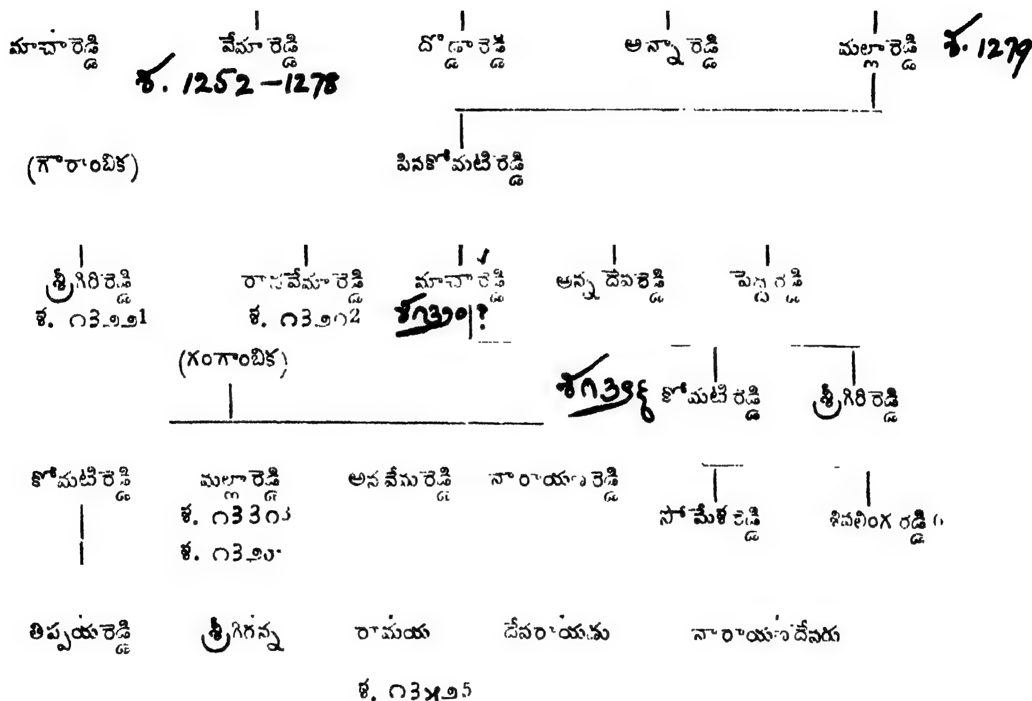
వీరిలో చాలామంది గుళ్లూ గోపురాలూ కట్టించి ప్రజోపయోగం నిమిత్తం అనేక తటాకాలు నిర్మించారు. శాసనాలలో ఈరెడ్డిరాజులు కవీంద్రప్రకరసురతరువులనిన్నీ, సంగీత సాహిత్య గుణజ్ఞులనిన్నీ, అనేక దేవాలయ తటాకప్రతిష్ఠాతలనిన్నీ బిరుదులు పొందినారు. కందుకూరిలో వేమారెడ్డిగారి సైన్యాధిపతి అయిన మల్లారెడ్డింగారి శాసనమున్నూ, ఆయనమనుమడు గాద వేమారెడ్డింగారి శాసనమున్నూ ఉన్నవి. ఈశాసనాలు కోటలోని మసీదు స్తంభాలమీద ఉన్నవి. స్కందపురి జనార్దనస్వామివారికి చేసిన దానధర్మాల శాసనాలక్కడ ఉండడంవల్ల ఈమసీదు పూర్వం జనార్దనస్వామి ఆలయంగా ఉండేదనిన్నీ, ఈ స్తంభాలు ఆగుడి మండపస్తంభాలనిన్నీ ఊహించవచ్చును. తురకల 'తళ్లి'లో ఈ ఆలయాని కిగతి ప్రాప్తించి ఉండవచ్చును. ఆలయానికి సంబంధించిన శిల్పపురాళ్లు ఈవూళ్లో భావులవద్దను ఇతరచోట్లను ఇప్పటికీ కనబడుతవి.

రెడ్డిరాజుల ప్రభుత్వంతో ఈవూరిదశ మళ్లీ మళ్లి పోయింది. వారి తరువాత ఈప్రాంతమును ఏలినవారి

శాసనాలేవీ ఇక్కడ కనబడకపోవడాన్నిబట్టి రెడ్డి రాజుల రాజరికం పోయినతరువాత ఈవూరి ప్రాముఖ్యం కొంత తగ్గివుంటుందని తోస్తుంది.

కందుకూరునుంచి పెట్లూరికి బైలుదేరినాను. నాతో మన మిత్రులు ఆనంట లక్ష్మీనరసింహముగారు* వస్తానన్నారు.

కందుకూరి రెడ్డిరాజుల వంశవృక్షము

* వీరు ఆనంట సత్యనారాయణగారి సోదరులు. బి. యే. పరీక్షప్యాసయి వైద్యపరీక్ష యమ్. బి. కి చదువుతూ సహాయనిరాకరణోద్యమం రాగానే దేశాభిమానపూరితులై సత్యనారాయణగారు చదువుమానివేసి ఉద్యమంలో ప్రవేశించి కొంతకాలం ప్రచారంచేసి రాజకీయగ్రంథాలూ, స్వరాజ్యగీతాలూ మొదలైనవి ప్రకటించి, చివరకు ఖద్దరులో దిగినారు. కనిగిరి, కందుకూరుతాలూకా గ్రామాలలో గాంధిమహాత్ముని ఖద్దరుఉద్యమం రాకపూర్వమునుంచీ కూడా రాట్నములు తిరుగుతూ ఉండడంచేతనూ, 'మాలనూలు' వాడుకలో ఉండడంచేతనూ, ఆప్రాంతాలు ప్రత్తి పండేప్రదేశాలు గనుక ముడిపత్తి విశేషంగా దొరకడానికి అవకాశంఉండడంచేతనూ సత్యనారాయణగారు కుటుంబసహితంగా కందుకూరులోనే స్థిరపడి ఈపరిశ్రమప్రారంభించి వ్యాపారంసాగించి తమ సర్వస్వాన్నే కాకుండా నిరాడంబరమైన ఆదేశసేవలో చివరకుతమప్రాణాన్నికూడా ఆహుతియిచ్చారు. ఆయనసోదరులైన ఈ నరసింహముగారు ఇప్పటికీ ఎన్నెన్ని విఘాతాలు వస్తున్నా అన్నగారు చూపినమార్గాన్నే పోతూ శక్తికితగినట్లు ఆ పరిశ్రమనేసాగిస్తున్నారు.

1. Kr 43. N. 1. vol II, 568.
2. Kr 35. N. 1. vol II, 549.
3. Kr 18. N. 1. vol II, 503.
   „ Kr 19. N. 1. vol II, 505.
   „ Kr 21, N. 1. vol II, 515.
4. N. 1. Cd vol. I, 5.
5. Kr 16. N. 1. P 195.
6. అనుబంధము చూడుడు.

౪

వారూ నేనూ ఉదయాన్నే బైలుదేరి పొన్న లూరి మీదుగా వెళ్లినాము. పొన్నలూరు చెరువు చాలా పెద్దది. దీనికింద వరిపంట విస్తారము. పొన్నలూరి మీదుగా పచ్చవ చేరుకొనేటప్పటికి మధ్యాహ్నం పదకొండో, పదకొండున్నరో అయింది. అవూళ్లో నడివీథిలో శాసన శిల ఉన్నదికాని తీరా పోయి చూచేసరికి అది శిథిలయంత్రమైనది. పచ్చవ పాలేటిఒడ్డున ఉన్నది. ఇక్కడ రమారమి మూడునందలవరకు ఉంటవన్నారు రాట్నాలు. మేము వెళ్లినది పత్తిపట్టేరోజు లవడంచేత పత్తిరాట్నముల చప్పుడు కిఱ్ఱూ కఱ్ఱూ మంటూ వినబడుతూ ఉండేది.

పచ్చవలో భోజనంచేసి మధ్యాహ్నం రెండున్నర గంటలకు మళ్లీ ప్రయాణం సాగించాము. అక్కడెక్కడ పత్తిచేలూ, పత్తివిడిచేవాళ్లూ తక్క నాకింక ఏమీ కనబడలేదు. పేరాపురం, జాళ్లపాలెముల మీదుగా సాయంత్రానికి పెట్లూరు చేరుకొన్నాము.

ఇదంతా రేగుకంపరాజ్యం. మోకాళ్లయెత్తున పెరిగే రేగుడొంకలుతప్ప చెట్లూ చేమలూ ఏమీ కనబడవిప్పుట. అంతా రాతిభూమి. నుండుటెండలో వడితే తలదాచుకోడానికి దారిలో ఎక్కడా నీడ దొరకదు. చెట్టన్నది ఉంటేగా. చెట్లు కనబడుతున్నవంటే అక్కడ గ్రామం ఉన్నదన్నమాటే. ప్రతిగ్రామానికీ ఈప్రాంతాల చుట్టూ చింతతోపులో మామిడితోపులో ఉంటవి. గ్రామందాటితే మళ్లీగ్రామానికి వెళ్లేవరకూ దారిలో చెట్లే కానుకదా గుడకు పురుగుపైనా కనబడదు. అంతా ఎడారిలాగుంటుంది. కాకి సంచారం కూడా మూడం. నసిఅయిన బాటలే లేవు. బండి తోవ ఉన్నది ఏకొద్ది ఊళ్లకోమాత్రమే. ఊరికీ ఊరికీ మధ్య చీలితోవలు హెచ్చు. ఏతోవనుపోతే ఎక్కడికి పోతుందో—వాగుకే పోతుందో పంకకే పోతుందో, కొండకే పోతుందో, వూరికే పోతుందో—దారిలో చెప్పేవా రెవ్వరూ కనబడరు. వర్షాకాలం పైరూపంటాగోజులు. కనబడితే అంగణ్ణొకరు ఆమణ్ణొకరు అప్పుడే కనిపించాలి: అంతే. ఏవూళ్లోనూ బ్రాంచిపోస్టాఫీసుకూడా లేదు. కందుకూరితాలూకా పెట్లూరికి అక్కడికి ఎనిమిదో పదోమైళ్ల దూరంలో ఉన్న మద్దులూరినుంచి వస్తాడట ఉత్తరాలుతెచ్చే అతను. (ఆమద్దులూరు గ్రామం గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాలోనిది). ఇతని బీటులో రమారమి ఇరవైరెండు గ్రామాలదాకా ఉన్నవన్నారు నిజమో అబద్ధమో! ఈప్రాంతాల కొన్నికొన్ని ఊళ్లలో బ్రాహ్మణులే లేరు. ఆ వున్న బ్రాహ్మణులకుకూడా వరి అన్నం కరవే. శ్రీనాథుడు పల్నాటిని గురించి వ్రాసినట్లు ఇక్కడ

చిన్నచిన్న రాళ్లు - చిల్లర దేవళ్లు
నీళ్లు - సజ్జజొన్నకూళ్లు-సర్పంబులును దేళ్లు

విశేషం.

జొన్నకలి జొన్న యంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్న సుమీ

అన్నట్టు రాగిసంకటి, కొఱ్ఱసంకటి, సజ్జసంకటి, ఆరికెలు, వరిగెలు తప్ప ఇంకేమీ లేదు. ఉద్యోగస్థులకోసం కొందఱు కొంచెం కొంచెంగా బియ్యం నిలవచేసుకొని ఉంచుకొంటారు. కొనవలెనంటే ఊళ్లో వుకిగె (కోమటి దుకాణం)లో మాత్రం ఏవోఱ్ఱబియ్యమో దొరుకుతవి.

దేశంచాలా దరిద్రదేశం. అంతావర్షాధారం. వర్షములు కురిస్తే పంటా, కురవకపోతే మంటాను. ఇటువంటిస్థితిలో ఈవూళ్లు ఇట్లావున్నవంటే ఆశ్చర్యం ఏమిటి! ఈదేశస్వభావాన్నీ, స్థితినీబట్టి అక్కడివాళ్లు 'ఇదంతా రావణాసురుడు చుప్పనాతికి అరణమిచ్చిన రాజ్యం' అంటారు నవ్వుతూను.

ఆరాత్రి ఆమరునాడు ఉదయమూ అక్కడ ఉండి అక్కడిశాసనాలకు ప్రతిబింబాలు తీసుకొని తరువాత సన్నమూరికి బైలుదేరినాము. సన్నమూరికి పోదిలె కొండలు దగ్గరగా కనబడుతూ ఉంటవి. సాయంత్రం అవూళ్లోశాసనం ఒకటి ఉండగా దానికి ప్రతిబింబం తీసుకొన్నాం.

తీసి చూస్తే అది పదవశతాబ్దికి పూర్వపుదిగా కనబడలేదు. దానిలో ఉన్న సంవత్సరం తొమ్మిదవందల నలభై పైచిల్లర. చిట్టచివర అంకె తిన్నగా కనబడడం లేదు. ఆసంవత్సరం శకవర్షమో యేమో తెలియదు. వ్రాతలిపినిబట్టి చూస్తే అది శకవర్షమే అవుతుందనితోచింది. ఇట్లా అయితే ఈశాసనం నన్నయభట్టారకునికి సమకాలం నాటిది అవుతుంది. ఇది బాణరాజుల శాసనం. ఇందులోని సంవత్సరం నెల్లూరు మండలశాసన సంపుటాలలో ౯౪౧ అని యిన్వహించమూలాన్ని దానికోసం అక్కడికి వెళ్లినాను. కాని ఆశాభంగం కలిగింది ఆ సంవత్సరం చూడగానే. బట్టరుపర్తి వేణుగోపాలశెట్టిగార్ల నాటికంటె రాయి చాలా పాడయినది. అందులో దిగువ కొంతమేర ఇటీవల పేడు లేచిపోయింది. నెల్లూరు శాసనసంపుటాలలో ఇచ్చిన పాఠంకంటె మంచిపాఠం ఇవ్వలేకపోయినా నల్లి ఆశాసనప్రతిబింబం తీసుకువచ్చాను గనుక దానినిబట్టి నేను చదివిన పాఠం ఈక్రింద ఇస్తున్నాను. ఇందులో కొన్ని అక్షరాలు నాకింకా సందేహంగానే ఉన్నవి. ఇదే సునిశ్చితమైనపాఠం అని ఖండితంగా చెప్పలేను కాని చాలావరకు దానినిజాగ్రతగా చదివినానని మాత్రం చెప్పగలను.

బాణ శాసనం: మూలము

వృషభము లింగము మూలము

౧. స్వస్తి సకలజగత్రయా
౨. భివన్దిత సురాసురాధీశ ప
౩. రమేశ్వర ప్రతిహారీకృత మ
౪. హాబలికులోద్భవ కృష్ణధ్వజ
౫. విరాజిత పైశాచికపటహ [ధ్వజ?]
౬. [మ*]గ వృషభలాఞ్ఛన నన్ద
౭. గిరినాథ పఞ్చగిపురవర మే
౮. [శ్వ]ర బాణవంశోద్భవ బలిము
౯. లాఙ్జన గణ(ఘు)సణ్డియణాన
౧౦. . దిన. చి(?) శ్రీమత్ (?)
౧౧. అగ్గపరాజు సంవత్సర ౯౪[౫?]
౧౨. యగు నేణ్టి వైశాఖపుణ్ణమి తు
౧౩. క్రవారంబునాణ్డు ప్రసన్నగూరి అగ
౧౪. స్తీశ్వరభటారనికి పెద్దరాజ్య
౧౫. నయు(?) కొణ్డు(?)క రాజ్యనచేతం గొని ఇ
౧౬. చ్చినభూమి ఇరువోదినాలుగు మ
౧౭. [ఱు]తుగ్గనేల పెద్దరాజ్యనయు కొ(?) ణ్డు(?)
౧౮. [క] రాజ్య...నతి ...గము (?) న .
౧౯. పవ....[సా*]క్షి దేసగట్టతి
౨౦ ....రిమాన..
౨౧. ....నయుచి..
౨౨. ....సన్మంగంబు
౨౩. ....మయ్య [స్వ*]దత్తం
౨౪. వాపరదత్త[ం వా యో*] హరేత వసుం
౨౫. ధరాం షష్టిం వర్ష సహస్రాణి వి
౨౬. ష్ఠాయాం జాయతే కృమి

ఈబాణరాజు పేరు అగ్గపరాజని ఉన్నది. ఇంకా ఈదేశాన్ని క్రీస్తుశకం పదివందల ప్రాంతమున కొందరు బాణరాజులు పాలిస్తూ వున్నట్టు ఈశాసనంవల్ల స్పష్టమవుతున్నది. శాసనంలో ప్రసన్నగూరి పేరు వచ్చినది. ప్రసన్నగూరే ఇటీవల సన్నమూరు అయినదనుకొని ఈవిషయమై ఆవూరికరణంగారిని కూడా అడిగినాను. ఐదుసంవత్సరములకు పూర్వంవరకూ 'గ్రామలెఖ్ఖ'లలో ఈవూరిని ప్రసన్నగూరనే వాడేవారని చెప్పినారు.

ఆమరునాడు ఉదయం సంగమేశ్వరానికి బైలుదేరినాము. మేము జువ్విగుంట, అయ్యవారిపాలెం, బోనంవారి పాలెములు గడచి జగ్గరాజుపాలెం వచ్చేటప్పటికి దాదాపు తొమ్మిదిగంటలవుతుంది. పక్కవూళ్లలో ఎక్కడో కలరా ఉన్నదట. మేము ఆవూళ్లనుంచి వచ్చినామనుకొని జగ్గరాజుపాలెం సంసారులు మేము ఆవూళ్లోకి వెళ్లగానే మాదగ్గరకు గుంపులుగా వచ్చి 'అయ్యా! బిడ్డా పాపా ఉన్నవాళ్లం. వూళ్లోకి రాకండి; పూరంతటలనుంచి తోవవుంది. ఆతోవమీదుగా పొండి' అని వేడుకోవడం మొదలుపెట్టినారు మమ్మల్ని. మాకు మురుదట కొంతవరకిది అర్థంకాలేదు. ఈప్రాం

తాల ఏవూళ్లోనైనా కలరా వస్తే రెండోవూరివాళ్లు ఆవూరివాళ్లను తమగ్రామంగుండా పోనివ్వరు. అట్లాపోనిస్తే కలరాతగిలిన గ్రామాలనుంచి వచ్చేవాళ్లు కలరా దేవతను వెంటతీసుకొనివచ్చి తమ గ్రామంలో దిగబెట్టి వెళ్లిపోతారని భయమట. ఎవరోఒకరు ఎనుక కొంతకాలం క్రిందట కలరాతగిలినవూరినుంచి వస్తూ దానిని వాళ్ల వూళ్లో దిగబెట్టిపోయినారట. అప్పుడు వూరంతా చేటలతో చెరిగిందట అమ్మవారు. అందువల్ల వారికంతభయం. మేము కలరా వూళ్లలోనుంచి రావడంలేదని వారికి నమ్మకం పుట్టించేటప్పటికి మాకు తలప్రాణం తోకకు వచ్చింది.

జగ్గరాజుపాలెం కొంచెం గడచి ముందుకు వెళ్లేటప్పటికి సంగమేశ్వరం దేవాలయాలు కనబడతూ ఉంటవి. మేము దేవాలయాల దగ్గరకు వెళ్లేట ౨ గం॥, ప ద ం డో అవుతుంది.

సంగమేశ్వరాలు నెల్లూరులోనూ చిత్తూరుమండలాలలోనూ కూడా చాలా ఉన్నవి. ఎక్కడైనా రెండేరులు కలిస్తే అక్కడల్లా సంగమేశ్వరుడు వెలుస్తాడు; ఆస్థలం గొప్ప పుణ్యతీర్థమవుతుంది. ఈసంగమేశ్వరం మాలేరు పాలేరుల సంగమస్థలంలో ఉన్నది. ఇక్కడ ఊరేమీ లేదు. శివరాత్రికి ఇక్కడ గొప్ప తిరునాళ్లు సాగుతుందట. యాత్రికుల సౌకర్యార్థం సత్రం ఉన్నది. ఈసంగమేశ్వరునికి అర్చనాదికములు చేసేఅర్చకులు అక్కడికి సమీపంలోనే ఉన్న చెన్నుపాటినుంచి వస్తారట. చెన్నుపాటినుంచి యేళ్లగుండా రావాలి వారు. వర్షాకాలాన యేళ్లు పొంగినప్పుడు సంగమేశ్వరానికి రావడం కష్టం. అందువల్ల చెన్నుపాటిలో కూడా సంగమేశ్వరస్వామి ఉన్నాడట. ఆరోజులలో అక్కడనే నైవేద్యాదికములు జరుపుతూ ఉంటారట. మే మక్కడ శాసనాలకోసం వెదకినాము. ఆగుడిఆవరణలో రెండుశాసనశిలలు పాతి ఉన్నవి. అవి నెల్లూరుమండల శాసనసంపుటాలలోనికి రాలేదు. అందువల్ల అవి పదవశతాబ్దికి పూర్వపు శాసనాలు కాకపోయినా వాటికికూడా ప్రతిబింబాలు తీసుకొన్నాం. వాటిపాఠము ఇక్కడ ఇస్తున్నాను. అందులో ఒకటి పల్లవరాజశాసనం. దీనిని ఒకప్రక్క కిందినుంచి పైకి వ్రాశారు. అందువల్ల శాసనప్రారంభం కింద ఉన్నది.

పల్లవశాసనం: మొదటిపక్క

౧. స్వస్తి అనేకమహీసుం[ద్ర]
౨. లరాజధరాజగజప
౩. రమేశ్వర పరమవంశోద్భ
౪. వపల్లవ కులతిల [క]
౫. భారద్వాజగోత్ర లలితాఙ్కణ
౬. ంద్రవర ఖట్వాంగధ్వజ కదు
౭. వాయుపట్యాఘోషణ వృషభ
౮. లాంఛన వెంగ్గినాథకాంచీ
౯. పురవరేశ్వర కామకోట్యం
౧౦. బికలబ్ధ వరప్రా
౧౧. డిసహాసాజ్ఞాన నిజసేవకాభర
౧౨. ణా బంధుజనాశ్రయప్రసన్నప్ర
౧౩. సంఘ్యజలసంకృష్టైరప భు
౧౪. [పస *] నారాయణ కుమారకంపవ్వణ స్వ
౧౫. ......సురమాఘు(కు)టఘటితనర ణా
౧౬. [రవింప *][భూ]లోకమకువర్ణా న్యాణ శ్రీ
౧౭. [మధనార ర సుత *] దిగ్విజయాధిత్యగం
౧౮. ......[శ్రీపర్వతపురాస్యాదిగ్భాగస్య *] [స్థ]ప
తగ్రహార [ప్ర]
౧౯. [తిష్ఠిత శ్రీమన్మ *] [క్క]ంటికమవె[ట్టి*]
౨౦. [సంశాసితాగ్రహీత శ్రీమన*]మహాసం
౨౧. [మలేశ్వర.............*]

రెండవపక్క

౨౨. ......మాడలిసంగ[మేశ్వ*]
౨౩. [శ్రీ] మహాదేవని [అము]
౨౪. తపష్యతన్ను అంగరంగ[వై]
౨౫. భవభోగ రాగపాడపా(శో)వ
౨౬. చారాలకున్న..ంగ...
౨౭. చన్నినిపాడుగ్రామద్వయ[ం]
౨౮. ఆచంద్రార్కకాస్థాఇగాను క్షీ
౨౯. [ర*]నదిమాకేటికూడలి

౩౦. పుణ్యసంగ్గమంలోను
౩౧. దారాదత్తంసేశి సుపిణ
౩౨. ంస్తిమి అష్టలోకధమ్మ
౩౩. పాలకులుసాక్షిగాను ఇస్తి
౩౪. మియాధమ్మము ఎరింగి
౩౫. న్నితిరస్కరించక పాలిం
౩౬. చ్చినపుణ్యుల పాదపద్మ
౩౭. ములు తమశిరసున నుం
౩౮. తును॥స్వదత్తా ద్విగుణ
౩౯. ం పుణ్యం।పరదత్తాను
౪౦. పాలనం।పరదత్తాపనహారే
౪౧. ణ! స్వదత్తం నిష్ఫలం భ
౪౨. వేత్॥ మంగళమహా
౪౩. శ్రీ శ్రీం జేయును॥

శాసనంలో రాజు బిరుదులూ, దానం చేసిన గ్రామమూ మొదలైనవి వర్ణితమైన భాగం బాగానే వుందికాని అసలు రాజు పేరుగలభాగంమాత్రం పోయింది. అందువల్ల శాసనం ఉండీలేనట్లే. ప్రయోజన విరహితం.

నెల్లూరుమండలంలో పరిపాలన సాగించిన పల్లవ రాజులు కొందరు కనబడుతున్నారు. వీరి శాసనాలు దర్శి (౪౩, ౬౯ నెంబర్లుగల శాసనాలు), కందుకూరు (౬౧, ౬౨, ౬౩ నెంబర్లుగల శాసనాలు), కనిగిరి(౨౪ వ నెంబరు శాసనం), ఉదయగిరి (౬ వ నెంబరుశాసనం) తాలూకా గ్రామాలలో ఉన్నవి. ఈశాసనాలువ్రాయించిన పల్లవరాజు లందరూ ముక్కంటికాడువెట్టివం శావతారులమని చెప్పుకొన్నవారే. వీరందరు ఒకరిద్దరు తక్క క్రీస్తుశకం పదుమూడవ శతాబ్దిలోవారే. కనిగిరి, ఉదయగిరి శాసనాలలోని పల్లవరాజ బిరుదులే దీనిలో కూడా ఉండడంచేత సంగమేశ్వరంలో శాసనం వేయించిన పల్లవరాజుకూడా కనిగిరి, ఉదయగిరి పల్లవరాజ వంశములలోనివాడై ఉండవచ్చును.

ఇక సంగమేశ్వరంలోని రెండవశాసనం చాలా ఇటీవలిదని తోచింది. అయినా దాని పాఠంకూడా ఇక్కడ ఇస్తున్నాను. శిథిలపడివున్న శివాలయమును ఉద్ధారం చేసినప్పుడు వేసిన శాసన మిది. దీనిలో రాజు పేరులేదు. శాసనంకూడా అసంపూర్తే. శకవర్ష సంఖ్య ౧౩౦౭ అని ఒకవిధంగా తేల్చవచ్చును కాని దానిని మాటలతో తెలిపేవిధంకూడా మరచిపోయిన ఇటీవలి కాలంలోనే ఈశాసనమును వ్రాశారేమోఅని నాతలంపు.

శాసనపాఠము

సంద చంద్రుడు సూర్యుడు

౧. శ్రీ శకవర్ష శిశిరం నాగగగనపక్ష
౨. సంఖ్య ప్రభవాబ్ద।(బ్ద) ఆశ్వయుజ శు
౩. క్లపక్షు నవమ (ప్రథమి?) తిథి శివాలయం
౪. కుర్యాత్ శ్రీశైలశిఖర ఆ[గ్నే]
౫. యభాగే పంచానన శివో
౬. జనవిస్తార ఆయామధ్య
౭. తు సమాపణ క్షీరవాహినీ
౮. మాంకేటిసంగమపుణ్య తీ[ర్థే]
౯. సంగమేశ్వర దేవశిలమందిరం
౧౦. శిఖరపర్యంత కుర్యాత్ దేవేం
౧౧. ద్రుండు మొదలైన దిక్పతు
౧౨. లున్ను ఆదిత్యాది నవగ్ర
౧౩. హాలున్ను పృథివ్యప్తే
౧౪. జోవాయురాకాశములు
౧౫. న్ను అహోరాత్రములున్ను
౧౬. సంవత్సరమాసరుతు
౧౭. వులున్ను దశదిక్కులు
౧౮. [న్ను] ... ...

రెండవపక్క

౧౯. అష్టదిగ్గజాలు [ను*]
౨౦. కృతదుష్కృతంబులుం [న్ను*]
౨౧. స్థావరజంగమంబులున్ను
౨౨. యధిం ... ...

శాసన ప్రతిబింబాలు తీసుకొని వేసవి ఎండ చాలా తీక్ష్ణంగా ఉంటే అక్కడ దేవాలయమంటపంలో కొంతసేపు విశ్రమించాము. అక్కడికి కొందరు గొల్లలువస్తే వాళ్లతో కాటమరాజుకథనుగురించి ప్రసంగిస్తూ కూర్చున్నాము.

ఈప్రాంతమంతా కాటమరాజు ఏలినదే. సిద్ధిరాజుకున్నూ, కాటంరాజుకున్నూ యుద్ధంజరిగినది ఈసమీపాన్నే. కందుకూరినుంచి కనిగిరివెళ్లేతోవలోనే అలవలపాడూ పంపలింగాలకొండా ఉన్నవి. కాటమరాజు తండ్రి పెద్దిరాజు అలవలపాటి కధిపతి. పంపలింగాలకొండ పరిసరప్రాంతము ఖడ్గతిక్కన సమరక్రీడసలిపిన మహాక్షేత్రము.

అలవలపాటి సమీపాన్ని నేరేళ్ళవాగు ఒడ్డున ఉన్న పంపలింగాలకొండదగ్గర ప్రతియేటా వైశాఖపౌర్ణమికి గంగతిరునాళ్లు సాగుతుందట. ఆరోజున కందుకూరు, కనిగిరిసీమలనుంచి 'ఎక్కడెక్కడివాళ్లూ' ఎండెడ్లబళ్లుకట్టుకొని, రంగురంగుల చీరలూ ముచ్చటైనవి గూళ్లుగాకప్పి, ఎడ్లకు వింతవింత అలంకారాలు చేసి ముస్తాబై వస్తారట. కోటప్పకొండ (గుంటూరు), జగ్గన్నతోట (తూర్పుగోదావరి)లలో ప్రభలతీర్థంసాగినట్లు ఇక్కడ బండితీర్థం సాగుతుందట. వచ్చిన యాత్రికులంతా ఆనాడుఒడ్డున గంగమ్మకూ కాటమరాజువారికీ పశుక్షేమంకోరి పొంగళ్లు పొంగిస్తారట. నేరేళ్లవాగు దగ్గర కొండమీద పంపలింగాలున్న ఆలయం ఉన్నది. కొండకింద సమీపాన్ని రావిచెట్టున్నస్థలం దగ్గర యాదవ వీరులు యుద్ధానంతరం వీళ్లోకడిగిన కత్తులు పాతినారని చెప్పుతారు. వాగుకవతలి ఒడ్డున సమీపాన్నే గంగదేవాలయం ఉన్నది.

పశువులనిమిత్తమై వచ్చిన యుద్ధంలో యాదవులైన కాటమరాజువారే గెలిచారుకనుక ఇప్పటికీ ఆప్రాంతపు పశుపాలకులకు వారిమీద ఉండేభక్తి అట్టిది. ఇప్పటికీ ఆ ప్రాంతాలవారికీర్తి మాసిపోలేదు. మన్యాలకూ, కొండలకూ మేతకోసం పశువులను తోలుకుపోయేటప్పుడల్లా పశుధనంకలవారందరూ అవి తిరిగి సురక్షితంగా ఇల్లు చేరుకొన్నట్లయితే పొంగళ్లు పొంగిస్తామని కాటమరాజువారికి మ్రొక్కుకొంటారట. ఎప్పటి యుద్ధం! ఎప్పటి కాటమరాజు! ఇప్పటికీ పోలేదు విజయుడైన ఆరాజు పలుకుబడి! ఆప్రాంతాల కాటమరాజువారికి గుళ్లుకూడా లేచినవి! మారెళ్ల సీమలో ఇప్పటికీ కాటమరాజు శిలావిగ్రహాలను చూడవచ్చును. మారెళ్లగ్రామం కనిగిరి తాలూకాలోనిది. ఈమారెళ్ల ప్రాంతమే మారెళ్లసీమ.

గంగగుడి ఉన్నచోట్ల సాధారణంగా కాటమరాజువిగ్రహం కనబడుతూనే ఉంటుంది. గంగ కాటమరాజువారికి కులదేవత. పశువులకు సంబంధించిన విషయంలో విజయముపొందిన ఆప్రాంతాలపశుధనంకలవారి పాలిటి పరమపూజ్యుడైనాడు కాటమరాజు.

కాటంరాజు కథకు ప్రచారం విశేషం అక్కడ. అలవలపాటి గంగతిరునాళ్లలో రాత్రులకు రాత్రులు భట్టురాయబారము, యర్రగుడిపాటి పోట్లాట, కాటంరాజుకథ – ఈమొదలైన పాటలలోనే గడచిపోతవట.

కాటంరాజువారు అసలు తమకథ ప్రచారంచేయడానికి అధికారంఇచ్చినది కొమ్మువాళ్లకట. వీళ్లదిమాదిగలలో ఒకకులం. కాటంరాజువారి కథలు మాసిపోకుండా కాపాడినది వీరేనట. ఇందుమూలాన్ని యాదవులు వీళ్లను ఎక్కువగా గౌరవిస్తారట. ఎప్పుడైనా కొమ్మువాళ్లు యాదవుల(గొల్లల) ఇంటికి వస్తే వారికి ముందు భోజనం పెట్టకుండా గొల్లలు భోజనం చేయరాదట. ఇప్పటికీ ఈఆచారం సాగుతున్నదట. తమ పూర్వచరిత్రను కాపాడిన ఆజాతికి గొల్లలు ఇంతవరకు మాసిపోనీక, ఇప్పటికీ చూపిస్తున్న అభిమానగౌరవం ఇది.

కొమ్ములు పాడేవాళ్లు గొల్లలలో కూడా ఉన్నారట. వారికి పికిలివాళ్లని పేరు. వీరు ముఖ్యంగా కందుకూరుతాలూకా ముప్పాళ్లలో ఉన్నారు. వారికి వంశపరంపరగా వస్తూఉన్నవృత్తి ఇది. కందుకూరు తాలూకా గ్రామాలలో ఎక్కడెక్కడ అమ్మవారి జాతరలైనా ఈపాటలు పాడేనిమిత్తం వీళ్లు వస్తుంటారట. ఇందుకు

వీళ్లకు (వృత్తిమామూళ్లు)నివర్తనలు ఉన్నవట. పంచలింగాలకొండగంగతిరునాళ్లలో కొమ్మువాళ్లే కాక పికిలివాళ్లు కూడా ఈపదాలు పాడుతారట. కాని అక్కడ ఆచారం ఏమిటంటే ప్రాచీనసంప్రదాయ గౌరవాన్ని బట్టి కొమ్మువాళ్లు ముందుగా గుడా రెత్తితేనే కాని పికిలివాళ్లెత్తకూడదట. ఇవి కాటమరాజు కథకుసంబంధించిన ప్రాచీన సంప్రదాయాలు ఆప్రాంతాల వాడుకలో ఉన్నవి.

కొంచెం ఎండ చల్లబడినపిదప పాలేరుదాటి మంగినపాటిమీదుగా కందుకూరు కనిగిరిరోడ్డుమీద ఉన్న వెంకుపాలెం చేరుకొన్నాం సాయంత్రానికి. అక్కడికి రాగానే మాకు మళ్లీ స్వదేశంలోనికి వచ్చినట్లయింది. అక్కడినుంచి 'బస్సు' మీదుగా కందుకూరు వెళ్ళినాము.

అంతవరకు నాతోపాటు కష్టాలకోర్చుకొని నాకు సహాయభూతులైన లక్ష్మీనరసింహంగారిని అక్కడ దిగబెట్టి వారికి వందనాలు సమర్పించి సెలవుపుచ్చుకొని ఆమరునాటి ఉదయం 'బస్సు' మీద కనిగిరికి వెళ్ళినాను.

కనిగిరిలో రెండురోజులాగి అక్కడినుంచి పామూరుమీదుగా నలజనంపాడు వెళ్లినాను. పామూరులో గొప్ప చెరువున్నది. పాతకోట ఒకటున్నది. అదిగొప్ప వర్తకస్థలము. నలజనంపాడు వెలిగొండల కీవలితట్టు ఉన్నది. అవతలిపక్క మాడుపురుగుల నూరంలో భైరవునికోన మొదలైనవి ఉన్నవి. ఈగ్రామం ప్రస్తుతం వెంకటగిరిరాజావారి జమీలోనిది. ఇక్కడ ఉన్నవారంతా వెలమలు. బ్రాహ్మణులెవ్వరూ లేరు. అక్కడ ఎలిమెంటరీబోర్డుస్కూలు అయ్యవారొక్కరే బ్రాహ్మణులు. అయ్యవారింట్లో ఆమధ్యాహ్నం భోజనంచేసి శాసనంకోసం బైలుదేరినాను. "ఈశాసనం ఏంచేస్తారు? మీరు జమీందారుగారి తరఫున వచ్చారా? గౌవర్నమెంటుతరఫున వచ్చారా? ఒక్కశాసనంకోసం చెన్నపట్టణం నుంచి రావలసిన అవసర మేమున్నది? ఈశాసనశిల క్రింద లంకెబిందె లున్నవి. వాటిని తీసుకు పోవడానికి కాదా మీరు వచ్చింది? ఎక్కడెక్కడ లంకెబిందె లున్నవో ఆవైనంకూడా ఆశిలమీద వ్రాసి ఉన్నదటకాదా? ఈ వైనం మాకు కొంతకాలంక్రిందట ఇక్కడికి వచ్చిన యోగిగా రొకరు చెప్పినారు. ఇటువంటి సందర్భాలలో మిమ్మల్ని ఆశాసనం తీసుకోనిస్తామా?" ఇట్లా ఆవూరివారు ఒక్కపెట్టున ప్రశ్నలవర్షం కురిపించారు. చిట్టచివరకు వారి ప్రశ్నల కనుగుణ్యంగా జవాబిచ్చి నా సదుద్దేశమును గురించి వారికి నమ్మకం కలుగజేసేటప్పటికి కృతార్థ్యావస్థ అయింది. పిదప వారుకూడా నాపనికి తోడ్పడి నాకు చాలాసాయం చేశారు. అయ్యవారి సాయంవల్లా వారి సాయంవల్లా త్వరితంగానే నాపని ముగించుకొన్నాను. అక్కడ ఉన్నదల్లా ఒక్కశాసనమే. అది పదినెంటవలను పూర్వభాగం. పాతతెలుగుశాసనం. బట్టరువర్తు వేణుగోపాలశెట్టిగార్ల నాటి కంటె చాలాచెడిపోయినది. అది జైనశాసనం. శాసనారంభంలో జినదేవసంకీర్తనము కలదు. ఇక విశేషమేమిటంటే శాసనం జైనశాసనమయినప్పటికీ శాసనం తలభాగాన్ని నంగీలింగమూ మొదలైనవి చెక్కి ఉన్నవి. అది జైనశాసనశిల అనడమూ నాటిమీద నందీ మొదలైనవి కనబడడమూ వింత. ఇది ఆలోచింపదగిన విషయమనుకొన్నాను ఇది ఎట్లా సంభవించినదా అని. నలజేనంపాడును గ్రామనామాన్నిబట్టే అది ఒకప్పుడు జైనుల నివాసస్థలముగా ఉండవలెననుకొన్నాను. అందువల్లనే దానికి జైనులపాడని పేరుకలిగి ఉంటుంది! కాకతి ప్రతాపరుద్రుని కొలువులో నన్నిన బ్రాహ్మణ జైన మతవివాదంలో విప్రవినోదుల సహాయం మూలంగా బ్రాహ్మణులే గెలిచారట. ఓడిపోయిన జైనులను హతంచేశాడట రాజు. హతశేషులు పారిపోగా వారిని ఊరి (పాడు) పాళ్లలో నివసింపవలసినదే కాని ఊళ్లలో నివసింపరాదని బ్రాహ్మణులు శపించారట. ఇట్లా ఒకకథ చెప్పుతారు. కథ ఇట్టిది ఒకటుండడమూ, ఇక్కడ జైనశాసనం ఒకటి కనబడడమూ చూస్తే ఇది పూర్వం జైనుల నివాసస్థలమనీ, అందువల్లనే దీనికి జైనులపాడనే పేరు కలిగి ఉంటుందనీ, ఆ జైనులపాడే కాలక్రమాన్ని మనుష్యులనోళ్లలోబడి జేనంపాడుగా

మారి ఉంటుందనీ ఆలోచనకలిగింది. కడపమండలంలో పూర్వం చాలా జైనబస్తీలు ఉండేవని కొన్నికొన్ని ఆధారాలవల్ల తెలుస్తున్నది. నెల్లూరుమండలానికి ఈప్రాంతాన్ని కడపజిల్లాయే సరిహద్దు. ఇదిన్నీ కాకుండా నెల్లూరులోకూడా పెద్ద జైన విగ్రహాలు ఉన్నవి. ఇవన్నీ ఒకప్పుడు జైనులు ఈప్రాంతాల ఉండేవారని విశ్వసించ డానికి గట్టి ఆధారాలుగా కనబడుతున్నవి. నల జైనుల పాడులోని నల అనునది విశేషణ పదమవుతుందేమో అనుకొన్నాను. మంచి అనో యేమో దాని అర్థం. ఇంకా విచారించాలి.

ఈప్రయాణంలోనే చుండి, మాలెకొండ మొదలైనవి చూచాను. మోపాడు ప్రాజెక్టు చెరువు కూడా చూడడం తటస్థించినది. ఈచెరువువల్ల వేలకొలది ఎకరాలు వరిపంట పండుతున్నది. ఆప్రాంతమంతా పంటకాలువలతోను పిల్లకాలువలతోను, డెల్టాభూమి వలె ఉన్నది. ఇవేకాకుండా నెల్లూరుజిల్లాలోని పెదారికట్ల, చినారికట్ల, పొదిలి, ఒగిచేడు, కలుజువ్వలపాడు, గొట్లకట్టు, బుడమకాయలపాడు, దర్శి ఈ మొదలైన ఊళ్లుకూడా చూడడం కలిగింది.

బుడమకాయలపాటిలోను కలుజువ్వలపాటిలోను పాతతెలుగు శాసనాలు ఉన్నవి. బుడమకాయలపాడు ఇప్పుడించుమించుగా బేచిరాకు గ్రామమనే చెప్పవచ్చు. ఇది ఒంగోలు కంభంరోడ్డుమీద ఉన్న గొట్లకట్టుకు శివారుగ్రామం. ఈరెండుగ్రామాలూకూడా వెలిగొండచాలుకి అయిదారుమైళ్ల దూరంలోఉన్నవి. ఈప్రాంతమున కనుమలు దాటితే వెలిగొండలలోని కర్నూలు జిల్లాలోనికి పోతాము. నెల్లూరుజిల్లా పడమటి సరిహద్దుగా ఉన్న వెలిగొండల నంటుకొని అవతల కడప, కర్నూలు, గుంటూరుజిల్లాలున్నవి. బుడమకాయలపాటిలో ఊరికి మైలు మైలున్నర దూరాన్ని ఒకవేపచెట్టుకింద గంగమ్మదేవళం ఉంది. అక్కడ పాతతెలుగు శాసనాలు రెండు మూడున్నవి. అందులో రెండుమాత్రం నెల్లూరు మండల శాసనసంపుటాలలోనికి వచ్చినవి. ఒకటి రాలేదు. అక్కడ శిలాస్తంభం ఒకటున్నది. దానికి నాలుగువైపులా శాసనం ఉన్నది. అది ఆరేడుమూళ్ల పొడవుంటుంది. అది అంతా పూర్తిగా ఇసుకలో పూడిపోయింది. ఇది అంతా తువ్వనేల అవడం మూలాన్ని గాలి దుమారాలు లేచినప్పుడల్లా ఇసుకపొరలు మబ్బుతెరల లాగు లేస్తుంటవి. ఇట్లాలేచిన ఈయిసుకపొరలవల్ల ఆ స్తంభం పూర్తిగా కప్పడిపోయింది. ఎగువ తలభాగం మాత్రం కొంచెం కనిపిస్తున్నది. ఈశిలాస్తంభంమీది శాసనం నెల్లూరుమండలశాసన సంపుటాలలో వచ్చినప్పటికీ వాటిలో ఇచ్చిన పాఠంలో కొన్ని పొరపాటు లున్నవని తోచడంచేత ఎట్లయినా దానికి ప్రతిబింబాలు ఎత్తవలెనని బుద్ధిపుట్టింది. మరొకశాసనశిల నేలమీదపడిఉండడంచేత సులభంగా దానికి ప్రతిబింబం తీశాను. ఈరెండూ కాక మూడవ శాసనశిల మరొకటున్నది. దానిని గంగమ్మ దేవళానికి ప్రాకారపు రాయిగా పాతినారు. దేవళమంటె పెద్దదేవళంకాదు. పెద్దతులసికోటంతఎత్తు ఉంటుంది. చుట్టూ రాళ్లు పాతిఉంటవి ప్రాకారానికివలె. ఈప్రాకారపునిలువురాళ్లమీదపైన కప్పుమాదిరి ఏర్పడేటట్టు వాటిమీద బల్లపరుపుగా రాళ్లు పరచి ఉంటవి. లోపల గంగవిగ్రహం ఉంటుంది. దీనినే గంగదేవళం అంటారు; కాని అలనలపాటిదగ్గరి గంగదేవళం మాత్రం అమ్మవారి గుడివలెనేఉంది. ఈప్రాకారపు రాయిగా ఏర్పడిఉన్న దానిమీదనే శాసనముంది. సగంభాగం శాసనం భూమిలోనికి పూడిపోయిఉంది. అంతేకాకుండా ఆరాతిని ఎడాపెడా అక్కడి వేపచెట్టువేరు పాము వలె మెలికలుతిర్చి చుట్టివేసుకొన్నది. ఆవేరును తెగనరికించి ఆరాతిని పైకి తీయింతామన్నా అది వట్టివేపచెట్టుకాదు: అమ్మవారి వేపచెట్టు. అటువంటి వేపచెట్లంటే ప్రజల కెట్టి నమ్మకాలుంటవో అందరికీ తెలిసినవిషయమే. అక్కడ ఈరాయిఒకటే, ఆ స్తంభమొకటే- ఈరెండూ రెండు వ్యాసఘట్టాలలాగు ఏర్పడ్డవి.

నేను గొట్లకట్టులో వేమూరి సీతారామయ్యగారి యింట్లో బసచేశాను. సీతారామయ్యగారు చాలా మంచివారు. ఆవూళ్లో ఉన్న బోర్డుస్కూలుకు హెడ్డుమాస్టరు. వారికాప్రాంతాల మంచి పలుకుబడిఉన్నది. ఆయన

ఆవూళ్లో అయ్యవారే కాకుండా వైద్యులు కూడాను. పంచాంగంచూచి నక్షత్ర తిథివారాలూ, విఘ్నాలూ పరిశీలించి ఊళ్లో వాళ్లకు మంచిచెడ్డలు చెప్పగలవారు. ఆలోచనకు, పాలోచనకు ఎన్నికైనచెయ్యి. ఈకారణాలవల్ల ఆవూళ్లో ఆయనఅంటే అందరికీ విశేషగౌరవం. ఆయన నాకు చేసిన ఉపకారం చెప్పవలెనంటే ఆయనే గనుక నాకు తోడ్పడి ఉండకపోయినట్లయితే నేనాశాసనాలకు ప్రతిబింబాలు ఎత్తగలిగిఉండేవాణ్ణే కానని చెప్పితే చాలు. ఆయన నాకంతటి మహోపకారి అయినాడు. మొత్తంమీద శాసనాలకు ప్రతిబింబాలు తీశాను.

బుడిమకాయలపాటికే బుడిమనరాయల పాడని కూడా పేరు. ఇప్పుడది బేచిరాకు గ్రామంగా ఉన్నా పూర్వం అది గొప్ప ఊరుగా వుండివుండాలి అనడానికి ఆధారాలు లేకపోలేదు. అక్కడి భూమి చాలా సారవంతమైనది. ఈగంగమ్మ దేవాలయానికి సమీపాన్ని పూర్వం పెద్దచెరువు ఉండేది. ఇప్పటికీ దీని ఆనవాళ్లు చూడవచ్చు. ఇప్పుడది అంతా తుప్పలతోను, డొంకలతోను అడవిమయమై పోయింది. ఈ చెరువు వైశాల్యము 400 ల ఎకరాలుండవచ్చు. ఈ చెరువునీటికి ఆధారభూతములైనవి మూడువాగులున్నవి. ఈవాగులలోని నీరు ఈచెరువులోకి వస్తుంది. ఇప్పుడీవాగులు చెడిపోయినవి. ఈ చెరువువల్ల నాగంపల్లి, వెలిగొండరాయునిపల్లి, వీరారెడ్డిపల్లి, వెంగలపల్లి, బుడిమకాయలపాడు, గర్నిపెంట, గొల్లకట్ట—ఇన్నిపల్లెలకు లాభం ఉంటుంది. చెరువులో పుష్కలంగా నీరుంటే వెయ్యి ఎకరాలకు పైగా సాగవుతుంది. ఇక్కడ పూర్వం ఒక దేవాలయం కూడా ఉండేదని తెలుస్తుంది. గౌనర్మెంటువారు కాని, జమీందారుగారుకాని ఖిలపడి పోయి ఉన్న ఆచెరువును ఊర్జితం చేయించేటట్టయితే పైని చెప్పిన గ్రామాల ప్రజలకు చాలా ఉపకారమవుతుంది. ఆగ్రామం వెంకటగిరి జమీలోనిది. జమీందారులుకూడా ఇందువిషయమై శ్రద్ధవహించనూలేదు. ఇటువంటివి ఖిలపడి ఉన్న చెరువులిటు చాలా ఉన్నవి. ప్రజలకు అనేక మహోపకారాలుజరిగినట్లు చెప్పబడే బ్రిటీషుప్రభుత్వంలోకంటె కూడా పూర్వపుప్రభుత్వాలలోనే ఈప్రాంతాలు పాడీపంటా సమృద్ధిగా గలిగి ప్రజలు సుఖపడేవారని చెప్పడానికి లెక్కకుమించిన ఈచెరువులే సాక్షి. ఆటువంటి రాతిభూములలో వివిధాన్నో గొప్పగొప్ప చెరువులు నిర్మించి నిర్జలమైన ఎడారికాని ఎడారిభూములనూ, గొడ్డువారిన అడవినేలలనూ సస్యశ్యామలములైన సుక్షేత్రములుగా మార్చి ప్రజాక్షేమానికి, జాతీయసంపదకూ తోడ్పడ్డ పూర్వపు ప్రభుత్వాలకూ ఇప్పటి ప్రభుత్వానికి ఉండే వ్యత్యాసం దేశం చూస్తేనేకాని బోధపడదు.

వెలిగొండరాయడి దేవళం అక్కడికి సమీపమున వెలిగొండలలోనే ఉన్నది. అది ముచికుందులవారి ప్రతిష్ఠ అని చెప్పుతారు. ఆదేవళం సమీపముననే మూసి (ముచికుంద)నది పుట్టుతున్నది. ఆదేవళాన్ని చూడడం పడింది కాదు. వెంకటగిరినుండి వచ్చే వెలిగొండలదారులు గర్నిపెంట, తువ్వపాడ్ల సమీపాన్నే ఆఖరవుతుంది. కలుజువ్వలపాడు ఈవెలిగొండ కనుమల ఉన్నది.

బుడిమకాయలపాటి పని పూర్తిచేసుకొని కొంచెం చుట్టుతోవను నాగంపల్లి, గర్నిపెంట, తువ్వపాడు, నాగిరెడ్డిపల్లి, గాజులపెన్నేలమీదుగా కలుజువ్వలపాడు వెళ్లినాను. ఈప్రాంతాల కొన్నిచోట్లలో విశ్వబ్రాహ్మణులే కరణాలు. కలుజువ్వలపాటిలో రాట్నములు చాలా ఉన్నవి. అవి ప్రత్తిపట్టేరోజులు గనుక చిల్లరవర్తకులు పత్తి పండినవాళ్లదగ్గరకు విడివిడిగావచ్చి పత్తిని కొనిపోయి మొత్తంచేసి పెద్దవర్తకుల కమ్ముతారు. సంసారులు తీరవాళ్లవసరం మూలాన్ని దినసర్చులకు డబ్బుకోసం అల్లాడుతూఉంటే ఈ చిల్లరవర్తకులువచ్చి ముందు చౌకధరకు పంటను గుత్తకుతీసుకొని అడ్వాన్సుగా సొమ్మిస్తారు. అందువల్ల పంట ఎంతపండినా పండించినవారికి నిత్యదరిద్రమున్నూ దళారులకు నిత్యపంటగాను ఉంటున్నది. ఈకారణాలచేత పల్లెటూరి రైతులు చాలా వరకు వర్తకులకు లోబడి ఎదుగూ బొదుగూ లేకుండా ఉంటున్నారు. ఈప్రాంతాల చాలామంది రైతుల భూములన్నీ వర్తకుల 'అడమానా'(తాకట్టు)లలోనే శాశ్వతంగా ఉండిపోతున్నవి. పంటకు వర్షాలమీద ఆధారపడవలసింది దేశం. భుక్తికి వర్తకులమీద ఆధారపడ

వలసినవారు రైతులు. మిగులూ తగులూ ప్రభుత్వానిది. దేశస్థితి ఇట్టిది.

కలుజువ్వలపాటిలో కైలాసనాథస్వామి ఆలయంలో పాత తెలుగుశాసనం ఉంటే దానికి ప్రతిబింబం తీసుకొన్నాను. అక్కడినుంచి మార్కాపురం రోడ్డు రైలుస్టేషనుకుంచి పొందిలికి కొత్తగా పోస్తున్న రోడ్డు మీదుగా వెళ్లదామనుకొన్నాను కాని రోడ్డు పూర్తికాలేదు. తోవ అంతగా మంచిది కాదని కరణంగారు చెప్పితే తిన్నగా మార్కాపురం రోడ్డు రైలుస్టేషనుకు వెళ్లినాను. అక్కడికి శ్రీశైలం నల్లమలకొండలనాలు సంజమబ్బుల లాగ కనిపిస్తూ ఉంటవి. అక్కడినుంచి రైలెక్కి గజ్జలకొండ, దొనకొండలమీదుగా పరిచేసుకుని పిడప నర్సారావుపేట, గుంటూరులమీదుగా బెజవాడ వచ్చి అక్కడినుంచి తిరిగి పట్నానికి వచ్చాను. ఈరీతిగా ముగిసింది నెల్లూరుమండల యాత్ర.

వెలికొండల ప్రాంతాన్ని ఊళ్లలో పైరు పంటలు ప్రత్యేకించి పశువులు మేత దిగుడుబావులలోని ఉదకమే. నీరు చాలాచోట్ల చాలాబావులలో కళ్మలం గా ఉంటుంది. విధిలేక తాగవలసిందే ఆనీరు దాహానికి. దిగుడుబావు లున్నచోటల్లా నారికురుపులు జాస్తీ. అవి లేని ఊళ్లూ దిగుడుబావులులేని ఊళ్లూ లేవు. ఆరోగ్యం చాలా తక్కువ. వైద్యసహాయం గ్రామాలకు అసలే లేదు. మంచి రస్తాలులేవు గ్రామాలకూ గ్రామాలకూను. విద్యావిషయంలో ఊళ్లన్నీ చాలా వెనకబడిఉన్నవి. నాజూకు నాగరికతలు అంతగాలేవు. పేదవ్యవసాయానికి మాదాప్రచారం అటు చాలా తక్కువే. కాని దేశం ఇట్టి స్థితిలో ఉన్నప్పటికీ గాంధిమహాత్ముని పేరు తెలియని ఊరులేదు. ఆ మహాత్ముని పేరు మూలమూలలకు ప్రాకింది; భక్తిగౌరవాలు కలిగించుకొన్నది. కాని ఆయన కలిగించిన రాజకీయప్రబోధము అన్నైపుల అంతగా ఉన్నట్టు పొడకట్టదు.

ప్రజలు చాలా మంచివాళ్లు. దేహపటిమా బుద్ధిబలమూ ఉన్నవాళ్లే. కాని అటు అవసరమైనది ఒక్కజాతీయప్రబోధమే. దేశదారిద్ర్యమూ, తరచు సంభవించే అనావృష్టిరోషమూ వారిని క్రుంగదీస్తున్నవి. పూర్వప్రదేశీయప్రభువులు పరిపాలన చేసే కాలంలో ఇట్టిప్రాంతాలే శత్రుజనదుస్సాధ్యములై పౌరుషపరాక్రమాలతోనున్ను, పాడిపంటలతోనున్ను విద్యాసుంది మిలమిల మెరుస్తూ ఉండేవి. ఆనాడు లాగా ఏ, మనకు తెలియు ను.

అనుబంధము

మాగసత్త్వాచార్యులవారు రచించిన నతుర్వ్యాసతాత్పర్యసంగ్రహమనే నామాంతరముగల గిరీశస్తుతిసూక్తిమాల అన్న వేదాంతగ్రంథానికి ప్రోలయ వేమారెడ్డింగారి తమ్ముడును, ఆయన సర్వసైన్యాధిపతీ అయిన మల్లాయరెడ్డింగారి మునిమనుమడును కోమటిరెడ్డింగారి కొడుకు (సోమేశభూపతి సోదరుడు) శివలింగభూపతి వ్యాఖ్య వ్రాశాడు. ఆవ్యాఖ్యాగ్రంథంలోని ప్రారంభశ్లోకాలు కృతికర్తృవంశావతారక్రమం వర్ణించేవి ఈక్రింద ఇస్తున్నాను. ఈవ్యాఖ్యానం ప్రతి తంజావూరుజిల్లా తిరువిడైమరుదూరు దేవాలయగ్రంథాగారంలో ఉండగా ౧౯౨౫ లో మొట్టమొదట మాచి శ్రీహెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారును, టి. పి కృష్ణస్వామిశాస్త్రిగారును పరిశోధించారు. ఈ పైని చెప్పిన ఇరువురి సహాయంతో వెనుక దక్షిణహిందూదేశంలోని సంస్కృతతాళపత్రగ్రంథాన్వేషణమునకు పూనుకొన్న హుల్ష్‌దొరగారు ఈవిషయమును గురించి తమ నివేదికలో వ్రాశారు. వారి నివేదికలోనుంచే పాఠకుల ఉపయోగార్థము ఈశ్లోకాలు ఎత్తి వ్రాయబడ్డవి.

జాతి స్వసత్త్వా కమలాభిరామా
బుధప్రియా సత్కవిసంఘసేవ్యా।
గంగా ద్వితీయేవ సశైల లక్ష్మ్యాః
పాదాంబుజా దీశితు రుద్బభూవ॥

తత్రోదభూ త్కోమటిప్రోలనృపః
స్వకాన్వవాయైక మణిప్రదీపః।
లోకత్రయ వ్యాప్తయశః ప్రతాపః
కృతారిభూపాల మనోనుతాపః॥

మాచప్రభు ర్వేమవిభుశ్చ దొడ్డ
భూపోఽన్న భూపోఽపిచ మల్లభూపః।
తస్యాత్మజా ఔరసభావకామాః
భూమౌపతీనా మివపాణ్డుపుత్రాః॥

శ్రీవేమభూమీ రమణస్య తస్య
పుణ్యం జనై ర్వర్ణయితుం న శక్యమ్।
ఖిలీకృతో ధర్మపథ స్తురుష్కై-
ర్ఘంటాపథో యేన కృతః పృథివ్యాం॥

హేమాద్రికల్పకథితాఖిలదానదక్షో
నిస్సీమభూవితరణ ప్రథమానకీర్తిః।
సోపాన సంతతి మసౌ ప్రవిధాయ [భూప
స్తాం *] శ్రీగిరీశపదవీం సుగమాం చకార॥

వేమాధిపస్యా[నవ]జోపి మల్ల
భూపాల భూపోఽసౌ జగనొబ్బగణ్డః।
శ్రీ...ర్ణాదిరుపన్న మల్లా
సముల్లసత్ ఖల్లగణా న్విజి[గ్యే*]॥

తస్యాభవ చ్ఛ్రీపినకోమటీంద్ర
స్సుతో జగద్ఖ్యాత[హితో*]నరేంద్రః।
సర్వప్రజానే త్రచకోరచంద్ర
స్స్వరాష్ట్రసంరక్షణనీతితంత్రః॥

పంచ శ్రీగిరి భూపతి ర్గుణనిధి ర్వేమక్ష్మా నాయకో
మాచక్ష్మాపతి రన్నదేవనృపతిః పెద్దక్షితీశో ఽపిచ।
ఏతస్యాత్మగుణారత్నరాజితతనోః పుత్రాః పవిత్రాన్వయాః
శ్రీగోదావమరద్రుమా ఇవబుధైః త్రాణార్థి మభ్యర్థితాః॥

ధానుష్కధౌరేయతమాం స్తురుష్కాన్
ప్రాపయ్య నిష్కాసన మాత్మరాష్ట్రాత్।
నిష్కంటకాం సర్వభువం వ్యధత్త
స మాచభూపో భుజవైభవేన॥

అథవతా మథ కోమటిశ్రీగిరి
క్షితిపతీ అపి మానవిభో స్సుతౌ।
బలిబలోన్మథనాథ ముపాగతౌ
హరిసురాధిపతీ ఇవ భూతలమ్॥

వర్ణ్యాః కథం కోమటి భూమిపోసౌ
యస్యాక్షికోణే యుధి కోపశోణే।
దిశంతి ఘాసం ప్రదిశంతి దేశం
విశంత్యరణ్యాం రిపుభూమిపాలాః॥

కుర్వంతౌ మహితై ర్మహోభి ర
మలై రాశాతమోనాశనం
సోమేశ శ్శివలింగభూపతి రపి
ద్వావుత్పుష్పవంతావివ।
సర్వక్షోణిభృదాశ్రయా గ్గుణ
నిధే శ్శ్రీకోమటీంద్రాంబుధే
రాయూషావుదయం శివస్య
మహితా వంశావతారౌ భువి॥

భరతమతపతంగ స్సత్పరిత్రాణచంగః
కృతరిపుమదభంగ స్సద్గుణవ్యూహతుంగః।
కలితసుకృతసంగ స్త్యక్తపాపోత్తరంగ
స్సజయతి శివలింగ[ః*] క్ష్మాపవేశ్యాభుజంగః॥

సౌందర్య మౌదార్య మముష్య శౌర్యం
కిం వర్ణ్యతే యస్య హి దర్శనేన।
స్త్రీణాంచ మానో విదుషాంచ దౌస్థ్య
ద్విషాంచ శస్త్రం గళతి క్షణేన॥

ద్వారేదక్షిణపూర్వే శ్రీశైలాఖ్యస్య భూభృత స్తస్య।
పుణ్యాంస్కందపురీంతాంసోమేశస్సర్వకామదోధ్యాస్తే॥

మణిమయగృహహృద్యా శత్రుఘూపైరభేద్యా [స్తే]॥
గజగమనసుభవాద్యా సర్వపుణ్యానవద్యా।
కలితసకలకామా భాతి రామాభిరామా
విహసితపురసీమా పూరియం స్కందనామా॥

యత్రాత్రినేత్రప్రభవ స్తపోభి
స్సోమం సమారాధ్య సమాహితాత్మా।
సోమత్వ మాప్య స్వగభస్తిభాభి
శ్ఛిద్నే త్సమస్య(?) తమాంసి జంతోః॥

కింవర్ణ్య[తే*] పుణ్యమహత్త్వమస్యా
యస్యాస్సమీపే విజనాః ప్రధానాః।

ఏనోరతాః పుణ్యరతా భవంతి
సోమేశ సాన్నిధ్యవశా ద శేషాః॥

హైమం సమారోహతి తత్ర పుర్యాం
సింహాసనం శ్రీ శివలింగభూపే।
హైమాని హేమాద్రిశిలాసనాని
తదీర్ష్యయే వారినృపా శ్రయంతే॥

మాహేశ్వరేణ శివలింగమహీశ్వరేణ
మాహేశ్వరత్వ మఖిలాః కలయంతి లోకాః।
ఆమోదితాఖిలదిశావలయేన యోగాత్
భద్రశ్రి[యా]వనిరుహో ఇవ చందనత్వమ్॥

బ్రహ్మణ్యోగ్రా స్సహస్రం సమధిగతముదిత[ః*]
స్వర్ణరాశీ న నేకా
న్నగ్ర్యా న ప్యగ్రహారా నతనుత వితతా
దేవతానాం ప్రతిష్ఠా[ః*]।
బ్రహ్మణ్యద్వావో స్సుహూన వ్యక్కృత సుకృతినా
మగ్రణీః పుణ్యచేతా

ప్రత్యర్థస్మా మాస్త్రిపుర్యాం స్వధితవయపయా
న్మూర్జటిప్రీతికామః॥

శ్రీగంగాన్వగవంశవార్ధిరజనీ
నాథస్య విద్యానిధే
సత్పుత్రః శ్రీత్రిపురాంతకస్య సుధియః
పౌత్రో గురోః శ్రీగిరేః।
పుత్రః శ్రీత్రిపురారిదేశికమణేః
భీమేశ్వరస్యానుజో
యస్య శ్రీగిరిదేశికో గురురభూత్
శ్రీకొండమో ఽంగీకృతః॥

సుగుం త మారాధ్య స తత్కృపాస్త
సర్వప్రతాప శ్శివలింగభూపః।
న్యాసప్త హృద్యాం సాగర త్తసూరి
కృతాం గిరీశ స్తుతిసూక్తిమాలామ్॥

విభవ సంవత్సర కార్తిక మాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము.

*అశోకుని శిలాశాసనములు: రాయలసీమ

మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు

ఇంతవఱకు అశోకుని శిలా శాసనములు కళింగదేశమున జౌగడప్రాంతముననే కాని వేఱొచ్చోటను గానరాలేదు. ఇప్పుడు మఱికొన్ని అనంతపురంజిల్లా సరిహద్దుల ఆంధ్రదేశములోని రాయలసీమలో బయలుపడినవి. వీటిని మొట్టమొదట కనిపెట్టి లోకమునకు ప్రకటించిన ఖ్యాతి గౌవర్నమెంటువారిదే; కాని వారు ఏలనో కాని యవి యున్నస్థలమును వెలిపుచ్చక బహురహస్యముగ దాచియుంచి కర్నూలుమండలమున గనబడినవని మాత్రము ప్రకటించిరి. దక్షిణాంధ్రదేశమైన రాయలసీమలో నివి బయలుపడుట నిజముగా ప్రాచీనాంధ్రదేశ సౌభాగ్య ప్రాముఖ్యములకు తార్కాణమని చాల సంతోషించి యవి సత్వరముగ ప్రకటింపబడుట యాంధ్రావనికి సమ్మోదము గూర్పగలదని ఏతద్విషయమై పత్రికలలో గౌవర్నమెంటువారు ప్రకటించిననాటి నుండియు అవి బయలుపడిన స్థలమును కనుగొనుటకై అనేక ప్రయత్నములుచేసి సఫలీకృత మనోరథులమైతిమి. ఇట్లు ప్రయత్నించినవారము నేనును, మన్మిత్రులు శ్రీయుత డాక్టరు వెంకటరమణయ్యగారును. కడచిన ఫిబ్రవరి ౨౮ వ తేదినాడు మే మిరువురము నీరాయలసీమకు ప్రయాణమైతిమి.

అనంతపురం జిల్లా గుత్తి తాలూకాకు ఉత్తరపు సరిహద్దుగ కర్నూలుజిల్లా పత్తికొండ తాలూకా యున్నది. గుత్తికి చేరువగనే ఏడెనిమిది మైళ్లదూరమున, గుత్తినుంచి గుంతకల్లుకుపోవు రోడ్డుమీద తూర్పుప్రక్క ఎఱ్ఱగుడి అను గ్రామము కలదు. గుత్తికి అంతసమీపమున నున్నను ఇది పత్తికొండ తాలూకా గ్రామము. గుత్తినుండి యచ్చటికి గుఱ్ఱపుబండ్లు కట్టుకొని పోవచ్చును: లేదా నడచి పోయినను సులభమే. గుంతకల్లురోడ్డుకి పడమటితట్టున ఖండతుండెములుగ నున్న బోడిగుట్టలవరుసలు కొన్ని కలవు. ఇవి 'భోషాణ'పు పెట్టెలవలె చాల పెద్దవయిన నాపరాతి బండలు చిన్నవాటితోపాటు చేర్చి కూర్చిపెట్టినట్లుండును. గుంతకల్లురోడ్డుకి తూర్పువైపున నున్న ఎఱ్ఱగుడిగ్రామమునకు, పడమటివైపున నున్న గుట్టలకు రమారమి మైలో రెండు మైళ్లో యుండును. ఈ గుట్టలలోని బండలమీదనే అశోకుని శాసనములు చెక్కబడియున్నవి. శాసనములు చెక్కినబండలు కొన్ని నిట్టనిలువుగను,

* గుత్తిప్రాంతమున అశోకశిలాశాసనములు కాన్పించినవనియు, వీటినిమిత్తమై శ్రీయుత డా॥ వెంకటరమణయ్యగారు వెళ్లుచున్నారనియు, అనుజ్ఞ యిచ్చిపంపిన నేనును వెళ్లుదుననియు దేశోద్ధారక శ్రీయుత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారితో విన్నవించుకొనగా వారందుల కంగీకరించి ప్రయాణభృతి యొసంగి నన్ను పంపిరి. అందుకు వారికనేక కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనము లొనరించుచున్నాను.

కొన్ని ఏటవాలుగను ఉన్నవి: మఱికొన్ని బల్ల పరుపుగ పడియున్నవి. శాసనములు ఈ బండలను చక్కగ మలిచి చదునుచేసి చెక్కిన ట్లగుపడదు. ఏశాసనపు రాయియుగూడ చక్కగ చదునుగ లేదు. ఇందుకుత్తోడు ఈ రాళ్లలో కొంత యిసుక పాలుకూడ ఎక్కువ. ఈకారణములవలన శాసన ప్రతిబింబములు చక్కగ వచ్చుట కష్టసాధ్యము. గుట్టలు ఎత్తయినవి కాకపోవుటచేతను, గుట్టలమీద చెట్టుచేమ లేవియు లేకపోవుటచేతను,గుట్టకు శాసనములు తూర్పుప్రక్కనే యుండుటచేతను ప్రతిబింబములు తీయవలసిన పనియంతయు ఎండలోనే జరుగవలసియుండును. ప్రతిబింబములు తీయుటలో రాళ్లు కడుగుట మొదలగుపనులుచేయుటకు నీళ్లు చాల అవసరము. అవి గుట్టదగ్గర లేవు. అక్కడికి రమారమి అరమైలు దూరమున గుంటలలో నుండియో, అచ్చటను లేనిచో గ్రామమునుండియో వాటిని తెప్పింపవలసియుండును.

మేము ఎఱ్ఱగుడికి పోయిన పిదపగాని మాకీకష్టసుఖములు తెలియరాలేదు. ఎఱ్ఱగుడి చిన్న గ్రామము. అచ్చట బ్రాహ్మణులది ఒక్క యిల్లు మాత్రమే కలదు. వంటభోజనము చేసికొని ప్రతిబింబములు తీయుపనికి పూనుకొందమన్న చాలకాలాతీత మగుటయే కాక తీవ్రమయిన యెండలో పనిచేయవలసి యుండును. అందును మేమువెళ్లినది కొంచెమించుమించు వేసవికాలమే. వంట భోజనము చేసికొని పనిచేసిన లాభము లేదని, కూలీల నేర్పాటుచేసికొని మధ్యాహ్న ముపవాసముతోనే శాసనప్రతిబింబములు తీసికొన నారంభించితిమి. కుంటలలో నుండి నీళ్లు తెచ్చుటకై కూలీలకు కుండకు అర్ధరూపాయ చొప్పున ఇచ్చుకోవలసి వచ్చినది.

కొన్నికొన్ని శిలలమీది యక్షరములు లోతుగ నున్నవి. మరికొన్నిటి మీదివి అరిగి పోయియో యెందువల్లనో తేల్చికనబడుచు న్నవి. లోతుగ చెక్కిన శిలలమీది ప్రతిబింబములు బాగుగనే వచ్చును. మిగిలిన వాటి మీద, ఇంకను తగిన సన్నాహమున్నగాని మంచి ప్రతిబింబములు రావు. క్రింద నిలుచుండుటకును, నిలిచి ప్రతిబింబములు తీయుటకును తగిన వీల్లు లేకపోవుటచేతను, శాసనశిలలు కొన్ని మిక్కిలి యెత్తుగనుండి వ్రేలాడుచున్నట్లుండుటచేతను మంచె మొదలైన కట్టుబాటులు చేసిననేకాని ప్రతిబింబములు తీయుటకే సాధ్యముకాదు. మంచె మొదలైనవి కట్టించుటకు మోకులు కఱ్ఱలు మొదలగు సామానంతయు గుత్తినుండి తీసుకరావలసినదే కాని ఎఱ్ఱగుడిలో సందర్భపడదు. అదియునుగాక, శాసన శిలలు చదునుగాలేని మెరకపల్లములు కల యిసుకరాళ్లగుటవలన ప్రతిబింబములు తీయుటలో నుపయోగించు "డాబర్లు", "బ్రష్లు" చాల ఉన్నగాని ప్రతిబింబములు తీయుట కష్టము: అనగా నీపనియంతయు బహువ్యయప్రయాస సాధ్యము.

ఇవి యన్నియు మాకు మొదట తెలియ లేదు. అయినను అట్టి విషమ పరిస్థితులలో

కూడ శాసన ప్రతిబింబములకై ప్రయత్నించినాము. ఎండలో చేయవలసిన పని: అది వేసవి యెండ. అవి యన్నియు తెగ కాలిపోవు రాళ్లు: క్రింద కాళ్లు, పైన నెత్తి మాడుచున్నవి. చెట్టు లేదు: చేమలేదు. ఆమట్టమధ్యాహ్నము మాకు తిండిలేదు సరికదా త్రాగుటకు దగ్గఱ పుడిసెను మంచినీళ్లయినను లేవు. ఇక మాయవస్థ చెప్పవలసిన దేమున్నది? రాతినికడిగి ప్రతిబింబము తీయు నిమిత్తమై దానిమీద కాకితము పఱచునప్పటికి క్రిందరాయి, పైని కాగితము కూడ ఎండిపోవుచుండెడివి. ఇందుకు తోడు గాలి: పరిస్థితులంత విషమముగ నున్నప్పటికి క్రిందుగనుండి తీయుటకు సాధ్యముగ నున్న రెండు మూడు శాసనములకు ప్రతిబింబములు తీసినాము; కాని అందు బాగుగ వచ్చినది ఒక్కటే పెద్దది. ఇదియైన నంతకంటె బాగుగనే వచ్చియుండును కాని ఆ పరిస్థితులలో అప్పుడు మాకు అంతకంటె సాధ్యమైనది కాదు.

శాసనలిపి బ్రాహ్మీలిపి: భాష ప్రాకృతము. మేము తీసిన ప్రతిబింబమునుబట్టి శాసనమును విడదీసి చదివి ప్రకటింపవలెనని కొంత ప్రయత్నించితిమి కాని శాసనపంక్తులు సరాసరిగ నుండక ఒకదానిలోనుండి మఱియొక దానిలోనికి పోవునట్లు చెక్కబడుటచేతను, కొన్ని యక్షరములు చెడుటచేతను శాసనమును విడదీయుటకే అసలు శాసనశిలను చూడవలసినపునరపేక్ష కలిగినది; కాని యది యెట్లు నెరవేరగలదు? ద్రవ్య సాధ్యము. అందువలస చేయునది లేక యాశాసనము నింతవరకు ప్రకటింపజాలమైతిమి. అశోకశాసన విమర్శజిజ్ఞాసువులకు ఉపకరింపగలదేమో కొంతవఱకైన నని మేము తీసిన శాసనప్రతిబింబము నిట నిచ్చుచున్నాము. (చూ—చిత్రము ౧.)

పత్తికొండ తాలూకా సర్వతారణ్యమయము. ఈ తాలూకాలో గుట్టలలోను, అడవులలోను ఇట్టి శాసనములు కొన్ని కలవని "దర్యాప్తు"వలన దెలిసినది. ఈ ప్రాంతమున గుట్టల నానుకొనియు, ఇంచుకంత దూరముననుకూడ "తాండా"లు కలవు. సుకారితండాలగూడెములకే "తాండా" లనిపేరు. ఇవి ఒక్కొక్క పల్లెటూరిని చేరియుండును. ఎఱ్ఱగుడి తాండా; గుత్తి తాండా-ఇట్లే గ్రామనామములతో చేర్చి వీటిని పిలుచుచుందురు. సుకారితండాలకు పశువుల వ్యాపారము వ్యవసాయము ప్రధానవృత్తులు. కొన్ని కొన్ని తాండాలవాళ్లు ఇట్టి శాసనములున్న స్థలములు చూపించెదమని చెప్పినారు—ధనాకాంక్షతోనే. అవి అశోకుని శాసనము లంత పురాతనవులైనను కాకపోయినను చాల ప్రాచీనశాసనములై యుండుననుట కవకాశము కలదు. గుత్తిరాజ్యము బాదామి చాళుక్యుల నాటినుండియు ప్రసిద్ధివహించిన దేశము. అన్వేషణమే సరిగా చేసినచో ఇంకను అంతకు పూర్వపు శాసనములుకూడ ఏవైన దొరకిన దొరకవచ్చును. ఈప్రాంత మింకను శాసనముల నిమిత్తమై చక్కగ "సర్వే" కావలసియున్నది.

పిదప మేము గుత్తికి చేరువ నున్న కొన్ని గ్రామముల బర్యటనము చేసితిమి. అందు ముఖ్యముగ బేర్కొనదగినది పెద్దవడుగూరు. ఊరంత పెద్దది కాకపోయినను చాల పురాతనమైనది. తరచు ఇక్కడ పాటిమట్టిలో పురాతనపునాణెములు బయలుపడుచుండునట. మేమాయూరు వెళ్లుటకు కొంత కాలమునకు బూర్వము అక్కడ నొకకుండలో పోసి కుండెడు సీసపు నాణెములు ఎవరిదొడ్డిలోనో దొరకినవట: కాని యూరివారు వాటిని వైద్యుల కమ్మివేసిరట-భస్మముల నిమిత్తమో యేమో. మిగిలినవి యేవైయిదాఱో యుండగా అచ్చటివారు వాటిని మా కిచ్చిరి. నాణెములు చాల అరిగిపోయినవి. వాటిమీద పేరులేవియు లేవు. ఈనాణెములకొకప్రక్క పూర్తిగ అరిగిపోయినది. రెండవప్రక్క ముఖము కుడివైపుకి గల గుఱ్ఱమును, ఆగుఱ్ఱపు ముఖమున కించుక దిగువ బంతివలె గుండ్రనై యుబ్బెత్తుగ నున్న చుక్కయొకటియు గలవు. సీసపునాణెము లెక్కువగ ఇంతవఱకు ఆంధ్రరాజులవే కానవచ్చుటచేత ఇవి వారివే యని మా యూహ. మాకు దొరకిన యీ సీసపు నాణెములు ఆంధ్రరాజులవే యని నిశ్చయింపదగియున్నను ఏ రాజువో మాత్రము ఖండితముగ జెప్పలేము. అయినను ఈప్రాంతమంతయు "ఆంధ్ర" రాజ్యములోనిదే యనిశాసనములవలననే కాక ఈనాణెములవలన గూడనిశ్చయమగుచున్నది. ఈయూరిలోని శిలాశాసనములను బరిశీలించుటలో అమూల్యమైన శాసన మొకటి మాకు గోచరించినది. అది బాదామి చాళుక్యనృపతియైన మొదటి పులకేశినాటిది. ఇంతవఱకు మొదటి పులకేశినాటి శాసనములేవియు దొరకలేదు. ఇదియే మొదటిది కాని శాసనశిల చాల చెడిపోయినది. అప్పటికి మాకు తగిన సౌకర్యములు లేనికారణమునను, కలుగని కారణమునను ఆ శాసన ప్రతిబింబమును గైకొన వీలు లేకపోయినది.

అటుతరువాత మిత్రులైన వెంకట రమణయ్యగారు శలవులేక చెన్నపురి వెళ్లిపోయినారు. తగినంత తృప్తికరమైనపని జరుపకయే మఱలివచ్చుట కిష్టములేక నేను కడప మండలమున ప్రాచీనశాసనముల నిమిత్తము సంచారము చేసినాను.

* * * *

కడపమండల సంచారమున కిది రెండవ తడవ. మొదటి తడవ శ్రీ వెంకట రమణయ్యగారితో కూడ వారి ఖర్చులమీదనే సంచారము చేసితిని. ఈ రెండు తడవలుకూడ పల్లెటూళ్లలో తిరిగి కొన్ని ప్రాచీన శాసనములు సంపాదింప గలిగితిని. ఈ రెండుపర్యాయములు కూడ నందలూరులోని వకీలుగారగు శ్రీయుత గజ్జెల సుందర రావుగారును, ప్రొద్దుటూరులోని వకీలుగారగు శ్రీయుత గజ్జెల కృష్ణమూర్తి గారును, యఱ్ఱగుంట్లలోని వ్యాపారస్థులగు శ్రీయుత కేతు వెంకటరెడ్డిగారును మాకు అమితోపకారులైరి. కడపమండలమున ఇంకను బర్యటనము సలుపవలసియేయున్నది: ముగియలేదు. అందువలన మా పర్యటనవిశేషములను

దెలుపుట కిది యదను కాదు. కాని, పర్యట నము చేసినందువలన చారిత్రకముగ గొప్ప లాభము కలదని మాత్రము స్వానుభవమున దెలుపుచున్నాను.

ఈపర్యటనములో కొన్నికొన్ని చోట్ల నుండెడిశిల్పచిత్రములనుఫోటోతీసియున్నాము. నందలూరికి చేరువగా అక్కడనుంచి కడపకు బోవు రైలుమార్గమునకు కుడిప్రక్క, రైలు స్టేషనుకు మూడుమైళ్లదూరమున కొన్ని శిలా విగ్రహములు కలవు. ఇవి యన్నియు కలసి పదునాలుగు ఉన్నవి. రెండు విగ్రహశిలల మీాద, విగ్రహములప్రక్క తమిళశాసనములు కలవు. ఇవి చాల చెడిపోయినవి. కాని తద్భా షావిదులు శిలలయొద్ద గూర్చుండి చదివి శాస నములను విడదీయవచ్చునేమో యని మాయూ హ. మఱియొక విగ్రహముమీాద "అణాలి శెట్టి వీరప్ప" అని కాబోలు చెక్కబడియున్నది. ఇవి యన్నియు వీరశిలలని మాతలంపు. ప్రతి విగ్రహమును ధనుర్బాణములు, కత్తులు కటా రులు, కుంతములు, కైజారులు, గండ్రగొడ్డళ్లు మొదలైన యోధోచితాయుధములతో నొ ప్పుచు చూడ ముచ్చటగనున్నది. తమిళశాస నముల మూలమునను, వీరులజుట్టుకట్టు, వేష ము మొదలైన శాహ్యాలంకారముల మూల మునను ఇవి చోళపాండ్యులనాటి వీరవిగ్రహ ములు కాదగును. ఈప్రాంతమంతయు ప్రాచీ నకాలమున చోళులయొక్కయు, పిదప పాం డ్యులయొక్కయు పరిపాలనక్రింద నుండె నను టకు నందలూరు సౌమ్యనాథస్వామి యాల యములోని తమిళభాషాశాసనములే తార్కా ణము. ఏతదాలయ నిర్మాణశిల్పమున చోళ శిల్పకళాచ్ఛాయలు పొడకట్టుచుండును. ఒక్క చోళ పాండ్యశాసనములేకాక కాకతీయ, విజ యనగరాధీశుల శాసనములుకూడ నీయాల యమున గానవచ్చుచుండుటచేత నీస్థలము చాల పవిత్రమైనదనియు, నీప్రాంతము చరిత్ర ప్రసిద్ధిని గన్నదనియు నిశ్చయింపవచ్చును.

ఈవీరశిలాచిత్రములలో ప్రభువును, ఆ తని యనుచరులను వేషాలంకారములనుబట్టి పేర్బాతిచి చూపవచ్చును. వీరు లందఱు ఆయుధ పాణులై యుద్ధోన్ముఖులుగ నున్నట్లు చిత్రింప బడినది. దర్శనీయములైనవి యావీరశిలలు. వీటికి చేరికగనే ఒకశిలమీాద తమిళశాసనము కల దు. ఈ తమిళశాసనమును జదివినచో ప్రాయిక ముగ నీవీరశిలావృత్తాంతము కొంత తెలియ వచ్చునేమో. గౌనర్మెంటు శాసన శాఖవారు కాని, పురాతత్త్వ శాఖవారు కాని వీటిని గమనించినట్లు కనబడదు. ఇట్టి విగ్రహములకు చాలచోట్ల పట్టినస్థితియే వీటి కిని పట్టినది. ముక్కులు విరిగిపోయినవి. పని లేని పామరుల దుడుకుతనమువలన కొన్ని కొన్ని విగ్రహములు వికృతాకృతిని గాంచి నవి; అయినను విగ్రహములలో చాలవఱ కింతవఱకు సంపూర్ణరూపముతోనే యున్నవి. వీటి కించుక ఎదురుగ రైలుమార్గమున కవత లి ప్రక్క ఒకమసీదు కలదు. నందలూరిలో నుండు మహమ్మదీయులు ఈవీరులను గొలుచు చుందురని చెప్పుదురు. ఆ విగ్రహములకు

ఈ మసీదుకు ఏదైన సంబంధము కలదో లేమో. అచ్చటివారు ఈ ప్రతిమలు విజయనగ రాధీశులకు సామంతులుగ క్రీ. శ. పదునాలు, పదునేను, పదునెనిమిది శతాబ్దులలో ఆప్రాంతమును బరిపాలించిన చోడవంశజులైన మట్లి ప్రభువుల వని చెప్పుదురు కాని తమిళశాసనములు వీరుల వేషాలంకారములు—వీటినిబట్టి చూచిన ఈ నానుడి సత్యమగునా యని మా సంశయము.

ఈ విగ్రహముల కన్నిటికి ఫోటోలు తీసికొనుట పడినది కాదు. కొన్నిటి మాత్రము తీసినాము. ఆవీరుల రూప రేఖాలంకారములను పాఠకులు గ్రహించుటకు తోడ్పడగల వని దిక్ప్రదర్శకముగ ఆ వీరుల బొమ్మలను ఇందు ప్రకటించుచున్నాము.

కామలాపురమునకు సమీపమున నేయున్న ఎఱ్ఱగుడిపాటిలోకూడ చక్కని శిలావిగ్రహ మొకటి యున్నది. అక్కడ ప్రాచీనశాసనములు కొన్ని కలవని తెలిసి యచ్చటికి వెళ్లినప్పుడు ఈవిగ్రహముయొక్క ఫోటో కూడ తీసికొంటిమి. ఇచ్చటిశాసనములను దీసికొనుటలోను, ఫోటోలను దీసికొనుటలోను అచ్చటి అర్చకులైన శ్రీ రంగాచారిగారును, గ్రామ మునసబుగారైన శ్రీబసిరెడ్డిగారును మాకు చాల తోడ్పడిరి. ఆకర్ణాంతము జ్యావల్లిని లాగి ధనువు మోపెట్టిన యా వీరవిగ్రహము నయనానందకరముగ నుండుటచే దాని బొమ్మకూడ ఇందు ప్రకటించుచుంటిమి. (చూ. చిత్రము ౨.)

కడపమండలమున నీరెండుతడవలు చేసిన సంచారమున కొన్ని విలువగల ప్రాచీనశాసనములను సంపాదింపగలిగితిని. కొంచెమించు మించుగ నివియన్నియు క్రీ. శ. ఏడెనిమిది తొమ్మిది శతాబ్దములనాటివి. శాసనములది ప్రాచీనవేంగీచాళుక్య లిపి. భాష యంతయు తెలుగే. సంపాదించిన శాసనములు చాల వఱకు కడపచోళులవి. ఇవి దేశచరిత్రమునకు, భాషాచరిత్రమునకు చాల అమూల్యమైనవి. కడపచోళుల చారిత్ర మింతవఱకు చక్కగ దెలియరాలేదు. పోర్ముఖరామ పుణ్యకుమారుని మాలెపాడు తామ్రశాసనమున నీకోవవారి వంశవృక్షమునందలి రాజుల పేర్లు కొన్ని తెలియవచ్చుచున్నవి. ఈ వంశపురాజులలో కొండఱిశాసనములు ఈ పర్యటనమున సంపాదితములైనవి. ఇవి కడపమండలచోళుల చారిత్రమునకు కొంత తోడ్పడగలవు. ఈ చోళులకే రేనాటిచోళులని పేరు. వీరు సామంతులో, స్వతంత్రులో, వీరికిని తమిళచోళులకును, వీరికి తెలుగుచోళులకునేమైన సంబంధము లుండెనో లేదో, యున్ననవి యెట్టివో యివి యన్నియు నింకను పరిశోధనవలన సాధింపవలసిన సమస్యలే. చారిత్రక పరిశోధన మింకను కొనలు సాగినగాని యవి పరిష్కారము కాజాలవు.

రాయలసీమ యాంధ్రదేశమునకు కంఠాభరణమువంటిది. చరిత్రపరిశోధన తత్పరులకు గూడ అది కొంగుబంగారమే. తగినకట్టుబాట్ల మీద వ్యయప్రయాసములకోర్చి యాసీమ

నంతయు తిరిగి ప్రయాణముచేసి చారిత్రకముగ పరిశోధనము సల్పితిమేని జీర్ణవిద్యానగర చారిత్రమేకాక ప్రాచీనాంధ్ర దేశచారిత్రము కూడ చాలవఱకు బయలుపడునను ఆశకలదు; కాని "ధనమూల మిదంజగ" త్తనునట్లు ఏకార్యమైనను ధనముతో నున్నది.

కాని యొక్క విషయము తెలుపవలసి యున్నది. రాయలసీమలో ఏ గ్రామమునకు బోయినను శిలాశాసనములకు-అవి విజయనగరాధీశులనాటివైన నేమి, అంతకు పూర్వపువైన నేమి-లోటు లేదు; కాని సుస్థిలో నున్నవి మాత్రము చాల తక్కువ. శాసనశిలలు కొన్ని ప్రాకారములలోని కెక్కియు, కొన్ని అరుగులలో దూరియు, నేఱొక కొన్ని సోపానములలో చేరియు, మఱికొన్ని కత్తులు మొదలైనవి నూరు సాన రాళ్లుగను, సజ్జలు, కొఱ్ఱలు మొదలైనవి దంపుకొను రోళ్లుగను మారియు నాశన మగుచున్నవి. ఇది యత్యంత విషాదకరమైన వృత్తాంతము. రాయలసీమనివాసులు వీటి భద్రపఱుపక ఇంకను ఇట్లే నిరాదరించినచో ఇంతవఱకు నిలిచియున్న శాసనశిలావశేషములు కూడ అంతర్ధానములై దేశచరిత్రకు చాల భంగము వాటిల్లగలదు. ఈ విషయమును గమనించి చరిత్రాభిమానులైన రాయలసీమవాస్తవ్యులు శ్రద్ధవహింతురు గాక!

శుక్ల సం. భాద్రపదమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితం.

గోకర్ణదేవచోడుని శిలాశాసనము

మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ గారు

ఒక మిత్రుని దయవలన లభించిన యీ శిలా శాసనము నిజాం రాష్ట్రమునందలి ఏలేశ్వరము లోనిది. శాసనఫలకముమీద ఎగువను కుడి యెడమభాగముల సూర్యచంద్రులును, ఈ రెంటికి నడుమ లింగమును చెక్కబడినవి. హిందువులకళ సాంకేతికమైన దగుటవలన ఈ సూర్యచంద్ర సంకేతములు చేయబడిన దానము ఆచంద్రార్కస్థాయిగ సాగవలయునని తెలుపు ననియు, లింగము దాత శైవుడని కాని, లేదా దానము, శివాలయమునకో శైవమఠమునకో సంబంధించునని కాని తెలుపునదియు నూహింప దగును.

శాసనలిపి క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దినాటి తెలుగులిపి. ఇందు ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఎ, ఐ, ఒ, ఓ, ఔ లును, ఖ, ఘ, ఙ, ఛ, ఝ, ఞ, ట, ఠ, ఢ, ఫ, ష లును తక్క మిగిలిన యక్షరము లన్నియు గలవు. ఆ, డ, ఢ, ద, గ, భ, శ, ళ అను అక్షరములు గమనింప దగినవి. 'అ' అను నక్షరము యొక్క కుడివైపు చిన్నకొమ్ము దగ్గర ఇప్పటివలె పొల్లు తిరిగి మళ్లలేదు. కొంచెము [illegible]ముగ 'డ', 'ఢ', 'ద'లు అన్నియు నొక్కరీతినే యున్నవి. ఇక వాటిలో వ్యత్యాస మేమన: 'ద'వర్ణముయొక్క కుడివైపు దిగువకొమ్ము పొట్టలోనికి ప్రశ్నార్థకమువలె పొల్లుగా మళ్లలేదు; 'డ' వర్ణమునకు మళ్లినది. అదికాక, 'ద'వర్ణమున మరియొక విశేష మేమన: దాని కుడివైపుకొమ్ము ఇప్పటివలె తలకట్టువరకు వ్యాపింపలేదు. 'ఢ' ఇప్పటి 'ధ' వర్ణమువలెనే యున్నది కాని ఒత్తుమాత్రము లేదు. 'ఢ', 'ఘ'లకు భేద మంతగ గానరాదు. 'భ'వర్ణము ఇప్పటిదానికి కొంచెము భిన్నముగ నున్నది. ఈవర్ణముయొక్క రెండువైపుల కొమ్ములును ఇప్పటివలె అడుగున బాగుగ గలియును లేదు; ఇప్పటివలె ఈ వర్ణమునకు ఒత్తును లేదు. ప్రాచీనశాసనములనకు బోయినకొలది ఈవర్ణము యొక్క కొమ్ములు తలకట్టుదగ్గర కలిసికొని అడుగున నొకదానికొకటి చాల ఎడముగా నున్నట్లు కనుగొనగలము. క్రమముగా వచ్చిన యక్షర పరిణామములలో క్రిందికి పైకొమ్ములు ఒకదాని నొకటి యొకటి చేరకపోయి, అడుగున సంబంధము లేక ఎడముగా నున్న కొమ్ములు కలిసికొనిపోవుటయే కాక ఒత్తుకూడ వచ్చెను. శాసనములోని 'శ' వర్ణముకూడ ఇప్పటి 'శ'వర్ణమునకు చాల భిన్నముగ నున్నది. తలకట్టు లేని 'గ'వర్ణమువలె నుండి, రెండువైపుల నున్న కొమ్ములను అంటునట్లు వాటికి లోపల అడ్డముగ నొక్కగీటు గీసినయెడల అది నన్నయభట్టారకునికి పూర్వముండిన 'శ' వర్ణ రూపము. అది క్రమముగ మారి పదునొకండవశతాబ్దినాటికి మన శాసనమున గల 'శ' వర్ణమువలె తయారైనది. పట్టి 'శ'

వర్ణరూపము శాసనమున ౭-వ పంక్తిలోను, ౧౬-వ పంక్తిలోను గాంచనగును. ఈయక్షరముయొక్క 'శ్రీ'రూపము మొదటిపంక్తిలోనే స్పష్టముగ గనిపించుచున్నది. ఈరూపము స్ఫుటముగ చెవిని బోలియుండుటచేతనే, దాని కారూపము సిద్ధించిననాటినుండి ఆంధ్రకవులు కావ్యములలో కర్ణములను 'శ్రీ'కారములతో బోల్చియున్నారు. కాలక్రమమున 'శ'వర్ణము మార్పుజెందు, 'శ్రీ'కారమునగూడ మార్పుసంప్రాప్తించినను, ఆంధ్రకవుల వర్ణనములలోమాత్రము మొన్నమొన్నటివరకుగూడ పదునొకండవ శతాబ్దినాటి 'శ్రీ'కారము చెక్కు చెదరక అట్లే నిలిచి యున్నది! ఇందలి'ళ'వర్ణము ఇప్పటి'ళ' వర్ణమునకు భిన్నముగనున్నది. పరిస్ఫుటమైన 'ళ'వర్ణము౧౨-వపంక్తిలో గానగును. ఈవర్ణము యొక్క దిగువ కొమ్ము పొల్లుతిరిగి కుడివైపున కిప్పటివలె మళ్లి రాలేదు: ఇప్పటి 'ళ'వర్ణమునకువలెగాక శాసనములోని 'ళ' వర్ణమునకు తలకట్టు ఎడమప్రక్క కొమ్ముపై గలదు. వెలుపలిగీతలేక యకారబడు 'ర'వర్ణపు బొల్లు ఈశాసనములో అంతట అక్షరములయొక్క తలకట్టులతోనో, కొమ్ములతోనో చేరియున్నది కాని యిప్పటివలె విడిగా లేదు. ఇయ్యది ప్రాచీనసంప్రదాయము. శాసనమున వ్రాతతప్పులు చాల గలవు.

శాసనభాష తెలుగు. మామూలుగా శాసనముల చివరనుండు, 'స్వదత్తాం పరదత్తాంవా' అను సంస్కృత శ్లోకముకూడ లేదు. భాషలో 'దత్తి' అనురూపము తప్ప మరి యితరవిశేషము లేవియుగానరావు. 'దత్తి' అను రూపమిప్పటికి ప్రాతబడినను పదునేడవ శతాబ్దిలోగూడ నిది వాడుకలో నుండెననుటకు 'రాయదత్తి' మొదలగు పదములే తార్కాణము.

శాసనవిషయము

ఇది కందూరి గోకర్ణదేవచోడ మహారాజు శాసనము. ఈ గోకర్ణదేవచోడుడు మహామండలేశ్వరుడు; సూర్యవంశోద్భవ. కులతిలకుడు; కాశ్యపసగోత్రుడు; కరికాలాన్వయుడు; కోడూరుపురవరేశ్వరుడు. ఈతడు (ఏలేశ్వరమునందలి) ఏలేశ్వరదేవరయొక్క అంగభోగ, రంగభోగములకును, ధూపదీపనైవేద్యములకును పెద్దకోడూరు గ్రామమును దానము చేసెనన్న సంగతిని ఈశాసనము తెలుపుచున్నది.

ఇంతవరకు ఈగోకర్ణదేవచోడని ప్రత్యేకశాసనము లేవియు బయలుపడను లేదు. ప్రకటింపబడను లేదు.* ఇదియే ఈ మహారాజు యొక్క మొట్టమొదటి ప్రత్యేకశాసనము. ఇందే దీని ప్రతిష్ఠ గలదు.

* హైదరాబాదు ఆంధ్రపరిశోధక సంఘమువారు 'సుజాత' పత్రిక ౩-వ సంచికలో ప్రకటించిన 'మామిళ్లపల్లి' శాసనమొకటి ఉన్నప్పటికి, అది ప్రత్యేక మొక్క గోకర్ణుని మాత్రమే కాక అతని సోదరుడు భీముని దానమునుగూడ తెలుపుచున్నది.

సాధారణముగ చోడులందరును తాము కరికాలచోడుని వంశము వారమనియు, సూర్య వంశజులమనియు జెప్పుకొనుట వాడుకయే; కాని వీరిలో వేరువేరు గోత్రములవారును, వేరువేరు పురవరముల కధీశ్వరులైనవారు నున్నారు. ఈశాసనములోని దాతయైన గోకర్ణదేవచోడ మహీపతి కొడూరుపురవరేశ్వరుడు. కమ్మనాటిని బాలించిన తెలుగు చోళులందరును ఒఱయూరి పురవరాధీశ్వరులు. కొడూరు, ఒఱయూరు-పురవరాధీశ్వరు లనుటలో వారి కొడూరు ఒఱయూళ్లు జన్మస్థలములని కాని, లేక వారిపూర్వులు చాలకాలము ఆయూళ్లలో నివసించిరనికాని, లేక వారి ప్రాచరికమచ్చట ప్రారంభమైనదని కాని చెప్పవలసియుండు నను కొందును.

శాసనమువలన గోకర్ణదేవచోడ మహారాజు రాజధాని కందూరని గ్రహింపనగును. ఇది నైజాం రాజ్యమునందలి మహబూబ్‌నగర్ జిల్లాలోని పానుగంటికి సమీపమున జడచర్లకు దక్షిణముగ ౨౨ మైళ్ల దూరమున గలదు.

చాళుక్య విక్రమశకము

ఈశాసనమున పేర్కొనబడిన దానకాలము చాళుక్యవర్షములు 33 అగు ప్లవ సంవత్సర ఆషాఢ శు. ౧౧ బుధవారము. ఈశాసన మానాడు పుట్టినది.

కల్యాణపురము రాజధానిగ కుంతలదేశమును బరిపాలించిన పశ్చిమచాళుక్య వంశజుడును, త్రిభువనమల్ల బిరుదాంచితుడునుఅగు (ఆఱవ) విక్రమాదిత్యుడు తాను సింహాసనమునకు వచ్చిననాటినుండి తనపేర చాళుక్య విక్రమవర్షము అనుగణితి ప్రారంభించెను. ఈ 'చాళుక్య విక్రమవర్షమే' మన శాసనమున 'చాళుక్య వర్ష'మని పేర్కొనబడినది. త్రిభువనమల్ల విక్రమాదిత్యుని శాసనములోని తేదీలన్నియు ఈ 'చాళుక్యవిక్రమవర్షము' అను గణితిలోనె తెలుపబడినవి. ఈశకము ఇప్పుడు మనమువాడుచున్న శాలివాహనశకము వంటిది. చాళుక్యవిక్రమశకము విక్రమాదిత్యుడు (కల్యాణిపుర చాళుక్యుడు)సింహాసన మెక్కిన ప్రథమసంవత్సరమునుండి ప్రారంభ మయినది. త్రిభువనమల్ల విక్రమాదిత్యుడు క్రీ. శ. ౧౦౭౬-౭౭ లో సింహాసన మెక్కుటచేత అదియే 'చాళుక్యవిక్రమశకము'న మొదటి వర్షము.

విక్రమాదిత్యుని యనంతరము కళ్యాణిపురమును బాలించిన మరికొందరు పశ్చిమ చాళుక్యప్రభువులు కూడ దానశాసనములో తేదీలు తెలుపవలసివచ్చినప్పుడు ఈ శకమునే వాడియున్నారు. అట్లుకాక వారిలో విక్రమాదిత్యుని వలెనే తమపేరుతోకూడ క్రొత్తశకము నారంభించినవారును కొందరు కలరు. భూలోకమల్లు డట్టివాడే. ఇతడు 'భూలోకమల్లవర్ష'మను గణితి ప్రారంభించెను. ఈతడు సింహాసన మెక్కిన మొదటిసంవత్సరమే 'భూలోకమల్లశకము'న మొదటివర్షము. ఇట్టి యితర శకము లున్నప్పటికి, చాళుక్యవిక్రమశకమే

శాసనకాలము పశ్చిమచాళుక్య భూపతులు పరిపాలనమున తరుచు వాడుకలో నుండెను.

చాళుక్యవిక్రమశకము ఏశాసనములో వచ్చినను ఆశాసనము వేయించిన రాజుగాని, ఆశాసనమువలన దెలియవచ్చు దానమును జేసిన దాతకాని పశ్చిమచాళుక్య భూపతులకు సామంతుడనియైనను, లేదా శాసనమున్న యాప్రదేశము పశ్చిమ చాళుక్య నృపాలురరాజ్యములోని దనియైనను మనము నిశ్చయింపవలసి యుండును.

ఈపై నుడివినదాని ననుసరించి యీ శాసనమునందలి దాతయైన మహామండలేశ్వర కందూరిగోకర్ణ చోడమహారాజు పశ్చిమ చాళుక్యాధికారమునకు లోబడిన సామంతుడై యుండదగు నననచ్చును. శాసనములలో నీ'చాళుక్యవిక్రమ శకము' పశ్చిమ చాళుక్య పృథివీశుల పరిపాలనాధికారములను సూచించును.

కాలనిర్ణయము

ఇక శాసనకాలమునకు సరియైన ఇంగ్లీషు తేది కనుగొందము. ప్లవ సంవత్సర ఆషాఢ శు. ౧౧ లు మంగళవారమైనది కాని బుధవారమగుటలేదు. ఆనాడు ఏకాదశి తిథి సూర్యోదయానంతరము గ. ౨౧, వి. ౩౦ లతో పూర్తియగుచున్నది. ఇట్లు వారము తేడా వచ్చినది. అదియునుగాక, అదచాళుక్య విక్రమశకము ౪౬ కాని శాసనమున దెలిపినట్లు ౩౩ కాదు.

అయితే ప్లవకు పూర్వపుసంవత్సరమైన శార్వరిలో ఆషాఢ శు. ౧౧ సరిగా బుధవారమే యగుచున్నది; కాని యిచ్చట వారము సరిపోయినను సంవత్సరము సరిపోవుటలేదు. శాసనమున దెలుపబడిన సంవత్సరము ప్లవ కాని శార్వరికాదు. ఒకవేళ సంవత్సరము పొరపాటనుకొనినను అది చాళుక్య విక్రమ వర్షము ౪౬ అగునుకాని ౩౩ కాదు. అందువలన ఈశాసనమున నిచ్చిన తేదీలో ఎచ్చటనో పొరపాటు కలదు.

ప్లవంగ అనుటకు ప్లవ అని పొరపాటుగా వ్రాయబడినదేమో యని యూహించుచో, ప్లవంగకు తిథివారము లన్నియు సరిగా సరి[illegible]సంవత్సర ఆషాఢ శు. ౧౧ బుధవారము సరిగా క్రీ. శ. ౧౧౨౮-వ జూలై నెల ౧౧ వ తేది అగుచున్నది. ఆనాడు ఏకాదశితిథి సూర్యోదయానంతరము గ. ౧౧, వి. ౩౦ లతో పూర్తియగుచున్నది. శార్వరిలోను, ప్లవంగలోనుకూడ తిథి వారములు సరిపోవుచున్నను, వ్రాత పొరపాటని సమర్థింపదగిన ప్లవంగనే సరియైన శాసనకాల సంవత్సరముగా గ్రహించుట యుక్తము. చాళుక్య విక్రమవర్షము శార్వరి, ప్లవ, ప్లవంగల లో దేనికిని సరిపోదు.

అందుచేత చిన్న వ్రాతపొరపాటుతో సంవత్సరము, తిథి, వారము అన్నియు సరిపోవుచున్నవి గనుక అది ప్లవంగసంవత్సరమే కాని ప్లవసంవత్సరము కాదని నిర్ణయింపదగునేమో; అట్లయిన నది చాళుక్య విక్రమవర్షము ౪౭ అగును. దాత ఈ కాలపువాడే యని ఇతరశాసనములవలన గూడ దెలియుచున్నది. ఈశాసనమునందలి తేదీకి సరిపడిన ఇంగ్లీషుతేది క్రీ. శ. ౧౧౨౮ వ జూలై ౨౧ వ తేది యగును.

శాసన మూలము

( ) ఇట్టి గుర్తులలో ఒప్పులు తెలుప బడినవి.

[*] ఇట్టి గుర్తులలో మూలమున లేని యక్షరములు ఉంచబడినవి.

౧. స్వస్తి శ్రీమతుచ్చా (చా)
౨. ళుక్యవర్షము
౩. లు 33 గుప్లన స[ం*]
౪. న్సర ఆసా(షా)ఢ(ఢ) సు(శు)
౫. ౧౧ బుధవారము
౬. నాండు స్వస్తి సమధ(ధి)
౭. గత(త) పంచమహాశ
౮. బ్ద మహామండలే
౯. శ్వర వి(వీ)రమ(మా)హేశ్వర
౧౦. కోమూర్వ్వరవ
. రేశ్వర సూర్య్యవం
౧౨. శోద్భవకుళతిలక
౧౩. కాస్యపగోత్ర కరికా
౧౪. లాన్వయనామా
౧౫. దనమస్తప్రస(శ)స్తి
౧౬. శ(స)హితము శ్రీమ
౧౭. న్మహామండలేశ్వర
౧౮. కందూరి గోకన్న
౧౯. దేవచోడ మహారా
౨౦. జులు (శ్రీ) ఏలేశ్వర దే
౨౧ వర అంగభోగరంగ
౨౨. భోగముంకూ(కు) ధ(ధూ)
౨౩. పదీప నివేద్యముల
౨౪. కూం(కుం) బెదకోమూరు ఆ[(ఇ)చ్చి
౨౫. నంద్రార్కస్తా(స్థా)ఇ(యి) గా ఈ
౨౬. తిమి ఈదత్తి ఆచంద్రా
౨౭. ర్కముగా నడపంగల
౨౮. వారు

ప్రభవ సంవత్సర పుష్యమాసభారతినుండి పునర్ముద్రితము

'అహాదనకర' శాసనము

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

చాల కాలముక్రితమే కీ. శే. శ్రీ కొమర్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావుపంతులుగారు ఈశాసనములోని తెలుగుభాగమునకు అర్థము తీయుటకై చాలకృషిచేసియున్నారు. శాసనలేఖకుడు శాసనమును చాల నశ్రద్ధగ వ్రాసియుండుటవలన, మగల ఈశాసనపురేకులను సంపాదించి, వాటినుండియే మూలమును జదివినచో ఫ్లీటుదొరగారిచ్చిన పాఠముకంటె మంచిపాఠమేర్పడుట కవకాశముండునేమో యని వారు లండను బ్రిటిషు మ్యూజియము వారికి రేకుల నిమిత్తము వ్రాసిరి; కాని వారు అసలురేకులను బంపుటకు వీలు లేదనిచెప్పి, ఒకప్రతి ప్రతిబింబములను ఒకప్రతి శాసనపు ఫోటోలను బంపిరి. నేనును లక్ష్మణరావుగారును ఈప్రతులను ముందుంచుకొని శాసనమునందలి యక్షరస్వరూపమును గురించియు, పదములను గురించియు చర్చించుచుండిన నాటిసంగతులు నేడీసందర్భమున దలపునకు వచ్చుచున్నవి. అటుతరువాత నేను రాజమహేంద్రవరమునకు వెళ్లుటతో ఇందునుగురించిన నాకృషి నిలిచిపోయినది. లక్ష్మణరావుగారింకను దమకృషిని సాగించుచునే యుండిరి. వారీశాసనమున వచ్చు పదములన్నిటిని తీసి, పట్టికలు తయారుచేసి, తెలిసినచో ఆ పదములకే కాని, లేకతత్ప్రాంతిక ప ములకు గాని యర్థము తెలుపవలెనని కోరుచు వాటిని కొందఱు ద్రవిడ, కర్ణాట పండితులకు బంపిరి; కాని అందువలన దమకు ఏవిధమైన ప్రయోజనమును కలుగలేదని తరువాత వారి నొకపరి కలిసికొనినప్పుడు నాతో చెప్పినట్లు జ్ఞాపకము. ఏదో యొకవిధమున ఈ తెలుగుభాగమున కర్థము తీసి, దానిని గురించి ఒక 'నోటు' 'ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా' లోను, ఒక 'నోటు' 'ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక' లోను ప్రకటింపవలెనని ప్రయత్నించుచుండగనే వారు అకాలమరణము వాతబడుట తటస్థించెను.

తిరిగి నేడు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు దీనిని కదిపియున్నారు. కడచిన భారతిసంచికలో వారీశాసనమునందలి తెలుగుభాగమునకు పద, పదార్థ వివరణములను గావించి, ఆంధ్రభాషకు మహోపకారము చేసినందుకు అభినందింప దగియున్నారు. వారు కొన్ని యక్షరములను మార్చియు, మరికొన్ని యక్షరములను దీసివేసియు, వేరొక కొన్నిచోట్ల లేని యక్షరములను జేర్చియు ఈశాసనపు తెలుగుభాగమున కర్థవివరణము గావించియున్నారు. ఇట్లు దానిని సంస్కరించి కావించిన యీయర్థవివరణము ఎంతవరకు సరియైనదని చాల సందేహింప వలసియున్నను కొన్నికొన్నిపట్టుల వారు కావించిన శబ్దనిష్పత్తులు భాషావేత్తల సాదరాలోచనమునకు పాత్రములు.

ఈ శాసనమునుగురించి వ్రాయుటలో శ్రీశాస్త్రి గారు రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో నేనిచ్చిన ఈ శాసనమునందలి తెలుగుభాగపు పాఠమును గూర్చి కూడ తలపెట్టియున్నారు. ఆసంచికలో నేనిచ్చినది బర్జెస్‌దొరగారి పాఠము. అప్పటికి నేను రాజమహేంద్రవరమున నుండుటచేతను, నాయొద్ద శాసనప్రతిబింబములు లేకపోవుటచేతను నామతము ప్రకారము ఆ శాసనపాఠము ఎట్లుండదగునో తెలుపుకొనుటకు నాకు అవకాశము లేకపోయినది. అందువలన ఈ శాసనమునందలి తెలుగుభాగమున కిప్పుడు నాపాఠము నిచ్చుచున్నాను.

౧౭. స్వస్తి ప్రిథివి పల్లవపట్టనబున ఊరి

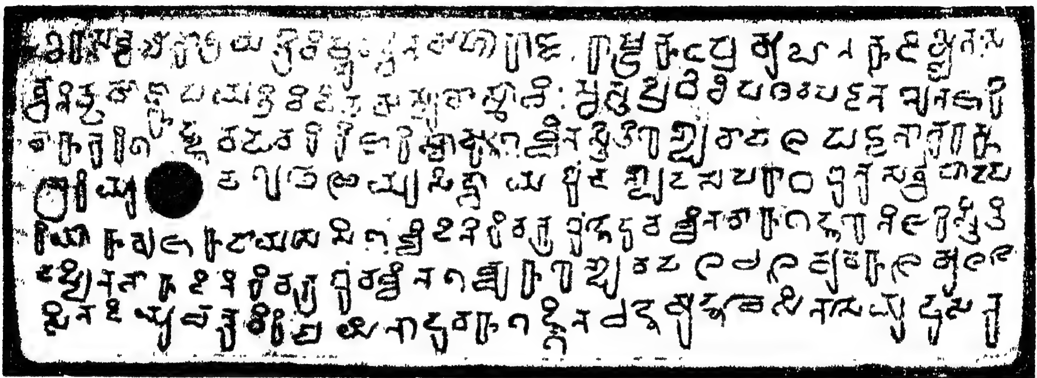
౧౮. వారు కరిగల్లి వడవరికి ఊరిస్వామ్యుళ్ ఇచ్చిన స్తితి రెణ్డువాడల పట్టనావురకు

౧౯. అరియు డగు తెతెయు సిద్ధాయంబు దణ్డు[1] దనపరాధబును సర్వ్వబాధప

౨౦. రియారువు ఊరు దాయసెసి[2] ఇచ్చి దినికి వక్రంబు శెదు వచ్చినవారు గళరెని ఊరిస్తితి

౨౧. దప్పినవారు దినికి వక్రంబు వచ్చిన గచ్చురు రెణ్డువడల ఎలెవు[3] వరులెములల[4]

౨౨. సినదియు చన్ను విరిపయినాడు[5] వరు గల్గిన ఎళెముళ్ చెసిన సెయుడుసను

౨౩. మహానబియుళ్ నరాళ్కె[6] మహాసత్థవుళ్ విరావవ మహానబియుళ్ గజ్జబు[సె]

౨౪. జ్జ[7] నడుపుళ్ శమస్తభువనశ్రియకనడిరజు బద్దపెరెయ ఊరిపనిస ప్రసివర

౨౫. వయ్యెటి[8] మాహానభిళ్ వయ్యెటి మహాభిళ్ పని కొళుచెనెరక పచ్చిన ప్రసి

౨౬. వయ్యెటి మహానభియుళ్ స[9]క[10]ల కొన్డుకళ్ సన్వలొకశ్రయ మహాసత్థవళ్

౨౭. పెద్దళ్ నెరవద్యమహాసత్థవళ్ పసిణ్డిముధ్ధు[11] వెటస్లల చరువయ్య[12] విష్ణువర్ధన మ

౨౮. హాసత్థవళ్ పసుత్తెవుల కొన్డుకళ్ అచ్చకుట్టవనియు కొన్డుకళ్ గజంబు[13]సెస్ల[14]ల

౨౯. నడుపుళ్ ప్రిథిమి మహాసత్థవళ్ వెటస్లళ్ పానికస్టిఅము కొళనడుపు విష్ణువర్ధన

౩౦. మహాసత్థవల కొన్డుకలు నిరవద్యప్రిథివి కనడిరజుళ్ గునవన మహానవియుళ్

౩౧. ముద్దకళ్చికొళ్ రమిస్వరాప్రిథివి మహాసత్థవళ అపయజ[15]నువకాల కొణ్డుకళ్ కొరిన్ధి[14]

౩౨. కరిగల ప్రిథివి మహాసత్థవల కొన్డుకళ్ నన్దిమహానవిల నడుపు శ్రీమహా [కొళ్

౩౩. సత్థవళ సకలొకశ్రయ్య ప్రిథివి మహాసత్థవల టి[16]వకరయ్యపచ్చి

౩౪. కొళ్ శ్రీజప్పి పెస్దటట్ట గన్దాన్డు

నే నిచ్చిన యీపై పాఠమునకును శ్రీశాస్త్రిగారు కడచిన భారతిసంచికలో నిచ్చిన పాఠమునకును గొంత భేదముకలదని చదివినవెంటనే బోధపడగలదు. నే నట్టి పాఠము నిచ్చుటకుగల కారణములను సవిశేషముగ నిచట పేర్కొనుచున్నాను.

1. దణ్ణు: ఇచట 'ణ' కలదుకాని 'న' లేదు; 'రెణ్డు'లోని 'ణ'యు, 'దణ్డు'లోని 'ణ'యు ఒక్కరీతి నున్నవి చూడుడు.

2. గుణింతమున ఎ, ఏ హ్రస్వదీర్ఘములకు ఈ శాసనమున భేదముపాటింపబడలేదు. చేసి, లేదు అను పదములలోని ఎత్వమునకు దీర్ఘముకలదనుట నిశ్చయమే యైనను నాకు తెలియనిక్రొత్తమాటలలో ఎత్వమునకు దీర్ఘముండవలెనో లేదో తెలియరాకుండుటచేత భాషా జిజ్ఞాసువులు ఎత్వ, ఏత్వములను నిర్ణయించుకొన గలరను తలపున శాసనమునం దెల్లెడల హ్రస్వరూపమునే వాడితిని.

3. ప్రతిబింబమున గాన్పించునరీతినిబట్టి చూచిన చో ఈయక్షరము 'వు' కాదగునుకాని 'ము' కాదని నాయభిప్రాయము. 'ము' అను అక్షరము ౧౬, ౨౫ పంక్తులయందు 'ప్రముఖాణా'అన్నచోటను,'స్వాముల్' అన్నచోటను, ఈ 'రేణ్డువాపిల' అన్న పంక్తిలోనే 'లెముల' అన్నచోటను, 'ఎలెముళ్' అన్నచోటను నాలుగుపర్యాయములు వచ్చినది. ఇన్నిటిలోను మకారపు కొమ్ము స్పష్టముగ గాంపనగును; కాని యిచ్చట ఆకొమ్ము కనబడుటలేదు. 'భూతద్దము' నుపయోగించి చూచినను అది 'వు'గనే కనబడెనుగాని 'ము'గ కనబడలేదు. 'ఎలెవు' క్రొత్తపదమగుటచేత దీనిస్వరూపమును అక్షరముల వైఖరినిబట్టియే నిరూపింపవలసి యుండును గనుక ఇంత సూక్ష్మముగ వాటిని పరిశీలింపవలసిన యవసరము కలుగుచున్నది.

4. ఈ యక్షరమును ఉన్నరీతి ననుసరించి చదువవలసి వచ్చినచో 'లొ'కారముగ చదువుదునుకాని 'చె'గ చదువను. ఇది 'లొ'కారమునకే చేరికగనున్నది. ౧౬,౨౨ పంక్తులయందు 'ఇచ్చిన', 'వచ్చిన', 'గచ్చురు', 'చను', 'చేసిన' అను పదములలోని 'చ' వర్ణమును జూచిన ఇది 'లొ'కాదగు ననుకొందును.

5. శాసనము చివరికిపోయినకొలది 'ద' 'డ'లకు భేద మంతగ కానరాదు. ఏది 'డ' యైనదియు, ఏది 'ద' యైనదియు తెలియరాదు.

6. గుణింతమున ఒ, ఓలకు కూడ ఇందు భేదము పాటింపబడలేదు. ఇందువలన శాసనమునం దంతటను హ్రస్వ 'ఒ' కారమునే వ్రాసితిని.

7. ఇది 'ఘ' వలెనున్నది. ఇదేవిధమైన యక్షరము సంస్కృతభాగమున 'అశ్వమేధావభృథ' అన్నదానిలో వచ్చినది; కాని సాధారణముగ ప్రాచీన శాసనములన్నిటిలోను 'ఘ' కు పొట్టలో చుక్కయే కాని అడ్డుగీటు ఉండదు. అడ్డుగీటున్న యిట్టియక్షరములును ప్రాచీనాంధ్ర శాసనములలో చాలచోట్ల వచ్చినవి. అట్టియక్షరము శకటరేఫమని నానమ్మకము. దానికి కారణమును ముందు చర్చించెదను. ఈయక్షర మీరూపమునను, ఇంచుక గొంచెము విలక్షణమైన రూపమునను 'కొఱ్ఱుక', 'కఱ్ఱిణము', 'గఱ్ఱు' అనుపదములలో గూడ వచ్చును. 'అశ్వమేధావభృథ' లోని 'థ' ఇట్లే యుండుటచేత ఈ తెలుగుభాగమున వచ్చిన యిట్టియక్షరముల నొక్కొక చోట ఫ్లీటు మొదలైవారు 'ఘ' గనే చదివియున్నారు.

8 ఈయక్షరము టి (ష్టి) యని నాయభిప్రాయము. 'చోటు','ఏటు' మొదలైన పదములలోని 'టు'రూప మిట్టిదే. ఇది 'టి' యనుకాదు, 'తి' యనుకాదు.

9. నేను 'సకల' గ చదివినదానిలోని మొదటి యక్షరమును శ్రీ శాస్త్రిగారు 'మ' గ చదివిరి. ఈశాసనమునవచ్చిన 'స' ఎట్లున్నదనగా: 'స' యొక్క అడుగు 'సున్న' భాగము పెద్దదిగ నుండవలెను. సున్నకును తలకట్టునకును మధ్యనుండు నిలువుగీటు చిన్నదిగ నుండవలెను. సున్ననుండి కుడివైపునకు వచ్చినకొమ్ము కొంచె మెగువగ, సాగారినట్టుగాక చేరికగ కుదించినట్టు ఉండవలెను. ఇందువచ్చిన 'స' వర్ణమునకు సాధారణముగ ఇదియే లక్షణము. శాసనమున వచ్చిన 'స' వర్ణములన్నియు సాధారణముగ ఇట్లే యున్నవి. ఈలక్షణమున కీయక్ష

రము విరుద్ధముగ నున్నది. కాని ౩౪-వ పంక్తిలోని కట్ట కడపటి 'మ' కారమును ఇదియు కొంచెె మించుమించుగ ఒక్కరీతి నున్నట్లగపడుచుండుటవలన దీనిని 'మ' వర్ణముగ జదువదగదా యనవచ్చును; అయితే శాసనమునందలి మరి యేయితర 'మ' వర్ణము నిట్లు లేకపోవుటవలనను, ఈయక్షరమునకు 'స' వర్ణమునకు ఎక్కువపోలిక యుండుటవలనను దీనిని 'స' వర్ణముగనే చదువుట యుక్తమని నాతలంపు. 'పసు శ్శెవుల' లోని 'స' కారముయొక్క ఎడమవైపు దిగునపొక్కిలిని తలకట్టుదిగువనున్న నిలువు గీటుతో కలిపిన అది 'సకల' అని నేనుచదివినదానిలోని 'స' వర్ణమునే పోలియుండును.

10. నేను 'క'కారముగ చదివిన యక్షరమును శ్రీశాస్త్రిగారు 'ర' వర్ణముగ జదివిరి. అది 'క' వర్ణమగునుకాని 'ర' వర్ణముకాదని నాతలంపు. ఇందుకు కారణమిది: అక్షరమును నొట్టియున్న తలకట్టుతో మాత్రమేకాక వేరే మరియొకతలకట్టుతో కూడనున్న 'ర'వర్ణము శాసనమున ఒక్కటియైన గానరాదు. "అక్షరముతో నొట్టియుండవలసిన తలకట్టుకు స్థలముచాలక లేఖకుడించుక యెడముగ జెక్కె"నని శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యిచ్చట తలకట్టు శ్రీశాస్త్రిగారు చెప్పినరీతిగాక అక్షరముతోనే నొట్టియున్నది. పాఠకులు బాగుగ పరిశీలింపదగును. 'ర' వర్ణముతో నొట్టియున్నతలకట్టుపై ఒకచిన్న నిలువుగీటువ్రాసి దానికి తలకట్టిచ్చిన 'క' వర్ణమగును. ఈ యక్షరమున 'ర' అక్షరమును నొట్టియుండు తలకట్టును, ఎగువ మరియొకతలకట్టునుగూడ కనబడుచున్నవి. ఇది 'క' వర్ణమనుకొన్నచో ఒక్కనిలువుగీటే లోపము. 'శ క్తిత్రయోపేతః' అను పదములోని 'క' వర్ణమునకును, ౩౦-వ పంక్తిలోని 'దినికి వక్రంబు లేదు' అన్నచోటనున్న మొదటి 'క' వర్ణమునకును, ౩౧-వ పంక్తిలోని 'కొరిన్ధి కొళ్''లోని రెండవ 'క' వర్ణమునకును నిలువుగీటు కానరాకపోయినను వాటిని 'క' వర్ణములుగనే చదువుచున్నపుడు నేను 'క'వర్ణముగ చదివినదిమాత్రము ఎందుకు 'క' కారాదు?

11. ఈపదమును శ్రీశాస్త్రిగారు 'ముడ్లు' అని చదివిరి. 'డ' వర్ణము ౧౫-వ పంక్తిలో 'వడవరికి' అన్నచోటను, అదేపంక్తిలో 'వాడల' అన్న చోటను, ౧౯-వ పంక్తిలో 'డగు' అన్నచోటను, ౩౧-వ పంక్తిలో 'రెడ్డువడల' అన్నచోటను వచ్చినది; కాని యిందేదియు శాస్త్రిగారు చదివిన 'ముడ్లు' అను పదములోని రెండవ యక్షరమును బోలియుండలేదు. వలసినచో పరిశీలింపదగును. 'ఝ' వర్ణరూపమును ౫, ౬, ౭, ౮, ౧౦, ౧౧, ౧౩, ౧౪, ౧౭, ౧౯ మొదలైన పంక్తులలో గాంచనగును. నేనీపదమును 'ముఝ్లు' అనియే చదువవలెనందును.

12. 'వయ్యా'లో 'య్యా'కు ఎగువ వలపలిగిలక కలదుచూడుడు. ఇట్టిదే 'విష్ణువర్ధన'పదమునను గాంచనగును.

13. శ్రీ శాస్త్రిగారు దీనిని 'గజ్ఞ'గ చదివిరి. కాని నేనుచూచినంతవరకు 'జ' వర్ణముక్రింద 'ఞ' లేదు. ఇచట 'జ' తో కలిసి దానిపిదప నొకయక్షరమున్నది. దానికి ఉత్వమున్నది. ఆయుత్వమునే 'జ' తరువాతి యక్షరముయొక్క ఎడమువైపు నిలువుగీటుగ పొనిచ్చినట్లున్నది. అట్లే యగునేని దానిని 'బు'గ చదువదగుననుకొంటిని. ఈయక్షరము కుడికొనను చుక్క కనబడుటంజేసి దానిని 'గజంబు' అని చదివితిని.

14. ఇక్కడి 'ఝ' వర్ణముకూడ 'ముఝ్లు' లోని 'ఝ' వర్ణమువంటిదే.

15. ఇది 'జ' వర్ణమగునాయని సందేహము. ఈశాసనమున ఇతరస్థలముల వచ్చిన 'జ' వర్ణము దీనికి కొంచెము భిన్నముగ నున్నది. ఈయక్షరము కుడివైపున నున్న ఎగువగీటును దిగువగీటును కలవనందువలన గాని, లేనిచో దీనిని 'ఝ' గగాని 'ఱ' గగాని చదివియుందును.

16. ఇది 'డ','ద'లకు భిన్నమైనవర్ణముగ నున్నది. 'ద', 'డ'లకు అక్షరముతోగలిసి తలకట్టును సంధించు చిన్న నిలువుగీటుండును. 'ట'కు అట్టిగీటు కాని, తలకట్టుగాని యుండదు. అందువలన నేను దీనిని 'ట' గా చదివి

తిని. ఒకటిరెండు ప్రాచీనశాసనములలో ఇట్టిపోలిక గల యక్షరము 'డ' వర్ణముగగూడ జదువబడెను.

'సెల్లు' 'కొన్డుక', 'కన్డుఱము', 'గన్డాన్డు' అనువాటికితప్ప మిగిలిన నాపాఠభేదముల కన్నిటికి కారణములను వివరించియున్నాను. ఈ పదములను శ్రీ శాస్త్రిగారు 'సెడ్లు','కొన్డుక','కన్డుఱము','గన్డాన్డు'గచదివియున్నారు. మాయిరువురి పాఠమును గమనించినచో నేను బండి 'ఱ' చదివిన లిపిసంకేతమును వారు 'డ' గ చదివిరని విదితమగును. ఈలిపిసంకేతము నెట్లు చదువవలెనను విషయముననే వారికిని,నాకును గొంచెము భేదాభిప్రాయముకలదు.

ఈపైని పేర్కొన్న పదములలోనే కాక ఈయక్షరము క్రీ. శ. పదవ, తొమ్మిదవశతాబ్దులకు పూర్వపు తెలుగుశాసనములలో 'శత్యాదిత్యున్డు', 'వేవాన్డు', 'పక్రంబువచ్చువాన్డు', 'ఏళుచున్డి', 'ఆన్డుపట్టు', విన్డినాయకున్డు', 'పుగన్డు'-ఈ మొదలైన పదములలోగూడ వచ్చును. రక్తప్రాణములను ధారవోసి, శాసనపరిశోధనలోనే యాయుష్కాలమంతయు గడిపి, ప్రాచీనశాసనములను ప్రకటించిన ఫ్లీటుదొరగారు, బర్జెస్‌దొరగారు, హుల్షుదొరగారు, కృష్ణశాస్త్రిగారు, లక్ష్మణరావుగారు, నరసింహాచారిగారు-వీరందరునుగూడ ఆయక్షరసంకేతమెచ్చట వచ్చినను దానిని బండి 'ఱ'గనే చదివియున్నారు. వారిమార్గమునే యవలంబించి నేనును ఇంతవఱకు దానిని బండి'ఱ'గనే భావించి చదువుచున్నాను. శ్రీశాస్త్రిగారు సత్యాదిత్యచోళ మహారాజ శాసనములోవచ్చినదని తెలుపు బండి 'ఱ' స్వరూపమునకు ఈలిపిసంకేతము భిన్నముగనున్నను దీనిని ఫ్లీటుమొదలైనవా రెందువలన బండి 'ఱ' గ చదివిరో, వారికట్లు చదువుటకుగల యాధారములేవో నేనెన్నడును విచారించి యుండలేదు; శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు లక్ష్మీపుర శిలాశాసనమును, ఈ'యుహదనకర' శాసనమును ప్రకటించి, యీ లిపిసంకేతమును 'డ' గ చదువవలెననువాదమును బైలుదేరదీసిన పిదపనే ఇది 'ఱ' గ చదువవలెనా? 'డ' గ చదువవలెనా యన్నయాలోచనము కలిగి, ప్రత్యేక మీ యక్షరమును గూర్చిన పరిశోధనకు బూనుకొంటిని. ఇంతవఱకు తేలిన తత్ఫలితముల నిట వివరించుచున్నాను.

శ్రీశాస్త్రిగారు

i ఈయక్షరము ఏయే పదములలో వచ్చునో అవియన్నియు ఇప్పుడు 'డ'కారయుతములుగ నున్నవి గనుకను,

ii 'డ'కారముతో చదివిననే కొంచెమించుమించుగ అన్నిటికిని అర్థము సరిపోవును గనుకను,

iii "శబ్దనిష్పత్తి శాస్త్రరీతినిబట్టి పరిశీలింపగా ద్రవిడభాషలోగాని- కర్ణాటభాషలోగాని 'ఆదిత్యున్ఱు, ఉన్ఱి, వాన్ఱు' మొదలైన రూపములయునికి తెలియుటలేదు" గనుకను

ఆలిపి సంకేతమును బండి'ఱ'గ గాక 'డ' కారముగనే చదువవలె ననుచున్నారు; కాని యిది సరియైనదికాదని నాయభిప్రాయము. ఏలయన పూర్వమునకు, ఇప్పటికి భాషలో చాలమార్పులు కలిగినవి. పూర్వపు పదములు కొన్నిటికి స్వరూపము మారినది.కొన్ని పూర్వపుపదము లిపుడు భాషలో లేకుండనే అంతరించినవి: ఇంతయేల తుదకు పదముల వర్ణక్రమమునుంచియు మార్పు కలదు. ఇన్నిటిలో మార్పున్నయపుడు కొన్ని ప్రాచీనపదముల యుచ్చారణమునగూడ మార్పుండిన నుండవచ్చును. ఇది సిద్ధమని చెప్పనుకాని సాధ్యమందును. ఇట్లు తెలుగు పదములలో పరిణామమున మార్పులనేకము సంభవించినవి. అందువలన ఇప్పటి శబ్దస్వరూపమును, అర్థమును బట్టుకొని ప్రాచీనాంధ్రపదముల స్వరూపోచ్చారణములను నిర్ణయించుట సరికాదని నాతలంపు. ఉన్న యక్షరసంకేతములనుబట్టి యేర్పడు పదముల కర్థము నిర్ణయించుట యుక్తముకాని అర్థమునకనుకూలముగ కనువగునట్లు లిపిసంకేతమును చదువబూనుట యుక్తముకాదని నాయభిప్రాయము.

"ఈశాసనమును జదివినవారెల్లరు వీని (ఈయక్షర సంకేతముల) నెల్ల 'థ'కారములగా జదివిరి. బండి'ఱ'గా జదివినను, 'థ'గా జదివినను నిక్కడ అర్థసంగతి దుర్ఘటమే అగును. అట్లు చదువుటచేతనే యీశాసన మెల్లరకును దురవబోధమయ్యె" ననియు, "నే నీశాసనమూలమును జదువుటలో...'ముడ్లు', కొన్డుకళ్', 'గన్డాన్డు'

ఇత్యాదివిధమునే యనుసరించితిని. అర్థము కుదిరెను" అనిరయు శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాయుచున్నారు. దీనిననుసరించిచూచిన ఆసంకేతమును 'ఴ'గ చదువుటచేతనే వారికి ఈశాసనము సుబోధమైనట్లు తేలుచున్నది. ఇట్లుచదివినను 'కన్డిఴము' అనుపదమునకు అర్థము కాలేదని వారే తెలుపుచున్నారు. అది యటుండ, వారి యీశాసనవ్యాసమును జదివినచో, కేవలము ఈయక్షరసంకేతమును 'ఴ'గ చదివినందువలనగాక ఇతరసంస్కారములుకూడ జరిపినందువలననే ఈశాసనమునకు వా రర్థము కుదుర్పగలిగిరనుట స్పష్టమగును. తాముచేసిన యీ 'సంస్కారములు సందేహగ్రస్తములు' అని వారే యనుచున్నారు. కావున తత్సందేహగ్రస్త సంస్కారఫలితముగ కుదిరిన లిపినిర్ణయమును, అర్థమును సందేహగ్రస్తమే యని తేలుచున్నది.

ఈ యక్షరసంకేతముతో వచ్చు ప్రాచీనపదములుకొన్ని శ్రీశాస్త్రిగారు చెప్పునట్లు 'అఴిపట్టు', 'వేవాఴు', సత్యాదిత్యుఴు', మొదలగు రూపములతో నేను 'ఴ' కారయుతములుగనే ఉన్నవని నేనును అంగీకరించెదను; అనగా 'వాఴు' మొదలగుపదములు కాలక్రమమున 'వాఴు' మొదలగు పదములుగ మారినవని నావిశ్వాసము. ఆంధ్రభాషా పరిణామమునకును, శబ్దశాస్త్రమునకు నీయక్షరనిర్ణయమును, తెనుగున కొన్ని ప్రాచీనపదముల యుచ్చారణనిర్ణయమును అత్యంతోపయుక్తమును, అత్యంతావశ్యకమును గనుక ఈ యక్షరస్వరూపమును గురించి యింతగ చర్చింపవలసి వచ్చెను.

ఈయక్షరమును బండి'ఱ'గ చదివినచో ఈపదమున కేమియర్థము చెప్పెదనని వాదించెదరేని, 'లిపిసంకేత మట్లున్నది గనుక నట్లుచదివితిని. దానినిగురించి చర్చించి పరిణామము నరసి యాపదమున కర్థము తీయు బాధ్యత భాషాశాస్త్రజ్ఞులపై గల' దనియే నాజవాబు. భాషలోనుండి జారిపోయిన ప్రాచీనపదములకు పూర్వమర్థమేదో ఎవ్వరికెఱుక? అర్థమును దెలియదు: పదస్వరూపమును దెలియదు. అందువలన తత్పదార్థ నిర్ణయమునకు మనకాధారము లేకపోయినను, తత్పదాక్షర నిర్ణయమునకు మనకు శాసనములందలి లిపిస్వరూపము ఆధారముకాకపోదు. అందువలన ఈ చర్చలో ప్రధానముగ నావాదమంతయు శాసనలిపిస్వరూపము మీదనే యాధారపడియున్నది కాని అర్థముమీద నాధారపడియుండునదికాదు.

ఇంతవఱకు నేను ఈలిపిసంకేతమును బండి'ఱ'గ చదువదగునని యనుటకుగల కారణముల నిటవివరించుచున్నాను.

౧. నేను చూచినంతవఱకు ఈయక్షరము చాలప్రాచీనశాసనములలో గాన్పించును. ఈయక్షరముగల ప్రాచీనశాసనములలో శకవర్ష సంఖ్యగాని, ఆశాసనములు పుట్టిన కాలము తెలిసికొనుటకు మరియే యితరపరిగణన సాధనముకాని లేకపోవుటవలన అవి యెప్పటివో తెలియరాదు. అందుగల లిపిస్వరూపము ననుసరించి చూచినచో అవి క్రీ.శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దికి చాల పూర్వపువై యుండవలెనని యూహింపవచ్చును. ఇట్టి ప్రాచీనశాసనములలో ఈ యక్షరము కర్ణాటాంధ్రాది ద్రావిడభాషాపదములలోనే కాని సంస్కృతపదములలో గానరాదు. అందువలన నేను దీనిని ద్రవిడభాషలకు సంబంధించిన ప్రత్యేకాక్షరముగనే పరిగణించుచున్నాను. సంస్కృతాక్షరామ్నాయమున లేనివియు, కేవల ముఖ్యద్రావిడభాషలకు సంబంధించిన వర్ణమాలికలోమాత్రమే యున్నవియునగు అక్షరములు ముఖ్యముగ రెండుకలవు: ఱ (ఴ) యొకటి; 'ఱ' (బండిఱ) యొకటి. ఈరెండును సున్నలనుండి యేర్పడిన యక్షరములే. ఱ (ఴ) స్వరూపమును మనమెఱుగుదుము. క్రీ. శ. తొమ్మిదవ, పదవ శతాబ్దులనాటి కది యిప్పటి బండి'ఱ'లోనున్న అడ్డుగీటు తీసివేసిన నెట్లుండునో యట్లుండెను. అయితే దీని ప్రాచీనరూప మది కాదు. వందలకొలది సంవత్సరములు గడచి, పరిణామము పొందినపిదప గలిగిన రూప మది. సున్నచుట్టి దానిమధ్యనొక నిలువుగీటుగీసిన నదియే దాని తొలిరూపము. ఈ రూపమును మనము కడుప్రాచీనశాసనములలో గాంచగలము. ఈయక్షరము నిలువుగీటుమూలమున, కాలక్రమమున, జములుచేసి నిలువుగ నిలబెట్టిన రెండు కోడిగ్రుడ్లమాదిరి నుండు అక్షరముగమారెను: అనగా నిలువుగీటు మధ్యగాగల ఆయక్షరమే కలిసియుండు రెండు సున్నలుగల యక్షరముగ కాలక్రమమున మారిపోయెను.

చర్చలోనున్న మనయక్షరము 'ఱ' (ఞ్జ)కు తొలిరూపమని మనమనుకొను అక్షరమునకు భిన్నముగ నుండుటవలనను, అది కేవలము ద్రావిడభాషాపదములలోనే వచ్చుచుండుటవలనను, సంస్కృతాక్షరామ్నాయమున లేని ద్రావిడ వర్ణమాలికలోని యక్షరముగనే నిర్ణయించుకొంటిమి గనుకను అది బండి 'ఱ' అయియుండవలెనని నానమ్మకము. ఈ + చిహ్నము చుట్టును సున్నచుట్టినట్లున్న యీయక్షరము ఇప్పటికి బాగుగ పరిణతిని పొందిన బండి 'ఱ' యొక్క తొలిరూపమని నాతలంపు.

౨. ఈ + చిహ్నము చుట్టును సున్నచుట్టిన ట్లున్నట్టి యీలిపిసంకేతమునే క్రీ.శ. నాలుగైదు శతాబ్దుల నుండియు ప్రాచీనసంస్కృత భాషాశాసనములలో ఉపధ్మానీయమునకు గుర్తుగ వాడుచుండినట్లు ప్రాచీనశాసనములను బరిశీలించిన దెలియగలదు [చూడుడు, భారతి, రక్తాక్షి సం॥ శ్రావణమాస సంచికలోని శాలంకాయన నందివర్మ పెదవేగిశాసనము: ౧౭ వ పంక్తి]. ఈ గుర్తే విష్ణుకుండి, పల్లవ, కదంబ, గాంగ, చాళుక్య, రాష్ట్రకూట వంశములవారి ప్రాచీనసంస్కృత భాషాశాసనములలో గూడ గాంచనగును. బాదామి చాళుక్యవంశజుడును, క్రీ.శ. ఏడవశతాబ్ది ప్రథమభాగమున నున్న వాడునునగు శ్రీ సత్యాశ్రయపులికేశి మహారాజుయొక్క ఒకానొకశాసనమును ప్రకటించుచు, ఫ్లీటుదొరగారు అందునవచ్చిన యీ యుపధ్మానీయపు గుర్తును (ఈ + చిహ్నము: దానిచుట్టు సున్న) గురించి యిట్లువ్రాసియున్నారు:

"We have here and in several places further on, the old form of the Visarga, called in this case Upadhmaniya, before 'p' and 'ph'. The sign is identical with the letter 'r' (ఱ) and is called by Vopadeva 'Gaja Kumbhakriti' (గజకుంభాకృతి) 'that which has the shape of the two projections on the fore-head of an elephant which swell in the rutting season'. It is used sometimes where in classical sanskrit 'sh' is written; e. g., 'purpa' (పుఱ్ప) for 'pushpa' (పుష్ప)."

వారుకూడ ఈ యుపధ్మానీయపు గుర్తును, బండి 'ఱ' యును ఒక్కటిగనుండుననియు, 'వోపదేవుడు' దీనిని 'గజకుంభాకృతి' యని పేర్కొనెననియు వ్రాసియున్నారు. అయితేవారు దీనిని 'ఱ' గ చదివినారని మనముకూడ అట్లే చదివితీరవలెనని శాస్త్రములేదు. కాని యంతటి పూర్వకాలమున, క్రీ. శ. అయిదు ఆఱు శతాబ్దులలో ఈగుర్తు నెట్లుచ్చరించుచుండెడి వారో కూడ మనకు దెలియదు: అనగా అప్పటి కాయక్షరము యొక్క పేరును దెలియదు; ఉచ్చారణమును దెలియదు. అయినను శాసనములం దీయుపధ్మానీయపుగుర్తు నుంచు పద్ధతి క్రీ. శ. ఆఱేడు శతాబ్దులతో ఆగిపోలేదు. క్రీ. శ తొమ్మిది, పది శతాబ్దులనాటి సంస్కృతభాషా శాసనములలో గూడ నది కలదు. లిపిపరిణామమున అన్ని యక్షరములును మార్పులను బొందినట్లే క్రీ. శ. అయిదవ శతాబ్దినాటి యుపధ్మానీయపు గుర్తును పరిణామమును బొంది మార్పును గాంచినది. మార్పునొందిన యీయుపధ్మానీయపు గుర్తుయొక్క స్వరూపమును వేంగీ చాళుక్య వంశజుడును, రెండవచాళుక్యభీముని (క్రీ.శ. ౯౩౩–౯౪౫) యొక్క దిగుమర్రుశాసనము నందును, అతని కుమారుడు అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని 'మలియంపూండి' శాసనమునందును గాంచనగును. ఉదాహరణమునకు ఈరెండు శాసనములను మాత్రమే పేర్కొంటిని కాని తొమ్మిదవ, పదవ శతాబ్దులలోని సంస్కృతభాషా శాసనములు వేటిని జూచినను ఉపధ్మానీయపు గుర్తే యుండునెడల దాని అయిదవ శతాబ్దినాటి స్వరూపముగాక మార్పునొందిన రూపమే గోచరించును. ఆ మార్పునొందిన రూపము సరిగా బండి 'ఱ' ను బోలియుండుటను గాంచగలము. దీని ననుసరించిమాత్రము క్రీ.శ. పదవశతాబ్ది సంస్కృతశాసనములలో ఉపధ్మానీయపు గుర్తుగ గనబడుదానికిని, బండి 'ఱ' కును సారూప్య సాజాత్యము లున్నయపుడు క్రీ. శ. అయిదవశతాబ్దినాటిసంస్కృతభాషాశాసనములలో ఉపధ్మానీయపు గుర్తుగ గనబడుదానికిని బండి, 'ఱ' కును గూడ సారూప్య సాజాత్యము లుండదగునని నానమ్మకము. అందువలననే చర్చలోనున్న యక్షరమును బండి 'ఱ' గనే చదువవలెనని నాయభిప్రాయము.

3. ఈ + గుర్తుచుట్టు సున్నచుట్టిన నేర్పడు లిపిసంకేతము కేవలము మనతెలుగుననే కాక ప్రాచీన కర్ణాటశాసనములగూడ గలదు. ఈసందర్భమున మనము కడుప్రాచీనకాలమునుండియు, తెలుగు కన్నడలిపులకు భేదమేమియులేక రెండు నొక్కరీతినే యుండెనని జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను. అందువలన మన పూర్వపు తెలుగుశాసనములలో వచ్చు ఈ లిపిసంకేతము ప్రాచీన కర్ణాటభాషాశాసనములలో ఎట్లుచ్చరింపబడు చుండెనో అట్లే యుచ్చరించుట యుక్తము.

ఆళుపులనబడువారి శాసనములు కొన్ని కన్నడ భాషను గలవు. ఏడవశతాబ్దికి పూర్వ్యముండినను లేక పోయినను వారు ఏడవశతాబ్దినుండి యుండిరనుటకు నిశ్చయమైన శాసనాధారములు కలవు. వారు బాదామి చాళుక్యులకు సామంతులుగను, సైన్యాధిపతులుగను నుండిరి. ధార్వాడ జిల్లాలో దొరకిన వీరిశాసనములను కొన్నిటిని హుల్ట్జుదొరగారు ప్రకటించియున్నారు. వీటిలో కొన్ని 'వీరకల్లు'లనబడు 'వీరశిలల'మీద జెక్కబడియున్నవి. ఆశాసనములు క్రీ. శ. ఏడవ ఎనిమిదవ తొమ్మిదవ శతాబ్దులనాటివి. ఈయక్షరముగల మన తెలుగు దేశశాసనము లెప్పటివో అవియు నప్పటివే. అందువలన వాటిని సమకాలీనప్రమాణముగ గ్రహింప దగును. ఆవీరశిలలమీద జెక్కబడిన శాసనములు అందు పేర్కొనబడిన వీరులు శత్రువులను గొట్టి స్వర్గాలయ మున కెక్కి (పోయి)రను విషయమును దెలుపుచున్నవి. 'స్వర్గాలయ కేఱిదఱ్' అనుపదము లట్టిసందర్భమున నుపయోగింపబడినవి. 'ఏఱ్'అన 'ఎక్కి'యని యర్థము. ఇంవలి 'జీర్ణము'ను వ్రాయుసందర్భమున ఆశాసనము లలో ఈ ÷ గుర్తుచుట్టు సున్నచుట్టగా నేర్పడులిపి సంకేతమే చూపబడెను. కర్ణాటమున నీ 'ఏఱ్'పద మింకను అంతరించిపోలేదు. ఇప్పటికి దాని కదియే యర్థము. దానిలోనిది బండి'ఱ'యే యని తజ్జ్ఞులు చెప్పుదురు. అందువలన సమకాలమునబుట్టిన కర్ణాటభాషా శాసనములలో గూడ ఈ లిపిసంకేతము వచ్చుచున్నపుడును, దాని నచట బండి'ఱ'గనే గ్రహింపవలసియున్నపుడును, తెలుగుకన్నడ లిపులకు భేదమేమియు లేనపుడును ఆకాలముననే పుట్టిన తెలుగుదేశశాసనములలో వచ్చు నీలిపిసంకేతమునుగూడ బండి'ఱ'గనే చదువవలసి యుండునని నానమ్మకము. ఆళుపులయొక్క యొక శాసనములోని కొంతభాగము నిట పొందుపఱుచుచున్నాను.

౬. ....ఊరు

౭. భటర ఏఱిగు ప్రియచె

౮. ల్వాచెల్వ శెన్నన్న క(ఖ)ల

౯. [జ*]నవజ్జీఱల్క ధరెగి(గీ)

౧౦. [శ*]గ్గ ఓవదారసత

౧౧. [తి]య అఱిదు సురలో

౧౨. కక్కె ఏఱిదఱ [1 *] కెళెయ

౧౩. వాళెఱెయు న్నిఱిసిద.

పై శాసనపంక్తులలో ఎత్తిగీటిచ్చిన బండి'ఱ' లన్నియు సర్వలోని యక్షరమునే పోలియున్నవి (అనగా ఈ ÷ చిహ్నము: దానిచుట్టు సున్న).

ఆళుపుల శాసనములనేకాక బాదామిచాళుక్యుల శాసనములను బరిశీలించినను ఈయక్షరసంకేతము బండి 'ఱ' అనియే విదితమగును. బాదామిచాళుక్య వంశజుడైన వినయాదిత్యసత్యాశ్రయుని శకవర్షము ౬౧౬ నాటి తామ్రశాసనమున అతడు 'కిఱుకాగామాసి' యను గ్రామమును దానముచేసెనని కలదు. ఈగ్రామనామమున నేను బండి'ఱ'గ వ్రాసినచోట చర్చలోనున్న యక్షర సంకేతమే కలదు. ఆగ్రామ మిప్పుడు స్పష్టముగ నిదియని గుర్తింపరానందున దానిని 'ఱ'గ చదువవలెనో, 'డ'గ చదువవలెనో తెలియదు. కాని ఆగ్రామమునకు సరిహద్దులను దెలుపుపట్ల వచ్చు కొన్నిపదములలో ఈయక్షర సంకేతము వచ్చును. ఆశాసనమును ప్రకటించినవారు ఈయక్షరసంకేతమును బండి'ఱ'గ చదివియున్నారు. 'కుఱుపకెఱె' ఈ మొదలగు పదములలోని బండి'ఱ' ఆ యక్షరసంకేతముననున్నదే. 'కెఱె' యనుపదమిప్పటికి కన్నడమున శకటరేఫముతోనె కలదు. 'కెఱె' యనగా చెఱువు. 'కెఱె' యను పదమే మన తెలుగున చెఱువుగా

మాఱినది. చెఱువుపదమున నిప్పటికి మనభాషను బండి 'ఱ' గలదు. గ్రామమునకు సరిహద్దులుగ నిచ్చినవి సాధారణముగ గ్రామనామములుకాని, చెఱువులపేళ్లుకాని, చెట్లు, గట్లపేళ్లుకాని యగుట సహజము: అందువలన 'కెఱె' యనుపద మిప్పటికి కన్నడమున బండి 'ఱ' తోనుండుటవలనను, గ్రామమునకు సరిహద్దులుగ నిచ్చిన పదములలో నది వచ్చుచుండుటవలనను, ఆపదమునకు వ్యత్యస్తరూపమగు 'చెఱువు' పదమునగూడ బండి 'ఱ' యుండుటవలనను ఆయక్షరసంకేతము బండి 'ఱ' యగుననియే నానమ్మకము. ఇట్టి యుదాహరణము లనేకములు చూపవచ్చును.

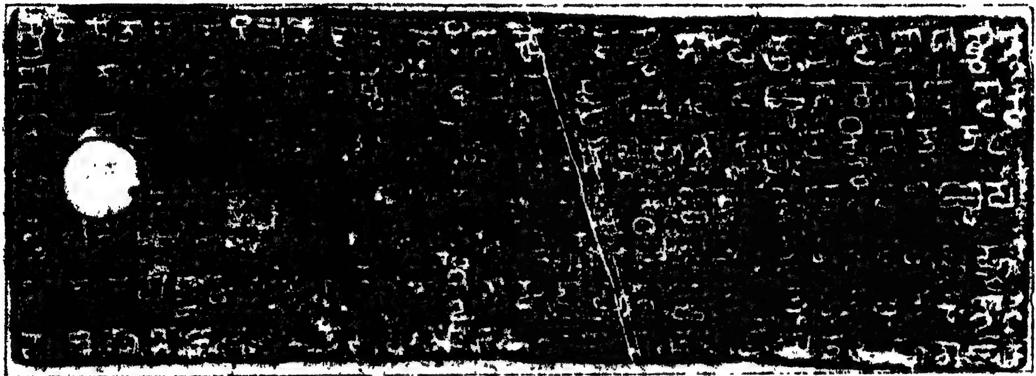
౪. బర్నెల్ దొరగారు క్రీ.శ.౬౫౦ నాటి పశ్చిమచాళుక్యశాసనాక్షరస్వరూపములను దెలుపుపట్టిక నిచ్చియున్నారు. దానిలో బండి 'ఱ' యొక్క సంకేతము మన యక్షరమువలెనే కలియజేర్చి నిలువుగ నిలిపిన రెండు సున్నలమధ్య అడ్డుగ నొకగీతగీసిన నేర్పడు లిపిసంకేతమువలెనున్నది. శాసనములను బరిశీలింపగా క్రీ. శ. ౬౫౦ నాటికి బండి 'ఱ' ఆస్వరూపమున నుండెనని వారికి తోచినది. ఆనుపులశాసనములు మొదలైనవాటిలోవచ్చు బండి 'ఱ'స్వరూపమునకు దీనికి సంతగభేదములేదు. ఈ ⏀ గుర్తు చుట్టు సున్నగల సంకేతమే కాలక్రమమున నించుక మార్పుచెంది ఈరీతికి వచ్చినదని నాయభిప్రాయము. ఇట్టి యక్షరమునుగూడ మన తెలుగుదేశ శాసనములలో జూడవచ్చును. శ్రీయుత సి. కృష్ణమాచార్యులుగారిచే భారతిలో ప్రకటింపబడిన రెండవ జయసింహవల్లభుని పెణుకపఱుదానశాసనమును జూడుడు. అందు పెణుకపఱులోని కడపటియక్షరము రెండుసున్నలను దగ్గరగ జేర్చి మధ్యనొక యడ్డుగీటు నిచ్చిన నెట్లుండునో యట్లున్నది. ప్రిథివీమూలుని గోదావరితామ్రశాసనమున ౨౩వ పంక్తిలో 'రేఙ్గుటకమ్మ్రా క్షత్రమురాణామ్' అన్న దానిలో నేను బండి 'ఱ' వ్రాసినచోటకూడ అట్టి సంకేతమే కలదు. వేంగీచాళుక్యవంశజుడైన రెండవ మంగి యువరాజు మంజేఱుశాసనమున దానముచేయబడిన గ్రామము సరిహద్దులను దెలుపు సందర్భమున 'పశ్చిమస్యాందిశి విలఙ్గమిఱు' అనికలదు. ఇచ్చట నేను బండి 'ఱ' వ్రాసినచోట పైనితెలిపిన సంకేతమేకలదు. 'విలఙ్గ'యే 'వెలగ' యనియు, 'మిఱు' 'మిఱ్ఱు'అనియు నాయూహ. 'మిఱు' 'అఱు' పదములు 'మిఱ్ఱు', 'అఱ్ఱు'[1] పదములకు రూపాంతరములు. శాసనభాషలో 'మిఱు' పదమును చాలచోట్ల చూడనగును. 'మిఱు' పదము మనభాషలో లేనిచో దానిని 'విలఙ్గమిడు'గ చదువదగునా లేక 'విలఙ్గమిఱు'గ చదువవలెనాయని సంశయింపదగునేమో కాని అదియున్నపుడు దానిని 'మిడు'గ గాక 'మిఱు'గ చదువుటయే యుక్తము అని నాతలంపు. అందువలన ఈ సంకేతమును బండి 'ఱ'గ చదువవలెననియే నానమ్మకము.

౫. బండి 'ఱ' లేక 'శకటరేఫము' అనుపేరే ఈ యక్షరస్వరూపమును దెలుపుటలో కొంత తోడ్పడగలదు. ఈలిపి సంకేతమునకు బండికివలె చక్రములవంటి రెండు సున్నలును, ఇరుసువలె మధ్య అడ్డముగ నొకయడ్డుగీటును ఉండి, రేఫోచ్చారణ ముండుటవలననే దీనికి బండి 'ఱ' యనియు, శకటరేఫమనియు పేర్లుగలిగెనని నాయభిప్రాయము. ఈ నామమున కాలిపిస్వరూపము లక్షణము: ఆలక్షణమున కీపేరు లక్ష్యము. ఈవిధమైన రూపముతో అతిప్రాచీనశాసనములలో గానవచ్చు నీ లిపిసంకేతము కొంతకాలమునకుపరికి శ్రీశాస్త్రిగారు సత్యాదిత్యచోళమహారాజు శాసనములో కలదను స్పష్టమైన బండి 'ఱ' రూపముగా మాఱి పరిణామమున ఇప్పటి బండి 'ఱ' రూపముగ పరిణమించెను. బండియిరుసువలె మధ్య అడ్డముగ నుండు అడ్డుగీటే ఈయక్షరమునకు ప్రాణము. ముత్తమమీద ఈలిపిసంకేత మెట్టిమార్పులను బొందినను అన్నిమార్పులలోను ఈయడ్డుగీటును గాంచుచునే యుండగలము. ఈయొక్క యక్షరమేకాక

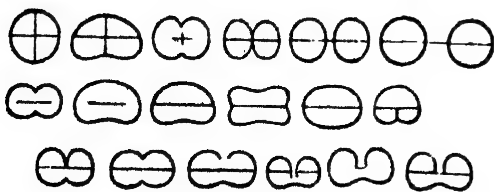
1. అఱ్ఱు, మిఱ్ఱుల వలెనే ప్రాచీనశాసనములలో 'కఱ్ఱు' అను పదమును గలదు. 'కఱ్ఱు' అనగా గట్టు అని యర్థము: ఏటికఱ్ఱు, కోటికఱ్ఱు ఇత్యాదులు. 'కఱుత' అనునది ఈ పదముయొక్క సప్తమ్యేకవచనరూపము. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచికలో పొరపాటున 'కఱుత' అనుదానినినే ప్రథమావిభక్తిరూపముగ గ్రహించి దానికి 'గట్టు' అని యర్థము చెప్పియున్నాను. ఇది తప్పు. 'కఱ్ఱు' ప్రథమావిభక్తిరూపము: 'కఱుత' సప్తమీవిభక్తిరూపము.

కాలక్రమమున తెలుగు-కన్నడ అక్షరములన్నియు ఇట్లు మార్పులుచెంది పరిణామమును బొందినవే. ఇతర లిపుల మాట యెటులున్నను తెలుగు-కన్నడ అక్షరములలో కాలక్రమమున కొద్దిగనో గొప్పగనో ఇట్లు పరిణామము ను బొందని యక్షరము ఒక్కటియైనలేదు. నర్గులోని యాలిపిసంకేత మే యిట్లు ఇప్పటి బండి'అ'గ మార లేదన్న సత్యాదిత్యచోళమహారాజు శాసనములో కలదను స్పష్ట త్రమై విష్ణుకుండి, చాళుక్య, గాంగ, కదంబ, రాష్ట్ర కూట, శాలంకాయన, ఆనందవంశజుల శాసనములు పరిశీలింపదగును. అడ్డగీటుతోనున్న ౧౭-వ రూపమును మంగియువరాజు నూతులపట్టు శాసనమునను గలదు. చూడుడు: రెండవరేకు, రెండవప్రక్క: ౨, ౪, ౬ పంక్తులు.

మైన బండి'అ' రూపము అంతకుపూర్వపు ప్రాచీనశాసన ములలో గనబడవలసియుండును. కాని నేను చూచినంత వర కది అయినవి, ఆఅవశతాబ్దులలోని శాసనములలో గానరాలేదు. అక్షరములు అన్నియు కాలక్రమ మున మార్పులుచెంది పరిణామమును బొందినయపుడు ఈ బండి'అ' యొక్కటియు నేమార్పునులేక మొదటి నుండియు నిట్లే యుండెననుట సంగతము కాదు.

ఈ బండి'అ' యక్షరము పరిణామము నొందు టలో గాంచిన మార్పులను ఇట చూపుచున్నాను:

ఇన్నివిధములైన రూపాంతరములను మనము ప్రాచీన శాసనములలో గాంచగలుగుదుము. ఇందునిమి

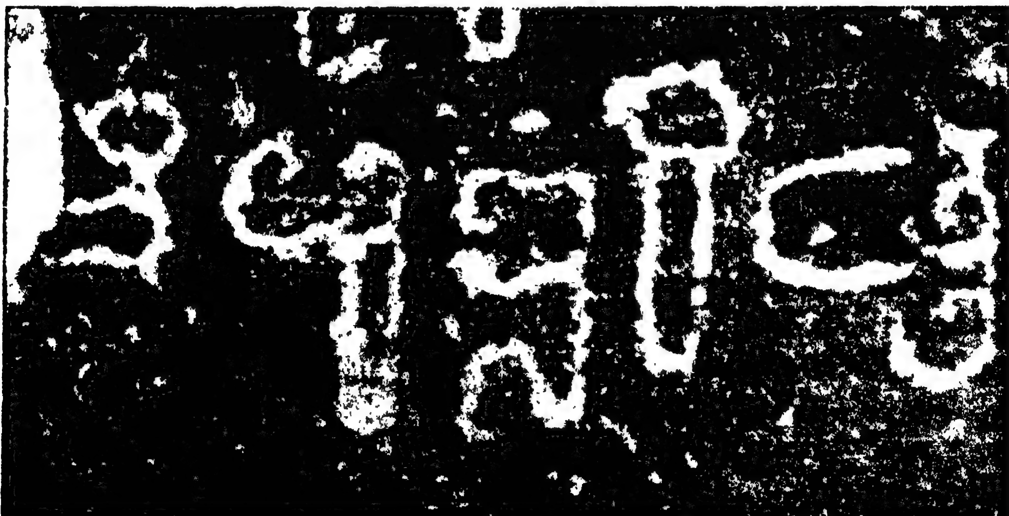
"(౧)*...దోణశర్మణ (౨)ణపుత్రాయ కుణ్డి దోణశర్మణే కమరాష్ట్రే నుతుల పఱునామగ్రామే దొ[ష్టి](3) ణదిశాయం పద స్తక్షేత్రదత్తమ్ రేవదిస్తనే బ్రహ్మణక్షేత్ర దక్షిణత తటా(౪) క పశ్చిమత వెఱుకపఱుంబు బ్రహ్మణక్షేత్ర ఉత్తరత నిడుంబఱుప (౫) స్త పువ్వత దోణవాది పస్త బ్రహ్మణక్షేత్ర దక్షి ణత ఏతకణ్ణనామ బ్రహ్మ (౬) ణక్షేత్ర పశ్చి మత వెఱుకణ్డి నామ బ్రహ్మణక్షేత్ర......"

ఈ పైపాఠమున ఎత్తుగీత లిచ్చి బండి 'అ' గ వ్రాయబడిన వన్నియు, ఇట్టిసంకేతము కలవే. 'నుతుల పఱు'లోని చివరియక్షరమునకు ద్విత్వములేనందున దానిని నూతులపాడుగా చదువవలెను కాని 'నుతులపఱు'గా చ దువరాదని యొకవేళ ఆక్షేపము వచ్చిన రావచ్చును. కాని ప్రాచీనశాసనములలో ఇప్పుడు ద్విత్వముతో నున్నది

* ఈ ( ) కుండలీకరణమున నున్న సంఖ్యలు శాసనపు రేకుమీది పంక్తులను దెలుపును.

పూర్వము ద్విత్వము లేకుండ గనబడుటయు కలదు: కొంబఱు (ద్విత్వము లేదు); నిడుంబఱు (నిడుమఱ్ఱు; దానికి పూర్వము ద్విత్వము లేదు). ఇట్లే, కొఱ్ఱిపఱు (నరేంద్రమృగరాజ విజయాదిత్యుని శాసనము), ట్రంటిపఱు (మూడవ విజయాదిత్యుని శాసనము), పంగిపఱు (రెండవ విజయాదిత్యుని శాసనము), మిఱు (మంగియువరాజు శాసనము) మొదలైన ద్విత్వము లేని పదములను జూపవచ్చును. అందువలన దానికి ద్విత్వము లేకపోయినను అది 'నుతులపఱు' కాకపోదు. ఇప్పుడు 'నూతులపాడను గ్రామము కలదని ఒకవేళ 'నుతులపఱు' అని యున్న దానిని సంపూర్తిగా సంస్కరించి 'నూతులపాడు'గ చదివిన 'నిడుంబఱు'ను 'నిడుంబవు'గను, 'కొంబఱు'ను, 'కొంబవు'గను, 'మిఱు'ను 'మిడు'గను చదువవలసివచ్చును. ఈ పేర్లుగల గ్రామము లున్నట్లు వినము. తెగువాతి చాళుక్యశాసనములలో 'కఱ్ఱేఱు'గ వ్రాయబడినపదము మొదటి జయసింహవల్లభుని శాసనమున చర్చలోనున్న లిపిసంకేతముతో 'కఱ్ఱెఱు' అని కలదు. రెండవ యక్షరములోని 'ఱ' బండి 'ఱ' కాదు 'డ' అనుకొన్నను చివరియక్షరము పరిణామమున సూచించిన ౧౮-వ రూపమును బోలియున్నది.

౭. శ్రీశాస్త్రిగారు క్రింపటి భాగవతిసంచిక ౧౧౩-వ పుటలో "సత్యాదిత్యచోళమహారాజు తెలుగు శాసనము ను ప్రకటించిన హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు దానిలోని 'చిటుంబూరు' అను దానిని 'చిఱుంబూరు' అని చదివిరి. అది 'చిటుంబూరు' అని చదువుటే సరియని నా నమ్మకము" అనియు, ౧౧౯-వ పుటలో 'చిఱుంబూరు' అని యితరులు చదివినతీరుతో పనముకలదు. అందలి 'ఱు' లిపి + చిహ్నము చుట్టును సున్నచుట్టి కొమ్మిచ్చిన ట్లున్నది. ఇది హెచ్ 'డు'గా చదివిననే 'చిలుముహూరు' అను శబ్దనిష్పత్తికి సరిపడును. కాని యీపదమే కృష్ణశాస్త్రిగారు ఎపిగ్రాఫియా ఇండికాలో ప్రకటించినశాసనమున 'చిఱు(ష్ణు)ంబూరి' అని యుండెను. దీనినిబట్టి 'ఱ' కును దీనికిని గూడ సంబంధ ముండినట్టు తోచెను." అనియు వ్రాసియున్నారు: అనగా చిటుంబూరు అను పేరులోని రెండవయక్షరము సత్యాదిత్యచోళశాసనమున 'ఱు'గ నుండెనుకాని అది కృష్ణశాస్త్రిగారు చదివినట్లు 'ఱు' కాదనియు, ఆయక్షరమే ఆ పేరులోనే వేరొకశాసనమున + గుర్తువేసి దానిచుట్టు సున్నచుట్టినట్లుండెననియు, 'ఱ', 'డ'లకు ఎక్కువ సంబంధ మున్నదిగనుక ఈ + గుర్తుచుట్టు సున్నగల యక్షరమునకును 'డ'కును గూడ సంబంధముండవలెననియు, దానిని 'డ'గ చదివిననే 'చిలుముహూ'రను శబ్దనిష్పత్తికి సరిపోవుననియు వారియభిప్రాయము. నేనిపుడు

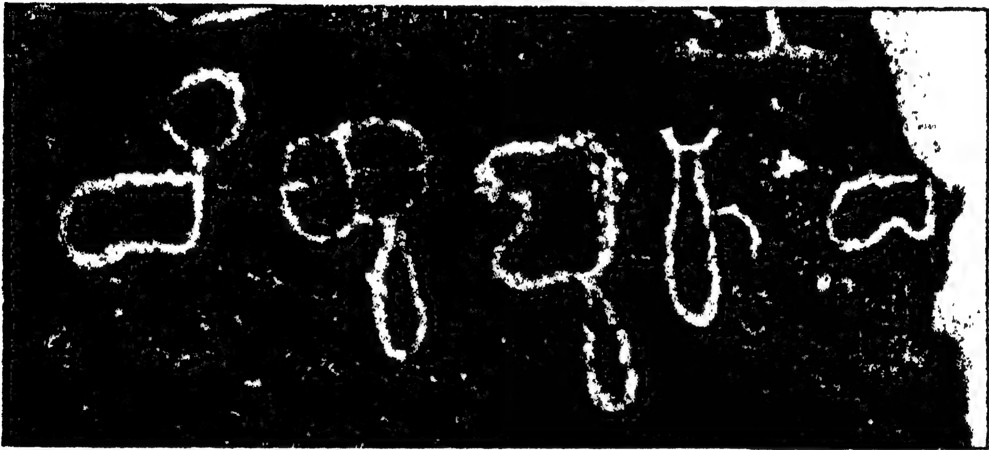

చిఱుంబూరి (సత్యాదిత్యచోళమహారాజు శాసనము)

చి ఱుం బూ రి ఉ త్త

ఆపేర్ల ప్రతిబింబములను శాసనములనుండి విడిగా దీసి యిచ్చుచున్నాను. వాటిని చూచినచో సత్యాదిత్య చోళరాజు శాసనమునందలి ‘చిఱుంబూరి’ అనుదానిలో బండి‘ఱ’యే కలదనియు, కృష్ణశాస్త్రిగారి పాఠము సరియైనదే యనియు తేటపడును.

అదియునుంగాక ‘చిఱుంబూరు’లో బండి‘ఱ’గాక శాస్త్రిగారు చెప్పినట్లు ‘డ’కారమే యుండవలసియున్నను శబ్దనివృత్తి శాస్త్రముననుసరించి యది ‘చిలుంబూరు’, ‘చిలుమూరు’గా మారునుగాని ‘చిలుమకూరు’గా మారదు. అదియటుండ విక్రమాదిత్యచోళమహారాజు శాసనమునగూడ అది బండి ‘ఱ’ తో ‘చిఱుంబూ’రనియే రెండవయక్షరము ఈ + గుర్తుమట్టు ఇంచుమించు సున్న చుట్టిన సంకేతమున గలదు ఈయక్షరము రెండు వేరువేరు శాసనములలో ఒకే పేరులో రెండురీతులగనబడునప్పుడును, అందొకరీతి యక్షరము మనకు బండి‘ఱ’యని స్పష్టముగ దెలియుచున్నప్పుడును రెండవరీతి నున్న యక్షరముకూడ నేరొకటే కనుక అదేవిధమైన యుచ్చారణముగల యక్షరమే యని నిశ్చయించుట యుక్తము. అందువలన ఈ + గుర్తుమట్టు సున్నచుట్టగా నేర్పడు సంకేతముకూడ బండి ‘ఱ’ అనియే నేను నమ్ముచున్నాను. ఈసంకేతముతో నున్న ‘చిఱుంబూరు’ పేరుగలశాసనము సత్యాదిత్యచోళ శాసనముకంటె ప్రాచీనముకాదగునని నాతలంపు.

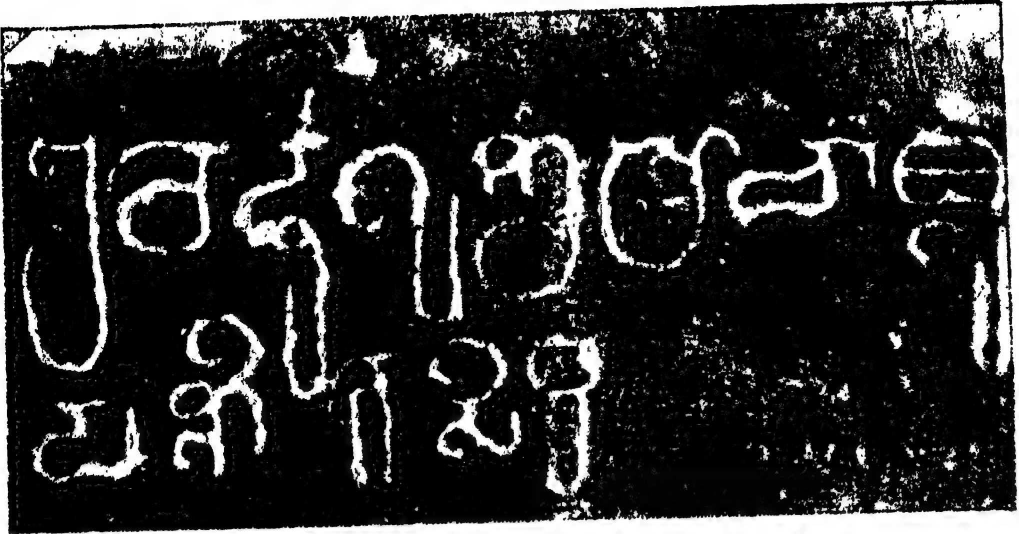

చి ఱు బు రు

కలదు. దీనిలోని బండి‘ఱ’ క్రీ. శ. పదవ శతాబ్దివరకే కాక విజయనగరాధీశుడైన బుక్కరాయల కుమారుడగు హరిహరరాయలకాలమున క్రీ. శ. ౧౩౭౨ నాటివఱకు గూడ కలదు. క్రీ.శ. ౧౩౭౨ నాటి యాతని చిలుమకూరి శాసనమున ఆపేరు బండి‘ఱ’తో ‘చిఱుమకూరు’గ నున్నది. అందువలననే అది ఇటీవల ‘చిలుమకూరు’గ మారుట సంభవించినది. శబ్దనివృత్తిశాస్త్రమునుబట్టి ‘చిఱుమకూరు’ ‘చిలుమకూ’రగుట సంగతమే.

మరియొక శాసనమున వచ్చిన ఈ పేరులోనే

౩. ఈవిధమైన యక్షరము నెల్లూరుమండలము నుండి ఇటీవల నేను తెచ్చిన ప్రాచీనాంధ్రభాషాశాసనములలో చాలచోట్ల కనబడుచున్నది. ఈశాసనములు కొన్నిటిలో వచ్చు ‘ఆచాఱ్లు’, ‘ఈఱ్లు’ అను పదములలో కడపటి సంయుక్తాక్షరములలోని ఎగువయక్షరము ఈసంకేతముననే కలదు. ఒకటి రెండు ప్రతిబింబముల నిచట నిచ్చుచున్నాను. అందు దీనిని చూడదగును.

శ్రీవర్ఘాగుణ్డ ఆచాఌ్లు
పణికేసిరి.

శ్రీకఌవాది ఆచఌ్లుకే
సినపణియు

కేసిరి, కేసిన అను పదములు మనయిప్పటి చేసిరి, చేసిన పదములే. కన్నడమున 'క' కారముతో నున్నవి తెలుగున చకారముగ మారిన యుదాహరణములనేకము లీయవచ్చును (కెయ్యి-చెయ్యి; కిఱు-చిఱు; కిలుమ్ము-చిలుము-ఇత్యాదులు).

మఱియొక శాసనమున 'ఈఌ' అను పదము ఈ సందర్భమున వచ్చును:

...శ్రీవ్వరాజు ల్వాలజేగారికి పన్నాస ఈచ్చినవారు దానికి సక్కి కొణ్డకావ్వాల్ల కొణ్డ

యరు నడ్పుబోళ నడపయ గోరణ్డాళ పేరయ దేనమ్బఱితి ము(?)దఁట్ల కొణ్డాయరు పట్ర్టి (?) ముదుఁౙదు ఈళ్ళునలువురాయుతోఁట ఏవుదు ఊరెల్ల నక్కి వ్రసినవాన్రు...

ఎత్తుగీటు లిచ్చినచోట నేను బండి'ఱ'గ చదివిన అక్షరసంకేతము చర్చలోనున్న దానిని బోలియున్నది. (ఒక సున్న, దానికిమధ్య అడ్డుగీటు).

ఈపై పదములలో ఆసంకేతమును 'ఢ' గ చదివిన 'ఆచాఱ్లు'[1] అను దానిని 'ఆచార్లు' గ చదువవలసి వచ్చును. అట్టి రూప మున్నట్లు నే నెరుగను. అదియును గాక 'ఈఱ్లు నలువురాయు' అన్నచోట 'ఈఱ్లు'[2] అను దానిని 'మీరలు'గా అర్థముచేసుకోవలెనేమో. మీరు, నేను, నీవు మొదలగుపదములకు ఈరు, ఏను, ఈవు మొదలగునవి ప్రాచీనరూపములు. అందువలన 'ఈఱ్లు నలువురాయు' అనుదానిని 'మీరలు నలువురయు' అని గ్రహింపవలసియుండు ననుకొందును. ఇట్టి సందర్భమున ఆపదమును 'ఈడ్లు'గ గాక 'ఈఱ్లు' గనే చదువవలసియుండు నని నాయభిప్రాయము. 'ఈరు' 'మడి' పదములకువలె బహువచనమున, 'ఈడ్లు' రూపముమాత్రమే యేలయుండరాదను ప్రశ్నకలిగిన కలుగవచ్చును. కాని, ఏవియోకొన్ని పదముల బహువచనరూపము 'డ్లు'గ కనబడుచున్నది గనుక అన్నిటికి బహువచనమున నట్లే 'డ్లు' రూప ముండునని భావించుట సమంజసముకాదు. పురి, పేరు, మేడ, పాడు, అరి, గోడ, ఈమొదలైన పదములకు బహువచనమున 'ఢ్లు' రూపమురా నవకాశము లేదనుకొందును. ఈకారణముల ననుసరించి ఆపదములను 'ఆచాఱ్లు', 'ఈఱ్లు' గనే చదువవలసి యుండుననియు, ఆయక్షరమును బండి'ఱ'గనే చదువవలెననియు నానమ్మకము.

౯. 'ఆదిత్యున్ఱు', 'ఉన్ఱి', 'పొన్ఱు', 'వాన్ఱు' అను రూపములు కర్ణాటభాషలోగాని, ద్రవిడభాషలో గాని లేవనియు, అందువలన ఆలిపిసంకేతమును 'డ' గనే చదువవలెననియు శ్రీ శాస్త్రిగా రనుచున్నారు; కాని ఒన్ఱు, మూన్ఱు ఇత్యాది రేఫోచ్చారణము కలిగిన పదములు అరవమున కొన్ని యిప్పటికినికలవు; కన్నడమునను గలవని విందును. ఇప్పటివఱకు నిట్టి యుచ్చారణముగల పదములు కర్ణాట, ద్రవిడ భాషలలో నుండినచో ప్రాచీన కాలమున నిట్టి వనేకము లుండియుండు నని విశ్వసింపదగును. అది యటుండ 'మూన్ఱు' 'ఒన్ఱు' మొదలైన పదములనుండియే 'మూణ్ణు'; మూఱు; ఒణ్ణు: ఒరు మొదలగు రూపములు కలిగినవని నాయభిప్రాయము. అట్లే కానిచో మూఱు, ఒరు మొదలగుపదముల కారూపము లెట్లు సిద్ధించినవో అరయవలసి యుండును. ఈకారణము ననుసరించి కూడ ఆసంకేతమును బండి 'ఱ' గనే చదువవలసియుండునని నాతలంపు.

౧౦. ముఖ్యమైనయొక విషయము: కడు ప్రాచీనకాలము నుండియు తెలుగు రచనమున సంస్కృతమునందు క్రమమే యనుసరింపబడుచుండెనను విషయము ప్రాచీనశాసనములను దిలకించిన బోధపడగలదు. అందువలన కడు ప్రాచీనకాలపు తెలుగు రచనలో అనునాసికములనే కాని పూర్ణానుస్వారములను గాని, అర్ధానుస్వారములను వింతగ నున్నది. ఇది ఆర్యభాషావనమే యైనచో ఈ

1. ఈ లిపిసంకేతము ఈ పదమున గనబడుట సంకేత మిచట ప్రామాదికమయి యుండవలెను.

2. ఇప్పటి సందర్భము ననుసరించి దీనిని 'వీరలు' గ అర్థముచేసుకొనుట యుచితమగునేమో కాని 'మీరు' అను దానికేకాని 'వీరు' అనుదానికికూడ 'ఈరు' అను ప్రాచీనరూపము వ్యాకరణముల గానరాదు. ఒకవేళ 'ఈరు'అను రూపము ప్రాచీనకాలమున 'మీరు', 'వీరు' పదములు రెంటికికూడ నుండెనేమో. అయినను దీని విషయమై ఇంకను యోజింపవలసి యున్నది. ఈపదమే మొదటి జయసింహవల్లభుని విప్పఱ్ల శాసనమున హ్రస్వ 'ఇ' కారముతో 'ఇఱ్లు' అని యున్నది. ఒకచోట 'ఇ' కారమును, వేరొకచోట 'ఈ' కారము నుండుటకు గతమేమో. ఇం దేది ప్రామాదికమో ఏది సరియైనరూపమో. దీనియర్థమును గురించియు, పదస్వరూపమును గురించియు ఇంకను ఆలోచింపవలసి యున్నది.

గాని గాంచము. కాలక్రమమున పదవర్ణక్రమముకూడ మార్పునంది యాయానునాసికములే పూర్ణానుస్వారములుగను, అర్థానుస్వారములుగను మారెనని యెల్లరంగీకరింతురు. మన 'అహదనకర' శాసనము తెలుగుభాగమున పదవర్ణక్రమమునగూడ పూర్ణానుస్వారము లున్నను చాలచోట్ల అనునాసికములు లేకపోలేదు. చర్చలోనున్న లిపిసంకేతముగల పదములలోగూడ అనునాసికము కలదు. శ్రీ శాస్త్రిగారు చెప్పినట్లు ఆసంకేతమును 'డ'గ నగునదవలసియున్నచో పూర్వము పాటింపబడుచుండిన సంస్కృత వర్ణక్రమపద్ధతి ననుసరించి తదక్షరమునకు పూర్వము తద్వర్గానునాసికమైన 'ణ' యుండవలెను గాని 'న' యుండరాదు. ఒకవేళ అట్లుండుట లేఖకప్రమాద మనుకొందమన్న శాసనమున నీలిపిసంకేత మెన్నిచోట్లవచ్చినదో అన్నిచోట్లనుగూడ తత్సంయుక్తాక్షరమున 'న' వర్ణమేకాని 'ణ' వర్ణము వ్రాయబడక పోవుటవలన దానిని లేఖకప్రమాదముగ బరిగణింప వీలు లేదు. చూడుడు :

౧౭-వ పంక్తి—రెణ్ణు		౨౭-వ	,,	—పసిణ్డి
౧౯-వ	,, —దణ్డు	౨౭-వ	,,	—నేటన్డ
౨౧-వ	,, —రెణ్ణు	౨౯-వ	,,	—నేటన్డ
౨౫-వ	,, —పణ్చిన	౩౧-వ	,,	—కణ్చి

౩౨-వ పంక్తి—నన్డు

ఈ పదములన్నిటిలో వచ్చిన సంయుక్తాక్షరములలో రెండవయక్షరము ఏవర్గమునకు చెందినదో అవర్గముయొక్క అనునాసికమే మొదటి యక్షరముగ నున్నది. ౩౧-వ పంక్తిలోని 'కొణ్డుక' పదముతక్క నేను బండి 'ఱ'తో చదువవలెననుచున్న 'కొన్ఱుక', 'కన్ఱుఅము' 'గన్ఱాన్ఱు' పదములే పైవర్ణక్రమమునకు విరుద్ధముగ నున్నవి. ఈలిపిసంకేతము వచ్చినచోటనెల్ల 'న' కారమే వచ్చుటచేత 'కొణ్డుక' అనునది లేఖక ప్రమాదమైన గానలసి యుండును లేదా అది 'కొన్ఱుక' వంటి 'ఱ' కారయుతములైన పదములు 'కొణ్డుక' వలె 'డ'కార యుతములుగ మారుచుండిన మార్పుకాలమైన నైయుండవలెనని నా యభిప్రాయము. అదియునుగాక ఈలిపిసంకేతముగల సంయుక్తాక్షరమున అనునాసికమే వచ్చినచో అది 'న' వర్ణముగనే యున్నది కాని ఏశాసనమునను 'ణ' వర్ణముగ లేదు. కొన్ని శాసనములలో ఈసంకేతముతోను, 'న' అనునాసికముతోను వచ్చిన పదములను కొన్నిటి నిచ్చుచున్నాను చూడుడు :

శత్యదికున్ఱు ఏఱుచున్ఱి వేవాన్ఱు వచ్చువాన్ఱు	} — సత్యాదిత్య చోళ మహారాజు శాసనము.
కన్ఱుఅవాటివిషయ —	మొదటి జయసింహవల్లభుని శాసనము.
ఇచ్చినవాన్ఱు—	వైదుంబ శాసనము.
కొరుమున్ఱి—	పృథివీ వల్లభచోళుని శాసనము.
ఇచ్చువాన్ఱు—	విక్రమాదిత్య శాసనము.
మగన్ఱు—	ముడివేము శాసనము.
ఏఱువాన్ఱు విన్ఱి నాయకున్ఱు	} — వైదుంబ శాసనము.
చేయి ? న్చినవాన్ఱు ఇచ్చిన వాన్ఱు	} — బుధమనరాయలపాటి శాసనము.
మగన్ఱు మున్ఱు	} — పెట్లూరి శాసనము.
ముదిగొన్ఱ—	విష్ణువర్ధనుని శాసనము.

ఈవిధమున ఈసంకేతము ఎచ్చటవచ్చినను ఎగువయక్షరము 'న' వర్ణమేకాని 'ణ'వర్ణముకాదు. పైనిచ్చిన యీపదముల పట్టికలో అన్నిశాసనములలోను ఈసంకేతము వచ్చినచోట ఒకేరీతిని 'న'వర్ణమే కనబడుచున్నపుడు ఈవ్రాతను ప్రామాదికముగ నేను గ్రహింపజాలను. నిశ్చయమైన యేదో యొకపద్ధతికి కట్టుబడియే నాటిశాసన లేఖకులు అట్లు వ్రాయుచువచ్చిరి కాని ప్రమాదవశమున నట్లు వ్రాసియుండలేదనియే నానమ్మకము. ఈకారణమువలనగూడ ఆలిపిసంకేతము 'డ' కాదనియు బండి 'ఱ'యే అనియు నానమ్మకము.

౧౦. శ్రీశాస్త్రిగారు వారివ్యాసమున నొకచోట 'డ'కు రెండురూపములు ఉండెడివని తలంపవలె

నని వ్రాసియున్నారు. ఒకే యక్షరమునకు రెండురూపము లుండెడివనియే అంగీకరించుచో శకటరేఫమునకే రెండురూపము లుండెడివనియు, ఈలిపిసంకేతము ఈవిడిగవచ్చిన బండి'ఱ'యొక్క రూపాంతరమనియు నేల తలంపరాదు?

ఈ పైకారణము లన్నిటివలన నే నింతవఱకు ఆలిపి సంకేతమును బండి'ఱ' అనియే నమ్ముచున్నాను. నాయభిప్రాయము ప్రకారము బండి'ఱ' వర్ణము పరిణామమున పెక్కురూపములను బొందినది. కాని యీవర్ణము పరిణామమున ఏదశలో ఏరూపమును బొందినదని యితరవర్ణములవిషయమునవలె దశలు నిర్ణయించి మార్పులను నిశ్చయింపలేము కాని యది పొందిన రూపాంతరములను మాత్రము జూపవచ్చును. ఒకేశాసనమున ఆయక్షరము పొందుచుండిన మార్పురూపములనే అంతకుపూర్వపు రూపములను గూడ జూడగల్గుట యు తటస్థించును: అనగా పరిణతిపొందుచుండిన రూపములు క్రమముగా వాడుకలోనికి వచ్చుచుండినను, ప్రాచీనరూపములపైగూడ లేఖకుల కభిమానము పోలేదనియే దానినిబట్టి మనము గ్రహింపవలసి యుండును. అందువలననే 'అహదనకర'శాసనమున కొంచెము బాగుగ పరిణతిపొందుచుండిన 'ఱ' వర్ణముతోపాటు, తత్ప్రాచీనరూపముకూడ అందు కుదురుకొనియుండుట తటస్థించెనని నాతలంపు.

నే నాలిపిసంకేతమును బండి'ఱ'గ చదువుటకు నాకు ఇంతవఱకుగల కారణముల నెఱింగించితిని. ఈ పైకారణములను కాదనుటకు దగుహేతువులుండి ఆలిపి సంకేతమును 'డ'గనే చదివితీరవలెననుటకు ప్రబలాధారము లున్నచో ఇంతవరకు చాలమంది శాసన పరిశోధకులు ఆలోచితముగనో, అనాలోచితముగనో చేయుచున్న తప్పు సవరణకాగలదు.

నాయభిప్రాయప్రకారము ఈశాసనము మూడవ విష్ణువర్ధనుని (క్రీ. శ. ౭౧౮-౭౫౧) నాటిది; శ్రీశాస్త్రి గారి యభిప్రాయము ప్రకారము ఇది అయిదవవిష్ణువర్ధనుని (క్రీ.శ. ౮౪౭) నాటిది. ఇందు ఎవ్వరిదయినను_మూడవ విష్ణువర్ధనునికిగూడ పూర్వమున్న ఆంధ్రభాషాశాసనములు కొన్నికలవు. వాటిలో ఎక్కడనో కొన్నికొన్ని పదములుతక్క దీనివలె ఇంతబొత్తుగా అర్థముకాకుండనున్న శాసనమేదియు లేదు. ఆశాసనములలోని భాష యింతకంటె కొంచెము బాగుగ అర్థమగుచుండినపుడు ఈశాసన భాష ఇంత దురవబోధముగ నుండుటకుగూడ కారణ మరయవలసియున్నది. ఏమాత్రము నీభాష యర్థముకాని కారణముననో యేమో_బాగుగ జ్ఞాపకములేదు_ ఫ్లీటు దొరగారు ఈశాసనమును నమ్మరానిదానిగ దలంచియున్నారు. సంస్కృతమునకే యఖండగౌరవముండినట్టియు, దానలేఖ్యములను వ్రాయింపవలసి వచ్చిన సందర్భమున స్మృతిప్రమాణములను బట్టి రాజులు సీమానిర్ధులతోగూడ తామ్రశాసనముల నెల్ల సంస్కృతముననే వ్రాయించుచుండినట్టియు నాకాలమున నీశాసనమున మూడు పెడల తెలుగు రచన ముండుట విడ్డూరమే. పదునొకండవ శతాబ్దినుండియే సీమానిర్ధులను వ్రాయుసందర్భమున తెలుగు విపులముగ నాడబడుచు వచ్చెను. ఇంతవరకు దొరకిన తామ్రశాసనములను బరిశీలించినచో క్రీస్తుశకము పదవశతాబ్దికి పూర్వము అసలు శాసనభాగముననే తెలుగున్న శాసన మిది యొక్కటే. ఈకారణములవలననో యేమో ఫ్లీటుదొరగారు దీనిని నమ్మరానిదానిగా దలచుట. ఒకవేళ చరిత్రవిషయకముగ నిది సరియైనశాసనము కాదని త్రోసివేసినను ఇందలి పదజాలమునకు సరియైన స్వరూపమేర్పడి అర్థవివరణమే కుదిరినచో నిది యాంధ్రభాష కమూల్యాలంకారమనుటకు సందియములేదు.

విభవ సంవత్సరము శ్రావణమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము.

పునర్విమర్శనము

అహదనకర శాసనము

నేను శ్రావణమాససంచికలో అహదనకరశాసనమును గురించి వ్రాసినవిషయము మన్మిత్రులును, నాకు పూజ్యులు నైన బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి మనస్సునకు కష్టము కలిగించె నన్నవిషయము వారు 'పునర్విమర్శనము' అను శీర్షిక క్రింద ఈశాసనమును గురించి భాద్రపదమాస సంచికలో వ్రాసిన వ్యాసమును బట్టి—ఇతరులకు అగునో కాదో కాని, నాకుమాత్రము—స్పష్టమగుచున్నది. నావ్యాసమున వాడిన 'కదిపి' రన్నమాట వారిమనస్సు చాల నొవ్వజేసిన దనికూడ వా రుపయోగించిన 'మంచియోగ్యత గలమాట' వలన నేను గ్రహింపగలిగితిని. మావైపుల 'కదుపుట' విపరీతార్థద్యోతకము కాని, అపార్థస్ఫురణముకాని కాదు. ఇంతవరకు నాకు దానిలోనుండు విపరీతార్థముకాని, విశేషార్థముకాని తోపలేదు. దీనిమాట యటుండనిండు.

నావ్యాసమున నే నెరిగినంతవరకు కేవలము విషయమునే ప్రధానము చేసికొని వ్రాసితినికాని శ్రీశాస్త్రిగారిపై ఎట్టి ఆరోపణలను, నిందలను, అవహేళనములను జేసియుండలేదని నానమ్మకము. నా కట్టిఅవసరము కూడ లేదు. ఇంతవరకు మేము మిత్రులమే కాని విరోధులము కాము. అభిప్రాయభేదము కలిగినంత మాత్రమున అసలు విషయములను వదలి వ్యక్తులనుగురించి వ్రాయుట చాల తప్పని నే నెరుగుదును. దీని కింతివినగా మేల? పాఠకులే ప్రమాణము.

శ్రీశాస్త్రిగారి వ్యాసధోరణి మాత్రము ధ్వనిప్రధానమై నాస్వభావమును గురించి పాఠకులకు దురభిప్రాయము కలుగజేయునదిగ నున్నది. శ్రీశాస్త్రిగారి చర్చ 'సరసముగానే సాగునని నే విశ్వసించితి' నని వ్రాసియున్నారు. నేను నట్లే తలచితిని కాని యది యిట్లు పెడత్రోవ త్రొక్కునని నే ననుకోలేదు. అట్లు వ్రాయుట వారికి 'మంచియోగ్యత' అని తోచినది.

వారివ్యాసమున ముఖ్యముగ నిట్టిదురభిప్రాయము నాకలుగజేయునవి రెండుపట్టులు కలవు: (౧) ప్రతింబబి ప్రకరణము; (౨) చర్చాప్రకరణము. మూడవపట్టు ఇంకొకటి కలదు: అది నేను చెప్పినసంగతిని సరియైనరీతిని అన్వయింపక పోవుటనుగూర్చి. వారి కడచిన వ్యాసము కేవలము పాఠభేదములను గురించియే కాని అసలువాదమునుగురించి కాదు గనుక, నే నీపై మూడుపట్టులను గురించియే—అవి నామీద పాఠకులకు దురభిప్రాయము కలిగించునవిగ నుండుటచేత—యిట కొంచెము వ్రాయుచున్నాను.

నేను చెప్పవలసిన నాలుగుమాటలు తేటమాటలతో చెప్పెదను. ప్రతిబింబ ప్రకరణమును గురించి: 'నేను ప్రకటించిన పాఠములను స్పష్టముగా పరిశీలించుట కీవిషయమెల్లను బేరొక్కనవలసెను' వ్యాజమున శ్రీశాస్త్రిగారు ఒకటిరెండు పుటలు వ్రాయుటలోని పరమార్థము ఆశాసన ప్రతిబింబములు వారికిచ్చుట నాకిష్టము లేదని పాఠకులకు బోధచేయుటయే యని నాకు తోచుచున్నది. లండను బ్రిటిషు మ్యూజియమునుంచి శ్రీలక్ష్మణరావుగారు తెప్పించిన అహదనకర శాసనపు ఫోటోలును, ప్రతిబింబములును అసలు నాయొద్దనే యుండినవి. కాని ఒకటిరెండు సంవత్సరములకు పూర్వము నేను జ్వరములో నుండగా శ్రీనాగేశ్వరరావు పంతులుగారు వాటి నెందుకోఅకో ఒకమాఱు తెమ్మనిరని శ్రీగన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారు మాయింటికి వచ్చి వాటిని భారతీకార్యస్థానమునకు తీసికొనిపోయిరి. అటుతరువాత వాటిసంగతియే మరచితిని. వాటిని శ్రీగన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారు తీసికొనివెళ్లి రన్న విషయమును మరచితిని. అటుపిమ్మట నెన్నిమారులో వాటినిగురించి మాయింట వెదకికొన్నాను కాని కానరాలేదు: ఎక్కడ పోయినవో అని చింతించి చింతించి చేయునది లేక యూరకొంటిని. శ్రీశాస్త్రిగారి అహదనకరశాసన వ్యాసము ముద్రణదశలో నుండగా, ఒకమారు సాయంకాలము భారతీకార్యస్థానమునకు వెళ్లినప్పుడు శ్రీసుబ్బరామయ్యగారు ఈప్రతిబింబములను అంతకుపూర్వమే అక్కడికి వచ్చియుండిన శ్రీశాస్త్రిగారికి చూపించుచుండగా వాటిని జూచి అపరిమితానందమును పొంది, 'ఇవి ఎక్కడ నున్నవి? మాయిల్లంతయు వీటికొఱకు కెన్నిసారులో వెదకితి' నని అంటిని. 'ఇక్కడ డ్రాయరులో నున్నవి. వెనుక మీరు జ్వరపీడితులై యున్నప్పుడు మీయింటికి వచ్చి శ్రీనాగేశ్వరరావుపంతులుగారికొఱకై తెచ్చితిని. ఈవిషయము మీరును మఱచితిరి, నేనును మఱచితి'నని శ్రీసుబ్బరామయ్యగారు బదులు చెప్పిరి. ప్రతిబింబోదంత మిది. శ్రీశాస్త్రిగారి 'అహదనకరవ్యాసము' ముద్రణ మగునవరకు నాయిరువురికి కించిత్తయిన పొరపులుకాని, వైషమ్యములుకాని లేవన్నవిషయముకూడ పాఠకు లెఱుంగదగును. శ్రీశాస్త్రిగారికి ప్రతిబింబములనుగూర్చిన ఈవిషయముల నన్నిటిని ప్రతిబింబములు బయల్పడ్డపిదప శ్రీసుబ్బరామయ్యగారు తెలిపిరి. శ్రీశాస్త్రిగారు 'నిజముగా నే నీప్రతిబింబములు బయ

ల్పడ్డపిదప వానిగూర్చి మరల శర్మగారితో నేమియు ముచ్చటింపను లేదు, వారు వానిని నా కొసగను లేదు.' అని వ్రాసినారు. మే ముభయులము అక్కడ నుండగా బ్లాకులు చేయుటకై యుపయోగింపబడనున్న ప్రతిబింబములను నేను మరల వారికి ప్రత్యేకముగనియ్యకపోవుట పొరపాటే కావచ్చును. ఇట్టిస్థితిలో శ్రీశాస్త్రిగారు ప్రతిబింబములవిషయమునుగురించి లేశమును విడువకుండ ఒకటినతప్పులు వ్రాయుటలోగల పరమార్థము ఏదో సహృదయులైన పాఠకుల నిర్వికారాంతఃకరణమునకే గోచరింపవలెను. మఱపునకుగూడ దురుద్దేశము లారోపితములైనచో నది విధివిలసితమే.

ఇక రెండవది చర్చావిషయము. శ్రీశాస్త్రిగారి వ్యాసమునందలి వాక్యము లివి 'ఈయక్షరమునుగూర్చి చర్చ పత్రికలలో బడకపూర్వము నేను శ్రీశర్మగారితో నీవాదపు సాధకబాధకముల జర్చింపగోరితిని. నాయుద్దేశములనెల్ల జెప్పికొంటిని. నాశాసనవిమర్శము ముద్రితము గాకపూర్వమును, ముద్రితమగుచున్నప్పుడును దానిని జూచి మంచిచెడ్డల జెప్పగోరితిని. నాకోరిక నెఱవేఱలేదు.' నేను నా నెల్లూరుమండలయాత్ర ముగించి వచ్చిన పిదప శ్రీశాస్త్రిగారు, తాము అహదనకర శాసనమునకు పద పదార్థ వివరణములను కొంతవరకు కావింపగలిగితి నని మ్యూజియము కాఫీహోటలులో కలిసికొని చెప్పి నప్పుడు నేను అపరిమితానందమును పొందితిని. ఈవిషయము వారికిని దెలియు ననుకొందును. తరువాత నేను 'కొన్నిమరా' లైబ్రరీకి వెళ్లినప్పుడు వారిని తరుచు కలిసికొనుచు వచ్చినపుడెల్ల ఈయక్షరప్రశంస వచ్చుచునే యుండెడిది. వారు నన్ను రెండుమారు లడిగిరి—అప్పటి కింకను వారి వ్యాసము ప్రకటితము కాలేదు—"మీ రీ యక్షరమును బండి 'ఱ' యందురా? 'డ' యందురా?" అని. "మీరు ఇప్పుడు తలపెట్టుచున్నమీదట కాని నే నీవిషయమునుగురించి యోజించియుండలే దింతవరకు. అయినను అది 'డ' కాకూడదా అన్నదృష్టితో పరిశోధన చేసిన మీదట కాని నే నేమియు చెప్పలేను. ఆవిషయమై ఇక పరిశోధింతును." అని శ్రీ శాస్త్రిగారికి విన్నవించుకొంటిని. ఇంకను వారి వ్యాసము ముద్రణదశలో నున్నప్పుడే మరియొకమారు వారిని మ్యూజియములో కలిసికొనుట సంభవించినప్పుడు వారు నాతో 'మీరు నెల్లూరు మండలమునకు వెళ్లి ప్రాత తెలుగుశాసనములకు ప్రతిబింబములను దీసికొనివచ్చితిరి కదా, వాటినిబట్టి ఈ యక్షర మిదియని నిర్ధారణచేయుట కవకాశ ముండునా?' అనిరి. "భైరవునికోన శాసనములలో 'ఆచాఱ్లు' అనుపదములో కడపటి సంయుక్తాక్షరములోని ఎగువవర్ణము మీ సందేహమున కెడమిచ్చు నక్షరసంకేతముననే యున్నది. ఇంకొకశాసనమున 'ఈఱ్లు' అనుపదము వచ్చును. ఇందు కూడ కడపటి సంయుక్తాక్షరములోని ఎగువ వర్ణము ఈ సంకేతముననే కలదు. ఆపదములను 'ఆచాఱ్లు', 'ఈఱ్లు' గనే చదువవలసియుండు ననుకొందును. అట్లే యైనచో ఇవి ఆ యక్షరసంకేతమును 'డ'గ చదువుటకు ప్రతిబంధకములే యగునేమో. అందువలన ఆసంకేతము బండి 'ఱ' కాదగు"నని నేను జవాబిచ్చితిని. ప్రాచీనశాసనములలో 'ఊడ్లు', 'ఆడ్లు' మొదలైనపదము లున్నవుడు ఆ పదమును 'ఆచాడ్లు' ఎందుకు కాకూడదని శ్రీశాస్త్రిగా రనిరి. "నిజమే; 'ఊడ్లు', 'ఆడ్లు' మొదలైన వున్నవి: కాని 'ఆచాఱ్లు' అన్నది 'ఆచాడ్లు'గ చదువుట అంత సమంజసము కాదేమో. అయినను దీనినిగురించి నా కంత తెలియదు. ఇంకను పరిశోధింపవలసియున్న"దని జవాబిచ్చితిని. ఈవిధమున నీయక్షరమునుగూర్చి మ్యూజియము ఆవరణమున కలిసికొన్నపుడు కొంత కొంత చర్చ జరుగుచునే యుండెను. ఇదియంతయు వారివ్యాసము ప్రకటింపబడక పూర్వమే: ముద్రణదశయం దున్నప్పుడే. అంతవరకు శ్రీశాస్త్రిగా రాసంకేతము 'డ' యనియే వాదించుచుండిరి. "మీరంత గట్టిపట్టుదలతో ఆయక్షరము 'డ' అని వాదించుటకు గల కారణము లేవో తెలిపినచో, అవి నాకు నచ్చినయెడల నేను అది 'ఱ' అనుటను మానుదు"నని కూడ రెండుమూడు పర్యాయములు అడిగితిని; కాని వారు 'పఱిహారి' పదములోని ద్వితీయాక్షర మిట్లే యున్న దది యేమి కావలెనని నన్నడిగిరి. అట్టియుదాహరణ లెక్కడనున్నవో కొంచెము చూపినచో ఆ సంకేతమునుగూర్చిన నా యభిప్రాయము తప్పైన మార్చుకొందు నంటిని కాని మరల వారు నా కాయుదాహరణములను జూపను లేదు; తమ కారణములను తెలుపను లేదు. అటుతరువాత ఇంకను వారి వ్యాసము ముద్రణదశయం దున్నప్పుడే మరియొకమారు మ్యూజియమునుండి ఇండ్లకు వెళ్లిపోవుచున్నప్పుడు మేము మ్యూజియములో శాసనశిలలు భద్రపరిచియుంచిన 'షెడ్డు' ముందర కలిసికొంటిమి. శ్రీ హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు 'ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా'లో ప్రకటించిరని శ్రీ శాస్త్రిగారు నుడివిన 'సత్యాదిత్య చోళమహారాజు శాసన' మున్నశిల ఆషెడ్డులో గలదు. అందు 'గుఱ్లు' అనుపదము వచ్చును. ఈ పదమునందలి సంయుక్తాక్షరములోని ఎగువ యక్షరము ఈవింత సంకేతముననే కలదు. శ్రీ శాస్త్రిగారు

అప్పు డాపదమును నాకు జూపి దీనిని మీ రెట్లు చదివెద రని నన్నడిగిరి. ఇక్కడ మరల మా కుభయులకు గొంత చర్చ జరిగినది. మీరు దానిని 'డ' గనే చదివితీరవలె ననుటకు దగిన కారణములను జూపుమంటిని, ఆపద మిప్పు డెట్లుచ్చరింపబడుచున్నను, ఆ యక్షరసంకేతమును 'ళ' గనే భావించి, దానిని 'గుళ్ళు' గనే చదువుదునని జవా బిచ్చితిని. అందుమీదట వారు కొంచె మనహేళనము చేసిరేమో కూడను. చర్చ తీవ్రరూపముగూడ దాల్చుతిరి ఇరువురమును దానికి స్వస్తిచెప్పితిమి. వారివ్యాసము ముద్రణము కాకపూర్వమును, ముద్రణావళిలో నున్నప్పు డునుకూడ మాకుభయులకు నింతటి గ్రంథము జరిగినప్పుడు శ్రీశాస్త్రిగారు కడచిన తమవ్యాసమున నట్లు వ్రాసి నందుకు "నే నేమి యనగలను? ప్రాజ్ఞు లున్నారని యూరకుందును."

శ్రీశాస్త్రిగారు తాము ఉదాహరించిన శాసనా ములకు స్పష్టముగా ఆకరముల దెలుపుకొంటినని వ్రాసి నారు. నావ్యాసమున నేను ఆకరములను దెలుపనిమాట వాస్తవమే; కాని శ్రీశాస్త్రిగారు తమవ్యాసమున 'శర్మ గారు తమ ప్రతివిమర్శనమున దాముదాహరించిన శాసన ములలో దేనికిగాని ఆకరము దెలుపరైరి' అని వారు నాపై నొకనింద మోపిరి. "ప్రాచీనకర్ణాటక శాసనములం దుగూడ నీవింతలిపి గలదు. అవి 6, 7 శతాబ్దముల నాటి శాసనములు. వానిలో ఫ్లీటుదొరగా రాలిపులను బండి ఱ గనే పఠించిరి. అట్లు పఠించుటలో ననేకా సందర్భము లుత్పత్తిల్లెను. వాని నెల్ల వారు సంస్కారము సూచించియు, నర్థము వివరింపకయు, అర్థమే వ్రాయ కయు బహువిధముల దాటిరి. అట్టివానిలో నేను బరి శోధించినవి గొన్ని 'ఱ' గ జదువుటచే సమన్వితములయి నవి" అని వ్రాసి, వాటికి ఆకరములను దెలుపక వదలివే సినారు. ఇవి ఆకరములను దెలుపవలసిన సందర్భములు కావా? శ్రీ శాస్త్రిగా రుదాహరించిన పైశాసనములను నేను చూడగలిగియే యుండినయెడల ఇంతచర్చకు అవ కాశ ముండెడిది కాదేమో!

ఇక మూడవ విషయము: 'శర్మగారు తమవిమర్శ నమున లిపిరీతియే తమకు ప్రధానము కాని యర్థసమన్వ యముతో దమకు పనిలేదని వ్రాసిరి. నేను జిలుగువ్రాత గల కాగితములను జదువుటలో గూడ లిపి సంకేతము లతోపాటు పద పదార్థసంగతి, కూడ భాషాపరిజ్ఞానమున ముఖ్యమగుట సర్వవిదితము. ఇంచుమించుగా శాసనలి పియు నిట్టిదే. అర్థసంగతియు నారయకున్నచో సర్వ త్ర స్పష్టముగా భాషానిర్ణయము లిపిమాత్ర జ్ఞానముచే సాధ్యముకాదు' అని శ్రీశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. ఇదివరకు నేను ప్రకటించిన తెలుగుశాసనములలో శాస నమున దప్పులు గనబడినప్పుడెల్ల వాటిని 'ఫుట్టునోట్ల'లో సంస్కరించుచునే వచ్చినాను. ఈవిషయమును శ్రీశా స్త్రిగారును ఎఱుగుదు రనుకొందును. అయితే మనకు సుబోధములైనట్టియు, వాడుకలో నింకను ఉన్నట్టియు, వాడుకలో గాకపోయినను గ్రంథములనుబట్టి మనకు దెలియవచ్చునట్టియు పదములు ప్రాచీన శాసనములలో తప్పులుగా వ్రాయబడినయెడల అట్టివాటినే సంస్కరించితిని. అట్టివే సంస్కరణార్హము లని నాయభిప్రాయము. అంతియకాని అసలుపద మేదో, పదస్వరూప మెట్టిదో, అర్థ మేదో తెలియరానిపదములు ప్రాచీన శాసనములలో నున్నచో, వానిస్వరూపమును నిర్ణయించుపట్టున లిపియే పరమాధారమని ఇప్పటికి నా నమ్మకము. ఇటువంటివాటి సందర్భముననే లిపిరీతి నాకు ప్ర ధానమంటిని కాని తదితరముల విషయమున గాదు. పాం డురంగని అద్దంకి, ధర్మవరము శాసనములను, తదితరశాసన ములను ప్రకటించినపుడు శాసనమూలపాఠమునందు ప్రా మాదికములుగను, తప్పులుగను తోచిన పదములను సంస్క రించుచువచ్చిన నేను అట్లెట్లు చెప్పగలను? నే ని తరప్రాచీన శాసనములను ప్రచురించుటలో చేసిన పద సంస్కరణముల నెఱింగియు శ్రీప్రభాకర శాస్త్రిగారు కడు దురవబోధముగ నున్న అహదనకరశాసనము (తెలు గుభాగము) విషయమున మాత్రమే వ్రాసిన 'లిపిరీతియే ప్రధాన' మన్న సంగతిని ఇతరశాసనములకుగూడ నను వర్తింప జేసినారు.

శ్రీశాస్త్రిగారీప్రకరణమున ప్రాచీన శాసనము లను ప్రకటించుటలో నేను చేసిన తప్పులను గొన్నిటిని బేర్కొని సవరించిరి. సాతలూరి తామ్రశాసనమును మరల కొంతకాలముక్రిందట చూచుట తటస్థించినపుడు దానిలో తప్పు లున్నవని తెలిసికొంటిని; కాని వాటిని

సవరించి ప్రకటించుటకు నా కవకాశము కలుగలేదు. ఈ విధముననైనను శ్రీశాస్త్రిగారు తప్పులు సవరించిపెట్టినందుకు వారి కెంతయు కృతజ్ఞుడను. కాని యంతకుపూర్వము నా కెంతో 'ఆప్తమిత్రులు' అయిన శ్రీశాస్త్రిగారు ఒక్కపరియైన వాటిని తాముకూడ గుర్తించినట్లు నాకు తెలిపి యుండకపోవుటకే చింతించెదను. ఇక చాళుక్యభీమరాజు సీసపద్య శిలాశాసనమున 'వెన్నాజిలో జూపె' అన్నది 'వెన్నాజిలో జూచె' అని యుండవలెననియు, శాసన శిలను పరీక్షింపగా ఆకడపటి యక్షరము 'పె' గాక 'చె' యని స్పష్టముగా గనబడుచున్నదనియు వ్రాసియున్నారు. శాసనశిలను, ప్రతిబింబములను నేనును పరిశీలించితి కాని నా కాయక్షరము వారు చెప్పునంతటి స్పష్టముగా లేదని తోచినది. ఎట్లయినను వారు చేసిన సంస్కరణమును, దిద్దుబాటును నాకు సమ్మతమే. నా తప్పు ఒప్పుకొందును. కాని శ్రీశాస్త్రిగారు ఈ 'అహదనకర శాసనవిమర్శన' సందర్భమున నా వెనుకటి వ్యాసములలోని పొరపాటుల నుద్ఘాటించుటలోని సారస్యమును పాఠకులు గ్రహింపకపోరనుకొందును. ఇక మరికొన్ని విషయములు: 'శర్మగారు వాక్యార్థ వివరణాదులు కొన్ని యక్షరముల మార్చి, చేర్చి, తీసివేసి చేసిన వగుటచే జాలసందేహింపవలసి యున్నవనిరి. అయినను కొన్నిపట్టుల భాషావేత్తలు ఆదరముతో ఆలోచించుట కర్హమైన శబ్దనిష్పత్తులు గల వన్నారు గాన యిక ధన్యుడ' నని వ్రాసిరి. దీనిని బట్టి ఆ నా వ్రాతను శ్రీశాస్త్రిగారు అవహేళనముగ తలచినట్లు నాకు స్ఫురించుచున్నది; కాని అహదనకరశాసనమునుగూర్చిన వారి ప్రథమవ్యాసమును తిలకించినచో నేను వ్రాసినది అవహేళనమో, సత్యమో పాఠకులే గుర్తింపగలరు.

శ్రీశాస్త్రిగారు వారివ్యాసమున వేరొకచో నేను "ప్రభాకరశాస్త్రిగారికి ప్రాచీనచాళుక్యలిపి చదువుటే చేత కాదన్న సిద్ధాంతము పుట్టదగినన్ని యాక్షేపములను ప్రోదిచేసితి"నని వ్రాసియున్నారు. శ్రీ శాస్త్రిగారిని గూర్చి నా కట్టి దురభిప్రాయమే యుండినచో వారి శాసనవ్యాసమును విమర్శించియే యుండను. వారి విమర్శనము అమూల్యమైనదని తలచియే దానివిషయమున నాకు గల యభిప్రాయభేదములను దెలుపుకొంటిని. నా వ్యాసమున కట్లు శ్రీ శాస్త్రిగారు విపరీతార్థము చేసికొనుట నాకు చాల వింతగ నున్నది.

ఇంక అహదనకర శాసనమునందలి పాఠభేదములను గురించి: ఇంకను వాదము - శ్రీ శాస్త్రిగారి వ్యాసము ప్రకారము చూచిన - ముగియలేదు గనుక, అది ముగిసిన పిదప పాఠభేదములకు అవసరమైనచో బదులు చెప్పుకొందును: ఒప్పులని ఇంకను నాకు నమ్మకమే యున్నచో అవి యొప్పులే యని వాదింతును. తప్పులని నమ్మకము కుదిరినచో అవి తప్పులని ఒప్పుకొని వాటిని సవరించుకొందును.

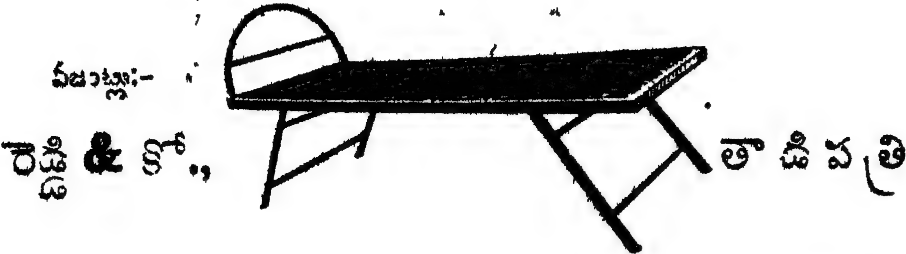
వ్యక్తివిషయకముగ నింత వ్రాసికొనవలసి వచ్చినందుకు సిగ్గుపడుచున్నాను; శ్రీ శాస్త్రిగారి వ్రాతలో ప్రత్యేక విశేషవిషయములకు జవాబీయకపోయినచో పాఠకలోకమునకు నన్నుగురించిన దురభిప్రాయము పోదని యింతగ వ్రాసికొనవలసివచ్చినది. కావున అనవసరచర్చతో ఇంత వ్రాసినందుకు పాఠకులు మన్నింతురు గాక! ఇంక ఈవిషయమున వ్యక్తిగతముగ నెంత చర్చ వచ్చినను అది మరియు మితిమీరిననే తప్ప — నే నేమియు వ్రాయదలపెట్టువాడను కానని విన్నవించుకొనుచున్నాడను.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ.

(విభవ సంవత్సర ఆశ్వయుజమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము)

కిర్లోస్కర్ ఇనుప స్ప్రింగు మంచములు

Kirloskar Iron Spring Cots.

ఏజంట్లు:-

రెడ్డి & కో., తాడిపత్రి

ఇవి మడచవచ్చును, ఇవి చౌకగను, సౌకర్యముగను, ఒకచోటనుంచి ఇంకొకచోటికి తీసుకొని వెళ్ళుటకు అనుకూలముగనున్నవి. వీటిలోనుండు స్ప్రింగులు శ్రేష్ఠమైన ఉక్కుతో తయారుచేయబడినవి. ఇవి మధ్య భారముచేత క్రుంగకుండ ఒక ఉంగరమును బెట్టి ఎనిమిదిమూలలనుండి స్ప్రింగులచేత బిగింపబడి యుండుటచే చాలకాలము బాళికకు వచ్చును. ఈగొంతెలు కిలాయి చేయబడి చూచుట కందముగనుండును. వీటిమీదపరుండిన, ఎక్కువవెలగల స్ప్రింగుమంచములమీద పండుకొన్నంత సుఖము కలుగును. సామాన్యజనులు కొనుటకై వీటివెల చాలతక్కువగ పెట్టబడినది. ఫాంద్రి అమర్చుటకు తగినయేర్పాటు చేయబడినది. వీటిని ఉపయోగించుటచే నల్లులబాధగాని ఈగలబాధగాని లేక హాయిగ నిద్రించవచ్చును. ఇవి ఎండకాలములో బైటపరుండుటకు మిక్కిలి ఉపయోగము. యెండలో వేసినను వానలో నానినను చెడుపదార్థముగాదు. ఇంతచౌకలో యింతసౌఖ్యము కుదురుట దుర్లభము. మీరిచ్చుద్రవ్యమునకు 10 రెట్లు ఎక్కువ ఉపయోగించును.

తరుణ్కు ఇవన్నియు కంపెనీవెలలకే అమ్మబడును. ప్యాకింగు రైలుఛార్జీలుమాత్రం ప్రత్యేకం.

—• వీటిలో రెండురకములు. •—

నెం. 1.	వెడల్పు 3 అ. 2 అం. పొడవు 6 అ. 9 అం.	తూకం 67 రతులు	వెల	13-8-0
	ఫాంద్రితో సహా	,, 70	వెల	17-8-0
నెం. 2.	వెడల్పు 2 అ. 6 అం. పొడవు 6 అ. 9 అం.	తూకం 53	వెల	10-0-0
	ఫాంద్రితో సహా	,, 63	వెల	13-0-0

పై మంచములకు తగిన దోమతెరలుకూడ అమ్మబడును నెం 1 మంచమునకు రు 4-8-0.
నెం. 2 మంచమునకు రు 5-0-0 ఛార్జి చేయబడును.

[illegible] ఎనామెల్ కుర్చీలు, టీపాయిలును మీయింటికి అందము నిచ్చు నవిన్ని, [illegible] మాకు [illegible]. వివరములకు వ్రాయుడు.

కిర్లోస్కర్ పంపులు

కిర్లోస్కర్ "రావి" నీళ్ళపంపు

తక్కువలోతు భావులకు మిక్కిలి ఉపయోగకరమైనది!

చాలఅందముగ నుండునది!! సులభమైనది!!!

గంటకు 300 గ్యాలనులు లేక 75 కెరసనాయిల్ డబ్బాలనీళ్ళను పంపుజేయును.

దీనిలో రెండురకములున్నవి. రావి నెం 1 పంపు 20 అడుగులలోతు భావులకు మాత్రమే ఉపయోగింపవచ్చును. దీనివెల రు 12-0-0. రావి నెం 2: 25 అడుగులలోతుగల భావులకు ఉపయోగింపవచ్చును. మరియును యేతికాలువలగుండ నుండు 1/4 యకరా విస్తీర్ణముగల భూములకు నీళ్లు పారుదలపెట్టుటకు బాగుగ ఉపయోగించును. 8 గంటలకాలము పంపుచేసిన 1/4 యకరాభూమి పారును. దీని వెల రు 23-8-0.

దీనిని భావులకు అమర్చుట బహుసులభము. వెనుకటి అనుభవముతో పనిలేదు. భావికిమీదుగ రెండుదంతెలువేసి, వాటికి ఈ పంపును బిగించవలెను. పంపు చేయుటకుమునుపు పంపులో నీళ్లు పోయవలెను. తరువాత పంపుచేయుటకు ప్రారంభించినచో ఎక్కువ శ్రమలేకనే నీళ్ళు ధారాళముగా వచ్చును. బాలురు స్త్రీలు కూడ పంపుచేయవచ్చును. పంపుమీదిభాగము మూయబడినది. హేండలు ఏప్రక్కనైనను బిగించవచ్చును. ప్రతిభాగము సులభముగా తీయుటకు అమర్చుటకు అనుకూలము కలదు.

ఈ పంపును ఉపయోగించుటచే మీభావులు నిరంతరము ఆరోగ్యకరముగా నుంచుకొనవచ్చును. వెలసులభము చాలకాలము పనిచేయును.

లన్నియు జేయుటకు పంపబడిన పండితులు, మున్షీలు, గుమాస్తాలు తనను మోసముచేయకుండ వారు వారము వారము తనకు 'దినచర్య' పంపునట్లేర్పాటు చేసెను... ఈతడు పెక్కు భాషల కైఫీయతులను గ్రంధములను సంపాదించినను వానిలో తెనుగుభాషకు సంబంధించినవి మాత్రము ఇతరములకంటె పెక్కుడుగ నున్నవి. ఇట్లు సంపాదింపబడిన నూతనజ్ఞానము నాతడు వేలువేలు పత్రికలలో వ్యాసములువ్రాసి ప్రపంచమునకు దెలుపుచుండెను. ఈతడీ సంగ్రహమున కెంతధనము వెచ్చించెనో మనము నిశ్చయముగ జెప్పలేము కాని వేలకొలది వెచ్చించెనని యూహించుటకు మాత్ర మొకయాధారము కలదు. మెకంజి చనిపోయినతరువాత నాతని సంగ్రహముయొక్క యోగ్యతను తెలిసికొని "ఈస్టు యిండియా కంపెనీవారు" అతని భార్య కొకలక్షరూపాయ లిచ్చి, యాసంగ్రహమును కొనిరి. దొరతనమువారు లక్ష యిచ్చి కొన్నప్పుడు మెకంజీ తప్పక యిరువదివేలైనను వెచ్చించియుండునని మనమనుకొనవచ్చును. ఏమి యానిర్వ్యాజ జ్ఞానజిజ్ఞాస! పరదేశీయులు మనదేశపు తాటియాకులకును, కొండపల్లి ముతుక కాగితములకును ఇరువదియైదువేలు వెచ్చింపవలయును? జ్ఞానానంద మద్భుతముకదా!"

తాడిపత్రి కైఫీయతు,

'మెకంజి సంగ్రహములోని కైఫీయతులలో ఈ తాడిపత్రి కైఫీయతు ఒకటి మెకంజీచే సంపాదితములైన యీ కైఫీయతులు జీర్ణమగుచుండగా ఆంధ్రభాష కత్యంతోపకారము కావించిన సి. పి. బ్రౌను దొరగారు వాటిలో అనేకములకు నకళ్లు వ్రాయించియున్నారు. వీటినే నేను స్థానికచరిత్ర లందురు. ఇవియన్నియు గౌర్నమెంటువారి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండారమున చెన్నపురిలో నున్నవి మెకన్జిసంగ్రహములోని తాడిపత్రి కైఫీయతుకు సరియైన నకలుఅగు 'స్థానిక చరిత్ర'లలోని ప్రతిసిబట్టి దీనిని వ్రాసియున్నారు.

ఇట్టి కైఫీయతులను వ్రాయించుటకును, తాటాకు పుస్తకములను సేకరించుటకును మెకంజీదొరవలన రాయలసీమకు పంపబడిన యుద్యోగి ఆనందరావు. ఇతడు తాడిపత్రిలోని పెద్దలచేత ఈ కైఫీయతు వ్రాయించినాడు. కైఫీయతు వ్రాసిన పెద్దలు కైఫీయతు చివర ఇట్లు వ్రాసియున్నారు:

"యీప్రకారం కసుబా తాడిపత్రి కైఫీయతు సదరహెగ్రాము కర్ణాలు వద్దనుంచి ఆనందరావుయిలాకె హజరతు కర్ణాలు కాలిన్ మెకంజీసాహెబు సరవియార్ జనరలవారి తరఫునుంచి యీ తాడిపత్రి గ్రామాన్కు కైఫియ్యత్తులు, శిలాశాసనాలు వగైరా దరయాప్తునిమిత్యము వచ్చి కసుబా తాడిపత్రి కైఫియ్యతు వ్రాయించినారు."

ఆనందరావు ఇట్లు వ్రాసియున్నాడు:

"శాలివాహన శకవరుషంబులు 1734 అగునేటి అంగిరస నామసంవత్సర వైశాఖ శు॥౧లు ఆదివారం యీరోజున తాడిపత్రి మొకాములో (ఈ కైఫియ్యతు) వ్రాయించడమైనది."

దీనిననుసరించి యీ కైఫీయతు క్రీ.శ. 1812-13లో అనగా ఇప్పటికి నూటపదునెనిమిది సంవత్సరములకిత్రము వ్రాయబడినట్లు తెలియనగును. నేను 'రాయలసీమ' యను పేర బరగు మండలములన్నియు క్రీ. శ. 1800 లలో హైదరాబాదు నిజామువారిచే 'కుంపిణీ'

వారికి దత్తము చేయబడినవి. ఈ ప్రాంతమంతయు 'కంపిణీ' వారికి వశమైన పండ్రెండు సంవత్సరములకే యీ కైఫియతు పుట్టుట చేత ప్రాచీన చారిత్రమున కెట్టులున్నను విజయనగర సామ్రాజ్య పతనానంతర చరిత్రమున కిది మంచి ప్రమాణాధారమనుటకు సంశయము లేదు.

కైఫియతుల స్వభావము.

కాని అమూల్యమైన చారిత్రిక వృత్తాంతముగ దీనిని అంగీకరించినను నేను [illegible]డుకొనున్న దేశ చరిత్రలవంటి చరిత్రమును వ్రాయవలెనన్న ఇందుండి మనము సత్యములైన చారిత్రిక విషయములను ఏరుకొనవలసియే యుండును. ఏలయన ఇట్టి కైఫియతులు వ్రాసినవారి దృష్టికిని, ఇప్పటి చరిత్రకారుల దృష్టికిని చాల వ్యత్యాసము కలదు. కైఫియతులు, శాసనములు మొదలైన యాధారముల వలన గ్రామ చరిత్రము వ్రాయుటయే లేఖకుల యాశయమైనప్పటికి ఇప్పటి చరిత్రకారుని కనవసరముగ తోచు విషయములు కూడ ఇందు అనేకములుండును. కైఫియతులు వ్రాసిన లేఖకుల దృష్టి ప్రకారము చేయవలసిన, చేయుచువచ్చిన విషయము లివి: (౧) గ్రామసీమ యొక్క పవిత్రత, ఘనత (౨) గ్రామము ఏర్పాటైన విధము: గ్రామనామము (3) కృత, త్రేతా, ద్వాపర యుగముల నుండి కలియుగారంభము వఱకు తత్ క్షేత్రము యొక్క స్థితి ప్రపత్తులు [౪] ఉన్నయెడల క్షేత్రమహాత్మ్యము (౫) పరీక్షిత్తు జనమేజయుల వారి పరిపాలన (౬) క్షేత్రమునందు కలియుగమునకు పూర్వమెప్పుడో నివసించియుండిన మహర్షులు కాని, లేక పరీక్షిజ్జనమేజయాదులు కాని చేసిన దేవాలయాది ప్రతిష్ఠలు (౭) జనమేజయాదుల పరిపాలనము ముగిసినపిదప ఈ ప్రాంతమును పాలించిన రాజవంశములు, రాజులు: వారు కాని, వారి సామంతులు కాని, సేనాధిపతులు కాని చేసిన దేవాలయ ప్రతిష్ఠాది ధర్మకార్యములు, దానధర్మములు (౮) గ్రామసీమా వివరము [౯] ఆయకట్టు పరిమితి [౧౦] ఆయగాండ్ల వివరము (౧౧) భటవృత్తి మాన్యములు: జాతికట్టు మాన్యములు: రెడ్డి, కరణము మిరాశీలు, గాడికె, కులకర్ణీక స్వాస్థ్యములు వగైరాల వివరము - ఈ మొదలైనవి కడు సవిస్తరముగ వ్రాయబడును. కరిణీకము, రెడ్డి మిరాశీలు ఎప్పుడెప్పుడు ఎవరెవరు అనుభవించుచు వచ్చినదియు మాన్యములు ఎప్పుడెవరెవ రేయేరీతిని అనుభవించుచు పంచుకొనుచు వచ్చినదియు - ఇవి యన్నియు సూక్ష్మములైన విశేషాంశములతో ఇందు పొందుపఱుపబడి యుండును. విశేషముగ ఇందు ఏయే దేవాలయములు ఎవరెవరు కట్టించినది, వాటికి ఏయే ప్రభువులు దానధర్మములు జేసినది. [ఆ గ్రామమునకు సంబంధించినంతవఱకు) ఏయే ప్రభువులు అగ్రహార భూదానాదులు జేసినది తెలుపబడును.

మన పూర్వుల చారిత్రకదృష్టి.

వీటి నన్నిటిని పరిశీలించినచో మన కొక్క సత్యము తెలియవచ్చును: అది చరిత్రవిషయమున మనపూర్వుల దృష్టి యెట్టిది

అనువిషయము. ఆదృష్టి, ధర్మదృష్టి, రాజ్యములు లేవనిందు; రాజ్యములు కూలనిందు; రాజులు రానిందు; రాజులు పోనిందు; వారు గమనించుచువచ్చినది ధర్మము. ఒక రాజవంశము ఎప్పటినుండి ఎప్పటివఱకు పరిపాలనము వహించియుండెను? ఒక్కొక్క రాజు యొక్క పరిపాలనకాలపరిమితి యేమి? ఏరాజు తరువాత ఎవరు సింహాసనమునకు వచ్చిరి? ఒక్కొక్క రాజు చేసిన దండయాత్రలేవి? కావించిన యుద్ధము లేవి? వడసిన విజయములేవి? ఇవి యన్నియు నేటి చరిత్రకారునికి; కాని పూర్వుల కివి అనవసరముగాలినవి. ధర్మసంగ్రహణమున కివి అవసరము లేవు. నేటి చరిత్రకారునిది రాజకీయమైన జాతీయదృష్టి కాన నేడివి కావలిసివచ్చినవి. మన పూర్వులనాడు రాజకీయమైన జాతీయతయే లేదు. నాడె "నావిష్ణుః పృథ్వీపతిః" అన్న ఆర్యోక్తికే గణ్యత. రాజాభిమానమే కాని దేశాభిమానము [రాజకీయార్థమున] లేదు. రాజత్వమే కాని ప్రజాప్రభుత్వము లేదు. ప్రజలు ధర్మమున పుట్టి, ధర్మమున పెరిగి, ధర్మమున అంతరించిన యుగమది కావుననే ఒక రాజు పరిపాలనము బాగుగ నుండెనా లేదా యన్న ఆరాజు చేసిన దానధర్మములు (భూదాన అగ్రహారదానములు) దేవాలయాది ప్రతిష్ఠలు రైతుల యుపయోగార్థము త్రవ్వించిన కాలువలు, చెఱువులు - ఇవే నిర్ణయాధారములైన సాధనములు. రాజ్యాంగవిధాన మెంతబలసిపోయినను ప్రధానముగ దాని కర్తవ్యము వైదికధర్మ పరిరక్షణమే. కావుననే ఈ కైఫీయతు లను గ్రామచరిత్రలందుకూడ ధర్మకార్యవర్ణనమునకే ప్రాధాన్య మొసంగబడినది.

తాడిపత్రి చరిత్రము.

మన 'తాడిపత్రి' కైఫీయతుకూడ ఆ రీతిమునకు చేరినదే. విజయనగరసామ్రాజ్యము ఉదయించినప్పుడే వెలసినదగుటచే ఈ గ్రామము చాల 'ప్రాచీనమైనదే' అని చెప్పవచ్చును. కైఫీయతుప్రకారము గ్రామనామము 'తాడిపత్రి' కాని ప్రస్తుతము వాడుకలో నున్నట్లు 'తాడిపత్రి' కాదు. తాడిపత్రి చరిత్ర మనిన దక్షిణ హిందూదేశచరిత్ర. కాని దక్షిణహిందూదేశ చరిత్రక విషయములు తాడిపత్రికి సంబంధించినంతవఱకే యిందు పొందుపఱుపబడియుండుటను మనము గమనింపగలము. ఈ కైఫీయతువలన తెలియవచ్చు చారిత్రమును ఈదిగువ వివరించుచున్నాను.

విజయనగర పరిపాలనము.

విజయనగర సామ్రాజ్యము నిర్మింపబడిననాటినుండియే యేర్పడినదగుటచే తాడిపత్రిచరిత్ర విజయనగరభూపతుల కాలమునుండియే ఆరంభమగుచున్నది. బుక్కరాయల కాలములో ఈ 'సీమానూలను' వ్యవహారము చేయుటకు వచ్చినవారు జిల్లెళ్ల చలపతిరాజుగారు. వీరే గండికోట కోటకట్టించినట్లు కైఫీయతు తెలుపుచున్నది. విజయనగరాధిపతియైన హరిహరరాయలు [మొదటి బుక్కరాయల కొడుకు రెండవ హరిహరరాయలు కావచ్చు) జిల్లెళ్ళ చలపతిరాజును

పెనుగొండ రాజ్యమునకు మార్పుచేసి, గుత్తి, గండికోట రాజ్యములు వ్యవహారముచేయుటకు నందేల వీరరాఘవరాజును పంపించెను. అటుతరువాత విజయనగరమున ప్రౌఢదేవరాయలు రాజ్యము జేయుచున్న కాలమున తాడిపత్రిప్రాంతమునకు పెమ్మసాని తిమ్మానాయుడు అధిపతిగా వచ్చెను. గుత్తి గండికోట రాజ్యములు అతని యేలుబడిక్రిందనుండెను. యాడికిగ్రామము నతడు రాజధానిజేసుకొని పాలించెను. తిమ్మానాయుని యనంతరము అతనికొడుకు రామలింగానాయుడు ఈప్రాంతమంతయు వ్యవహారము జేయుచుండెను. ఈతని కాలముననే ఈగ్రామమునకు తాడిపత్రి అని పేరు కలిగినట్లు కైఫీయతులోని ఈక్రింది పంక్తులు తెలుపుచున్నవి.

“ రామలింగానాయుడు రాయలవారి శెలవు ప్రకారము వ్యవహారము చేస్తూ యీ తాళ్ళపల్లె అనే గ్రామము నందేల వీరరాఘవరాజు గారు కొంత బస్తీ చేసి రంగస్వామి దేవాలయము కట్టించివుండగా ఆదేవాలయము మొదలు చేసుకుని తూర్పు యింకా గ్రామము విస్తారంగా కట్టించి బస్తీ చేసి తాడిపత్రి అనే పేరు పెట్టి … …”

ఈ తాడిపత్రికి ఆగ్నేయభాగమున ఒకకోట కట్టించి ఆకోటలో ఆతడు నివసించుచుండెను. ఈరామలింగానాయుడే “లింగనాచారి మొదలయిన కాశీవాండ్లకు పనియిచ్చి యీపినాకినికి జగతికట్ట కట్టించి, యిందుకు (యీగ్రామమునకు) పశ్చిమము మూడుకోసులమీద వజ్రగిరి నరసింహస్వామికొండ రాళ్లు కొన్ని, యీశాన్యభాగమందు పదికోసుల మీద తలమంచిపట్నం రాళ్లు కొన్ని ...... మలిపించి తెప్పించి” రామేశ్వరస్వామి ఆలయము కట్టించెను. రామలింగానాయుడు కాలముచేసిన పిదప అతని కొమారుడు తిమ్మానాయుడు విద్యానగరమున కరిగి రాయలవారి నాశ్రయించి, తుదకు వారి యనుగ్రహము బడసి, ‘ఘండికోట సీమామూలము’నకు వ్యవహర్తయై, తాడిపత్రికోటలో తమబంధువు ఉప్పుండనాయుని నుంచి, తాను గండికోటకు పోయి, అదివఱకుగల కోటను మఱింత కట్టుదిట్టపఱచి. అచ్చటనే నివసించుచు, పరిపాలనము సాగించుచువచ్చెను. ఈతిమ్మానాయుడే ఇప్పుడు చింతలరాయస్వామి అనబడు చింతల తిరువెంగళనాథస్వామి దేవాలయము కట్టించెను. తిమ్మానాయుడు లోకాంతరగతుడైనపిదప అతని కొమారుడు యరతిమ్మానాయుడు ‘ఘండికోట రాజ్యాధిపత్యము వహించెను. విజయనగరాధీశుడయిన అచ్యుతదేవరాయల యనంతరము విజయనగర సింహాసనమునకై వచ్చిన పోరాటములు ఈతిమ్మానాయుని కాలముననే సంభవించెను.

ఈసందర్భమున మనకైఫీయతు కొన్ని క్రొత్తసంగతులను దెలుపుచున్నది. అవి యేవన;

కృష్ణదేవరాయల అల్లుడయిన అళియరామరాయలు ‘రాజ్యభారంచేస్తూ వుండెను.’ అంతట రామరాయల జ్ఞాతులు అతని

పై ద్వేష మూని తిరుగబాటుచేసిరి. రామరాయ లప్పుడు ప్రభుత్వము నిర్వహింప లేక గండికోట యరతిమ్మానాయనికడకు వచ్చి ఆతని సహాయ మపేక్షించెను. రాయలు గండికోటలో నుండినట్లు ఆతని జ్ఞాతులకు తెలిసిన పిమ్మట వారు సైన్యసమేతులై వచ్చి ఆతనిని పట్టి తమ కొప్పగింపవలసినదని కోరుచు యరతిమ్మానాయనికడకు రాయబారుల నంపిరి. నాయకు డందుల కంగీకరింపక సాళెగాంప్లు మొదలైనవారిని కూర్చుకొని రామరాయలతో వెళ్లి వచ్చినవిరోధిసైన్యమును నెదుర్కొని యుద్ధము చేసెను. కోమలియొద్ద జరిగిన యుద్ధమున శత్రుసైన్యము విరిగిపోయినందున రాయలును, యరతిమ్మానాయడును ఓడిపోయిన సైన్యమును వెంబడించుచు పోయి, తుదకు సామ్రాజ్యరాజధానియైన విజయనగరమున బ్రవేశించి అచ్చటనున్న సలకము తిమ్మన్న మొదలైనవారిని హతము చేసిరి. జ్ఞాతిశత్రుభయము నివారణ మైన దిమొదలు అళియ రామరాయలు "రాజ్యభారంచేస్తూ", ఈయరతిమ్మానాయనికి చాలద్రవ్యమును బహుమానములను ఇచ్చి పంపించెను. యరతిమ్మానాయుడు తాడిపర్తికి వచ్చి శ్రీ చింతలరాయస్వామి ఆలయమున చిత్తరువులు వ్రాయించి, ఆదేవుని అంగరంగవైభవములకు చాల ద్రవ్యము నొసంగెను.

ఈతిమ్మానాయకు చేసినసహాయము, సలకము తిమ్మన్న సైన్యముతో కోమలియొద్ద జరిగినయుద్ధము – ఈమొదలైనవి ఎంతవఱకు సత్యములో నిర్ణయింపవలసియున్నది. అనలు ఈయరతిమ్మానాయకు రామలింగానాయని కొమారు డగునా యని సందేహింపవలసివచ్చుచున్నది: ఏలయన,

రమణ మీ పెదతండ్రి ♦ రామలింగవిభుండు
    ముసురు వజీర్లను ♦ మొక్కపడిచె
మీతండ్రి పెదతిమ్మ ♦ ఘాతలాఢ్యత్వుండు
    దస్తూరిఖానుని ♦ మస్తరించె
మీయన్న బలి చిన్న ♦ నాయకేంద్రుడు మస్త
    ఖానుని బలము ౧ ♦ కొనుపడిచె
ఇది విచారించి నీ ♦ వశ్వరాయనిబల
    మడచవే జమ్ముల ♦ మడుగుబయల
అహహా! నీసుబ్బ వెన్నెంగ ♦ నవనిలోన
దరమె శేషునికైన ము ♦ ప్పూటతురుష్క
మస్తకి న్యస్త చరణ స ♦ మస్త శస్త్ర
సవిధుదసింహ! పెమసాని ♦ నారసింహ!!

(చాటుపద్య మణిమంజరి)

అను చాటువునుబట్టి రామలింగనాయకుని, పెదతిమ్మనాయడును సోదరులనియు, పెదతిమ్మనాయనికి చిన్ననాయకుడు, నారసింహనాయడు అనువారు కొమారు లనియు తెలియుచున్నది. అంతేకాని రామలింగనాయని కొడుకు (యర) తిమ్మానాయడైనట్లు కనబడదు. పైనుడివిన వారిలో నెవరికి యరతిమ్మానాయ డనుపేరే యున్నట్లు కానరాదు. పెదతిమ్మానాయడే యరతిమ్మానాయ డనుకొందమన్నను అతడు దస్తూరిఖానుని కొట్టినట్లు కలదుగాని సలకము తిమ్మని సంహరించినట్లు కానరాదు. ఒకవేళ వీరెవ్వరును సలకము తిమ్మని

యుద్ధకాలమునాటివారు గా రనుకొందము న్న అట్లు కనబడదు: ఏలయన రామలింగనాయడు 'ముగురు వజీర్లను మొక్కపడిచి' నట్లువర్ణింపబడియున్నాడు. హండే అనంతపురము చరిత్రము ననుసరించి సలకము తిమ్మనికి ఈయుద్ధమున బరీదుషా, నిజాముషా, అదిల్ షా, కుతుబుషాలు సహాయులుగ వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. ఎవరో ముఖ్యులు కి లోనివారే 'ముగురు వజీర్లు' అనబడినవారు కావగును. అంతియగాక సలకము తిమ్మని యీయుద్ధములలో అతనికి ప్రత్యర్థియై - రామరాయలకు సహాయుడుగ - యుద్ధముచేసి కీర్తిగన్న గండికోటదుర్గాధిపతి రామలింగనాయడేయని యీక్రిందిచాటువువలన తెలుచున్నది:

జూటూరి ముందర ♦ త్వమేర్పడ
గండభూమిలో ♦ పల్క ♦ రాజు గెల్చి
కోరి తముచెల్ల ♦ కోట ధూళిగ జేసి
చింతిగుం త్రిఘుపతి ♦ పంతమణచి
పెదకంటి కయ్యాన ♦ ఫీకరంబుగ నీవు
పెండియు పల్కని ♦ విరుగదోలి
సాహసుం డైనట్టి ♦ సహాబిఖ్యాఖానుని
నడలించి (?) యాదవ ♦ సంతతిలోన
తిరిమల్ల నైనట్టి పల్కయ ♦ తిమ్మవిభుని
దుర్గించి గాయల బట్టాన ♦ నుంచి తెర
పృథులగెల్పుల సురథాణి ♦ పెమ్మసాని
చన్నవిభు రామలింగ తే ♦ జఃపతంగ!

(చాటుపద్య మణిమంజరి)

ఈ చాటువుల ననుసరించి చూడగా నిజమునకు సలకము తిమ్మనికి ప్రత్యర్థిగ రామరాయలకు సాయముచేసిన గండికోట దుర్గాధిపతి రామలింగనాయుడే యని తెలుచున్నది. అంతియేకాక అత డీపోరాటము సందర్భమున గావించిన జూటూరు, బేతంచెర్ల, పెదకల్లు మొదలైన యుద్ధములను గురించియు తెలియవచ్చుచున్నది; కాని యీసందర్భమున మనకైఫీయతు పేర్కొను కోమలి యుద్ధప్రస్తావమైనను పైనుదహరింపబడిన చాటువులలో లేకపోవుట విచారణీయము. ప్రాయికముగ నీకాలముననే కావచ్చును రామలింగనాయడు "ముగురువజీర్లను మొక్కపడిచి" యుండెను. పూర్వోదాహృతమైన పెమ్మసాని రామలింగనాయని గురించిన చాటువున తెలుపబడిన విషయములు కూడ ఒకవేళ ఈసలకము తిమ్మని యుద్ధముల కాలమునాటివే యైయుండవచ్చును.

మనకైఫీయతు ప్రకారము యరతిమ్మానాయని యనంతరము గండికోటరాజ్యమునకు వచ్చినవాడు నారసింహానాయడు. నారసింహానాయనికిని, అతని పూర్వుడైన యరతిమ్మానాయనికిగలసంబంధమునుమనకైఫీయతు తెలుపుట లేదు. కాని పైచాటువులప్రకారము పెద్దతిమ్మానాయని కొడుకులలో నారసింహానాయ డొకడు. ఇందును బట్టి చూడగా పెద్దతిమ్మానాయనికే యరతిమ్మానాయ డను నామాంతరము కలదేమో యని సందియము కలుగుచున్నది. అట్లయినచో కైఫీయతులో తెలుపబడిన పరస్పరసంబంధము తప్పనియు, యరతిమ్మానాయ డనునామాంతరము గల పెద్దతిమ్మానాయడు

తన సోదరుడైన రామలింగనాయునితోపాటు ఈయుద్ధములలో పాల్గొనియుండు ననియు, ఆకారణముననే చాటుపద్యమున రామలింగ నాయుని కారోపింపబడిన విజయాదికములు మనకైఫీయతున మనము పెదతిమ్మానాయు డనుచున్న యరతిమ్మానాయునికి గూడ ఆరోపితము లయ్యెననియు సమన్వయింపవలసి యుండును. అయినను ఈచారిత్రిక విషయమునందలి సత్యాసత్యములను సరియైన యితరాధారముల ప్రమాణమున ఇంకను తరచి చర్చించి సమన్వయించి నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

గండికోటకు యరతిమ్మానాయుని యనంతరము పెమ్మసాని నారసింహనాయుడు అధిపతి యయ్యెనని యిదివరకే తెలుపబడినది. నారసింహనాయుని కొమారుడు చినతిమ్మానాయుడు, ఇతని కొమారుడు నారసింహనాయుడు.

కైఫియతువలన దెలియవచ్చు గండికోటదుర్గాధిపతులు వీరే. వీరు ఏయే విజయనగరాధిపతులకు సామంతులుగ నుండి పరిపాలనము నెఱపిరో, ఒక్కొక్కరు ఎంతెంత కాలము పాలించిరో ఈవిషయములు మనకు కైఫీయతువలన తెలియవచ్చుట లేదు.

గోలకొండ పరిపాలనము,

విజయనగర సామ్రాజ్యము క్రీ. శ. 1565లో రక్షసతంగిడి (తలికోట) యుద్ధమున భగ్నమైన పిదపకూడ తాడిపత్రి ప్రాంతము గండికోట దుర్గాధిపతులక్రిందనే యుండెను: కాని గండికోట పెమ్మసానివారు అనతికాలముననే గోలకొండ కుతుపుషావారి యధికారముక్రిందికి వచ్చి, వారికి కప్పము కట్టుచువచ్చిరి. అప్పుడు గోలకొండలో పరిపాలనము సలుపుచుండిన సుల్తాను అబ్దుల్లా కుతుబుషా [క్రీ. శ. 1626-1672] ఈతడు గండికోటదుర్గమును చాలకాలము పెమ్మసానివారిక్రింద నుండనీయలేదు. క్రీ. శ. 1650 ప్రాంతముల మహమ్మదీయసైన్యము లీప్రాంతముల కేతెంచి యీదేశమును స్వాధీనపఱచుకొనుటచేత మహమ్మదీయులే యీప్రాంతములకు ప్రభువులైరి. చాల కాలము పోరాడినపిదపను, తీవ్రమైన ముట్టడి సాగించిన పిదపను మీరు జుమలా (Mir Jumla) కు గండికోట తుదకు క్రీ. శ. 1652-వ ఆగష్టు 27వ తేదీని స్వాధీనమయ్యెను. అప్పటికిని మీరు జుమలా దీనిని తంత్రముచేతనే సాధించినట్లు 'టావర్నాక్' చెప్పుచున్నాడు. ఈ మీరు జుమలాయే తరతరములనుండి యీదుర్గము నేలుచుండిన పెమ్మసానివారిని కోట వెడలనడిచి దానిని స్వాధీనపఱచుకొని యేలెను. అబ్దుల్లా కుతుబుశాహా పిదప గోలకొండరాజ్యమున కధిపతియైనవాడు అబుల్ హాసన్ కుతుబుశాహా (క్రీ. శ. 1672-1687) ఈతనికే 'తానీషా' యనిపేరు కలదు. ఇతడే మన కైఫీయతులో పేర్కొనబడియున్నాడు. ఈఅబుల్ హాసన్ కుతుబుషా కాలముననే అక్కన్న మాదన్నగార్లు సైన్యాధిపతి, ప్రధానులుగా నుండినప్పుడు వారితట్లునుంచి

ఈ తాడిపత్రి ప్రాంతమును వ్యవహారము చేయుటకు క్రీ. శ. 1680 ప్రాంతముల పొదిలె లింగప్పగారును, గరిడేమిట్ట గమ్మన్నగారును వచ్చిరి. వారికాలమున జరిగిన రాజకీయములైన సంస్కరణములు మన కైఫీయతున వివరింపబడినవి ఈ కుతుబుషాల పరిపాలనకాలముననే సర్వమాన్యము పద్ధతి రద్దయ్యెను. దానికి బదులుగ శ్రోత్రియముపద్ధతి అమలులోనికి వచ్చెను. వీరికాలమున అమలులోనికి వచ్చిన శిస్తువిధానముునకే 'కామిల్ బేరీజు' అనిపేరు. ఈ పద్ధతిని పొదిలె లింగప్పయే ప్రవేశపెట్టెనని కొందరందురు.

మొగలాయి పరిపాలనము.

ఈ ప్రాంతము చాల కాలము గోలకొండ కుతుబుషాల క్రింద నుండలేదు. ఈ గోలకొండ పై కన్నువేసి యుంచియుంచి ఆలంగిరి పాదుశా' (ఔరంగజేబు పాదుషా) తుదకు దానిని క్రీ. శ. 1687లో జయించి అబుల్ హాసన్ కుతుబుషాను చెఱబెట్టెను. గోలకొండ పడిపోయినప్పటినుండి అంతవఱకు ఆ రాజ్యమునకు లోబడియుండిన దేశమంతయు ఆలంగిర్ పాదుషావశమయ్యెను. ఆతనికాలమునకూడ మహమ్మదీయ ప్రభువులే యీ దేశమును బరిపాలించుచుండినను పరిపాలనావిధానమున బిగువుసడలెను. మహారాష్ట్రులతోడియుద్ధములలోనిమగ్నుడైయుండుటచేత 'ఆలంగిరి పాదుశాహా'కు ఈ ప్రాంతముల పరిపాలనమును కట్టుదిట్టపఱుచుట కవకాశము లేకపోయెను. క్రీ. శ. 1707వ సంవత్సరమున 'ఆలంగిరి పాదుశాహా' చనిపోయిన యనంతరము క్రీ. శ. 1708వ సంవత్సర ప్రాంతమున జుల్ ఫికారుఖాన్ అను ప్రసిద్ధుడైన మహమ్మదీయ సైన్యాధిపతి దక్కనుకు సుబేదారు (ఢిల్లీ రాజప్రతినిధి)గ నియమింపబడెను. ఈ ప్రాంతము నంతను జయించిన మహమ్మదీయ సైన్యాధిపతి యీతడే. ఈతడే మన కైఫీయతులో జులుఫికారుఖాను అని పేర్కొనబడి యున్నాడు. ఈతని 'నవాబుగిరి' లోనే తాడిపత్రి దేవాలయములు చాల పాడుచేయబడినవి రంగస్వామిదేవాలయము పడగొట్టబడి, యచ్చట మసీదు కట్టబడినది. మహమ్మదీయు లీకాలమున చింతలరాయస్వామి దేవాలయమున మధ్యరంగమందు తిత్తులువేసి, రాళ్లు ఎగరకాల్పించి ప్రతిమలను భిన్నముచేసి పాడుచేసిరి. ఈ జులుఫికారుఖాన్ కాలమున 'బస్తిబందుఖాన్' ఈ ప్రాంతమునకు వ్యవహర్త. ఇతడు చాల కోటలు కట్టించెను. ఈ కాలమున కర్ణాటకమునకు దావుదుఖాన్ (Daud Khan) నవాబయ్యెను. కృష్ణానదికిని, దక్షిణమున తిరుచునాపల్లి, తంజావూరు మండలములగుండ ప్రవహించు కొల్లడము (Coleroon) నది[పాయలైనపిదప కావేరి పెద్దశాఖ పేరు] కిని మధ్యనుండు దేశమునకే సాధారణముగ కర్ణాటకమని పేరు. ఆలంగిరిపాదుశాహా గోలకొండ కుతుబుశాహా రాజ్యమును జయింపకపూర్వము ఈ కర్ణాటకమున చాల భాగము గోలకొండరాజ్యములోనిదె. దక్కను సుబాదారుకు లోబడి యీకర్ణాటకమును పాలించుచుండిన మహమ్మదీయ ప్రభువుకు 'నవాబు' అనిపేరు.

ఇతనినే కర్ణాటకపు నవా బనువారు. ఆర్కాటు (Arcot) అతనికి రాజధాని. ఇందువలన ఆతనికి ఆర్కాటు నవా బనియు పేరు.

క్రీ. శ. 1710వ ప్రాంతమువఱకు దావుదుఖాన్ (Daud Khan) కర్ణాటకమును పాలించెను. 'నవాబుగిరి'లో ఈతాడిపర్తి ప్రాంతము నేలినవారు (౧) మెదకు తిమ్మాజి తిమ్మన్నపంతులు [౨] శాయపంతులు (3) జగ్గన్న పంతులుగార్లు. 'పాదుశాహా హుకుమునననుసరించి 'సైనులతో లడాయిచేశే నిమిత్తం హిందూస్థాన్ లేట్టుకు సైన్యములతో' పోయినప్పుడు దావుదుఖాను పరిపాలనాసౌకర్యమునిమిత్తము కర్ణాటకమును అరకాడు (Arcot) సుబా, కడప (Cuddapah) సుబా అని రెండువిభాగములు చేసి, సాదతుల్లాఖాను (Sadatulla Khan) ని అరకాడు నవాబుగను, మయానా అబ్దుల్ నబీఖాను (Mayana Abdul Nabi Khan) ని కడప నవాబుగను నియమించి వెళ్లెను.

తరువాత దక్కనుకు సుబేదారు అయినవాడు చిన్‌కిలిక్ ఖాను. ఈతనికే 'అసఫ్ జా,' అనియు, 'నైజాముల్ ముల్కు' అనియు బిరుదములు కలవు. అరకాడు, కడప నవాబులు ఈతనికి లోబడి కప్పము చెల్లింపవలసిన సామంతులు. ఇతని రాజ్యమునకు పడమట పూనామహారాష్ట్రము రాజ్యమును ఉత్తరమున బేరారుమహారాష్ట్రరాజ్యమును, తూర్పున బంగాళాఖాతమును పరిహద్దులు. 'అసఫ్‌జా' తనయొక్క స్వాతంత్ర్యమునకే ఎక్కువగ ప్రయత్నించుకోవలసి వచ్చుటచేత అరకాడు, కడప సుబాల్లపై అతనికి బిగువైన అధికారబల మేర్పడియుండలేదు. అందువలన ఈకడప, అరకాడు నవాబులు స్వతంత్రులును కాక, అస్వతంత్రులును కాక మధ్యరకముగ నొకవిధమయిన సామంతత్వమును జూపుచువచ్చిరి. నైజాముల్ ముల్కుయొక్క బలాబలములనుబట్టి దీని స్వభావము దిద్దుబాటుగుచువచ్చెను.

కడపనవాబుల పరిపాలనము.

కడపసుబాకు నియమితుడైన మొదటి నవాబు అబ్దుల్ నబీఖాను. ఇతడు క్రీ శ. 1710 మొదలు 1735 వఱకు పరిపాలించెను. ఇతడు చాల సమర్థుడైన నవాబు. ఇతడు ఉత్తరమున గండికోట మొదలు దక్షిణమున గుఱ్ఱంకొండవఱకు గలదేశమును జయించెను. పశ్చిమమున అనంతపురమువఱకు ఈతనిరాజ్యమువ్యాపించినట్లు కాన్పించును ఏలయన హండే ప్రసన్నప్పనాయుడు, హండే సిద్ధప్పనాయుడు,పవాడప్పనాయుడు మొదలైనవారు కడపనవాబులకు కప్పము కట్టుచుండినట్లు చరిత్రలవలన దెలియుచున్నది. ఈకడప నవాబుల కాలమున తాడిపర్తి ప్రాంతమునకు (౧) కెంబా నారోపంతులు [౨] తమ్మాజి గోవిందప్ప (3) సైదు మహమ్మదుఖాను అనువారలు అములుదారులు.

మయానా అబ్దుల్ నబీఖాన్ పిదప

కడపసుబాకు నవాబయినవాడు అతని పెద్ద కొమారుడు అబ్దుల్ మహమ్మదుఖాను. ఇతనికి 'కొన్నిదినములయినమీాదట' దృష్టి తగ్గిపోవుచు వచ్చినందున ప్రజలితనిని 'గుడ్డినవాబు' అని వ్యవహరించుచునచ్చిరి. ఇతడు క్రీ. శ. 1736 మొదలు 1747 వఱకు పండ్రెండు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. మన కైఫీయతు ఈతనిని పేర్కొనుట లేదు: కాని మరహాటి (మహారాష్ట్ర) సిద్ధోజివారు చౌథాయినిమిత్తము గుత్తి, గండికోట రాజ్యములకు వచ్చి యీదేశము సంతను సంక్షోభపెఱచి, చౌథాయిసూకలు (Chowth) కొనిపోయి' రనిమాత్రము చెప్పుచున్నది. ఇది యీఅబ్దుల్ మహమ్మదుఖాౕ కాలముననే అనగా క్రీ. శ. 1740లో జరిగెను. దండుతో వచ్చిన మహారాష్ట్రనాయకుడు 'సిద్ధోజి' యని మన కైఫీయతు తెలుపుచున్నది కాని అది తప్పని తోచును. వచ్చిన మహారాష్ట్ర నాయకుడు రఘోజీ భోసలా కాని సిద్ధోజి కాడని నాయూహ [అయినను ఈవిషయము నా'కడప నవాబుల చరిత్రము'న విపులముగ చర్చింపబడును గాన ఇందు విషయమై అందు చూడనగును.]

తరువాత మన కైఫీయతు పేర్కొను కడప నవాబు మజీదుమియ్యా. ఈతని అసలు పేరు అబ్దుల్ మజీదుఖాౕ (Abdul Mahazid Khan) ఇతడు క్రీ. శ. 1753 మొదలు 1757 వఱకు కడపసుబా పాలించెను. ఈతని కాలమున బలవంతరాయణివారి నాయకత్వమున మఱల 'మరహాటి' (మహారాష్ట్ర) సైన్యము తాడిపర్తి ప్రాంతములకు దాడివెడలివచ్చినట్లును, మజీదుమియ్యాతో యుద్ధముచేసి, యాతని రణనిహతునింగావించి, గుఱ్ఱంకొండరాజ్యమును స్వాధీనపరచుకొనినట్లును మన కైఫీయతు చెప్పుచున్నది. ఈ 'మరహాటి' దండయాత్ర క్రీ. శ. 1757 లో జరిగినట్లును, అప్పుడు అబ్దుల్ అలమ్ ఖాౕ కడప నవాబుగ నుండినట్లును, గుఱ్ఱంకొండ రాజ్యమును మహారాష్ట్రులకిచ్చి సంధి చేసికొని, కడపనవాబు వారిని పంపివేసినట్లును కొన్ని చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. ఈ విషయము లేవి యెంతవఱకు సత్యములో ముందు నిర్ణయింపవలసియున్నది. మజీదుమియ్యా పిదపకూడ తాడిపర్తిప్రాంతము కడప నవాబులక్రిందనే యుండెను.

మన కైఫీయతునుబట్టి తెలియవచ్చు తరువాతి కడపనవాబు గనీమియ్యా. ఇతని అసలుపేరు అబ్దుల్ గనీఖాౕ (Abdul Ganey Khan)ఇతడు అసలు కడపనవాబుకాడు. కడపనవాబుల బంధువు. ఇతడు కడపకు మొదటి నవాబయిన అబ్దుల్ నబీఖాను మనుమడు: అబ్దుల మియ్యా అనుపేరుగల అబ్దుల్ కాదరుఖాను కొమారుడు ఈగనీమియ్యా క్రీ. శ. 1756-1757 వఱకు పరిపాలించెను.

మహారాష్ట్ర పరిపాలనము.

క్రీ. శ. 1746-వ ప్రాంతమున గుత్తి కోటను వశముచేసికొని పరిపాలించుచుండిన మహారాష్ట్ర నాయకుడు మురారిరావు

[కైఫీయతులోని మురారాయుడు]తాడిపర్తి మొదలైన తాలూకాలు కడపనవాబు గనీమియ్యాను జయించి తీసికొనెను. నాటినుండి తాడిపర్తి మహారాష్ట్రప్రభు పరిపాలనముక్రిందికి వచ్చెను. శాలివాహనశకము 1678 (క్రీ. శ. 1756-1757)లో యీతాడిపర్తి మురారిరావు స్వాధీనములోనికి వచ్చినట్లును, ఇరువది సంవత్సరములవఱకు మురారిరావు తట్టునుంచియే యీప్రాంతమును పరిపాలింప అమలుదార్లు వచ్చుచుండినట్లును కైఫీయతువలన మనకు తెలియగలదు. ఈవిధమున తాడిపర్తి ప్రాంతము క్రీ. శ. 1756-1757 మొదలుకొని 1776-1777 వఱకు మహారాష్ట్రప్రభువుల యధీనముననే యుండెను. మురారిరాయని ప్రభుత్వమున అతని దివాను సర్దేశాయి నరసింగరాయణివారు చింతలరాయస్వామి దేవాలయమున కొన్ని మరమ్మతులు చేయించిరి. యీకాలమున యీప్రాంతము నేలిన అమలుదారులు (౧) రామాజీ పంతులు (౨) రంగో గోవిందరాయుడు.

రంగో గోవిందు యీతాలూకా అమలుచేయుచున్నప్పుడు అనంతపురం బసప్పనాయడు 'మంది'తోగూడ తాడిపర్తికి వచ్చి 'దరోబస్తు' దోచుకొని రయితుల నందఱిని పట్టుకొని దండుగలు తీసికొని పొయ్యేటప్పుడు యిక్కడ అమలుచేసే రంగో గోవిందుగారిని పట్టుకొనిపోయి దండుగ వొప్పించుకొని విడిచెను." ఈదోపిడి క్రీ శ. 1770-న ప్రాంతమున జరిగెను. యీవృత్తాంతము హాండే అనంతపురము స్థానికచరిత్రములలో నిట్లు వర్ణితమైయున్నది.

" యీ బసప్పనాయు అనంతపురానకు ౧౨ కోసులమీద వున్న తాడిపర్తి పేట బహుబస్తి అయివున్నది. ఆగ్రామం అమీలు రంగో గోవిందరాయనివారు వశ్యకంచేసి మురారిరాయునివారికి వడ్డికి యిచ్చేటందున అతనికి తాడిపర్తికి వుద్యోగం వచ్చినది. అని బహుమందిచేత విని, ఆగ్రామం దోచుకోవలెనని రెండు యేండ్లు మనస్సున వుంచి సమయం చూచి, మాఘ బ ౧౦లు రథోత్సవమైన మరునాడు 'మంది'తోకూడా వచ్చిన పోయి, ఆ గ్రామానకు నాలుగు దిక్కుల నాకీ పహరా పెట్టి పేట దోచమని కొంత ఫౌజును యిచ్చి సేనాధిపతిని పేటలోకి పంపించెను; మరికొంతమందితో కోట చుట్టుకొని, నిచ్చెనలగుండా దిగి, రంగో గోవిందుగారి యింటి నాలుగు దిక్కుల కావలి పెట్టి ఆయింటిదగ్గర స్థలం తహశీలుదార్లు పదిమంది వుండగా, వారిని పట్టి భద్రంచేసి, యిలుచొచ్చి ఆరంగు గోవిందునున్ను, అతని చిన్నాచినుతలనున్ను, బావమరిది చౌడప్పనాయకుణ్ణిన్ని పట్టుకొని, కావలిలో వుంచి యిల్లు శోధించి, వెండి, బంగారు, కొంతనగదు, మంచి మంచి కొన్ని బట్టాపాతలు, చెంబుతపేల, సేద్యం యెద్దులుసహా తమ వశంచేసుకొనిరి. ఆగ్రామంలో మూడు దినములు నిలిచి, వర్తకులు బ్రాహ్మణులు, నేసేవాండ్లు మొదలయిన వారివారికి తగినప్రకారం రూకలు నియమించి రాబట్టుకొని, గ్రామంలో ప్రస్తుతమందు చిక్కిన సదరు వెండి, బంగారు, పశువులు, గొర్రెసహా తోలించుకుని అనంతపురానికి వచ్చేసమయమందు తాడిపర్తికి చుట్టూవున్న గ్రామాలవాండ్లు గుత్త మురారిరాయనికి కాగిదపత్రాలు వ్రాయించి పంపించిరి.

" అవి ఆమురారిరాయనివారు చూచుకొని చెన్నంపల్లెదగ్గర కోట కట్టిస్తూవున్న పాలేఖానుణ్ణి పిలిపించి, అతనితో యీ యాపద్వర్తమానం తెలియచేసి, 'నీవు కొంతఫౌజును తీసుకొని మార్గానకు అడ్డంతగిలి,

బసవప్పనాయనిపౌజును విరుగగొట్టి, ఆరంగుగోవిందు మొదలైన జనాలను విడిపించుకరమ్మని సెలవు యిచ్చినందున, అతేప్రకారం ఆ పాలేఖానుడు సైన్యసమేతుడై, యెక్కలూరి మార్గాన వచ్చి విచారించగా బసవప్పగారు తాడిపత్రి పేట అంతా కొల్లపెట్టుకొని, వెంకటపల్లె కనకుగుండా నడిమిదొడ్డిమార్గాన పోయి, యీ దినం మధ్యాహ్నం అనంతపురం చేరెను అనే వర్తమానం విని, వెనక్కు తిరిగి తనపౌజుతో కూడా గుత్తి చేరెను. ఆబసవప్పగారు రంగు గోవిందును అనంతపురానకు తీసుకవచ్చి, కావలిపెట్టి, నాయడి పన్నెండు వేల వరహాలు దండగ తీసుకొని, అతనికి వస్త్రిపాత్రాదులు బహుమతియిచ్చి పంపించెను."

ఈ పైవృత్తాంతము తాడిపర్తికి సంబంధించిన దగుటచేత ఇచ్చట పొందుపఱుపబడినది.

దేశీయప్రభువులు: విదేశీయులు.

దక్కనుదేశమున సామ్రాజ్యమును నెలకొల్పుటకై మహారాష్ట్రులొకవంక, నిజామువారింకొకవంక ప్రబలప్రయత్నములు చేయుచు, దేశమును నిరంతరయుద్ధములలో ముంచివేయుచుండిరి. ఈకాలమున హిందూదేశమున వర్తకముచేయవచ్చిన యూరోపియను జాతులలో పరాసువారును (French) కుంపిణీ ఇంగ్లీషువారును (East India Company) ప్రధానులుగ నుండిరి. వారుభయులును తమతమ వర్తకవ్యాపారమును, వర్తకస్థలములను, గిడ్డంగులను గాపాడుకొనుటకు కొంత 'శిబ్బంది'ని పోషించుచువచ్చిరి. ఈ యురోపియను సైనికులు యుద్ధమునకు సంబంధించిన 'కవాతు'లో సుశిక్షితులైన నేర్పరులు వీరు చిన్నతుపాకులను, మందుగుండుసామగ్రిని యుద్ధములం దుపయోగించువారు. పదాతిసైన్యముమీదను, అశ్వసైన్యముమీదను, కురికాండ్ర (Archers- విలుకాండ్రు) మీదను, కొంతవఱకు ఏనుగుబలము మీదను ఆధారపడి యుద్ధములుచేయుచుండిన దేశీయులకు తుపాకులును, మందుగుండుసామగ్రియు, వింతమాట యటుండ విశేషము భీతిగొలుపజొచ్చెను. ఇవన్నియు నటుండ పరాసువారుకాని, కుంపిణీవారుకాని సంఘములుగ నేర్పడి వర్తకముచేయుచుండినను సంఘములోనివారుగ గాక విడిగకూడ సొంతముగ వ్యాపారము నడపుచు పెద్దపెద్ద ప్రభువులకుగూడ ఎంతధనము కావలసిన అంత ధనమును అప్పీయగలిగినంతటి సంపన్నులుగ కూడ నుండిరి. అసూయాద్వేషములచే లాలింపబడుచు నిరంతరకలహములలోను, భయంకరయుద్ధములలోను మునిగి తేలుచుండిన చిన్న పాళెగాండ్రు మొదలు పెద్ద ప్రభువుంగవులవఱకు తమకక్షలు తీర్చుకొనుటకై పరాసువారి సైననేమి, కుంపిణీవారి సైననేమి ఈయూరోపియనుల సాయమును (ఋణముగ) ధనముకొఱకో, తుపాకులు, మందు గుండు సామగ్రికొఱకో, లేక సుశిక్షితులైన ఆయూరోపియను సైనికులకొఱకో అపేక్షించుచుండువారు. సరిగా ఈస్థితిని, సమయమును గుర్తించి వారుకూడ హిందూదేశమున రాజ్యసంపాదనము చేయవలెనని సంకల్పించిరి. దేశీయప్రభువుల దౌర్బల్యమును గుర్తించి పరాసువారును, కుంపిణీవారును కలహించుచుండ ఉభయపక్షములలో ఉభయు

లును అర్థితులై ఏపక్షమో యొకపక్ష మవలంబించి, తుదకు తాముచేసిన సాయమునకు ప్రతిఫలముగ విస్తారము ధనమునో లేక దేశవిభాగమునో సంపాదించుచుండువారు. ఒకప్రభు వొకరిసాయమును గైకొనిన రెండవప్రభువు రెండవవారి సాయమును గైకొనక యున్నచో నింక తన రాజ్యము శూన్యము: బ్రతుకు సున్న యనుకొనుంతటి స్థితి సంభవించెను. తుద కిట్టిదైన్యస్థితి చిన్నచిన్న పాళెగాడ్రకును ప్రభువులకునే గాక పెద్దపెద్ద నవాబులకును, నైజాములకునుగూడ పట్టెను. అందువలన ఈసమయమును, పరిస్థితులను లాభకరముగ దీసికొని పరాసువారును, కుంపిణీ [బ్రిటీషు]వారునుకూడ రాజ్యసంస్థాపనోద్యమదీక్షాకంకణబద్ధులై నిరంతరము కృషిసలుపదొడంగిరి. వీరి రాజ్యసంపాదన ప్రయత్నములను వారును, వారి రాజ్యసంపాదన ప్రయత్నములను వీరును విఫలముచేయ ఎత్తులమీద ఎత్తులను వేయుచు, తంత్రములమీద తంత్రములను బన్నుచు, ఉభయులును పెనగొన్న పూనికతో, వెనుదీయని వీరావేశముతో పెనగులాడజొచ్చిరి. సాయమునుమాత్రమే అపేక్షించి పిలిచిన దేశీయప్రభులకు వీరి అంతరంగిక హృదయము తెలియరాదయ్యెను. ఈవిధమున ఈవిదేశీయులు రాజ్యసంస్థాపన ప్రయత్నమును హృదయమున పదిలపఱచి, దేశీయప్రభువులకు తమ హృదయము వెల్లడి కానీయక, వారిని పాచికలనుగ జేసి, కపట ద్యూత మాడుచు, రాజకీయరంగమును తమ తంత్రప్రతితంత్రములచేత కల్లోలపఱచి, రొంపియు రొచ్చును గావించివైచిరి. ఆర్కాటు 'నవాబుగిరి' హైదరాబాదు 'నైజాముగిరు'ల సందర్భమున పరాసువారును, కుంపిణీవారును తమ తమ నవాబులను నిలబెట్టి ఆడిన యద్భుతనాటకములే ఈకాలపు మనదేశచరిత్ర. ఇది మనదేశచరిత్రమేయైనను ఇందు మనదేశీయప్రభువులు అప్రధానులు: ప్రధానులు పరాసువారును [ఇంగిలీషు] కుంపిణీవారును. అందువలన ఈకాలపు దక్కనుదేశచరిత్రము దక్కనుదేశమున పరాసువారియొక్కయు, కుంపిణీవారియొక్కయు రాజ్యసంపాదనచరిత్రమేకాని వేరుకాదు. దేశీయప్రభువు ఈ విదేశీయులయిన యూరోపియనుల మందు, గుండు సామగ్రికిని, తుపాకులకును సమ్మోహితులై, తోడి దేశీయప్రభువుతోడి విరోధమున ఉన్మత్తులై, యూరోపియనుతంత్రములకు ఏనాడు వశ్యులై లోగిపోయెనో నాటితోనే భారతీయనాటకమున కరుణరసప్రధానమును, విషాదాంతమునగు నూతనాంకము ఆరంభమగుచున్నది. దేశమునందలి నాటిరాజకీయస్థితికి ఆకాలపు తాడిపత్రిచరిత్రమే ప్రమాణము.

మైసూరు దొరల పరిపాలనము.

రాజకీయరంగ మంతయు చాల కలకబాఱి, కలియద్రొక్కబడుచుండిన యీకాలముననే 'నవాబుబహాదరు' (హైదరల్లీ సుల్తాన్) ప్రవేశించి దేశస్థితిని మఱింత దుర్భరము కావించెను. ఈవరకు రంగమున నున్నవారికితోడు ఈతడుకూడ గొప్పరాజ్యమును నిర్మించుటకై సర్వశక్తులను ధారపోసి ప్రయ

త్నించెను. ఇంత చిన్నివిధముల ప్రయత్నించుచుండిన యాకాలమున దోపిడులు, దండయాత్రలు, యుద్ధములు, గ్రామదహనములు– ఇవే నాటి రాజకీయనాయకుల దైనికకృత్యములు. ఈ ప్రచండజంఝా మారుతమున క్రీ. శ. 1775లో నవాబుబహాదరు గుత్తిదుర్గమును జయించి స్వాధీనపఱచుకొనుటచేత, అంతవఱకు గుత్తి మహారాష్ట్రరాజ్యమున చేరియున్న తాడిపత్రి మైసూరు శ్రీరంగపట్టణము నవాబైన హైదరల్లి పరిపాలనముక్రిందికి వచ్చెను.

నవాబుబహాదరు కడపలో రాజ్యము చేయుచుండిన మయానా అబ్దుల్ అలీంఖానునితోను, అతని కొమారులతోను యుద్ధము చేసి, సిద్ధవటమును సాధించి అలీంఖానుని శ్రీరంగపట్టణమునకు ఖైదీగ తీసుకొనిపోయెను. ఈవిధమున ఇప్పటి రాయలసీమలో చాలభాగము మైసూరుదొరల పరిపాలనము క్రిందికి వచ్చెను.

క్రీ. శ. 1782లో హైదరాలీ[నవాబు బహాదరు] చనిపోయినపిదప అతని కుమారుడు టీపుసుల్తాను రాజ్యభారము వహించెను. ఈటీపుసుల్తానును సాధించుటకై మహారాష్ట్రులును, నైజామువారును, కుంపిణీవారును ఒడంబడికలు చేసికొని ఎత్తులు పన్నుచుండిరి. మైసూరుయుద్ధముల కాల మిదే. ఈకాలమున, అనగా క్రీ. శ. 1785లో 'మరహాటి' వారి తాలూకు అశ్వసైన్యము వచ్చి తాడిపత్రి గ్రామమును "దరోబస్తు" దోచుకొనెను. మజిల కొంతకాలమునకు రెండవతడవ 'మరహాటి' సైన్యము వచ్చి వెల్లలూరు ప్రాంతమును దోచుకొని, దేశీయులను హింసలపాలుచేయుచు, గ్రామములను పాడుచేయుచుండ టీపుసుల్తాను శ్రీరంగపట్టణము (రాజధాని) నుంచివచ్చి, ఆదవేనిమీద 'మోహిం'చేసి, సాధించి, దోచి, ఠాణా వేసికొని, 'మరహాటీ' సైన్యమును పశ్చిమమునకు తఱుమగొట్టి, తిరిగిపోవు సందర్భమున రాయదుర్గమును సాధించి, తద్దుర్గాధిపతులను శ్రీరంగపట్టణమునకు ఖైదీలుగా బంపి, గుత్తిసుబాకు 'కుతుపద్దీను ఖాను'ను నవాబుగ నియమించెను.

ఇట్లుండ బనగానపల్లెనవాబు 'అసరల్లీ ఖాను' కొంత సైన్యముతో వచ్చి, బనగానపల్లెలో ఠాణా వేసికొని, చుట్టుప్రక్కలనున్న పాళెగాండ్రను కూర్చుకొని దేశమును ధ్వంసముచేయుచుండ ఈసమాచారమును విని 'కుతుపద్దీనుఖాను' సైన్యసమేతుడై కదలివచ్చి, అవుకుగ్రామమునొద్ద దిగెను. (ఇరువురు నవాబులకు అచ్చటయుద్ధముజరిగెను.) ఆయుద్ధమున 'కుతుపద్దీనుఖాను' సైన్యము విరిగిపోయి గుత్తిచేరెను.

హైదరాబాదు నిజాంపరిపాలనము.

క్రీ. శ. 1789, 1790 సంవత్సరములలో టీపుసుల్తానుమీది శత్రుత్వమున, అతని రాజ్యమును పాడుచేయుటకై 'నిజామల్లీ ఖాను'ని సైన్యము వచ్చి పానుగంటియొద్ద దిగెను. 'నిజామల్లిఖాను'సరదార్లుపాళెగాండ్రను

కూర్చుకొని నలువదివేల గుఱ్ఱములతో వచ్చి, గండికోటకు ముట్టడివేసి, దానిని సాధించి, పిదప తాడిపర్తి ప్రాంతమును స్వాధీనపఱుచుకొనిరి. మూనముదినములు ముట్టడి సాగించి పోరాడినమీదగాని యీతాడిపర్తి కోట వారికి వశపడలేదు. పిదప 'హిస్సాఖియ్యా, తాడిపర్తికి అధిపతియయ్యెను.

మఱిమూఁడుసంవత్సరములకు అనగా క్రీ. శ. 1792లో నిజాంవారును, మహారాష్ట్రలును, కుంపిణీవారును టీపుసుల్తానుపై నెత్తివెళ్లి యాతనిని సాధించిరి. 1792వ సంవత్సరపు ఒడంబడికప్రకారము టీపుసుల్తాను తన రాజ్యములోని అర్ధభాగమును 'మిత్రమండలి'కి ఇచ్చివేసెను. టీపుసుల్తానునుండి తీసికొన్న దేశమును సమముగా ముగ్గురును పంచుకోవలెనను ఒడంబడిక యుండుటచేత టీపుసుల్తాను ఇచ్చినదేశమును నిజామును, కుంపిణీవారును, మహారాష్ట్రులును పంచుకొనిరి. తాడిపర్తిప్రాంతము నిజామునకు వచ్చుటచేత అది గుత్తిరాజ్యమునుండి విడదీయబడి గోలకొండరాజ్యమున జేర్చబడెను. అందువలన క్రీ.శ. 1793 నుండి పదిసంవత్సరముల పర్యంతము అనగా క్రీ.శ. 1800లవఱకు ఈతాడిపర్తి ప్రాంతమును పాలించుటకై అమలుదారులు గోలకొండ [హైదరాబాదు] నుండియే వచ్చుచుండిరి. ఈకాలమున ఈదేశమును పాలించిన అమలుదారులు (౧) దిలావరుద్దౌలా (౨) అమానుసాహేబు (3) గులాముల్లీఖా [౪] చందూలాలు.

కుంపిణీ పరిపాలనము.

మఱల క్రీ. శ. 1799లో మిత్రమండలివారు (మహారాష్ట్రులు, కుంపిణీవారు, నైజాము) మైసూరు టీపుసుల్తానుమీద యుద్ధమును ప్రకటించి, అతని రాజధానియైన శ్రీరంగపట్టణమును ముట్టడించిరి. ఆముట్టడిలో టీపుసుల్తాను వీరశయనము నలంకరించెను. అంతటితో ఇప్పటి రాయలసీమయంతయు పూర్తిగ నైజాము వశమయ్యెను; కాని తనరాజ్యమునకు శత్రుభయములేకుండ కాపాడిపెట్టుటకై తనరాజ్యమున గొంతసైన్యమును నిలిపియుంచు పద్ధతిమీద 1792,1799 సంవత్సరముల యొడంబడికలప్రకారము టీపుసుల్తానునుండి తాను పడసిన [యిప్పటిరాయలసీమ] మండలములనన్నిటిని నైజాము క్రీ శ. 1800లలో ఇంగిలీషువారికి (కుంపిణీ) ఇచ్చుటకు సమ్మతించెను. ఈవిధమున హైదరాబాదు నిజామువారు ఇప్పటిరాయలసీమ సంతను 'కుంపిణీ' వారికి 'దత్తము' జేయుటచేత క్రీ. శ. 1800లలో ఈతాడిపర్తికూడ 'కుంపిణీ'వారి వశమయ్యెను.

క్రీ. శ. 1800లలోనే ఈప్రాంతమంతయు 'కుంపిణీ' వారికి వశమైనను కట్టుబాటులేకయుండిన పాళెగాండ్లను సాధించి, దేశమునొకపంథకు తీసికొనివచ్చుటకు వారి కొకటి రెండేండ్లు పట్టెను. 'కుంపిణీ'రాజ్యమున యీసీమకంతకు మన్రో దొరవారు మొదటి ప్రిన్సిపల్ కలెక్టరు 'గనియమితులైరి. ఈదొరయే కైఫీయతులలో 'మనరోలు', 'ముండ్రోలు'

సాహేబు అని పేర్కొనబడియున్నాడు.

ఈరీతిని తాడిపర్తి 'కుంపిణీ'వారి వశమై, క్రమముగా బ్రిటీషువారి పరిపాలనము క్రిందికి వచ్చెను. ఇంతటితో [చరిత్రకు సంబంధించినంతవఱకు] మన కైఫీయతు ముగియుచున్నది.

ముగింపు.

ఇదివఱలో చెప్పినట్లు 'కుంపిణీ'వారి పరిపాలన కాలమునకు వచ్చు కొలది కైఫీయతు పెక్కుచిన్న సంగతులనుగూడ చాల వివరముగ దెలుపుచుండుటచేత ఇది ఆధునికచారిత్రమునకు అత్యంతోపయోగ మనుటకు సందియము లేదు. ఇతరాధారములతోపాటు ఈకైఫీయతులనుగూడ పరిశీలించి చూచిననేకాని మన దేశముయొక్కయు, మన గ్రామములయొక్కయు, సంపూర్ణచారిత్రము వెలువడ నేరదు. ఈతాడిపర్తి కైఫీయతును తమ 'దేశబంధు ఉగాదిసంచిక'లో ప్రకటించి చరిత్రి కుపకృతి యొనరించుచున్నందుకు 'దేశబంధు ముద్రణాలయమువారు' చరిత్రాభిమానుల అభినందనములకు పాత్రులు.

ప్రకటన పద్ధతి.

ఇక కైఫీయతునుగుఱించి రెండుమాటలు చెప్పవలసియున్నది. దీనిని తమ 'ఉగాదిసంచిక' లో ప్రకటింతుమని 'దేశబంధు ముద్రణాలయము'వారు వ్రాసినంతనే 'స్థానికచారిత్రముల'నుండి దీనిని తిరుగ వ్రాసితిని. అట్లు వ్రాయుటలో ఆకాలపు వర్ణక్రమము వ్రాతపద్ధతి తెలియుటకై ఉన్నదాని నున్నయట్లు మార్పు లేవియు చేయకయే వ్రాసితిని. మూలమున 'పేరాలు', 'సెమికోలను' మొదలగు విశ్రామచిహ్నములు ఏమియు లేవు. పాఠకుల సౌకర్యార్థము ఈవృత్తాంతమును కొన్ని 'పేరాలు'గ నేనే విభజించి, వాటికి 'విజయనగర పరిపాలనము' మొదలుగాగల ఉపశీర్షికల నుంచితిని. ఇవి యేవియు మూలమున లేవు. క్రమమైనపద్ధతిని పరిష్కరించి, సంపాదకీయోపోద్ఘాతముతో ప్రకటింపవలెనన్న ఒక్కొక్క కైఫీయతు ఒక్కొక్క పెద్దపుస్తక మగును. అట్టి సందర్భమున ఈప్రాంతముల పూర్వము పరిపాలించిన జూపల్లివారు, జిల్లేళ్లవారు, రావెళ్ళవారు, పోలేపల్లివారు, మట్లివారు, నందేలవారు, పెమ్మసానివారు-ఈ మొదలుగాగలవారికి సంబంధించిన చాటుపద్యములను, గ్రామచారిత్రమునకు సంబంధించినంతవఱకు శాసన, వాఙ్మయాది చరిత్రాధారములను పరిశీలించి, చర్చించి విమర్శించి, పరస్పరవిరుద్ధాంశములను సమన్వయపఱచి, సత్యము తేల్చి, సత్యేతిహాసమును బయలుపఱుపవలసియుండును. ఇందుకు చాటుపద్యములు, గాథలు, తామ్రశాసనములు, తాటాకు గ్రంథములు - ఈ మొదలైనవాటిని గ్రామములందు తిరిగి సంపాదింపవలసియుండును. ఇది యెంతయు వ్యయప్రయాససాధ్యము. పైనుడివినరీతిని రాయలసీమకు సంబంధించిన కైఫీయతులన్నియు పుస్తకములరూపమున పరిష్కృతములై ప్రక

టింపబడుచో ఆంధ్రదేశచారిత్రమునకు అమూల్యమైన యుపకారము కలుగగలదు. కాని అట్టిపనికి ద్రవ్యమెక్కడ? ప్రయత్నమెక్కడ? అందులకు పూనుకొను పుణ్యాత్ములెక్కడ? చరిత్రాభిమానులు తలయొకరు తలయొక కైఫీయతును ముద్రించి ప్రకటించుటకు పూనుకొన్నను చరిత్రకు చాల మేలు కలుగగలదు. ఎక్కడికక్కడికే ఎన్ని అచ్చుపడిన అంతే లాభము.

వందనములు.

నిరాశానిబిడీకృతమైన యీప్రతికూల వాతావరణమున 'దేశబంధు ముద్రణాలయమువారు' ఈ కైఫీయతును ఈరూపముననైన ప్రకటించుచున్నందుకు వారికి నాహృదయపూర్వకవందనముల నర్పించుచున్నాను.

(మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ.)

తాడిపత్రి కైఫీయతు

కలియుగమందు యీపినాకినీతీర భాస్కరక్షేత్రమందు దక్షిణభాగాన తాటివనము విస్తారంగా వుండినందున అరణ్యమై వుండగా యీఅరణ్యములో వొకకిరాతుడు వాసముచేసుకొని తాడిగుడిశెలు వేసుకొని యీ అరణ్యములో వున్నమృగాల సంహారముచేసుకొంటూ వుండినందున యీ పల్లెకు తాళ్లపల్లె అనిపేరు నిర్మాణము అయినది.

విజయనగర పరిపాలనము.

యీ ప్రకారంగా కొంతకాలము జరిగినమీదట శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములవారు పంపాతీరమందు తపస్సుచేసి తపస్సిద్ధి అయి తమపేర వకపట్నం నిర్మాణముచేయవలెనని యోచనచేసి పట్నం నిర్మాణము చేసినది.

శ్లో॥ నాగేన్ద్రాక్షే మితేశకయుగే
శాలివాహస్య జాతే।
ధాతుర్వర్షే సుగుణచరితే
మాసివైశాఖనామ్ని।
శుక్లపక్షే సూర్యవాదస్సులగ్నే
సప్తమ్యాం।
శ్రీవిజయనగరే నిర్మితే
నిర్మితేన్ద్రాః।

యీశ్లోకార్థప్రకారం శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౨౫౮ అగు నేటి ధాతునామసంవత్సర వైశాఖ శుద్ధ ౭ ఆదిత్యవారము సుముహూర్తము నిష్కర్షచేసి కనకవరుషంబు కురిపించి స్తంభప్రతిష్ఠచేసి నగరము సాంగంగా కట్టించి ఆనగరానకు విద్యానగరము అనేపేరు నిర్మాణముచేసి తామే సింహాసనారూఢులయి ప్రభుత్వం చేస్తూవున్నకాలమందు వొకబ్రాహ్మణుడయిన నారాయణభట్లు దరిద్రుడై దేశసంచారార్థం కుటుంబసమేతంగా తూర్పుసీమనుంచి వొచ్చి యీస్థలమందు పినాకినీతీరం బహుశస్యంగా వున్నదని మనసా యోచనచేసుకొని యిక్కడినుంచి పోయి శ్రీవిద్యానగరరాజధాని అయిన శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములవారి తావుకు పోయి వారితో మనవిచేసుకొన్న వివరము స్వామి నేను దరిద్రుణ్ణి. నాకు కుటుంబరక్షణకు ఆధారం లేదు దేశసంచారం కుటుంబసమేతంగా వొచ్చినానని మనవిచేస్కున్నందున శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములవారు బ్రాహ్మణునికి కొంతద్రవ్యం యిచ్చి ప్రాగ్దేశమందు పినాకినీతీర భాస్కరక్షేత్రమందు వకపల్లె వున్నది ఆపల్లెలో కిరాతకులు వాసంచేసుకొని వున్నారు నీవు ఆస్థలమందు చేరి అక్కడ వకదేవాలయము న్ను కట్టించి నీకుటుంబసమేతంగా వకయిల్లు కట్టుకొని వుండగా ముందర ఆగ్రామం విస్తారం అవుతూవున్నది అని ఆజ్ఞయిచ్చి పంపించినందున ఆబ్రాహ్మడు యీ తాళ్లపల్లె స్థలానకు వచ్చి యిక్కడ వాసంగావున్న కిరాతకుల పిలిచి యీనదీతీరమందు వకదేవాలయం కట్టించి ఆదినారాయణమూర్తి అనేవిష్ణుప్రతిమెను ప్రతిష్ఠచేసి యీదేవాలయానకు దక్షిణభాగమందు నాల్గుబారలమీద ఆంజనేయస్వామికి వకశిలామంటపం కట్టించి ఆంజనేయుల ప్రతిష్ఠచేసిన తదారభ్య కిరాతకులు యీయనకు వశవర్తులయి అబ్రాహ్మడిమీద శానా విశ్వాసంగా నడుచుకుంటూ వుండినందున తాటిచెట్లు కొట్టించి భూమి కొంత చదరం చేయించి దేవాలయము అంచున నాల్గు బ్రాహ్మణులకు యిండ్లు కట్టించి దేవునికి పూజ నైవేద్యము బ్రాహ్మలు చేస్తూ కొన్ని దినములు జరిగినపిమ్మట బోయవాండ్లుసహా కట్టుకున్నపల్లెకు తాళ్లపల్లె అనేపేరు నిర్మాణము అయివుండెను.

సంగ వంశము.

మరికొంతకాలానకు చంద్రవంశకులయిన హరిహర బుక్కరాయులవారిమీద చాలాకృపచేసి విద్యానగరపంపాసన అధికారము యిచ్చి రత్నసింహాసనారూఢుల చేసి పూర్వం దక్షిణ పశ్చిమ వుత్తరం యీనాల్గుదిక్కులలోను పేరుప్రఖ్యాతం అయి బహువిస్తారం శీమకు ప్రభుత్వం చేస్తూ యేనూరు సంవత్సరాల పర్యంతరం మీరు మీవంశంవారు రాజ్యభా

రం చేస్తూ వుండవలసినదని స్వాములవారు యీరాయలవారిమీద దయచేసి పట్నము స్వాధీనముచేసిరి. యీప్రకారం కొన్నిదినములు జరిగినమీదట విద్యారణ్యస్వాములవారు సిద్ధిబొందిరి. తదార్థ్యము విద్యానగరం అనేపేరున్ను రాజధాని అయిన రాయలవారికి మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప హరిహర బుక్కరాయలు ప్రౌఢదేవ మహారాయలు అని బిరుదావళులు ప్రఖ్యాతంగా రాజ్యభారం చేస్తూవుండగా ఆకాలమందు యీతాళ్లపల్లెలో వున్న నారాయణభట్లువారు అగ్నిష్టోమముచేసి సోమయాజులు అయి శ్రీవిద్యానగరం రాయలువారి తావుకు పోయి క్రమకు విద్యారణ్యస్వాములవారు దయచేసిన వర్తమానము సవిస్తారము మనవిచేసినందున రాయలవారు యీబ్రాహ్మడిమీద చాలా దయచేసి యీతాళ్లపల్లె అగ్రహారముగాను సెలవుయిచ్చి పంపించినందున అనుభవిస్తూ వుండిరి, ఆకాలమందు అగస్త్యగోత్రులయిన పెద్దిభట్లువారు వలయాచలపర్వతానకు వారణభాగమందు మూడుకోసులమీద వున్న మాముడూరు అనేగ్రామమందు వాసముచేసుకొని వుండిరి యీపెద్దిభట్లువారికి నల్గురు కొమాళ్లు కలిగి వుండగా బహుకుటుంబులు అయివుండగా ప్రథమపుత్రులు మాముడూరిలోను నిలిచిరి చిక్కిన ముగ్గురు పురుషులు వొచ్చి నిట్టూరు అనేగ్రామములోను వొకపురుషుడునిలిచెను కొదువ యిద్దరు పురుషులు యీభాస్కరక్షేత్రం పినాకినీతీరమందు తాళ్లపల్లెలో చేరివుండగా యీపల్లెకు అగ్రహారీకుడు అయిన నారాయణసోమయాజులవారు యీఅగస్త్యగోత్రులయిన యిద్దరు పురుషుల అయిన దేవరయవాబరసయ్యగారిని నిలుపుకొని యీఅగ్రహారానకు పాగుబడి చేసుకొని పత్రము వ్రాసుకొని వుండేలాగున నిష్కర్షచేసి గ్రాసోపాయానకు కొంతభూస్వాస్థ్యం యిచ్చినందున కాలక్షేపము చేసుకొనివుండిరి.

బుక్కరాయులు. తదనంతరము విద్యానగరపట్నమునందు బుక్కరాయులవారు ప్రుథివి సాంబ్రాజ్యము చేస్తూవున్న కాలమందు యీసీమామూలం వ్యవహారం విచారించేనిమిత్యం జిల్లేళ్ల చలపతిరాజుగార్ని పంపించినందున యీతాళ్లపల్లెకు తూర్పు యెనిమిది కోసులమీద చిత్రావతి పినాకినీ సంగము అయినందున ఆజాగాకు గండి అనేపేరు కలిగివుండగా తూర్పుకొండమీద జాగా బహువిస్తారంగాను దొనలు మొదలయినవి వుండి కొంచెపాటిగ్రామమున్ను వుండినందున యీచలపతిరాజుగారు యీగండి అనే జాగా చూచి బహురమ్యంగాను వున్నదిఅని విస్తారం చేయించేనిమిత్యం కోటకట్టించి స్థలంచేసుకొని యీసీమామూలం వ్యవహారంచేస్తూ వున్నప్పుడు యీతాళ్లపల్లె గ్రామానకు వుత్తరభాగమందు వకకోసుమీద వున్నగ్రామమందు జిల్లేళ్ల రమణరాజు వకదేవాలయము కట్టించి కేశవస్వామి అనేవిష్ణువిగ్రహం ప్రతిష్ఠచేసినారు యీకేశవస్వామి దేవాలయానకు దక్షిణముగాయిసకైబానలమీద జిల్లేళ్ల బాలరాజుగారు అక్కడ వకబుగ్గ ఖులాయించి తీయించి విస్తారముచేసి ఆబుగ్గనుంచి తూర్పు వకకోసుమీద కాల్వ విస్తారంగాను తొవ్వించి యీకాల్వక్రింద వొరమాగాణి విస్తారంగా చేయించినందున యీకాల్వకు బాలరాజుకాల్వ అనేపేరు కలిగెను. ఆకాలమందు యీతాళ్లపల్లె అగ్రహారములోను వున్న దేవరయ్య వాబరసయ్యగారు శ్రీవిజయనగరపట్నానకు పోయి అక్కడ ప్రధానిపట్నం చేస్తూవున్న దిక్కపడియలువారి దర్శనము చేసుకొని రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప హరిహరదేవరాయలవారితో యీతాళ్లపల్లె వర్తమానము యావత్తు మనవిచేసి యీతాళ్లపల్లె గ్రామానకు కరణీక మిరాశి మొకరరుచేసుకొని వొచ్చిన వివరము వందవరీకులయిన దేవరయ బాబరసయగారికి రెండుభాగాలు అనువేల వోబులయగారికి వకభాగం యీప్రకారం మూడుభాగాలు యేర్పరుచుకొని ముగ్గురున్నుకూడా యీతాళ్లపల్లె గ్రామానకు పెద్దిమిరాశి గుత్తిరెడ్డి పెద్దతిప్పారెడ్డి ౧ కదిరినుంచి వచ్చిన వారికిలప్పాడు అనేవాడు ౧ యీయిద్దరిని నిష్కర్షచేసి యీగ్రామానకు దక్షిణభాగమందువున్న భూమి దున్నించి సాగుబడి విస్తారంగా చేయిస్తూ వున్నకాలమందు యీసీమామూలం రాజ్యభారం చేస్తువున్న జిల్లేళ్ల చలపతిరాజువారు వ్యవహారంచేస్తూవుండగా జిల్లేళ్లవారిని పెనుగొండరాజ్యానకు పం

పించి విద్యానగరం రాయలవారు యీరాజ్యానకు నందేల వీరరాఘవరాజుగారికి గుత్తి గండికోటరాజ్యాలు వ్యవహారం యిచ్చి పంపించినందున ఆరాఘవరాజుగారు యీదేశములోకి వచ్చి యిక్కడవున్న తాళ్లపల్లె అనేగ్రామం విస్తారముగా పెంపుచేసి యీపినాకినీనదికి దక్షిణము వొడ్డున రంగస్వామి దేవాలయము కట్టించి ఆదేవునికి పూజానైవేద్యాలుకు సరకారునుంచి నడిపిస్తూ వుండిరి యీదేవునికి పూజనిమిత్తమై వొకబ్రాహ్మణ్ని ద్రావిళ్లను నేమకముచేసినారు ఆబ్రాహ్మణుడు ద్రావిడాచార ప్రకారం పూజచేస్తూవుండగా యీకాలమందు గుత్తిలో వున్న యర్రిమరాజుగారు ఈతాళ్లపల్లెకు తూర్పు కోసున్నరమీద యర్రిమలకొండలో వున్న కోనలో బుగ్గ వుత్పత్తిఅయి ప్రవాహం పారుతూ బహురమ్యంగా వున్నస్థళమందు వొకదేవాలయము కట్టించి శ్రీరంగస్వామిని ప్రతిష్ఠచేయించినారు ఈప్రకారం కొంతకాలము జరిగినమీదట,

ప్రౌఢ దేవరాయులు.

విద్యానగరపట్నమందు ప్రౌఢదేవరాయలవారు రాజ్యభారం చేస్తూవున్న కాలమందు ఈ రాజ్యానకు పెమ్మసాని తిమ్మానాయణ్ని మొకరరుచేసి పంపించినందున ఆ తిమ్మానాయడు ఈ దేశంలోకివచ్చి గుత్తి గండికోట మొదలుచేసుకొని రాజ్యం విచారించుకుంటూ ఈ తాళ్లపల్లెకు ఆరుకోసుల మీద వాయవ్యభాగమందు వున్న యాడకి అనేగ్రామమందు జాగ చేసుకుని ప్రభుత్వంచేస్తూవుండగా కొన్నిదినములు జరిగినమీదట్ను యాడకిలోనే కాలము అయను. ఈయన కొమారుడు రామలింగానాయడు రాయలవారి శెలవుప్రకారము వ్యవహారంచేస్తూ ఈ తాళ్లపల్లె అనేగ్రామము నందేలవీరరాఘవరాజుగారు కొంత బస్తీచేసి రంగస్వామి దేవాలయమున్ను కట్టివుండగా ఆదేవాలయము మొదలుచేసుకుని తూర్పు యింకా గ్రామము విస్తారంగా కట్టించి బస్తీచేసి తాడిపత్రి అనేపేరు పెట్టి ఈ గ్రామానకు ఆగ్నేయభాగమందు వకకోట కట్టించి ఆకోటలో నివాసం చేసుకొని వుండినకాలమందు తనపేరు శాశ్వతముగాను వుండేటట్టుగా ఈ తాడిపత్రికి నైరుతిభాగమందు నాలుగు కోసులమీద రామలింగానాయనిపల్లె అనేగ్రామము కట్టించినాడు తదనంతరం పరశురాములవారిచేత ప్రతిష్ఠితమయిన శ్రీరామేశ్వరలింగము అంతర్ధానంగావుండి రామలింగానాయణివారు ప్రభుత్వముచేస్తూ వుండగా ఈ నాయనివారి ఆవులు ఈ పినాకినీనదీతీరమందు నీలాద్రి పర్వతం చుట్టూ బహుఅరణ్యముగా వృక్షాలు పెరిగి నల్లగుండ్లువగైరా విస్తారంగా వుండగా ఈ అరణ్యములో నాయణివారు ఆవులుమేపుకొని యిందుకు దక్షిణము యీపైబారలమీద ఆవులుకు వొకదొడ్డి నిర్మాణము చేసుకుని నిత్యమున్ను ఈ నీలాద్రిగుట్టను ఆవులు మేశి నదిలో వుదకము త్రాగి దొడ్డిచేరేలాగున వకగొల్లవాణ్ని నిమ్ముకరుప చేసివుండగా ఆఆవులు పైకి వకఆవు నిత్యమున్ను నీలాద్రిగుట్టను పోయి పూర్వమందు పరశురాములవారు ప్రతిష్ఠచేసిన లింగము చుట్టూ పుట్టపెరిగి వుండగా ఆపుట్టతావుకు ఈ ఆవుపోయి నిల్వబడితే పుట్టలోనుంచి యీశ్వరుడు ఈ ఆవుపాలు పానముచేస్తూ వుండును. ఈ మర్యాదను నిత్యమున్ను జరుగుతూవున్న కాలమందు ఆవులుకాచే గొల్లవాడు. ఈ ఆవు తమకు పాలు ఇయ్యని అంశము తెలిసి ఆవును కనుపెట్టికొని కొన్నాదినములు జరిగినపిమ్మట ఆకాలమందు ఈ ఆవు రామేశ్వరుడు వున్నపుట్టకు నాలుగుతట్లా కాళ్లు పెట్టుకొని వుండగా ఆసమయమందు క్షీరపానము చేస్తువున్న యీశ్వరుణ్ని చూచి తనచేతిగొడ్డలిని విసిరివేసినందున తగిలీతగలనట్టుగా పుట్టలోకి జొరబడి పోయెను ఆవు యీవలికి వచ్చెను. ఆరాత్రి రామలింగానాయణి స్వప్నమందు శ్రీరామేశ్వరుడు వొచ్చి నేను బహుకాలాననుంచి యీనీలాద్రి గుట్టను పుట్టలో వుండి యీ ఆవుపాలు పానముచేసుకొని వుండగా మీగొల్లవాడు ఈ దినము చూచి గొడ్డలితో వేశినాడు ఈ పుట్టలోనుంచి నన్ను తీయించి దేవాలయము కట్టించి ప్రతిష్ఠచేయించమని నిజరూపము చూపినందున మరుసనాడు వుదయాన సకలపురజనులతో పోయి ఆపుట్ట ఖులాయించి తీయించి చూచినందున రామేశ్వరలింగం విస్తారంగా కనబడినందున విద్యానగరము రాయలవారికి యీవర్తమానము వ్రాయించి పం

పించి రాయలవారి ఆజ్ఞప్రకారం సరకారుద్రవ్యం ఖర్చుచే
యించి లింగనాచారి మొదలయిన కాశివాండ్లకు పనియిచ్చి
యీపినాకినికి జగతికట్ట కట్టించి యిందుకు పశ్చిమం మూ
డుకోసులమీద వజ్రగిరి నరసింహస్వామికొండ రాళ్లుకొన్ని
యీ తాడిపత్రికి యీశాన్యభాగమందు పదికోసులమీద
తలమంచిపట్నం రాళ్లు కొన్ని తీసుకొని వొచ్చేదానికి కను
మ వుత్తరభాగమందు మూడుకోసులమీద యర్రమలకొం
డను మార్గము యేర్పరిచి బండ్లమీదను తెచ్చినారు. గ
నుక యీకనుమకు బండ్లకనుమ అని పేరు కలిగినది. ఈ ప్ర
కారం రెండుస్థలాలయందు రాళ్లు మలిపించి తెప్పించి
దేవాలయము యేర్పర్చి నూతనంగా కట్టించినారు పశ్చిమ
ము వుత్తరము గోపురాలు దక్షిణ మహాద్వారము గోపుర
మున్ను కట్టించి యీదేవాలయానకు పూర్వభాగమందు
పరశురాములవారు నివాసముచేసుకొనివున్న జాగాన రా
మపాదము వున్నచోట దేవాలయము కట్టించి ఆదేవాలయ
ములోను రామప్రతిమెను ప్రతిష్టచేశినారు యిందుకు దక్షి
ణము మామిడివనము వేయించినారు యీదేవునికి పూజా
నైవేద్యాలున్ను సరకారుతట్టునుంచి ద్రవ్యమియిచ్చి పూజ
నైవేద్యాలు చేసేదానికి శివబ్రాహ్మణులను నిష్కరుష చేసి
పరిచారకత్వానకు తంబళవాండ్లను ఆయగుకేనివుంచి యీప
రిచారకులు చేశేపని వివరం దేవునికి పూజదండలు కట్టేది
వుత్సవవిగ్రహాలుకు అలంకారము చేసేది వుత్సవం చేయిం
చేది దేవాలయం చక్కగా సమ్మార్జనము చేసేది అఖం
డాలు కనిపెట్టుకొని వుండేది శివలింగానికి శివబ్రాహ్మలు
అభిషేకం చేశేది నైవేద్యము చేశేది నిర్మాల్యము అయి
నప్రసాదము తంబళవాండ్లకు యిచ్చేది యీప్రకారం తం
బళ్లవాండ్లు గ్రామములోను యిండ్లు కట్టుకొని వుందురు
శివబ్రాహ్మలు దేవాలయముదగ్గర యిండ్లు కట్టుకొనివుంద్రు
రు యీప్రకారము జరుగుతూ వుండగా గ్రామపురో
హితులు నిధనపాటి వెంకటసోమయాజులు అనే బ్రాహ్మ
డు నిత్యమున్ను నదిలో స్నానము చేసుకొని భాస్కరు
ణ్నిగూర్చి సహస్రనమస్కారములు చేసుకొని యీరామే
శ్వరునికి నిత్యమున్ను మహాన్యాసపూర్వకంగాను ఏకాద
శరుద్రాభిషేకము చేస్తువుండగా ఆబ్రాహ్మడు బహుతప
స్సుగావున్న వర్తమానము యీనాయనివారు విని ఆ
బ్రాహ్మణ్ని పిలుపించి యీదేవాలయానకు యజమాను
ణ్నిగా చేసి నిత్యవుత్సవకాలమందు మంత్రపుష్పం సమర్పిం
చివుండమని నేమకము చేశినారు. యిదిగాక మాఘబహుళ
౭ ౹౹ ధ్వజారోహణము చేసి యీబహుళ ౩౦ రథోత్సవము
చేసి పారువేటవుత్సవము తీర్థవిధితో నవదినపాలువుత్స
వము చేయించి రథోత్సవం నిమిత్యం యేమి ఖర్చు అయి
నా సరకారునుంచి చేస్తువుందురు ఈప్రకారము జరుగుతూ
వున్న కాలమందు యీ గ్రామమునుంచి వొంబులేశ్వరుని ద
ర్శనంనిమిత్యము గర్భిణిమనిషి యీయర్రమలకొండ యె
క్కలేక కష్టపడుతూ వున్నందున దర్శనము యిచ్చేనిమి
త్తము అహోబలేశ్వరుణ్ని నేను వొచ్చి యీయర్రమల
కొండలో నివాసంగా వున్నాను. నాకు యీయర్రమలకొం
డమీద మధ్యభాగమందు వకబుగ్గ వున్నది అస్థలమందు దే
వాలయము కట్టించి ఆబుగ్గకు కోనేరు కట్టించమని యీ
రామలింగానాయనివారి స్వప్నమందు చెప్పినందున అదేప్ర
కారము యీనాయనివారు సకలపరిజనములతో పోయి
యీయర్రమలకొండలో మధ్యభాగమందు బుగ్గకు కోనే
రు కట్టించేదానికి ప్రయత్నము చేశినందున ఆకోనేటిలో
వొంబలేశ్వరుడు కనబడెను తరువాత అస్థలమందు దేవాల
యము కట్టించి వొంబలేశ్వరుణ్ని ప్రతిష్టచేశినారు. గనుక
యీకొండమున్ను యీదేవునికిన్ని వొంబులదేవరకనుమ అనే
పేరు తదారభ్యము కలిగెను యీప్రభుత్వములోనే నాయ
నివారి కోమార్తె రాజగోపాళమ్మ నాయ
నివారి పేరు పెట్టి యీ తాడిపత్రికి నైరు
తిభాగమందు రెండుకోసులమీద వకపల్లె కట్టించి ఆపల్లెపే
రు రామలింగానాయనిపల్లె అని పేరుపెట్టి వకదేవాలయం
కట్టించి విష్ణుప్రతిమెకు గోపాలస్వామి అనేపేరునిష్కరు
ష చేశినారు యీదేవునికి పూజా నైవేద్యాలుకు రేగడిచే
ను యెనిమిదికూములచేను యిచ్చినది పూజచేశేదానికి వక
నంబివాణ్ని నిష్కరుష చేసినారు యీతాడిపత్రిగ్రామానుకు
యేటికాల్వ రామలింగానాయుడు ఖాసా సరకారుద్రవ్యము
ఖర్చుచేశి పశ్చిమాన వకకోసుమీద పినాకినిలో గోరకాల్వ
యేర్పరచి తూర్పు గడ్డకాల్వ తొవ్వించి యీకాల్వ గ్రామా
నుకు వుత్తరభాగాన వెళ్ళి నడవొద్దున చక్కగా వొచ్చి
తోట్సభూమికి పారి విస్తారంగా వొరిమాగాణి రాగితోటలు

న్గైరా సాగుబడి విస్తారంగా చేయించినారు. యీ ప్రకారము కొంత కాలము జరిగినమీదటను ఈయన కొమార్తె గోవిందమ్మ అనేఆయమ్మ ఈగ్రామానికి తూర్పు కోసుమీద వకపల్లె కట్టించి ఈపల్లెకు దక్షిణము వొకకుంట కట్టించి ఈ పల్లెలో ఆంజనేయస్వామి దేవాలయము నిర్మాణము చేసి కుంట వద్ద నే వక చలువేందుల పెట్టించి ఘండికోటకు వొచ్చేపొయ్యే మార్గము గనుక ఈ మార్గములోను నీళ్లుతక్కువ గాకుండా వకబ్రాహ్మణున్ని వుంచివుండెను. యీ గ్రామమువ్యవహారము విచారించుకొని చలువేంద్రులమీదను పరామరిక తీసుకుంటూ వుండేదానికి పట్రికేతయ అనేవాణ్ని వుంచివున్నందున యీపల్లెకు పట్రికేతపల్లె అనే నామధేయము కలిగెను. ఈ ప్రకారం కొన్నిదినములు జరిగినమీదటను రామలింగనాయుడు కాలముఅయెను. యీయన కొమారుడు తిమ్మానాయుడు పెద్దవాడుఅయి విద్యానగరము రాయలవారి తావుకు పోయి కొన్నిదినములు సముఖాన ఆశ్రయించుకవుండినందున రాయలవారు దయచేసి ఘండికోట సీమామూలం జాగీరు యిచ్చి పంపించినందున తిమ్మానాయుడు దేశములోకివచ్చి యీస్థలమందు తమసంబంధులు అయిన వుద్దండినాయణివారిని వుంచి తాము ఘండికోట చేరి అక్కడ కోట బలంగా కట్టించి ఠాణా కాయంగారి చేయించి ఆస్థలములోనే వుండెను. యీస్థలమందు వున్న వుద్దండినాయణివారు పెన్నబడిమాగాణి విచారిస్తువుండగాను గ్రామప్రతిగ్రామాలు యంతు తమఖాసాగతికమతాలు చేయిస్తువుండెను ఈ తాడిపత్రిగ్రామములోను వక కాల్వ త్రవ్వించినది ఈ గ్రామానికి పశ్చిమము కోసున్నరమీదను చిన్నపొలము మడవంకను తిల్లిపేరయేర్పరచి తిమ్మానాయణికాల్వ అని పేరుపెట్టి గడ్డకాల్వ త్రవ్వించి యీ కాల్వను నీళ్లువిస్తారంగా వొచ్చేలాగున చేసి గ్రామానకు మూడ్పు ఆరకోసు పరియంతరము అచ్చుకట్టు వేయించి వారిమాగాణి విస్తారంగా చేయించినారు.

యీ ప్రకారము జరుగుతూ వున్న సమయమందు శ్రీ విజయ నగరము రాజధాని అయిన కృష్ణరాయలవారి కాలము చేసిరి. యిందుకు పద్యము.

తుళువవంశము కృష్ణదేవరాయలు.

ఆనయ శాలివాహనశకాబ్దము
లద్రిగజాగ్ని సోములకు
తారణవత్సరంబున నిదాఘ
దినంబున జ్యేష్ఠశుక్ల ష
ష్ఠీగవివాసరంబున నృసింహుని
కృష్ణుడు శేషనారయా
ద్వారకయందు కృష్ణుడవతార
సమాప్తియు గాంచునై వడిన్ |

శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౩౮౭ ....
యిక్కడవున్న తిమ్మానాయనివారు తొల్కు యేనుగుల చన్నానాయుడు యీగ్రామానికి రెండుకోసులమీద గాండ్లపాడు అనే గ్రామం కట్టించి బక్క చన్నానాయణికై దారమంటపము కట్టించి ప్రతిష్ఠచేసినారు యీ తాడిపత్రిగ్రామములోను యేటిఅవతల వాల్గు కపిలెభావులు తొవ్వించి వారిమాగాణి చేసినారు ఈ తాడిపత్రికి కోసుమీద ఆగ్నేయభాగమందు వకపల్లెకట్టించి ఆపల్లెలో కమ్మవాండ్లను చల్లావాండ్లను అనేవారిని వ్యవసాయమునిమిత్యము మొకగరు చేసినందున చల్లావారిపల్లె అనేపేరు కలిగెను ఈ కాలమందు మిక్కిలినేని నలచన్నానాయుడు కోసుమీద ఆగ్నేయభాగముందు వకపల్లె కట్టించివుండగా ఆపల్లెకు తూర్పునాయణవారి తోడబుట్టినది కొనమ్మ అనే ఆయమ్మ వకచెర్వు కట్టించి వున్నందున ఆచెర్వులో నీళ్లు ఈ పల్లెకు అనుకొని వున్నందున జంబు విస్తారంగా పెరిగి వుండినందున జంబులపాడు అనే నామధేయం కలిగెను. ఈ తాడిపత్రికి పశ్చిమాన మూడుకోసులమీద వజ్రగిరి కొండమీద వక దేవాలయం కట్టించి నృసింహస్వామిని ప్రతిష్ఠచేయించి నిలిపినారు. గనుక వజ్రగిరి నరసింహుని కొండ అని తదారభ్యము జనపాఠము వున్నది. యిదిగా

కను యీతిమ్మనాయనివారు తమపేరు శాశ్వతంగా వుండవలెనుఅని యీతాడిపత్రి గ్రామానకు పశ్చిమము మూడు కోసులమీద వకచెరువు కట్టించి అస్థలమందే వకగ్రామము నిర్మాణము చేసినారు యీచెరువులో నీళ్లు నిలవనందున ఈచెరువుకున్ను ఈగ్రామమునకున్ను వోదుతిమ్మనాయనిచెర్వు అని పేరుకలిగెను.

తదనంతరం ఈ తిమ్మనాయనివారి ప్రభుత్వం చేస్తువున్న కాలమందు శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౨౯ అగునేటి ప్రభవనామ సంవత్సర మాఘ బ౧౪ సోమవారము శ్రీమన్మహా రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర నరసింహరాయలు విజయనగరమందు పృథ్వీరాజ్యము చేస్తువుండగా తత్పాద పద్మారాధకుండయిన శ్రీమన్మహాప్రతాప సాళువ తిమ్మయ్యగారు పెండ్లిసుంఖాలకుగాను వేయించిన ధర్మశాసనము శ్రీమన్మహా రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర నరసింహరాయలవారు మాకు నాయంకరమై చెల్లే జగతాపి గుత్తిరాజ్యములోనున్న అందుకు చెల్లే పెన్నబడి సీమలోనున్న పూర్వాద్యక్క పెండ్లిండ్లకున్ను పెండ్లిసుంఖాలు కొనంగాను అవీరనరసింహరాయ మహారాయలకు పుణ్యముగాను మేము పుర్వానను గుత్తిసీమను పెన్నబడిసీమను పెండ్లిండ్లకయినను పెండ్లిసుంఖాలు శివరాత్రి పుణ్యకాలమందు సర్వమాన్యంగాను విడిస్తిమి గాన ఈ ధర్మానకు యెవరు వక్రమై యెవరుతప్పకున్నా వారణాశిలో ఫలపిత్రవధ అని వేయించిన శిలాశాసనము వకటి యిదిగాకను దేవునికి అంగరంగవైభవాలకు గాను యిచ్చినది శిలాశాసనము వకటి శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౩౧ అగునేటి శుక్లనామ సంవత్సర వైశాఖ శు౧౫ శుక్రవారము వీరనరసింహ మహారాయలవారి ప్రభుత్వములోను యిదే సాళ్వ తిమ్మయ్యగారు యిచ్చినది కందలపాడు సర్వమాన్యంగాను యిచ్చినాము అని శిలాశాసనము వకటి పృథుము సాళ్వ తిమ్మయ్యగారు వేయించిన శిలాశాసనాలు రెండు రామేశ్వరస్వామి దేవాలయములోను వుత్తరభాగమున జంబిచెట్టుకింద వున్నవి యిదిగాకను సాళ్వ గోవిందయ్యగారు వేయించిన శిలాశాసనము ౧ గడితిమ్మపురము గ్రామము పొలములోను శాసనరంభము పొలం ౫౧ అక్షరాలా పుట్టుడు భూమి అమృతపల్లెకుగాను శ్రీరామేశ్వర దేవునికి యిచ్చినది శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౩౫ యీశాసనం పైనవ్రాసినప్రకారం జంబిచెట్టువద్దనే వున్నది. ఈ ప్రకారం తిమ్మనాయుడు ప్రభుత్వంచేస్తు గండికోటలో వుండగా ఈ స్థలమందు వుద్దండనాయణ్నివారు వున్నకాలమందు యీగ్రామానకు ఆగ్నేయభాగమందు వరచింతవనంలోగా వొకచింతవృక్షం పటపట పగిలి వృక్షములోనుండే విష్ణుశిల ఉద్భవించి స్వయము వ్యక్తముగా కనుపడినందున అక్కడ వున్నజనములు కొందరు చూచి ఆశ్చర్యపడియుక్కడ అధికారంచేసే వుద్దండనాయణివారికి యరుకపరచినందున అవుద్దండనాయణివారు చూచేనిమిత్యము సకలపురజనములతో పోయి చూచేవేళను చెట్టు రెండుపోవులుగా చీలి అతొర్రలలో స్వయంవ్యక్తమయిన శిలను చూచి యిదియేమిఆశ్చర్యమని విచారణ చాయగా పెద్దలు చెప్పేమాట యీవర్తమానం గండికోటలోవున్న తిమ్మనాయణివారికి వ్రాయించి పంపించమని చెప్పిరి అదేలాగున వ్రాయించి పంపించగా అతిమ్మనాయణివారు ఈ స్థలానకు వొచ్చి చూచేవేళను అనేకధ్వని వుత్పన్నమై చింతమాను నడిమికి చీలి రెండుభాగాలుగా యేర్పడినందున మాని మొదట శిల నిలిచివుండెను అది ప్రత్యక్షంగాను తిమ్మనాయణివారు చూచి యీశిలవర్తమానం చక్కగా విచారణ చేసి మాకు తెలియచెప్పమని శలవుయిచ్చి నగిరికి పోయినపిమ్మటను ఆరాత్రి తిమ్మనాయణివారి స్వప్నమందు దేవుడు సాదృశ్యంగాను చెప్పినది చింతమానులో వుద్భవించిన చింతల తిరువెంగళనాథస్వామి అని తమకు దేవాలయము కట్టించి కొల్వమని సాక్షాత్కారంగాను చెప్పినందున మనుసనాకు వుదయాన లేచి ఈ వర్తమానం సకలపురజనులు విశేలాగున తెలియజెప్పి తమవాత శ్రీవిద్యానగరం రాయలవారికి వ్రాసి పంపించి దేవాలయం కట్టించేటందుకు శలవు తెప్పించుకొని దేవాలయానకు పనియిచ్చి శిల్పశాస్త్రప్రకారం గర్భగృహ సుకనాసిక మహాదిలె మన్యరంగ అస్థానమంటప మాధోంతరాళ గోపుర ప్రాకార స్థూపికా పచనాలయ యాగశాల కల్యాణమం

టప ఆళ్వారాదిమంటప శయనాలయ గరుడమంటప హనుమన్మంటప వరాహమంటప వాహనమంటప మొదలైన మంటపాలతో శ్రీభాగవత రామాయణ అష్టదిక్పాలకాది చిత్రప్రతిమ విశేషముతో దేవాలయం కట్టించి దేవునికి పూజా నైవేద్యాలకు సరకాయదిద్రవ్యం యిచ్చి అర్చకత్వానకు ఘండా (టా) తిరుమలయగారిని రామాయణం రామాచార్యులు పురోహితులు శింగుగోత్రులవార్ని నిర్ధారణచేసి ఆచార్యపురుషత్వానకు కుమ్మమూరి పెద్దియాచార్యులవారి వంశ్యపుత్రులైన పెద్దతిరుమలాచార్యులవారి కున్నము తాడిపత్రి తిరువెంగళాచార్యులను నేమకంచేసి దేవుని పురాణంమీద గొల్ల వోబుళదాసరిని నిష్కర్షచేసి దేవుని భూషణాలు వగైరాసామాను పురాణం దాఖలాచేసి కావలసిన వస్తుభూషణాలు ఈ గొల్ల వోబుళదాసరి మార్కిత్తు యిస్తు పున్నురు యీలాగున నిష్కర్షచేసి పరిచారకులు వగైరావారికి సరకాయిదారు భూస్వాస్థ్యం సంబళం నిష్కర్షచేసి యిస్తున్నా నిత్యోత్సవ మాదిగా సకలోత్సవాలు చేయిస్తు రథోత్సవం వైశాఖ శు॥ ౭ ఆరంభం ధ్వజారోహణం చేయించి ఈ శు॥ ౧౫లు రథోత్సవం చేసి పారువ్యాట తీర్థవిధితోకూడా నవదినసాలు వుత్సవం చేయిస్తు కార్తీక శు ౧౫లు దేవాలయాన్కు వుత్తరభాగమందు వకకోనేరు కట్టించి ఆకోనేటిలో తెప్ప తిరునాల వుత్సవంచేయిస్తూవుండెను ఆకాలమందు వ్యాసరాయలవారు సేతుయాత్ర పోతూ ఈమార్గాన వచ్చి ఈ పినాకినీస్థలమందు దిగి ఈ భాస్కరక్షేత్రమందు మహాప్రసిద్ధమయిన స్థలమని తెలిసి ఈ పినాకినీకి వుత్తరపు వొడ్డున గర్భగృహం యేర్పరచి ఆంజనేయుల విగ్రహాన్ని ప్రతిష్ఠచేయించి స్వామికి పూజకు మాధ్వుల అర్చకత్వానకు నిష్కర్షచేసినారు.

ఈ ప్రకారం నానాదినములు జరిగినమీదట తిమ్మనాయడు కాలంఅయను తరువాత ఈయన కొమారుడయిన తిమ్మనాయడు ప్రభుత్వముచేస్తు వున్న కాలమందు

సదాశివరాయలు

అళియరామరాయలు.

కృష్ణరాయలవారి అల్లుడు అయిన అళియరామరాజుగారు రాజ్యభారం చేస్తువుండగా పూర్వము రాయలవారి జ్ఞాతులు రామరాజులవారిమీద ద్వేషించి రాజసింహాసనం నీకు అక్కరలేదు అని బహుళా వుపద్రవం చాయవలెను అని ప్రయత్నం చేస్తూవుండగా ఈ రామరాజులవారికి ప్రభుత్వము చేశేదానికి నిర్వాహకం లేక విజయనగరపట్నం విడిచి ఘండికోట యేలే తిమ్మనాయణివారి ఆసరాకు వచ్చి చేరినందున ఈతిమ్మనాయణివారు చాలా భరవసా యిచ్చి నిలుపుకొని వుండినకాలమందు ఈవర్తమానము విజయనగరములో వున్న రాయలవారి జ్ఞాతులు విని విస్తారము సైన్యముతోకూడా వొచ్చి ఈ ఘండికోటలో వున్న తిమ్మనాయణి తావుకు పెద్దమనుష్యులను పంపించి రామరాజును తమకు పట్టియియ్యమని అడిగినందున యీతిమ్మనాయడు చెప్పినది మా ఆసరాకు వొచ్చినవార్ని మేము పట్టియిచ్చేది లేదు. మీతోయుద్ధము చేశేము అని చుట్టూవున్న పాళెగాండ్లువగైరా మందిని కూర్చుకొని సైన్యం స్తోమంచేసుకొని యీ అళియరామరాజుల వారితోకూడ యీగ్రామాన్కు మూడుకోసులమీద పశ్చిమాన యుద్ధముచేసి కోమలివద్ద వారిసైన్య విరిగిపోయినందున వెంబడించి రామరాజువారు తిమ్మనాయణివారున్ను విజయనగరపట్నానకు పోయి అక్కడవున్న సకలము తిమ్మన్న వగైరావార్ని హతంచేసి శత్రుభయం లేకుండా అయినందున తదారభ్యము రామరాజులవారు రాజ్యభారం చేస్తు యీతిమ్మనాయణివారికి అనేకద్రవ్యము యిచ్చి బహుమానంచేసి శలవుయిచ్చి పంపించినందున తిమ్మనాయడు యీతాడిపత్రి స్థలమందు శ్రీచింతలరాయస్వామి ఆలయములోను చిత్రరువులు వ్రాయించి దేవునికి అంగరంగవైభవాలకు విస్తారంగాను ద్రవ్యము యిచ్చి నడిపిస్తూవుండెను యీకాలమందు శ్రీరామేశ్వరస్వామికి శ్రీనాథరాజ రామరాజు కొమారుడు శింగరయ్యగారు యిచ్చిన వెలిపొలము కొలపాటిచేను యీగ్రామం పొలంలోను పినాకినికి వుత్తరభాగమందు కాడారంభముచేను. ఖర నాలుగుపుట్లుచేను దద్యాన్న అవసరానకు సర్వమాన్యంగాను యిచ్చిన శిలాశాసనం శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౫౩ అగునేటి ఖరనామ సంవత్సర చైత్రి శు౧౫లు వేయించిన శిలాశాసనము రామేశ్వరుణికి సర్వమాన్యంగాను యిచ్చినది. యిం

దుకు శిలాశాసనము రామేశ్వరస్వామి దేవాలయములోను వుత్తరభాగమందు జంబిమానుతాపున వున్నది యిదిగాకను యీతిమ్మనాయణివారు ఖాసా శ్రీచింతలరాయస్వామికి యీతాడిపత్రికి అరుకోసులమీదను ఆగ్నేయభాగమందు రెండుమూలచింతల అనే గ్రామము అంగరంగ వైభవాలకుగాను సర్వమాన్యంగాను యిచ్చినది యింకా శిలాశాసనము యనుములచింతల గ్రామములోను వున్నది. శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౬౫౧ అగునేటి సౌమ్యనామసంవత్సర చైత్ర బ౩౦లు శుక్రవారం అని వ్రాసివున్నది. ఈ ప్రకారం కొంతకాలము జరిగినపిమ్మట యీతాడిపత్రిగ్రామానకు ఆరుకోసులమీద గండూరు అనే గ్రామములో తిమ్మభట్లు అనే బ్రాహ్మణుడు వుండగా ఆబ్రాహ్మణుని తాపున మత్స్యమూర్తి సాలగ్రామము వుండును ఆసాలగ్రామము తిమ్మనాయణివారు తమకు యివ్వమని పిలిపించి అడిగినందున ఆబ్రాహ్మణుడు సాలగ్రామము యిచ్చేదిలేదు అని తిరుగబడి మాట్లాడినందున యీతిమ్మనాయడు కానాకోపంచేసి వెళ్లనాకించగా యీదేశములోనుంచి వెళ్లిపోతూ తోళ్లమడుగువంకను స్నానంచేసుకొని దేవతార్చన చేసుకుంటూవున్న సమయమందు యీనాయణివారి శలవుప్రకారము కొంతమంది వచ్చి బ్రాహ్మణుని చంపి ఆయనవద్దవున్న సాలగ్రామము తీసుకొనిపోయి నాయణివారికి యియ్యగా నాయణివారు యీసాలగ్రామము యేలాగునతెస్తిరి అనిఅడుగుతూ వుండగా యీచచ్చిన బ్రాహ్మణుడు బ్రహ్మహత్యరూపముఅయి నాయణివారితో జవాబు ఇచ్చినది నాసాలగ్రామము తెచ్చిరిగనుక నేనువెంబడినానే వొచ్చినాను అని జవాబుయిచ్చి తదారభ్యము బ్రహ్మహత్యరూపము అయి వేదిస్తూవున్నందున యీబ్రహ్మహత్య పరిహారము అయ్యేసంగతి బ్రాహ్మణుడు చెప్పిన ప్రకారం అస్థలమందే వకచెరువుకట్టించి వకగ్రామము నిర్మాణముచేసి ఆగ్రామముక్రింద చెరువుక్రింద వున్నభూమి బ్రాహ్మలుకు అగ్రహారం యిచ్చి తమదంపతులు రూపముగాను టప్పా వేయించితె బ్రహ్మహత్య పరిహారము అవుతూవున్నది అని యీతిమ్మభట్లు అనేబ్రాహ్మణుడు చెప్పినందున అస్థలమందు వకచెరువుకట్టించి గ్రామము నిర్మాణముచేసినది శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౬౫౮ అ కాలమందే బ్రాహ్మలుకు అగ్రహారము యిచ్చి యీచెరువుకున్ను యీగ్రామానకున్ను తిమ్మనాయనికుంట తిమ్మనాయణిచెర్వున్ను అని నామధేయము కలిగినది. యీబ్రాహ్మణ్ని దగ్గరవున్న సాలగ్రామము తూముకింద వేసి తూముకట్టించినారు గనుక ఆచెరువులో యిప్పటికిన్ని కాల్వతీస్తేను వకకపిలెనీళ్లు పారుతూవున్నది. యిదిగాకను ఈ బ్రాహ్మణుడు చెప్పినప్రకారం టప్పా వేయించి మాడలు నిర్మాణముచేసి వెనుకతట్టున యీమాడకి బిరదభద్రి అని నాగరముతో అక్షరాలు సహా గాను బ్రాహ్మణ్ని రూపం దంపతి సమేతంగాను మాడలు యీకలు ఘుంకికోటలో టంకసాల వేయించినారు యిదిగాకను తాడిపత్రి చింతల తిరువెంగళనాథస్వామికి యిచ్చినది అచ్చకుంటి దగ్గరవున్న పొస్తకము దాఖలా ప్రకారము సర్వమాన్యముగాను సమర్పించి యిచ్చినాడు శ్రీచింతల తిరువెంగళనాథస్వామికి సకలవైభవాలుకుగాను సమర్పించి యిచ్చినది అచ్చకుంటి పొస్తకములోను వ్రాసినప్రకారము చింతలరాయనికి కాల్వకింద మడి యిద్దుము రఱ పుట్లు దోవచేను గొల్లలుకు పందుము ఖం కమలపాటిలోను చేను పందుము ఖం పెద్దపొల్మమడ అనే గ్రామములోను కాడారంభము మూప్పందుము చేను 1q నీ రారంభము పందుము ఖq కనగలగూమూరిలోను కాడారంభము చేను ముప్పందుము ఖ౹q వెన్నపూసపల్లెలోను చేను ఖ౺ యీప్రకారము భూస్వామ్యము యిచ్చినాడు యీప్రకారము కొన్నిదినములు జరిగినమీదటను కాలముఅగెను యీయన కొమారుడు నారసింహనాయను ప్రభుత్వం చేస్తూవున్నకాలమందు కంటెవ యెల్లప్పగారు యీతాడపత్రికి వొచ్చినప్పుడు యీచింతల తిరువెంగళనాథస్వామికి సమర్పించినది అగస్త్యకాల్వమడి మామిళ్లకు వుత్తరమువంక మడి కరియామను పుచ్చుకొని స్వామికి తిరుప్పిసానుకు యిచ్చినది జోకు అప్పుడుదినకూ మెడు ౭౧ స్వామికి తిరుప్పిసానుకు యిచ్చినది శిలాశాసనము చింతలరాయస్వామి దేవాలయం మహాద్వారం పెద్దగోపురం వుత్తరముగోడకు వ్రాసినది శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౬౫౫ యిదిగాక ౧౬౫౪ అగునేటి పరీధావినామసం॥ వైశాఖ శుద్ధ ౧౦ లు పెమ్మసాని నారసింహనాయని మున్వంత

రంలో తాడిపత్రి కర్నూలు కామరాజు గామన్న వరద ప్పపోతరాజు యల్లమరాజు వీరుముగ్గురున్ను కేతరెడ్డి పెద్ద నాగిరెడ్డి అనేవానికి దానపత్రం రెడ్డిమిరాశికి వ్రాశియిచ్చినారు అదే ప్రకారం వున్నది. యీ యనకొమారుడు చిన్నతిమ్మానాయణివారు ప్రభుత్వం చేస్తూవున్న కాలమందు శ్రీ చింతల తిరువెంగళనాథస్వామికి యిచ్చినది తాడిపత్రి గ్రామాన్కు కడపకొల్లు తెరువుదిక్కున రామలింగనాయణిబల్లెకు తూర్పు కుక్రము రఘుపతి అన్నబసువయ్య చేనికి దక్షిణము కరణాలు మాన్యము చన్నమరాజుగారి చేనికి పడమర కందికొవుల పాలిమేరకు వుత్తరం నరజంబిచేను స్థలము మడి ఖ 3/4 పదిహేదుము నీరారంభము చింతలరాయస్వామి దేవుణికి తలిగలున్ను సమర్పించినది. శ్రీవైష్ణవులు అవిచ్ఛిన్నముగాను ద్వాదశులయందు విశేషంగాను ఆరగించేటందుకు అశ్వాకుల తిరువరిగెలకు వుచితంగాను దానం సమర్పించినది. శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౦౦ యీ శాసనము మహాద్వారందగ్గర పశ్చిమతట్టున నిలువుగా వుండిన యాగిరాతిమీద వ్రాశినది. యిదిగాక యీనాయణివారు శ్రీచింతల తిరువెంగళనాథస్వామికి యిచ్చినది నైవేద్యము తక్వేదుబియ్యం అడ్డెడు నెయ్యి అడ్డెడు పెరుగు గిద్దెడు పెసలున్ను దద్యాన్నమవసరాన్కు ఘంటా తిమ్మయకేశవయగారి వశాన్కు యిచ్చినది అని శిలాశాసనం గోపురం వుత్తరంగోడకు వ్రాశినది శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౦౭ యీ తిమ్మానాయణివారి ప్రభుత్వంలోనే రంగస్వామికి ప్రతిష్టఆడగా పూర్వము ద్రావిడపూజ నడుస్తూవుండెను. గనుక పాంచరాత్ర ఆగమప్రకారము పుణ్యకాలమందు ఘంటా వోబుళయ్యకు చినతాడిపత్రి చేను మళ్ళు సహాగాను ఆగమశాణయాదిసహా ధారపోశి యిస్తిమి పాంచరాత్ర ఆగమప్రకారము దేవుణికి పూజ నైవేద్యాలు చేసుకొని వుండేది అని శిలాశాసనము పినాకినికి దక్షిణంవొడ్డున రంగస్వామి దేవళంలోను గోడకు రెండుతట్టుల వున్నది. శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౧౪ అగు నేటి జయసంవత్సరములోను వ్రాశినది. యీ రంగస్వామి దేవళంలోను తుంటశాసనం వఘటి శ్రీమతే రామానుజాయ నమః శ్రీమద్వేదమార్గ ప్రతిష్టాపనాచార్యులయిన వుభయవేదాంత ప్రవర్తకులయిన తిరుమల బుక్కపట్నము ఆచార్యులు శ్రీవాసాచార్యులు తాతాచార్యులుకు పెమ్మసాని చినానాయడు ఆచార్యాధీనంగాను ధారపోశి సమర్పించెను. శాసనము తుంటలో వున్నది యిదిగాకను శ్రీచింతల తిరువెంగళనాథునికిన్ని శ్రీరంగ నాయకులకున్ను చన్నమరాజు కృష్ణమరాజు కొమారుడు లింగన్నగారు పద్మ యక్షత్రిన్ని ఆనంతములయిన దండములు పెట్టి సమర్పించి యిచ్చిన భూదానధర్మ శాసనము యీకు పెమ్మసాని నారశింహనాయణివారు ధారపోశి యిచ్చినది. శిల్లలూరు పుట్టి యేనుము చేను ఖ 1¼ సూర్యగ్రహణ పుణ్యకాలమందు చింతలరాయస్వామికి ప్రతిదినమున్ను చాంగబడి చేసేదున్ను శ్రీతుళసీమాలలు ప్రతిదివసమున్ను చేసేదు తెంవ్యను చాందుబడి శ్రీతుళసీమాంముల సమర్పించి యిచ్చిన అయిదుము చేనున్ను సమర్పించి యిచ్చినది శిలాశాసనం మహాద్వారం గోపురము దక్షిణముగోడకు వ్రాశినది. శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౧౬.

యీప్రకారము జరుగుతూవుండగా శ్రీవిద్యానగరం రాజధాని అయిన అళియ రామరాజు ప్రభుత్వంచేస్తూ వుండగా యీ రామరాజుమీద యుద్ధానకు తురుష్కులు కుతుబశా హైదరాబాదు అల్లీ ఆదలుశా బిజాపూరు నిజాము శాబహారీ అమదానగరం నిజాంశా దౌలతాబాదుయిమాదులు ముల్కు బిరాదం బురానుపూరు యీ అయిదుగురు పాదుశాయీలు సైన్యముతో వచ్చి అళియరామరాజుగారిమీద తిరుగబడి యుద్ధముచేసి జయించి రామరాజును తల కోసుకొనిపోయి రాజ్యము తమస్వాధీనము చేసుకొనిరి.

గోలకొండ ప్రభుత్వము.

మరికొన్నాళ్లకు హైదరాబాదుకు తానీశావారు మొకరరు అయి యీ రాజ్యం తానీశావారికి వదుస్తూవుండగా యిక్కడ ఘండికోటలో వున్న చిన్నతిమ్మానాయణిన్ని వెళ్లగొట్టి ఘండికోట తానావేసుకొని కోటకాపాడేదానికి శిబ్బంది కిల్లాదారు మీరుజుమలావార్ని వుంచవుంచురు. యీ రాజ్యము విచారించేనిమిత్యం తానీశావారి తట్టునుంచి పాదిలె లింగప్ప గరిడీమిట్టగమ్మన్నగారు యేకాధిపత్యంగా వ్యవహారం చేసుకొని యీ తాడిపత్రిగ్రామము కసుబామా

బాలు ఆజాబాజు పుటగ్రామాలు నిష్కర్షచేసిన వివరం.

కసుబాతాడిపత్రి పుటు గ్రామాల తపశీలు గ్రామము కసుబా

మము కసుబా	౧ సజ్జలదిన్నె	౧ తలారిచెర్వు
కసుబాపైకి మజరలు	౨ ఆలూరు	౧ బోడాయపల్లె
౧ రామలింగానాయన్నపల్లె	౧ వీరాపురం	౧ గూడూరు
౧ గాండ్లపాడు	౧ చాలువేముల	౧ కడవకొల్లు
౧ చల్లవారిపల్లె	౧ అమళ్లదిన్నె	౧ ఊరేపల్లె
౧ జంబులపాడు	౧ చింతకుంట	౧ కోమలి
౧ పట్రగిత్తిపల్లె	౧ చిన్నపొలమడ	౧ పూరజింతల
౫	౧ పల్లకూరు	౧ బొందలదిన్నె
	౧ వంగనూరు	౧ పుట్లూరు
	౧ చలాపల్లె	౧ దోసవేడు
	౧ అరకటవేముల	౧ మచ్చుకోట
	౧ కంగనాపల్లె	౧ పెద్దపొలమడ
	౧ నెందలపాడు	౧౨
	౧౩	

యీప్రకారము గ్రామాలు నిష్కర్షచేసి పరగణా యేర్పరచి గ్రామప్రతిగ్రామానకు కామీలుజేరీజు యేర్పరచి ఆయకట్టు నిర్మాణము చేసి ఆయకట్టు భూమిలో అప్పనం పాయకారి భూమి వాల్లుపర్గులు చేసి అంగును పన్ను మొకరరు చేసినారు గరిడీమిట్ట గమ్మత్తున్న యీకసుబా తాడిపత్రి గ్రామములో వక చెరువు కట్టించి యీగ్రామాన్కు ఆగ్నేయభాగమందు చెర్వుకింద మళ్లు అచ్చుకట్టువేయించి వోరిమహనూలు విస్తారంగా పండిస్తూవుండురు యీచెర్వుకు మామతూములు కట్టించినారు యీచెరువులో నీళ్లు భారీగా నిలుస్తూవుండును యీచెరువుకు పశ్చిమాన గన్నేరుచెట్లు విస్తారంగా వుండేగనుక అస్థళమందు యీవూరి రెడ్డికరణాలు కమ్మవాండ్లకు కౌలు యిచ్చి బీడుదున్నించి వొకపల్లె కట్టించి అపల్లెకు గన్నేరపల్లె అని పేరుపెట్టి యీపల్లెలో వున్న రయితులకు సహా గన్నేవారు అని జనపాఠం వున్నది యీ గ్రామం తాడిపత్రి అయకట్టుభూమిలో వున్నది గనుక మజరాకింద సా॥ నడుస్తూవున్నది. యీకాలమందు దేవాలయాలకు నడుస్తూవున్న గ్రామాలు భూస్వామ్యం జప్తీచేసి వుభయతా దేవళ్లకు సరకారు తట్టునుంచి అఖండదీపనైవేద్యాలుమట్టుకు నడిపిస్తూ రథోత్సవాలు చేయిస్తూ వుండురు మొ॥ వెంకటరాఘవాచార్యులుకు ఆచార్యపురం స్న ౧౧౦౧ హిజరిలో అయినది పత్రము రామాజీ క్రిష్ణప్ప పేరట కాలేను.

మరికొంతకాలం జరిగినమీదట ఆలంగిరి పాదుశావారి తట్టునుంచి జులుఫకారఖానునివారు వొచ్చి యీరాజ్యములో వ్యవహారము చేస్తూవుండి యీతాడిపత్రికి దక్షిణపువొడ్డునవున్న రంగస్వామిదేవాలయం పడగొట్టి మశీదు కట్టించి మీరుమామూదు అనేవస్తాదుకు యిచ్చిరి హిజరీ ౧౧౦౭ యీప్రకారం రంగస్వామిదేవాలయం మశీదుచేశి యీమశీదులోగా మీరుమామూదు అనేవస్తాదుకు యిచ్చిగి పశ్చిమంతట్టున గుర్జు నల్లరాతిమీద ఫారశీతో వ్రాశి నిలిపినారు యిదిగాక యేటి అవల వకమశీదు కట్టించి ఆమశీదుకు కొంతమాన్యం మొకరరుచేశి రోజుస్సవా చేశియిచ్చినారు యీతాడిపత్రిగ్రామాన్కు పశ్చిమంతట్టున యీదుగా కట్టించినారు యీదేశంలో తురకలున్న వగైరావారికి మాన్యాలు రోజా . చేశి సన్నదులుచేశి యిచ్చినారు యీస్థళంలోవున్న దేవాలయాలకు బహూపద్రవంచేశి చింతలరాయస్వామి దేవాలయంలో మధ్యరంగమందు మందుగుండు వేశి రాళ్ళు యెగర కాల్పించి ప్రతిమెలు భిన్నంచేశి దేవాలయాలకు నడిచేపూజ అఖండ-నైవేద్యాలు బందుచేశినందున దేవాలయాలు పాడుపడి వాకిండ్లకు గోడలు పెట్టివుండురు- యీతాలూకు పుటుగ్రామాలు యినువై అయిదు పైకి యీతాడిపత్రికి పశ్చిమము పనాకొసుమీదవున్న పెద్దపొలమడ అనేగ్రామము గజల్ ఖానుఖానునికి జాగీరుగా ఆలంగిరివారి హుకుముప్రకారము జులుఫకారఖానునివారు యిచ్చినందున జాగీరుగా నడుస్తూవుండెను. యీప్రకారము కొంతకాలం జరిగినపిమ్మటను బక్షుబందుఖానునివారు యీదేశములోకి వొచ్చి కొన్నికోటలు వగైరా కట్టించినారు వారుపోయిన తరువాతను నవాబు దావూదుఖానునివారు వొచ్చి కడప ఆరకాటు రెండు సుబాలు యేర్పరిచి యీరాజ్యము రెండుపఖాలుగా పంచివేశి గుత్తిసరకారు ఘండికోటసరకారు ని

ర్నయును చేశి యీతాడిపత్రి దేవాలయాలున్ను ప్రతిష్ఠచేయించి పూజనైవేద్యాలకు ఆకరం చేశి నడిపించెను, యీదావూతుఖానివారి దివానుఅయిన తోండ్రమల్లు నవాబు సెలవు ప్రకారం వుభయతా దేవాలయాలున్ను మధ్యమందు విస్తారంగా కోట కట్టించి ఆకోటలో వకకచ్చేరి కట్టించి యిండ్లు కట్టుకోని యీకడపా అగవేడు సుబాలలోను పరామరికె చేస్తూవుండురు యీకాలమందు మయిసూరు సీమనుంచి మలుపెద్ద శిరిదిశెట్టి అనేవర్తకుడు వొచ్చి యీతాడిపత్రి గ్రామములోను తోండ్రిమల్లుగారు కట్టించిన కోటలో మధ్యభాగమందు వకదేవాలయము శిలామంటపం నూతనంగా కట్టించి చెన్నకేశవస్వామిని ప్రతిష్ఠచేయించి పూజనైవేద్యాలున్ను తానే స్వదా నడిపిస్తూవుండును. నవాబు దావుతుఖానునివారి తర్ఫునుంచి మిదట తిమ్మాజి తిమ్మన్న పంతులవారు యీతాలూకు అమలు చేస్తూ వుండి యీగ్రామంలో వుభయతా దేవళ్లకు రథోత్సవము ప్రతిసంవత్సరం కావలశినందులకు యీతాలూకా గ్రామాలదేశస్థుల పిలుపించి గ్రామాలు శిస్తుకు నూటికి ౧౦।౦ భాగణం లెఖ్ఖను వరుమానము ప్రతిసంవత్సరం యిచ్చేలాగున గ్రామాలవారికి సమ్మతిచేశి యిచ్చిన శిలాశాసనము సుంకరచావిడివద్ద యుత్తరాతిమీద వున్నది. శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౬౬౫ తరువాత కాయిపంతులవారి అమల్లోను యీతాడిపత్రి గ్రామమునకు పశ్చిమంగాను వకదివాణము కట్టించి గ్రామంచుట్టూ కారుపణా కట్టించి నాల్గుతోపాలవాకిండ్లు యేర్పరచి మరికొన్నిదినములను జగ్గన్నపంతులుగారు అమలుచేశి పోయినపిమ్మట నవాబు దావుతు ఖానునివారు డిల్లీకి సాగిపొయ్యేటప్పుడు అగవేడుసుబాను హ్రాగుతుల్లాఖానునివారిని కడపసుబాను మయానా అబులనబీఖానున్ను వుంచి తర్లిపోయిరి తరువాతా యీతాలూకాలు ఆరువేటివారికి నడుస్తూవున్న కాలమందు కొంబా నాగోపంతులవారి అమల్లోను యీతాడిపత్రిలో యేటిఅవల అంజనేయస్వామి దేవాలయము వ్యాసరాయలవారిచేత పూర్వము ప్రతిష్ఠఅయివున్నందుకు సాలామంటపం కట్టించినారు ప్రసిద్ధిఅయిన వుద్యోగస్థులు తిమ్మాజి గోవిందప్పగారు యేటిఅవల వకవనం వేయించినారు యిదిగాకను పొన్నప్పగారు వకచింతవనం వేయించినారు. తరువాతను ఫత్తెల్లీఖానునివారి అమల్లోను హైదరుమహమ్మదుఖానుడు అమలుచేస్తూవున్నప్పుడు మరహాటీవారికి తాన్తిశిద్ధోజివారు చౌదాయి నిమిత్యం గుత్తి గండికోట రాజ్యముల్లోకి వచ్చి యీరాజ్యములో కరారత్తు చేస్తూ యీతాడిపత్రికోటకు ముట్టడివేశి చింతలరాయస్వామి గోపురము మీద రెండోవాకిలిమీద ఫిరంగి యెక్కించి కోటలోకి పడగాల్చి చౌథాయిరూకలు తీసుకొనిపోయిరి యీకాలమందు యీతాడిపత్రికి దక్షిణం వకకోసుమీద గత్తిరెడ్డి తిప్పారెడ్డి అనేవాడు వకపల్లె కట్టించి వకవనంవేయించి ఆగ్రామములోను ఆంజనేయస్వామిదేవాలయము కట్టించి ప్రతిష్ఠచేయించినాడు గనుక యీగ్రామము తాడిపత్రి అయకట్టుభూమిలో వున్నదిగనుక మజరాకింద నడుస్తూవున్నది యీగ్రామంలో హైదరుమహమ్మదుసాహేబు అనే మహాయను ఆసారు వకటి నడిగ్రామములోను కట్టించి యీ ఆసారులో నిమాజు చేసుకుంటూ కొన్నాదినములు వుండెనుగనుక్కు వారికి కాదారంభము నలుకుము చేను సరకారుతర్ఫునుంచి యినాముగా యిప్పించినారు గనుక నడుస్తూవున్నది యిదిగాక నడిగ్రామములో పీరుజాదాను మాయను కాశిముసాహేబు అనేఅయున దరగా కట్టించి ఈ దరగాలో మరుస్తుచేసేదానికి ఖిజమతుగారీ చేశేదానికి వకఫకీరువాణ్ని వుంచి యీఫకీరుకు గ్రామావకు సరకారు శెలవుప్రకారం యిద్దుముచేను మాన్యము యిప్పించినందున నడుస్తూవున్నది. నడిపేటలో వకమశీదు కట్టించి యీమశీదుకు చిరాబు కోసనాయికి రోజా మొకరరుచేశినది. సరకారు నడిపిస్తూవుందురు. యీ గ్రామములోవున్న శ్రీరామేశ్వరస్వామికిన్ని చింతలరాయస్వామికిన్ని ఆరువేటివారి ప్రభుత్వములోను రోజా నడిపిస్తూవున్నది వివరం చింతలరాయస్వామికి పూజనైవేద్యాలుకు రెండురూకలు శ్రీరామేశ్వరస్వామికి పూజనైవేద్యాలున్ను వకరూక రోజు ప్రతిదినం యిచ్చేటట్లుగా సాదుతుల్లాఖానునివారు పరవానా మొకరరుచేసి యిచ్చినారు గనుక అదేప్రకారము కొన్నిదినములు నడిచెను. యీగ్రామానకు పశ్చిమం లోగడ జుల్ఫకారుఖానునివారు వకయీదుగా కట్టించివుండగా ఆయీదుగాను ఫకీరునాయక్కరివారు గచ్చుగిరిచేయించి వకశిలమీదను పారశీతో శాసనము స్న ౧౧౨౯ హిజరి

ఆ గ్రామములోను హైదరుమహ్మదుఖానుడు యిక్కడ అమలుచేస్తు వున్నకాలమందు యీకోటను పశ్చిమంగాను మంటిఫకీరువానికి దరగా కట్టించి గ్రామాన్ని ఖాదారంభము మత్తుచేను యిప్పించినాడు గనుక నడుస్తూవున్నది యీకాలమందు యీతాడిపత్రికి పశ్చిమం వకమసీదు కట్టించి యిందులో రొడీగా అనేఫకీర్ను వుంచి అన్నాన్నకు గ్రామం కమిలా పొలంలోను నలుతూముచేను మాన్యం చూపించినారు గన్కు నడుస్తూవున్నది. శ్రీచింతలరాయస్వామి దేవాలయానకు వుత్తరభాగమందు వకమసీదు కట్టించి డోంగరిమ్యా అనేఫకీరును వుంచి వీనికి గ్రామాన్ని సరికారు తట్టునుంచి రోజీనా మొకరరు చేసి నడిపిస్తూవుందురు.

యీప్రకారము కొంతకాలము జరిగినమీదట మరహాటిబలవంతరాయణివారిసైన్యం

కడపనవాబుల [illegible]యాము.

వొచ్చి కడపతాలూకుముశీదుమియ్యాతో యుద్ధముచేసి అముశీదుమియ్యానువారింతేసి గుర్రంకొండరాజ్యం తాము కట్టుకొని యీతాడిపత్రి వెల్లలూరు యాడికితాలూకాలు అరవేటివారికి నడుస్తూవున్నవి. కడపతాలూకు మయాణావారు మొకరరుచేసుకొనిరి నవాబు గనీమియ్యావారు యీతాలూకాలు చేస్తూవుండి యీతాలూకాలు ఫకీరునాయణివారికి స్వాధీనము చేసినందున అకాలమందు కోటలోను వకమసీదు కట్టించినది. సన ౧౧౬౭ హిజరి యీమసీదుకు మాన్యము రోజనగైరా నడుస్తూవున్నవి. యీగ్రామాన్కు అకోసుమీద తూర్పుభాగమందు వకకుంట కట్టించి అక్కడనె వకదరగా కట్టించి ఫకీరువాణ్ని దరగా కావున వుంచి మాన్యము యిప్పించి నడిపిస్తూవుందురు అదిగాక యీతాడిపత్రిపేటలో వక అష్యూరుఖానా కట్టించినారు. లోగవ నడిచిన యీస్తానము యీతాడిపత్రి గ్రామాన్కు దాకలవాండ్ల యిండ్లకు తూర్పు వకకోనేరు తవ్వించినారు యీగ్రామాన్కు వుత్తరభాగమందు నదివొడ్డున శంకరదీక్షముషాహేబు అనేఫకీరుకు వకదరగా కట్టించియిచ్చినారు యీతాడిపత్రిలో పూర్వం యేటికాల్వ పెందలపాడుతావున తలిగేవుండగా అకాల్వ తలిగేక యేట్లో చిన్నపొల్మదకు నదీగా గోడకట్టించి యిందుకు తూర్పు పెందలపాటి పరివాడ్డుపరియంతరము గడ్డకాల్వతవ్వించి నీళ్ళు విస్తారం పారేలాగ్న చేయించినాడు తరువాత మరికొంతకాలాన్కు కడప మయాణావారి తట్టునుంచి వారితాలూకు బబ్బరఖానుడు అనేఅయన తాలూకా అమలుచేస్తు యీతాడిపత్రి గ్రామములోను శ్రీచింతలరాయస్వామి దేవాలయాన్కు తూర్పు నకపేట కట్టించవలెనని ఆరంభముచేసి పదిమళిగెలు వేయించి యిందుకు అరకోసుమీద వకపల్లె కట్టించి ఈపల్లెను వకకాప్ప పద్మాపు వాళయ్య అనేవాణ్ని నేమకము చేసి వుండగా అకాపవాడు నాల్గుఅయిదుయిండ్లు వేసుకొని బబ్బరఖానునిపల్లె అని నిర్మాణము వుండగా యింతలో ఆబబ్బరఖానుని వారు అమలు చాలించుకొని పోయ్నిమిమ్మట ఆపల్లె పాడు అయిపోయెను. ఈయన కట్టించిన పేట పాడుఅయిపోయెను. తరువాతను ఈగ్రామానకు పన్నెండుకోసుల మీదవున్న పాళెగాడు వ్యాపరి వెంకటప్పనాయుడు అనేవాడు వొచ్చి ఈతాడిపత్రి గ్రామము దరోబస్తు దోచుకొనిపోయెను. ఇదిగాకను ఈగ్రామములోను పద్మకన్నలవాండ్లు తమయిండ్లవొద్దనే వకకాళికాశక్తి దేవాలయము కట్టించి ఆదేవతను పూజనైవేద్యాలు తీమకులంవారే నడిపిస్తూవుందురు. తూర్పుపాళెములోను సుంకులమ్మ దేవాలయము కట్టించినారు.

యీప్రకారము జరుగుతూవుండగా మరహాటి శ్రీ ద్రోజికోమాదుడు ఘురాగ్రాయుడు

మహారాష్ట్ర ప్రభుత్వము.

దేశములోను కరారుచేస్తూవుండి నుక్తి తాకావేసుకొని యీతాడిపత్రిపరగణా యీవకి వెల్లలూరు యీమూడుతాలూకాలకు ముహాణావారు చేస్తూవున్నకాలమందు మురారాయణివారు వొచ్చి గనేమియ్యావారిని విడిపించి మురారాయణివారు కట్టుకొని తిదారభ్యము యిరువైసంవత్సరాలు పరియంతరం అమలుజారిగాను తాలూకాలను పంపిస్తూవున్న కాలమందు యీతాడిపత్రి తాలూకు మురారాయణివారు ధాతసంవత్సరం తాకావేసుకొన్నదిగా నివాహే నకతబదసంబు లు

౧౬౭౮ లాగాయతి యీతాడిపత్రి గ్రామ
ములోను నడిచిన పూర్వోత్తరం యీతాడిపత్రి
పేటలో వున్నవర్తకులు ముస్తాకొట్టి పెంచలైనకోమట్లు ఈ
చినాకిడికి దక్షిణభాగమందు దారుమంటపం కట్టించి ఆం
జనేయస్వామి విగ్రహాన్ని ప్రతిష్ఠచేయించి పూజనైవే
ద్యాలుకు తమవర్తకులమీద తీరువ పెట్టుకొని నడిపిస్తూవుం
డురు యీవర్తకులు సమసిపోయిన తరువాతను సరకారు
వారు రోజు నిన్కరుషచేసి పూజనైవేద్యాలుకు నడిపిస్తు
వున్నారు శ్రీచింతలరాయస్వామి రథోత్సవము లోగడ
ప్రతిష్ఠ ఆదిగా వైశాఖమాసంలోను అవుతూవుండగా ము
రారిరాయణివారి ప్రభుత్వములోను యీతాడిపత్రి ఆమ
లుచేస్తువున్న రామాజీపంతులవారు రథోత్సవము అయ్యే
దినములలోను తమకు ఆపదవచ్చినందున ఆవైశాఖమాస
ము రథోత్సవము తప్పించి ఆశ్వయుజమాసములోను ఈ
శు ౧౫లు సాము రథోత్సవము మొకరరుచేసినారు గనుక
తదారభ్యము ఆశ్వయుజశు ౭లు ధ్వజారోహ
ణము ఆరంభము చేసి యీశు ౧౫ లు తిరుణా
లవుత్సవం తదారభ్యంచేసి యిదేరీతున నడుస్తూవున్న
ది. ఆకాలమందు యీమురారిరాయణివారి దివాను నర
దేశాయి నరశింగరాయణివారు శ్రీచింతలరాయస్వామి దే
వాలయంలో మధ్యరంగం లోగడ జాలఫకారఖానునివారి
ప్రభుత్వంలో ముందుల తిత్తులు వేయించి యొగరకాలుపిం
చి వుండగా ఆమధ్యరంగము బయలుగా వుండునుగనుక
యీ నరదేశాయి నరశింగరాయణివారు కొన్నివ్యాప
దూలాలు నల్లమలదూలాలు కొన్ని తెప్పించి వేయించిరి
కొన్నిదినములు జరిగినమీదటను రంగోగోవిందుగారు ఈ
తాలూకు అమలుచేస్తువున్న కాలమందు యీతాడిపత్రి ప
ట్నము పస్నెండుకోసులమీద వున్న పాళెగారు అనంత
పురం బసప్పగారు మందితోకూడా ఈ తాడిపత్రికి వచ్చి
ఈ గ్రామము దగ్గొబస్తు దోచుకొని రయితు లందరిని ప
ట్టుకొని దండుగలు తీసుకొని పొయ్యేటప్పుడు యిక్కడ
అమలుచేసే రంగోగోవిందుగారినిపట్టుకొనిపోయి దండు
గ వొప్పించుకొని విడిచెను. ఈ కాలమందు రఘునాథప్ప
గారు ఈ తాలూకా అమలుచేస్తువున్న కాలమందు కడప
తాలూకానుంచి నూగూరు దానప్ప వగైరావారు కొంత

మంది వర్తకులువచ్చి ఈ గ్రామములో చేరివున్నప్పుడు ఆ
నూగూరు దానప్ప అనేవర్తకుడు శ్రీరామేశ్వరస్వామి దే
వాలయము గచ్చుగిరి జీర్ణము అయివుండగాను తిరుగ గ
చ్చుగిరి చేయించి మహాద్వారమునకు పడమట వాకిలి తలు
పులు యేర్పరచి దేవాలయములో శృంగార ప్రతిమెలు చి
త్రాలు వ్రాయించిరి. ఈ ప్రకారము నూతనసంవత్స
రాలు దేవాలయము చక్కచేయించి ఈ గ్రామములోనే
వుండగా గుత్తి నరదేశాయి నరశింగరాయణివారు శ్రీచింత
లరాయస్వామి దేవాలయము యిదేప్రకారము గచ్చుగించే
యించవలెను. అని యోచనచేసి నూగూరిదానప్పగారి ము
ఖాంతరము కొంతద్రవ్యముయిచ్చి తమకు జాగీరుఅయి న
డుస్తువున్న అరకటవేముల గ్రామము దానప్ప అనేతని
కిని ఇనాముకు యిచ్చి దేవాలయము గచ్చుగిరి చేయించ
మని శలవు యిచ్చినందున అదేలాగున శ్రీచింతలరాయ
స్వామి దేవాలయము కొంతపనిచేయించి మహాద్వారము
గోపురముచక్క చేయిస్తువున్న సమయమందు మురారిరా
యణివారి తర్ఫునుంచి పాళేఖానుడు అనేకిల్లాదారునివా
రు మందితో ఈ తాడిపత్రికివచ్చి ఈ కిల్లాలో చేరి నూ
గూరు దానప్పవగైరాకువర్తకులను అందరిని పట్టుకొని దం
డుగలు తీసుకొనిరి గనుక దేవాలయము పనినిలిచెను.

మైసూరువారల ప్రభుత్వము.

యీప్రకారము జరిగిన పిమ్మటను మన్మథసంవత్స
రములో నవాబు బహాదరువారు ల
ష్కరుతోవచ్చి గుత్తికొండను ము
ట్టడివేసి యీదేశము యావత్తు సరా
రతుచేసి గుత్తికొండ మూడునెలలు
పోట్లాడి గుత్తికొండ సాధించి మురారిరాయణ్ని తీసుకొని
పొయ్యే సమయమందు గుత్తినుంచు బాబారాయణివా
న్ని మొకరరు చేసినందున ప్రభుత్వముచేస్తు కొన్నిదినము
లు జరిగినమీదటను మొగలాయివారి తట్టునుంచి ధ్వంసా
అనేవాడు సైన్యముతో వచ్చి యునిమక్కువొద్ద దిగి అగ్రా
లు యావత్తు సరారతుచేసి నేరేడుచర్లకోటలో బహాద
రువారితాలూకు మంది ఠాణావుండగా ఆకోట సాధించి
ఆకోటలోవున్న మందిని కాళ్ళు చేతులు తెగగొట్టించినం
దున యీదేశం యావత్తూ పాడుపడి దేశములో ప్రజలు
వలసలుతీసి గ్రామాలు పాడుచేసి ఖండికోటవగైరా గడే

స్థలాలలో చేరివుండగా అధ్వంసావారి సైన్యం యీపెన్న ఉత్తరాజ్యం యావత్తు కరారతుచేసి పాతర్లలోవున్న ధాన్యం వగైరాలు లూటిచేసి సంచారంచేస్తు వుండగా యీవర్తమానము బహాదరువారు విని ఖాసా బహాదరునవాబు సాహేబులవారు సైన్యంతోకూడా యకాయకీ వొచ్చి శింగనమలచెరువులో దిగినట్టే వర్తమానం విని యీధ్వంసావారి సైన్యం తీసిపోయి పశ్చిమాభిముఖంగా పోయినందున బహాదరువారు వెంబడించి కొన్నాదూరం పరియంతరం తగిలిపోయి కృష్ణానది అవల పారుచేసి అక్కడ బహాదరువారు దిగి యీరాజ్యం యావత్తూ బందోబస్తు చేసిరి ఆసమయమందు యీతాడిపత్రి గ్రామానిక్కి దక్షిణం కోటకట్టించేదానికి హుకుము అయినందున నత్తిదుఖాను సాహేబులవారి వశాన్ని ద్రవ్యము యిచ్చి పంపించినందున యీగ్రామాన్కు దక్షిణభాగమందు నూతనంగా కోట కట్టించినారు తరువాత ధ్వంసా గోలకొండమార్గము తీసుకొని పోయెను. యీరాజ్యములో హనిమద్గు శిరేడుచర్ల రయితులు పట్టుకొనిపోయి నిర్మూలరాజ్యము చేసెను. తరువాత బహాదరువారు సయిన్యములోకూడా చిత్రకల్లువగైరా రాజ్యము సాధించి యకాయకి వికారి సంవత్సరంలో కడప రాజ్యము చేస్తువున్న మయానా అబ్దుల్అలీంఖానునివారి కొమాళ్ళతో యుద్ధముచేసి శిధవటాన్కు ముట్టడివేసి అలీంఖానున్ని సాధించి శ్రీరంగపట్నానకు తీసుకొనిపోయిరి. యీదేశములోవున్న పాళెగాండ్లుతాలూకునవున్న గ్రామాలు యావత్తూ సరకారు జప్తిచేసి గుత్తి కడపరాజ్యముక్కు సామిలు చేసిరి.

టీపు సుల్తాను.

ఈ ప్రకారము కొన్నిదినాలు జరిగిన తరువాతను బహాదరువారు కాలముకేంద రాజ్యాన్కుపోయి అక్కడనే శరీరం విడిచిన తరువాత ఈ యవనొమారుడు శుభకృతునామ సంవత్సరం తాగాయితి రాజ్యభారం టీపుసాహేబు చేస్తువున్న కాలమందు విశ్వావసునామ సంవత్సర మాఘమాసములోను మరహాటివారితాలూకు బయిదుగుర్రం కృష్ణానదివొడ్డున దిగివుండి అయిమనూర్లుగుర్రం యకాయకి తాడిపత్రికివచ్చి గ్రామం దర్బస్తు దోచుకొని గ్రామములో బహుమంది సంసార్లను జేళ్లువరకి పాడుచేసి అదేకాలమందు బయిదుగుర్రం రెండోదఫావచ్చి వెల్లనాక దర్బస్తు దోచుకొని దేశములోను కరారతుచేస్తు వుండగా టీపుసుల్తానువారు సైన్యముతోకూడా యకాయకి శ్రీరంగపట్నమునుంచి వెళ్లి అదవేనిమీద హోకామచేసి దర్బస్తు దోచి అదవేని తాణా వేసుకొని పశ్చిమానకు కొన్నాదూరం పరియంతరంపోయి మరహాటీలవారి సైన్యం పశ్చిమానకు పాగనంపించి తిరిగివచ్చేసమయమందు రాయదుర్గముసాధించి అధోరలను శ్రీరంగపట్నానకు సాగించుకపోయిరి. ఈ రాజ్యంలో గుత్తిసుభావొద్ద కుతుబద్దీనుఖాను నవాబును వుంచివుంచిరి.

హైదరాబాదు నిజాముగారి ప్రభుత్వము.

ఆకాముందు కుతుబద్దీనఖానువారి సైన్యము ఈ రాజ్యము కాపాడుతూ వుండగా సౌమ్య సాధారణ సంవత్సరాలలో నిజాముల్లీఖానువారి సైన్యము వచ్చి పానగల్లువద్ద దిగి ఈ రాజ్యములో కరారతు చాయువలెను అని వుండగా ఆసమయమందు బనగానిపల్లెనవాబు అసదల్లీఖానువారు కొంతసైన్యముతో వొచ్చి బనగానిపల్లెను వచ్చి తాణావేసుకొని పూర్వము ఈ దేశములోను వున్న పాళెగాండ్లను పిలిపించుకొని ఈ రాజ్యములో కరారతు చేయవలెనని వుండగా గుత్తివద్దవున్న కుతుబద్దీనుఖాను నవాబువారు సైన్యముతో పోయి అవుకువద్దను దిగి బనగానిపల్లెవారు యీ అసదల్లీఖానునివారి యీకుతుబద్దీనఖాను నవాబుకు యుద్ధము అయినందున ఆయుద్ధములోను బహాదరువారితాలూకు కుతుబద్దీనుఖాను నవాబులవారి సైన్యము విరిగివచ్చి గుత్తిచేరినందున అసదల్లీఖానునివారు సైన్యముతోకూడా బనగానిపల్లె బలకాయించుకొనివుండగా నిజాముల్లీఖానునివారితాలూకు వారిసైన్యముతో ఖారామల్లు ఆసేపరదాలు యింకా కొంతమంది సరదారులు వచ్చిరి తమాము నలుదైవేలుగుర్రం దేశములో వున్న పాళెగాండ్లు మందిని కూర్చుకొని కుండికోటకు ముట్టడివేసి సాధించి యీతాడిపత్రితాలూకు నిజాముల్లీఖానునివారి కలవుప్రకారం హిస్సాము

యూర్టి అనేకసరదారుడు వొచ్చి కొల్లలూరుకోటకు ముట్టడివేశి సాధించి యీతాడిపత్రితాలూకాకు వచ్చి కోటకోటకు ముట్టడివేశి సాధించి గ్రామములోను దిగి తరూము సాడుచేసి కొలదినములు కోట పోట్లాడి సాధించిరి తరువాత శింగనమల వేముల రెండుతాలూకాలు సాధించిరి తరువాత నిజాము అల్లీఖానుగారి దివాను అయిన మష్రాయముఖకు భారీసైన్యముతోకూడా శ్రీరంగపట్నానకు పోయ్యేటప్పుడు యిక్కడవున్న యిస్పామియ్యావారు మశివారివెంబడిగా పట్నం పరియంతరం పోయి తిరిగివచ్చేటప్పుడు తాడిపత్రి మశిరువారు యిస్పామియ్యావారికి తాణా వేయించి యిచ్చి తాడిపత్రి పాళెగాణ్ని వెళ్లగొట్టినందున ఆతాడిపత్రితాలూకు పాళెగాండ్లు కురాపురానక్కు పోయి అక్కడినుంచి సైన్యముకూర్చుకొని వచ్చి ఈ తాడిపత్రి గ్రామముదగ్గిరబస్తు దోచుకొని రయితులను పట్టుకొనిపోయి ఈ తాడిపత్రి వాయువ్యభాగమందు అయిదుకోసులమీద కోన వుప్పలపాటి కోనలో దిగివుండగా యిస్పామియ్యాగారు వేములలోను వుండి యకాయకీ సైన్యముతోకూడా వొచ్చి ఈ గ్రామము వర్తమానమువిచారించి ఆరాత్రి తల్లిపోయి కోనలో దిగివున్న కురాపురంవారి సైన్యముతో పాళెగాణిమీద యుద్ధంచేశి దరోబస్తు దోచుకొని వచ్చి ఈవూరు చేరివుండగా ఆపాళెగాడు అక్కడినుంచి తాడిపత్రి తాలూకాలోకి పోయినందున యిక్కడవున్న యిస్పామియ్యావారున్ను సైన్యముతోకూడా పోయి అక్కడ పాళెగాణ్ని నిభాయించకుండా చేశినందున వాణికి నిభావులేక తిరిగి కురాపురం చేరెను. మరిన్ని యిస్పామియ్యావారు యీరాజ్యము వ్యవహారము విచారించుకుంటూ వుండగా యీగ్రామము నడిపేటలో పంసారీయిండ్లు పడగొట్టి పకశ్చేరి నిర్మాణము చేశిరి యీప్రకారం మూడుసంవత్సరాలు అయిదుతాలూకాలు అములు జేశినతరువాత యీతాలూకాలు గుత్తియిలాఖా విడిచి గోలకొండతాలూకు అయినది ఆకాలమందు యిస్పామియ్యా మొదలుచేసుకొని పదిసంవత్సరాలు పరియంతరం గోలకొండనుంచి అములుదార్లు వచ్చి విచారిస్తూవుండిరి. యిందుకు వివరము.

౧ యిస్పామియ్యా ౧ ప్రాకుటూరు అమానసాహెబు
౧ శిలావ రద్దౌలా ౧ గులాముల్లీఖాను
౧ చందూలాలు

యీప్రకారం అయిదుగురు సరదార్లతట్టునుంచి వొచ్చిన అములుదార్లు వ్యవహారముచేస్తువుండగా పదిసంవత్సరాల పరియంతరం జరిగినమీదట యీతాడిపత్రికి ముక్కాలుకోసుమీద అయకట్టుభూమిలోను గొర్తి రాముడు అనేకమ్మవాడు పకపల్లె కట్టించినాడు మజరా గొర్తిపల్లె అనిపేరు వున్నది యీతాడిపత్రికి దక్షిణభాగమందు కోసుమీద రెడ్డిపల్లె పొలంలో వెంకటాద్రినాయుడు పకపల్లె నిర్మాణంచేశినాడు గనుక వెంకటాపురము అనిపేరు కలిగినది. మజరాకింద యీరెండుపల్లెలు నడుస్తువున్నవి.

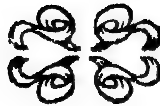
గులాముల్లీఖానువివారి అమల్లోను ఈ తాలూకాలు తాడిపత్రి వెల్లలూరు ఈ రెండు తాలూకాలు మహమ్మదు అనీపు అనేజమాదారుని మార్ఫత్తున యిచ్చివుండగా ఈ మహమ్మదు అనీపు జమాదారుణి తట్టునుంచి అములుదార్లు వెంగమ్మనాయుడు బొట్టెపల్లె అప్పన్నగారు వచ్చివుండగా రెండుతాలూకాలుక్కు రూకలు రూడాగా చెల్లక బాకీపడినందున ఆజమాదారుడు యీతాడిపత్రితాలూకాలో కూర్చొని అములుదార్లమీద రూకలుక్కు జాస్తీ జోరుచేసి గ్రామములో రయితులుచేత దండుగలు వొప్పించుకొని ఖర్చుచేశి యియ్యమని ఆలోచనచేస్తువున్న సమయమందు కానామంది రయితులు పరారిఅయిపోయి పరాయీన చేరి చిక్కిన రయితులచాత దండుగలు వొప్పించుకొని తీసుకొని పారిపోయినయిండ్లు తవ్వించి దొరకిన ద్రివ్యము తీసుకొని ఈ గ్రామంలో వున్నకాలమందు నిజాముల్లీఖానునివారి ఫౌంజులు శ్రీరంగపట్నానకు టిపుసాహేబుమ సాధించి ఈ మార్గాన కొంతసైన్యం వచ్చి గుత్తికిముట్టడివేశి అక్కడవుండగా కొంతమంది రయితులుపోయి ఫిరియాది చేశినందున సైన్యముతో పకసరదారుడు వచ్చి ఈ గ్రామములో వున్న మహమ్మదు అనీపు జమాదారుణ్ని వెళ్లగొట్టిరి యింతలో చందూలాలావారు గోలకొండనుంచి కడపరాజ్యము మొదలుచేసుకొని గుత్తి పరియంతరం ఖిల్లారిదేఖిలు చేసుకొని సైన్యముతో వొచ్చిరి. గనుక రాజ్యము చందూలాలావారి స్వాధీనము అయిన ఆకాలమందు ఈ అయిదుతాలూకాలు పైని వేరులతాలూ

గా శేకే కడపతాలూకాకు సామీలు చేసి తాడిపత్రి సింగనమల వెల్లలూరు యీ తాడిపత్రి యీ నాల్గుతాలూకాలు అమలు బలవంతరాయణికి యిచ్చి పంపించినందున తదారభ్యము బలవంతరాయడు రెండు సంవత్సరాలు అమలుచేస్తువుండగా దేశం యాకలునిమిత్యం గ్రామాలు చెచిరాకుఅయి దేశములో రయితులు పరారిఅయిపోయిరి.

కుంపిణీ ప్రభుత్వము.

యింతలో కుంపిణీవారు తమాము దేశమూము తమ స్వాధీనము చేసుకొని దేశము లోకి వచ్చేసమాచారము విని చందూలాలావారు లోగడ అమలుచేసిన అమలుదార్లను గోలకొండకు పట్టి అంపించి వుండిరి వారు అక్కడినుంచి తిరుగ విడుదల అయి దేశములోకివచ్చిరి ఆసమయమందు కుంపిణీవారు దేశం యావత్తు తమస్వాధీనముచేసుకొని ఈ గ్రామంలోను మొగలాయివారు లోగడ ఈ తాడిపత్రిగ్రామములో రయితులచేత దండుగలు తీసుకున్న రూకలు వాపసు యిప్పించి రాజ్యం కుదిరించిరి. తరువాతను దుర్మతిసంవత్సరం లాగాయతి దేశమాద్యంతము పయిమాషీ చేయించితరం జమాబందిచేసినారు యీప్రకారం వుండగా దేశములో వరుసము విస్తారము అయేర్లు అతివిస్తారంగా అయి ప్రవహించి దేశములో చెరువులు యావత్తు హాజరతు మనరోలు సాహెబులవారు కట్టించి పుద్ధారముచేసిరి యిదిగాకను దేవాలయాలు జీర్ణవుద్ధారము దేశములో చేశిరి. యీ తాడిపత్రి గ్రామమందు శ్రీ చింతలరాయస్వామి దేవాలయములో ఆస్థానమంటపం పూర్వాన వున్నప్రకారం శిలామంటపం కట్టించేదానికి తగిన ద్రవ్యము యిచ్చిరి గనుక ఆదేవాలయములో జీర్ణమయిన ఆస్థానమంటపం కల్యాణమంటపం ప్రాకారము యావత్తూ దురుస్తుచేయించినారు ఇదిగాకను చాలా పనములువేయించినారు, యీ గ్రామములోను వున్న వుభయతా దేవాలయాలు యింకా గ్రామములో వున్న దేవాలయాలు సర్కారు తట్టునుంచి నడుస్తూవున్నది. హాలీ కుంపిణీ సర్కారులో నడిచే కట్టుబడ్లు తపశీలు.

అంతు యీగ్రామములో వుండే దేవాలయాలు ౯కి పూజ నైవేద్యాలు సర్కారునుంచి మొకరరుఅయి వొచ్చిన దేవాలయాలు ౫ గాకను నిల్వ దేవాలయాలు ౪ కి స్వంతంగా పూజనడిచేశక్తి దేవాలయాలు ౨ గ్రా నిల్వబడి రెండుదేవాలయాలు పూజ నైవేద్యాలు లేక మూలవిగ్రహాలు సహితం లేవుగనుక పాడై దేవాలయాలుమాత్రం పాడుగావున్నవి. మండ్రోలుసాహెబులవారి ప్రభుత్వములో చింతలరాయస్వామిదేవాలయం ఆచార్యపురుషత్వానకు రామానుజాచార్యులకు సనదుప్రకారం అమలుదారు గోవిందరాయణివారి తాకీదు పుట్టినది. ౧ రక్తాక్షినామసంవత్సర ఆషాఢ శు ౧౪ లు.

విష్ణుకుండి మాధవవర్మ [redacted] ఆంధ్రసాహిత్యపరిషచ్ఛాసనము

[redacted] కోమర్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావుగారు

[redacted] Bharati Vol 7

శాసనప్రాముఖ్యవ[redacted]

పూర్వచాళుక్యులకు (౬౦౦) పూర్వము దక్షిణకళింగమును, వేంగీరాజ్యమును అన బరగు హిందూదేశ ద్వీపకల్ప ప్రాక్తీరభాగ మును పరిపాలించిన రాజులను గూర్చి మన కంతగా తెలియదు. మహమ్మదీయుల పరిపాల నమున ఉత్తరసర్కారు లనుపేర వ్యవహ రింపబడినదికూడ ఇంచుమించుగ ఈ భాగమే. ఉత్తరమునందు ఏ కొద్దిభాగమునో తక్క మిగి లిన ప్రదేశమంతటను తెలుగుమాటలాడు వారు నివసించుచున్నారు. రెండవ పులకేశియు, రాజమహేంద్రపుర పూర్వచాళుక్యవంశ ప్రతి ష్ఠాత యగు ఆతనిసోదరుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధను డును ఈ ప్రదేశమును జయింపక పూర్వము వేఱువేఱు వంశములకు సంబంధించిన రాజు లనేకులు దీనిని పరిపాలించినట్లు చిల్లరగ దొర కిన తామ్రశాసనముల ననుసరించి తెలియ వచ్చుచున్నది. ఇక్ష్వాకులు[5], బృహత్ఫలాయనులు[6],

1. [ఈశాసనమును ప్రకటనార్థము శ్రీలక్ష్మణరావు గారు కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయమువారి 'జర్నల్ ఆఫ్ ది డిపార్టుమెంట్ ఆఫ్ లెటర్స్'కు ౧౯౨౩ లో పంపిరి. కాని యిది వారు దివంగతులైన యనంతరము ౧౯౨౫ లో కాని ఆ 'జర్నల్'లోను ప్రకటింపబడ లేదు. ఆంధ్రదేశచారిత్రమున కిది ముఖ్యమైనది యగుట చేతను, ప్రధానములైన వారిశాసన వ్యాసములలో నిది యొకటి యగుటచేతను వారి యీవ్యాసము ననుసరించి యిందు ప్రకటించుచున్నాను.— మ. సో. శర్మ].

2. అసలు కృష్ణాగోదావరి నదులకు మధ్యనున్న సముద్రతీరప్రదేశమే వేంగీవిషయము. కాని చాళుక్యులు దానిని జయించిన తర్వాత సాధారణముగ వారి రాజ్య మునకే ఆపేరు వాడుకాయెను. మొదటి రాజరాజు (౧౦౨౨-౧౦౬౩) కాలమున రచియింపబడి, అతనికే అంకిత మీయబడిన ఆంధ్రమహాభారతమున రాజమహేం ద్రవరము వేంగీదేశంబునకు నాయకరత్నంబుగ నుండినట్లు వర్ణితమైనది [ఆదిపర్వము, ౧-౭].

3. సర్కారను పదమును భూవిభాగము లేక జిల్లాయను నర్థమున వాడియున్నారు. ఈ ప్రాంతమును మహమ్మదీయు లాక్రమించినప్పటినుంచి ఉత్తరసర్కారు లను పేరు వాడుకలోనికి వచ్చెను. అప్పుడవి అయిదు సర్కారులు: అవి ఏవన, ముర్తుజానగరు, ముస్తఫా నగరు, ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరము, శ్రీకాకుళము. ఇవి యిప్పుడు వెనుకటిసరిహద్దుమార్పులతో గంజాం, విశాఖపట్టణము, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు లనుపేర బరగుచున్నవి. సంవత్సరమునకు ౫౦,౦౦౦ల పౌనులు శిస్తుకట్టి నిజామువారు ౧౭౬౬ లో ఈ సర్కారులను కుంపిణీ (తూర్పు ఇండియా కంపెనీ) వారి కిచ్చివేసిరి. క్రీ. శ. ౧౮౨౩ లో కుంపిణీవారు నిజామువారికి ౧౬,౫౦,౦౦౦ లిచ్చి ఆ ప్రభువు కుత్తరసర్కారులపై నుండు హక్కులను తొలగించిరి.

4. గంజాములోని యుత్తరభాగమునందలి దేశ భాష ఓఢ్రము.

5. జగ్గయ్యపేట స్థూపశాసనములు, Ind.Ant., Vol, XI, P, 286.

6. కొండముది శాసనము, Ep. Ind., Vol, VI, P. 315.

కాలంకాయన[7], పల్లవ[8], విష్ణుకుండి[9] వంశజుల శాసనములు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ ఈ ప్రదేశమున చాల దొరకినవి కాని యీ వేఱు వేఱు వంశములు వేనితరువాత నేవి పాలించినవో యీ పరస్పరసంబంధమును దెలుపు కాలము మాత్రము తెలియుటలేదు. ఈ రాజుల కాలనిర్ణయమునకు గల యాధారమెల్ల వారి తామ్రశాసనములలోని లిపియే. దీని యాధారమున కాలమును తృప్తికరముగ నిశ్చయింపగాదని శాసనపరిశోధకులకు బాగుగ దెలిసిన విషయమే. ఇట్టి సందర్భములలో విష్ణుకుండి మూడవ మాధవవర్మయొక్క యీ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషచ్ఛాసనము చాల ముఖ్యమైనదని భావించుచున్నాను; ఏలయన తూర్పుచాళుక్యవంశమునందలి మొదటి ప్రభువునకు సమకాలికుడును, ప్రాయికముగ అతనిచేత జయింపబడినవాడును కాదగు విష్ణుకుండివంశపు కడపటిరాజు కాలమును సరిగా నిర్ణయించుట కిది యాధారపడుచున్నది. ఈ కాలము నాధారముగా గొని చాళుక్యులకు పూర్వము వర్ధిల్లిన చాలవంశముల కాలమును అంత కష్టము లేకుండ నిర్ణయింపవచ్చును.

శాసనచరిత్రము

గోదావరి జిల్లా పొలమూరు గ్రామమున తూర్పుచాళుక్యవంశమునకు చెందిన మొదటి జయసింహవల్లభుని శాసనముతోపాటు ఇది భూమిలో పూడిపోయియుండగా ౧౯౧౩ లో దొరకినది. కాకినాడ వాస్తవ్యులు శ్రీ దుగ్గిరాల సూర్యప్రకాశరావుగారు ఒక తెలుగు పత్రిక(? ఆంధ్రభారతి) లో ఈ శాసనపాఠమును ప్రకటించియున్నారు. అటుపిదప ఈ శాసనమును ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యస్థానమునకు బంపిరి. తరువాత నిది మద్రాసు గౌనర్మెంటుశాసనశాఖవారి కంపబడినది. ఇది ఆ శాఖవారి ౧౯౧౩-౧౯౧౪ వ సంవత్సరపు నివేదికలో[10] ౭-వసంఖ్యగల తామ్రశాసనముగ నమోదయినది. మద్రాసు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి వస్తుప్రదర్శనశాలయందు భద్రపఱుపబడియున్న అసలు శాసనమును ప్రతిబింబములతో గూడ మొట్టమొదటిమాఱు (ఇంగ్లీషులో) వివరణ వ్యాఖ్యానములతో ప్రకటించుచున్నాను.

ఆకారాదికములు

ఈ శాసనమున నాలుగు రాగిరేకులు కలవు. ఒక్కొక్కదాని పొడవు $6\frac{3}{8}$"; వెడల్పు

7. నందివర్మ కొల్లేరు శాసనము, Ind. Ant., Vol II, P. 175; బర్నెల్ "సౌత్ ఇండియన్ పేలియోగ్రఫీ" పుట ౧౪, ప్లేటు ౨౦, ౨౧; విజయవర్మ ఏలూరుశాసనము, Ep. Ind,, Vol. IX, p. 56.

8. మైదవోలు శాసనము, Ep. Ind., Vol. VI, p. 84; చెందలూరు శాసనము, Ep. Ind., Vol. VIII, p. 233.

9. ఈపూరు శాసనము, C. P. 12 of 1919-1920; రామతీర్థము శాసనము, Ep. Ind., Vol, XII, p. 133; చిక్కుళ్ల శాసనము, Ep. Ind.,Vol, IV, p. 193: C. P. 11 of 1919-1920.

10. Ep. Reports (S.C.), 1914, p. 102, Para. 35.

2¼". ఇవి ఒక రాగి కడియమునకు తగిలించి యున్నవి. ఆ కడియము మందము ¼". రేకులును, కడియమునుగలసి దాదాపు 41¼ తులముల యెత్తున్నవి. మొదటి రేకు, చివరరేకు మిగిలిన రెండవ, మూడవ రేకులకంటె పలుచనగ నున్నవి. ఇందువలన వానిలో నచ్చటచ్చట బెజ్జములు పడినవి. మొదటిరేకు దిగువభాగమున కొంచెము పగిలినది. అందువలన ఒకటి రెండక్షరములు చెడిపోయినవి. అసలు కడియమున కతుకుకొని పోయియుండు ముద్రిక పగిలిపోయి ఎచ్చటనో పోయినది. దానిలోని చిన్న భాగముమాత్రము కడియపు కొనలలో నొకదాని కంటిపెట్టుకొని యున్నది. కడపటి చాళుక్యుల శాసనములలో వలె ఈ రేకుల కొనలు అక్షరములను గాపాడుట కంచులుగ తీర్పబడి యుండలేదు. ఇది చాళుక్యులకు పూర్వపు శాసనములయొక్కయు, మొదటి చాళుక్యశాసనముల యొక్కయు లక్షణములలో నొకటి. మొదటి పల్లవ, శాలంకాయన, విష్ణుకుండిరాజుల శాసనములన్నియు నిట్లే యుండును. క్రీ. శ. అయిదవ, ఏడవ శతాబ్దులకు మధ్యకాలపు రాగిశాసనములు పెద్దవిగను, బరువుగను నుండు కడపటి వేంగీచాళుక్య తామ్రశాసనములకు భిన్నముగ పలుచగాను, చిన్నవిగాను నుండును.

భాష.

ఈ శాసనభాష యంతయు సంస్కృతము. ౧౪-౧౯ పంక్తులలో శాసనకర్త రచియించిన శ్లోకము తక్క తక్కిన శాసనమంతయు గద్యముననే కలదు. శాసనము కడపట ౨౯-33, 3౫-౪౧ పంక్తులలో స్తుతి శ్లోకములును, వ్యాసగీతశ్లోకములును గలవు. ౨౯-33 పంక్తులలోని శ్లోకములు స్వయముగ శాసనకర్త రచియించినవో లేక ఏ శాసనములలోనుండి యైనను, గ్రంథములలో నుండి యైనను తీసికొన్నవో తెలియదు. సంస్కృతపద్యరచనము, గద్యరచనము శాసనకర్తకు క్రొత్త యని తోచును. ౧౪-౧౯ పంక్తులలోని అనుష్టుప్ శ్లోకమున సాహిత్యగుణము ఏదియు నున్నట్లు కనిపింపదు. అందువలన ఏదో 'బంధము'కాని లేక ఏదో చారిత్రకవిషయము కాని తెలుపుటకది యుద్దేశింపబడలేదుకదా యని సంశయము కలుగుచున్నది. దానినిగురించి పెక్కుమంది విద్వాంసులను సంప్రతించినప్పటికి అందు గూఢార్థమున్నట్లు నా కేదియు పొడకట్టలేదు.[11] ౨౯-3౧పంక్తు

11. ఈ పైభాగము వ్రాసిన పిదప ఈ శ్లోకములోని గూఢార్థమును దెలిసికొనుటకు తోడ్పడు నొక యభిప్రాయము తట్టినది. ఈ యూహ సరియైన దగునో కాదో యని ఇంకను నాకే యనుమానముగ నుండుట వలన దిగువ "ఫుట్‌నోటు"లో దానిని తెలుపుచున్నాను. కైశవం సత్త్వం, ఐందవం కాంతిం, విక్రమాదాప్త భూరిభూః అను పదములలో శ్లేష కలదని నా యనుమానము. విక్రమ మనగా పరాక్రమమునో, విక్రమనామాంకితుడైన రాజును. మూడవ మాధవవర్మకు సమకాలికుడైన చాళుక్య మొదటిపులకేశి భూపతికి రణవిక్రమ డను బిరుదము కలదు. రెండవ పులకేశి అయ్యావళి (Aihole) శాసనమునుబట్టి అతనితాతయైన మొదటిపులకేశి వాతాపి జయింపక పూర్వము ఇందుకాంతి యను నగరమున నుండినట్లు తెలియుచున్నది (శ్లో. ౭) [ఇండి.

లలోని మొదటిశ్లోకమున అనుష్టుప్‌చరణమున నుండవలసిన వానికంటె ఒకమాత్ర ఎక్కువగ నున్నది. ౩౦-వ పంక్తిలో "శ్రేయా కీర్తిః" అనునది "శ్రేయఃకీర్తిః" అనియు[12], "మహామాత్ర యోధయో స్తేషాం" అనునది "మహామాత్ర యోధయో స్తయోః" అనియు నుండవలెను.

లిపి

లిపి క్రీస్తుశకము ఆఱేడు శతాబ్దులలో తూర్పుతీరమున వాడుకలోనుండిన తెలుగు కన్నడ లిపి. ఇది నాలుగైదు శతాబ్దులనాటి శాలంకాయనుల 'వేంగీలిపి' అని "బర్నెలు[13]" పేరు పెట్టిన లిపియొక్క క్రమపరిణామమును సూచించుచున్నది. ప్రాయికముగ నిది 'ఇండిషీ పేలియోగ్రఫీ' అను గ్రంథమున "బూలరు" "కన్నడ-తెలుగు లిపియొక్క ప్రాతవడ్డ రూపము" ("ఆర్కాయిక్ వెరయిటీ ఆఫ్ ది కెనరీస్ అండ్ తెలుగు ఆల్ఫబెట్"—౧౨, ౧౩, ౧౪, ౧౭ కాలములు—ఏడవప్లేటు) అని చెప్పినదాని కడపటి పరిణామమే. ఆదాం యుద్దేశప్రకార మిది వేంగీచాళుక్యులలోని మొదటి ఇరువురు ప్రభువుల పరిపాలనాంత్యకాలమువఱకు వాడు

అంటి. సం ౮, పు ౨౩౯ లో ఈశ్లోకమునకు ఫ్లీటు దొర యిచ్చిన యర్థమును, "ఆర్క్యియలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ వెస్టరన్ ఇండియా" అను గ్రంథము, మూడవ సంపుటము, పుట ౧౩౬లో బర్గెస్‌దొర యిచ్చిన యర్థమును జూడుడు]. "కైశవం సత్త్వం" అనగా విష్ణువు యొక్క బలము అనికాని లేక గిరిదుర్గమైన హరివత్స కోట యనికాని యర్థము కావచ్చును. సత్త్వమునకు సంస్కృతమున గిరియనికూడ అర్థము కలదు (?). ఎవరో యొక జయసింహుడను నతడు ఆకోటకు సైన్యాధిపతి యని ఉండివాటికశాసనమున గలదు (Ep. Ind. Voi, VIII, p. 163; Ind. Ant., Vol XXX' p. 514). డాక్టర్ డుబ్రాయిల్ (Ancient History, p. 111) అన్నట్లు ఈజయసింహుడు రణవిక్రమ బిరుదాంచితుడైన మొదటి పులకేశి తాతగారైనయెడల ఈ కోట పులకేశి స్వాధీనముననే యుండి యుండవలయును. నే ననునట్లు ద్వంద్వార్థమే యున్నయెడల, అఱువది సంవత్సరములకు పైగా రాజ్యమేలిన మూడవమాధవవర్మ మొదటిపులకేశికిని, రెండవపులకేశికిఁగూడ సమకాలికుడుగ నుండెననియు, అతడు రణవిక్రమ మొదటి పులకేశినుండి ఇందుకాంతినగరమును, గిరిదుర్గమైన హరివత్సకోటను దీసికొనెననియు ఆశ్లోకమువలన స్ఫురించును. మాధవవర్మ మామగారి త్రిపురనగరము జబ్బల్‌పూరుజిల్లాలో తేవారయి యుండవచ్చుగావున, మాధవవర్మ ఎప్పటనో జబ్బల్‌పూరు ప్రాంతమున మహాదేవపర్వతములలో నుండెననబడు హరివత్సకోట నెట్లుసాధించెనని యనుమానింప నవసరము. అది అసాధ్యము కాదు. చాళుక్యులపై తనమామగారైన చేదివంశపురాజునకు సాయమరిగినప్పుడో లేక స్వతంత్రముగనో వెళ్లి మాధవవర్మ యీ గిరిదుర్గము సాధించియుండును. అయినను నేను చెప్పు దాని కొక్కయాక్షేపము కలదు. ఫ్లీటు, బర్గెస్ దొరలు ప్రకటించిన పిదప అయ్యావలిశాసనమును డాక్టరు కీల్‌హారన్ దొర మరల ప్రకటించినప్పుడు (Ep. Ind, VI) అతడు తన ఆంగ్లేయానువాదమున ఇందుకాంతిపదమునకు ద్వంద్వార్థము చేయలేదు.

నాకిందు గొన్నిటికి ద్వంద్వార్థములను ప్రొఫెసరు పిషోలిగారు సూచించిరి.

12. [మూలమున అసలు శ్రేయఃకీర్తి అనియే కలదు గాని 'శ్రేయాకీర్తి' యని లేదు ఇప్పటి జిహ్వామూలీయపు గుర్తు వలన దెలుపబడినది. —మ. సో. శ.]

13. Burnell's South Indian Palaeography, 2nd Ed., p. 16 and plate 1.

కలో నుండెను. పరిమాణమున చిన్నవిగ నున్న యీ ప్రస్తుత శాసనాక్షరములు—శాసనమును చెక్కినవాడు అచ్చటచ్చట కొంత అజాగ్రత కనబఱిచినప్పటికి—బాగుగ చెక్కబడి సుస్థితి నున్నవి. ఇవి 'గుండ్రఖత్తు' అక్షరములు: పృథివీమూలుని గోదావరి[14], ఇంద్రభట్టారకవర్మ రామతీర్థము[15], రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుళ్ల[16] శాసనములలోని యక్షరములను బోలియుండును. వీటిని కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి[17], తిమ్మాపురం[18] శాసనాక్షరములతో గూడ పోల్చవచ్చును. మన శాసనమునందలి కొన్ని యక్షరములు పై నుడివిన రెండుతెగగతుల శాసనములలోని యక్షరములకు మధ్యస్థమైన పరిణామమును సూచించుచున్నవి. ఈ శాసనమున సంఖ్యా సంకేతము లైదు కలవు. నాలుగు రేకుల మీదను వరుససంఖ్య లుండుటవలన ఒకటి మొదలు నాలుగవఱకు సంఖ్యలు కలవు. నాలుగవ రేకు చివర రాజుయొక్క విజయ రాజ్య సంవత్సరము ౪౮ కలదు. మొదటి రెండుసంఖ్యలు డాక్టరు బర్నెల్ ౨3-వ "ప్లేటు"లో నిచ్చిన వేంగీపల్లవసంఖ్యలవలెనే యున్నవి. మూడవసంఖ్య తెలుగులో ఇప్పుడు వ్రాయు అచ్చు ౩ వలె నున్నది. నాలుగవ సంఖ్య ఆకృతి శిలువ (†) మాదిరి నున్నది. ఈ సంకేతము అశోకలిపిలోను, పూర్వగుహా లిపిలోనుగూడ కనబడును. ఇక చిట్టచివరి ౪౮-వ సంఖ్య ౪౦ సంఖ్య సంకేతమును, ౮ సంఖ్య సంకేతమును కలియ జేర్చుటచే తెలుపబడినది. ౪౦ సంఖ్యాసంకేతము పశ్చిమ గుహాలిపిలోను, ౮ సంఖ్యాసంకేతము చిక్కుళ్ల శాసనములోను గాననగును.

వర్ణక్రమము

ఈశాసనమున వర్ణక్రమమునకు సంబంధించిన విశేషములు కొన్ని కలవు. వర్గవిషయే (పం. 3), విషయ్యే (పం. ౧౯) అను పదములు వర్గ్గే (పం. 3) గాను, విషయ్యే (పం. ౧౮)గానుకూడ వ్రాయబడినవి. వర్మణ (పం. ౬-౭లు) పదమున 'మ'కు ద్విత్వము లేదు కాని శర్మ్మణ (పం. ౨౨-౨3 లు) అనుపదమున 'మ' కు ద్విత్వము కలదు. 'అప్ప్రతిహత' (పం. ౧) లో పవర్ణద్వయము కలదు; శౌర్యౌదార్యపదము శౌరియౌదార్య్య (పం. ౧౦)గా వ్రాయబడెను. అనుస్వార మెక్కడకప్పుడు దానికిసంబంధించిన యక్షరమునకు తరువాతిదానిమీఁద నుండుట కలదు (పం.౪౦). లేఖకు డొక్కొక్కప్పుడు అనుస్వారమును—సంస్కృత వ్యాకరణము ప్రకారమట్లు మారని పట్టులగూడ—'మ'కారపు పొల్లుగా మార్చుచున్నాడు: ఉదా: పరదత్తాం వ్వా (పం. 3౭). ౬-వ పంక్తిలో ప్రియతనయః అనునది 'ప్రియతనయ' గాను, 3-వ పం

14. J. Bo. B. A. S. Vol. XVI p. 114.
15. Ep. Ind. Vol. XII, p. 133.
16. Ep. Ind. Vol. IV, p. 193.
17. Ind. Ant. Vol. XX, p.16; Burnell's S. I. Palaeography, 2nd ed., plate XXVII.
18. Ep. Ind. Vol. IX, p. 318.

క్తిలో వృద్ధ అనునది వ్రిద్ధగాను వ్రాయబడినవి. వర్ణక్రమమునం గల యీ తాళు మాటలనుబట్టి ఆఱవశతాబ్దియంతటి పూర్వకాలముననే సంస్కృతపు అచ్చయిన 'ఋ'కు దాని అజంతస్వరము పోయినట్లును, దానిని సరిగా 'రి'వర్ణమువలెనే ఉచ్చరించుచుండినట్లును ఊహింపనగును. పితృపదము ౧౭-వ పంక్తిలో పిత్రుగా వ్రాయబడినది. ప్రస్తుతము ఋ అను అచ్చునకు ఉత్తరహిందూదేశమునను, దక్షిణహిందూదేశమునను రెండు భిన్న స్వరములుకలవు. ఉత్తరహిందూదేశీయులును, బంగాళీలును దానిని 'రి'గా ఉచ్చరించెదరు. దీనిని గౌడోచ్చారణ మనవచ్చును. మహారాష్ట్రులు, కన్నడులు, తెలుగులు, తమిళులు —ఈ దక్షిణహిందూదేశవాస్తవ్యులు దానిని 'రూ'గా నుచ్చరించెదరు. ఇది యీస్వరము యొక్క ద్రావిడోచ్చారణ మనవచ్చును: మనశాసనమున పితృ అనునది పిత్రుగ వ్రాయబడుటవలన దక్షిణమున నీ యచ్చుకు స్వరము మారుట కదియే యారంభమని మన శాసనము సూచించుచున్నది. ఈ శాసనమున ఈ యచ్చుకు గౌడ, ద్రావిడోచ్చారణములు రెండును గలవు. ప్రాయికముగ పండితులు గౌడస్వరశాస్త్రమునననుసరించుచుండ ఇతరులు (పండితులు కానివారు) వారి యిచ్చవచ్చినట్లు దాని స్వరమును మార్చుచుండిరేమో.

శాసనవిషయము

దాతయైన మాధవవర్మ గోవిందవర్మ యొక్క ప్రియపుత్రుడు (పం. ౬). విష్ణుకుండి విక్రమహేంద్రవర్మపౌత్రుడు (పం. ౪). ఈవిక్రమహేంద్రవర్మ శ్రీపర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతుడు (పం. ౧) సామంతరాజులనేకులను జయించినవాడు (పం. ౨). గోవిందవర్మ అనేక యుద్ధములలో జయమును పొందినవాడు. ఇతనికి విక్రమాశ్రయబిరుదము కలదు (పం. ౬). మాధవవర్మ ప్రసిద్ధికెక్కిన గొప్పవీరుడు (పం. ౬-౭లు). ఇతడు త్రివరనగరభవనగతయువతీజనవిహారణరతుడు. వేయిక్రతువులను జేసినవాడు. పదునొకండు అశ్వమేధయాగములను జేసెను (పం. ౧౨) అనేక సుగుణసంపన్నుడు (పం. ౯-౧౧లు). హిరణ్యగర్భప్రసూతుడు (పం. ౧౨). ఇతనికి జనాశ్రయబిరుదము కలదు. ఇతడు తన విజయరాజ్యము ౪౮-వ సంవత్సరమున (పం ౪౧) తూర్పుదిక్కున నున్న దేశములను జయించవలెనుకోర్కెతో దండువెడలి గోదావరినదిని దాటి (పం. ౫౨-౨౨) గుద్దవాదివిషయములోని పులుంబూరు[19]

19. గ్రామము పేరు మూలమున 'పులొంబూరు' అని కలదుగాని 'పులుంబూరు' అని లేదు. అందువలన 'పులుంబూరు' పాఠము సరియైనదికాదు. ఈ శాసనముతోపాటు పొలమూరిలో దొరకిన చాళుక్య మొదటి జయసింహవల్లభుని శాసనమును ఆర్. సుబ్బారావు (ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి) గారు ఆంధ్రచరిత్రపరిశోధకసంఘమువారిపత్రిక నాలుగవసంపుటమున (పు. లు ౭౨-౭౬) ప్రకటించి యున్నారు. వారచ్చట ఈ గ్రామనామమును 'పులింబూరు'గ జదివియున్నారు. 'లి' రూపము జయసింహుని శాసనమున ౩౬-వపంక్తిలో 'పాలితా'లో

గ్రామమును నాలుగునివర్తనముల క్షేత్రముతో గూడ కమ్మరాష్ట్రములోని కుందూరు గ్రామము వాస్తవ్యుడును, యజుర్వేద తైత్తిరీయశాఖకు సంబంధించినవాడును, గౌతమ సగోత్రుడును అగు శివశర్మకు (పం. ౨౨-౨౪) దానము చేసెను. ఇతడు నాలుగు వేదములను జదివినవాడు: దామశర్మ కొడుకు: రుద్రశర్మ మనుమడు. ఫాల్గుణ పౌర్ణమి సోమగ్రహణ సమయమున (పం. ౨౪-౨౮ లు) మూడవ మాధవవర్మ ఈ దానము చేసెను. ఈ ధర్మమునకు 'ఆజ్ఞప్తి'. హస్తికోశ, వీరకోశులు. ప్రతిగ్రహీత కీదానానుభవమున ఎవరివల్లను బాధకలుగకుండ జాగ్రత తీసికొనవలసినవారు వీరు (పం. ౨౮-౩౮ లు).

స్థలనిర్దేశము

దాదాపుగ శాసనమున వచ్చు స్థలములనన్నిటిని సులభముగనే గుర్తింపవచ్చును. దానము చేయబడిన పులుంబూరు[19] ఇప్పటి పొలమూరు గ్రామము. ఈ గ్రామముననే ఈ శాసనమును, ఇందలి దానమును స్థిరపఱుచుచు మొదటి జయసింహుడిచ్చిన శాసనమును—రెండును గలసి యొకచోటనే భూమిలో కప్పడియుండగా దొరికినవి. ఈగ్రామము గోదావరిజిల్లా రామచంద్రపురం తాలూకాలో గోదావరినది కుత్తరమున ఆనది పాయయైన తుల్యభాగతీరమున నున్నది. గోదావరి కనకట్ట కట్టిన పిదప ఈ తుల్యభాగ మురుగుకాలువగ మారిపోయినది. మన శాసనమున మైందవాటకి (పం. ౨౦) అను పేరుగల యొకగ్రామము వచ్చును. ఇది పొలమూరు దక్షిణపు సరిహద్దు నంటియుండు నిప్పటి మహేంద్రవాడగ్రామము కావచ్చును. శాసనమున పులుంబూరు[19] దళియవావి తీరమున నున్నట్లు చెప్పబడినది. ప్రాయిక

గాంచనగును. 'పులింబూ'రని చదువబడిన దానిలోని ద్వితీయవర్ణ రూపమును, 'పాలితా'లోని ద్వితీయవర్ణ రూపమును, పరస్పరము భిన్నముగ నుండుట చూడనగును. జయసింహవల్లభుని ఈ శాసనమునే శ్రీమాన్ వి. రంగాచార్యులు (ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి)గారు 'ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా' (సంపుటము ౧౯, పుటలు ౨౫౪-౨౫౭) లో ప్రకటించియున్నారు. వారు దీనిని 'పులిబూంరు'గ చదివిరి. ఈయనుస్వారము 'లి'కి సంబంధించినది కాని 'బూ'కు సంబంధించినది కాదు. ప్రాచీనశాసనములలో ఏ యక్షరమునకు సంబంధించిన యనుస్వారము ఆ యక్షరముమీదగాక దాని తరువాతియక్షరముమీద నుండుట గాంచనగును. దీనికి గారణము లేకపోలేదు. ప్రాచీన వర్ణక్రమము ప్రకారము ఈపేరును 'పులొమ్బూరు' అని వ్రాయవలసి యుండును. 'మ్బూ' లోని అనునాసికమైన 'మ'యే కాలక్రమమున అనుస్వారముగ మారినది. అట్లగుటంజేసి యది కొంతకాలమువఱకు 'మ' స్థానమున 'బ'కు పైననే చూపబడుచుండెడిది. అనునాసికములే కాలక్రమమున అనుస్వారములుగ మారుటచేత, ప్రాచీనశాసనములలో ఏయక్షరమునకు సంబంధించిన యనుస్వారములు ఆయక్షరముమీదగాక దాని తరువాతి యక్షరముమీద (ఇప్పుడు నాగరిలో వలె) ఎగువ నుండుట కిదియే కారణము. రానురాను ఎగువనున్న యనుస్వారము దానికి సంబంధించిన యక్షరము ప్రక్కకు చేరినది. 'పులొంబూరు' పాఠమే కాని, 'పులింబూరు', 'పులిబూంరు'పాఠములు సరియైనవి కావు. 'లొ' రూపమును స్పష్టముగ ఈ శాసనమునందలి ౩౧వ పంక్తిలో 'లొభేన' పదమున జూడనగును. ప్రాచీన శాసనముల హ్రస్వ, దీర్ఘములు ఒ,ఓలకు, ఎ,ఏలకు ఒక్కరూపమే యుండెడిది. —మ. సో. శ.]

ముగ ఆకాలమున తుల్యభాగను దేశభాషలో నట్లు పేర్కొనువారేమో. పులుంబూరు[19] గ్రామము గుద్దవాది విషయములోనిదిగ జెప్ప బడినది. రామచంద్రపురము తాలూకా దాక్షారామములోని అసంఖ్య శాసనముల వలన ఆగ్రామము గుద్దవాదినాటిలో[20] నుండి నట్లును, పండ్రెండు, పదుమూడు శతాబ్దుల లో ఈనాడు గంగగొండచోడవలనాటిలోని యొక విభాగముగ నుండినట్లును తెలియు చున్నది. ఇట్లే కోరుమిల్లి[21] శాసనమువలన ఇప్పుడు రామచంద్రపురంతాలూకాలోనున్న కోరుమిల్లిగ్రామము ప్రాచీనకాలమున గుద్ద వాది విషయములోనిదని తెలియనగును. ఇట్లే మల్లిదేవునియొక్కయు, మన్మసత్య భూపతియొక్కయు పిఠాపురముశాసనము[22] గుద్దవాదివిషయములోని ఒదియూరనుగ్రామ ము నొకదానిని పేర్కొనుచున్నది. ఇది రామ చంద్రపురం తాలూకాలోని యిప్పటి ఓదూ రే. కావున రామచంద్రపురం తాలూకాలోని చాలభాగము ప్రాచీనకాలమున ఆఱుశతాబ్దు లుపైవఱకు గుద్దవాదివిషయ మనుపేర బర గుచుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును ; కాని యీ గుద్దవాదివిషయమును, కృష్ణాజిల్లా గుడివా డకు చుట్టుప్రక్కలనుండిన ప్రాచీన గుద్రాహార లేక గుద్రాగవిషయమును వేఱని తెలిసికొన వలెను.[23] మన శాసనప్రతిగ్రహీత కమ్మరాష్ట్ర ములోని కుండూరు వాస్తవ్యుఁడు. కమ్మరాష్ట్ర ము దక్షిణ హిందూదేశశాసనములలో చాల ప్రఖ్యాతి కెక్కినది. ఇప్పటి నెల్లూరుజిల్లాలోని యుత్తరభాగమును, గుంటూరుజిల్లాలోని కొంత భాగమును గలసి ప్రాచీన కమ్మరాష్ట్ర మగు చున్నది.[24] ప్రతిగ్రహీత నివాసస్థలమైన కుండూ

20. Ep. Rep. (S. C.) 1894 p. 5.

21. Ind. Ant. Vol. XIV, p. 53.

22. Ep. Ind. Vol. IV, p. 83,

23. [గుద్దవాది విషయమునకును గుద్రవార (గుద్రహార) విషయమను పేరుండినట్లు వెలనాటి పృథివీశ్వరుని పిఠాపురముశాసనమునందలి యీక్రిందిశ్లోకమువలన నూహింప నవకాశ మున్నది.

'తత స్సాహాయ్యసంతుష్టః కుడ్యవర్మమహీభృతే,
విమలాదిత్యభూపాలో గుద్రవారద్వయం దదౌ.'

తనకు వెలనాటి నృపతియైన కుడ్యవర్మ చేసిన సాయమునకు సంతుష్టుడై విమలాదిత్య భూపాలు డతనికి గుద్రవారద్వయమును (గుద్రవార మను పేరు గల విషయములను రెంటిని) ఇచ్చెనని దానియర్థము. గుద్రహార మన బరగిన విషయము గుడివాడప్రాంతపు దొకటి తెలియుచునే యున్నది గనుక ఆపేరేగల రెండవ విషయము గుద్దవాదియై యుండునని తోచుచున్నది. కాని రామచంద్రపుర ప్రాంతమునకు గుద్రవార మనునది కాక గుద్దవాది యను పేరే రూఢిపడినట్లు శాసనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. పైశ్లోకమున గుద్రవారములోని వారము 'హారము' యొక్క రూపాంతరమే. హార మను నది కడుప్రాచీనకాలమున దేశవిభాగమునకు పేరు. ఉదా: సాతివాహనిహారము: కూదూరహారము. ఈ కడపటి కూమారహారమే గుద్రాహారమై తుదకు గుద్రాహార మయ్యెను. కాలక్రమమున నీ 'హారము' అసలు పదమున జేరిపోయి, దేశవిభాగమని యర్థమిచ్చు విషయము కూడ దీనికి చేర్చి వ్యవహరింపబడుచువచ్చినట్లు శాసనములవలన దెలియుచున్నది. దానంజేసియే యది గుద్రాహారవిషయ మయ్యెను. గుద్రాహారమే గుద్రవార (గుద్రవార) విషయము. పావునవార విషయముకూడ నిట్లేర్పడినదే.

—మ. సో. శ.]

24. Ep. Ind. Vol. XV, p. 250.

డు గ్రామ మెచ్చటిదో సరిగాచెప్పలేము. సత్తెనపల్లి తాలూకాలో ఒక కొండూరు కలదు. గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాలో పెదకొండూరని ఇంకొక గ్రామము కలదు. ఈకడపటి గ్రామమున కొండూరిని పేర్కొను పండ్రెండవ శతాబ్దినాటివి కొన్ని శాసనములును[25], కొండూరిస్థలమును పేర్కొనుపదునాలుగవశతాబ్దినాటి యొకశాసనమును[26] గలవు. మన శాసనమున రాజు "త్రివరనగరభవనగత పరమయువతీజన విహారణరతు" (పం. ౯-౧౦లు) డని వర్ణింపబడెను. మధ్యపరగణాలలోని (జబ్బల్‌పూరు జిల్లా) తేవారే (Tewar) ఈ త్రివర నగరమని నా యనుమానము. తేవార్ ఒకప్పుడు చాల ప్రసిద్ధి గాంచిన పట్టణము: అది చాలకాలమువఱకు చేదిరాజులకు రాజధానిగ నుండెను. జనరల్ కన్నింగ్‌హామ్‌దొర తన "ఆర్కియలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా" అను గ్రంథము ౯-వ సంపుటమున[27] ఈ చేది లేక కలచురిరాజుల అనుస్యూత చారిత్రమును వ్రాసియున్నాడు. అభోనా[28], సర్సబ్నీ శాసనము[29]లవలన ఈరాజులనుగుఱించి మనకు మఱికొంత స్పష్టమయిన సమాచారము తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. ౫౯౫ నుండి పరిపాలించిన శంకరగణభూపతియో లేక ప్రాయికముగ నొకవేళ అతనితండ్రి కృష్ణరాజో మన మూడవ మాధవవర్మ మామగారై యుండవచ్చును. చిక్కుళ్ల శాసనమునసుసరించి విష్ణుకుండి వంశజులకు వాకాటకనృపతులకు సంబంధ బాంధవ్యములు కలవని తెలియుచున్నది. అందు మొదటివిక్రమేంద్రవర్మ విష్ణుకుండి వాకాటవంశద్వయాలంకృతజన్ము డని వర్ణింపబడెను. దీని ననుసరించిచూడగా అతనితండ్రి వాకాటకవంశజయైన రాజకుమారిని పెండ్లియాడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కన్నింగ్‌హాము దొరగారి దేశపటముప్రకారము[30] వాకాటక రాజ్యము చేదిరాజ్యము వంటి దానికి సరిగా దక్షిణమున నున్నది. క్రీ. శ. ౫౦౦ ల ప్రాంతమున వాకాటకరాజ్యము పడిపోయిన తరువాత ఆదేశమును చేదిరాజు లాక్రమించుకొని, మఱియొకశతాబ్దివఱకు దానిని పరిపాలించి యుండవచ్చును. ఈ కాలముననే కావచ్చును విష్ణుకుండి ప్రభువులతోపాటు వారును ఏకకాలముననే పశ్చిమ చాళుక్యుల వలన నిర్జింపబడి యుందురు. కావున మధ్యహిందూదేశమున రాజ్యమేలుచుండిన బలవంతములైన రాజవంశములతో విష్ణుకుండి ప్రభువులు సంబంధబాంధవ్యములను గలుపుకొనుచుండిరని యూహింపవచ్చును. బలవంతులైన యీ వాకాటకరాజుల తోడ్పాటున వారు నాలుగవశతాబ్ది యారంభమున ఆంధ్రదేశ సముద్రతీరస్థ దేశములను జయించి పిదప చేదిరాజుల సహాయముతో వాటిని నిల

25. Ep. Rep, (S.C.) 695, 696 of 1921.
26. Ibid, No. 715.
27. P. 112.
28. Ep. Ind. Vol, VI, p, 294,
29. Ep. Ind, Vol. VI, p. 295.
30. Arch. Sur. of India, Vol. IX, map at the end,

పెట్టుకొని యుండవలెను. ఆఱవశతాబ్ది కడపటి భాగమున పరాక్రమవంతులైన పశ్చిమ చాళుక్యులు ఈ చేదిరాజులను, విష్ణుకుండి ప్రభువులను గూడ తుడిచివైచిరి.

మాధవవర్మ విజయములు

మూడవ మాధవవర్మ ప్రాగ్దిశను జయింపవలయునను తలంపుతో గోదావరినదిని దాటినట్లును, అప్పుడు అత డీదానమును జేసినట్లును (పం. ౨౨) మన శాసనమున గలదు. ఇందువలన ఆతడు ఈశాన్యదిశకు అనగా కళింగదేశముపై దాడివెడలెననియు, ఇప్పటి కృష్ణాగుంటూరుజిల్లాలలో ఎచ్చటనో యుండవలసిన రాజధానినుండి అతడు వచ్చుచుండెననియు నూహింపవలసియున్నది. ఇప్పటికి నీజిల్లాలలోనివారు విశాఖపట్టణము,గంజాము జిల్లాలవారిని తూర్పువారని పేర్కొనుచుందురు. చిక్కుళ్ల శాసనము[31] ననుసరించి మాధవవర్మ తాతగారైన రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ రాజధాని వేంగి, ఏలూరు లనమీపముననున్న దెందులూరని తెలియుచున్నది. ఈశాసనము కృష్ణాజిల్లాలోను, రెండవ, మూడవ మాధవవర్మల ఈపూరు శాసనములు[32] గుంటూరు జిల్లాలోను దొరకినవి. ఇందునుబట్టి మూడవమాధవవర్మకు పూర్వము అధమము నాలుగుతరముల నుండియైనను వేంగీదేశము విష్ణుకుండిరాజులక్రిందనేయుండినట్లు నిరాతంకముగ నూహింపవచ్చును. మన శాసన ప్రతిగ్రహీతను మూడవ మాధవవర్మయే కమ్మరాష్ట్రమునుండి అంతకంటె నిస్సంశయముగ సారవంతమైన ప్రదేశమగు గుద్దవాది విషయమునకు దీసికొనివచ్చినట్లు కనబడును. ఇందువలన కమ్మరాష్ట్ర మంతయు గూడ మాధవవర్మ రాజ్యములోనిదనియే యూహింపదగును. ఈమూడవ మాధవవర్మయే పదునొకండు సంవత్సరములకు పూర్వము అనగా అతని ముప్పదియేడవ విజయరాజ్య సంవత్సరమున ఈ గుద్దవాది విషయములోని గ్రామమునే దాన మొసంగియుండెను కాన నీ విషయ మతడు తన నలువది యెనిమిదవ విజయరాజ్య సంవత్సరమున క్రొత్తగ జయించినది కాదు. కాని యీరాజు గుద్దవాది విషయాధికారుల కాజ్ఞాపించినది తన విజయస్కంధావారము నుండియే. ప్రాయికముగ నతడాకాలమున ఎడపదడప నియతప్రకారము చేయు చైత్రయాత్రలో నుండి యుండును. మాధవవర్మ ప్రపితామహుడు ఇంద్రభట్టారకవర్మరాజ్యము విశాఖపట్టణము జిల్లాలోని 'పష్ట(ట)కి' రాష్ట్రము[33]. ఆప్రాంతపు కళింగరాజ్యమెప్పుడు విష్ణుకుండి ప్రభువుల కుండునో యూడునోయన్న స్థితిలో నుండెడిది. ఏలయన కృష్ణానదీతీరమున దెందులూరినుండి ప్రాయికముగ నీతూర్పుదెస రాజ్యమును కట్టుబాటులో

31. Ep. Ind. Vol. IV, p. 193.

32. C.P. No. 12 of 1919-1920, (Ep. Coll) (S.C).

33. Ramatirtham plates, Ep. Ind Vol. XII, p. 133.

నుంచుట వారి కసాధ్యముగ నుండియుండును. అందువలన సాధారణముగ కళింగదేశాధిపతులో లేక వారి సామంతులో ఆక్రమించుచుండు నీ సముద్రతీరపు ఈశాన్యదిగ్భాగముపై ఈ విష్ణుకుండివంశపు రాజులు ప్రాయికముగ నెడపదడప దండయాత్రలు సలుపుచుండి యుందురు.

కాలనిర్ణయము

ఈశాసన కాలమును, దీని ననుసరించి మాధవవర్మయొక్క పరిపాలన కాలము ను శోంచెమించు సరిగానిశ్చయింపగలుగుట గొప్ప విషయము. ఈశాసనమును, మొదటి జయసింహవల్లభుని[34] (౬౩౩-౬౬౩) శాసనమును కలసి దొరకినవి. జయసింహవల్లభ శాసనమునందలి ప్రతిగ్రహీత మాధవవర్మ శాసనప్రతిగ్రహీత కొమారుడు. పాఠకులు రెండు శాసనములలోని ప్రతిగ్రహీతలను గుఱించిన వర్ణనను పోల్చిచూచుకొనుటకై జయసింహవల్లభ శాసనము మూలపాఠమును అనుబంధముగ నిచ్చియున్నాను. ఈ రెండు శాసనములలోని ప్రతిగ్రహీతలయొక్కయు, వారి పూర్వులయొక్కయు పేర్లు పోల్చిచూచినయెడల మాధవవర్మ గుద్దవాదివిషయములోని పులుంబూరు[19] గ్రామమును తైత్తిరిక సబ్రహ్మచారియు, గౌతమస గోత్రుడును, రుద్రశర్మ మనుమడును, దామశర్మ పుత్రుడును అయిన శివశర్మకిచ్చినట్లును, మొదటి జయసింహవల్లభుడు ఏతద్గ్రామదానము నే తైత్తిరిక సబ్రహ్మచారియు, గౌతమస గోత్రుడును, దామశర్మ మనుమడును, శివశర్మ కొడుకునుఅయిన రుద్రశర్మకు మఱల స్థిరపఱిచి నట్లును తెలియగలదు. శాసనమున రుద్రశర్మ "పూర్వాగ్రహారికు" డని, అనగా అదివఱకే యీ యగ్రహారము ననుభవించుచున్నవా డని వర్ణితు డయ్యెను. ఈ విధమున మాధవవర్మ ప్రతిగ్రహీత జయసింహవల్లభ శాసన ప్రతిగ్రహీత తండ్రియగుటవలన మాధవవర్మ జయసింహవల్లభుని తండ్రియు, వేంగీచాళుక్య వంశస్థాపకుడును అయిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కిని, అతని పెదతండ్రియు, శ్రీహర్షుని దక్షిణహిందూదేశ సుప్రసిద్ధ ప్రతిస్పర్ధియు అయిన రెండవ పులకేశికిని సమకాలికుడుగా నుండి యుండవలయును.

ఈ విధమున ఇంచుమించుగ ఆఱవ శతాబ్ది యంత్యభాగమును, ఏడవశతాబ్ది ప్రారంభభాగమును మాధవవర్మ పరిపాలన కాలమని స్థిరపఱుచుకొని దీని నింతకన్న స్పష్టముగ నిర్ణయింపగలమేమో ప్రయత్నింతము. ఈదానము ఫాల్గుణ పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణ నిమిత్తమున జేయబడినట్లు శాసనము వలన దెలియుచున్నది (పం. ౨౫-౨౭). క్రీ. శ. ౫౭౫, ౫౮౩, ౫౯౪, ౬౧౧, ౬౨౧ సం॥లలో చంద్రగ్రహణము ఫాల్గుణ మాసమున వచ్చు

34. చాళుక్యరాజుల రాజ్యకాలమునకు ఫ్లీటుదొర 'ఇండియన్ అంటిక్వొరి' ఇరువదవ సంపుటమున దెలిపిన కాలములనే గ్రహించితిని.

నను కుబ్జవిష్ణువర్ధనునిచేతనో, అతని సోదరుడు రెండవ పులకేశిచేతనో జయింపబడియుండవలసిన రాజుయొక్క ౪౮-వ పరిపాలన సం॥ముగ నుండుటచే మొదటిసంవత్సరము మరియు ముందటిది కాన దానిని త్రోసివేయవలసియుండును. క్రీ. శ. ౬౧౦ ప్రాంతమున ఏడవ శతాబ్ది ఆరంభమున ప్రాయికముగ పులకేశిచే జయింపబడిన రాజునకు కడపటి సంవత్సరము(౬౩౧) చాల తరువాతిది యగుటచేగాన దానిని కూడ త్రోసివేయవలసియుండును. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు ౬౧౬ ప్రాంతమున స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించెనని మనకు దెలియును. మిగిలిన మూడు సంవత్సరములలోను ౫౮౭, ౬౧౨ సంవత్సరములలోని చంద్రగ్రహణములు హిందూదేశమున సూర్యుడు దిక్చక్రము (Horizon)న కగుచున్నప్పుడు సంభవించినవగుటచేత[35]అవి హిందూదేశమున గానరానివి. కావున మాధవవర్మ ఈశాసనము నిచ్చిన సంవత్సరము ఇక ౫౬౨ మాత్రమే కావలెను. శాసనకాలము ప్రాయికముగ ౫౬౨ వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి ౧౦ వ తేదీ కాదగును. శాసనమున చివర ఈదానము రాజుయొక్క ౪౮-వ విజయరాజ్య సంవత్సరమున చేయబడినట్లు తెలుపబడినది. కావున అతనిరాజ్యము క్రీ. శ. ౫౬౨ లో ప్రారంభమై యుండవలెను. రెండవ పులకేశి కాని లేక అతనిసోదరుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు కాని వేంగినాక్రమించుకొనకపూర్వము జయించిన యీమాధవవర్మ విష్ణుకుండివంశజులలో కడపటివాడైయైనయెడల ఇతడు ౪౮ సంవత్సరములకు (౫౬౨-౬౧౦) తక్కువ కాకుండ పరిపాలించియుండవలెను. ఈ మాధవవర్మకు మంచణ్ణభట్టారకుడని యొక కుమారుడు కలడు[36]. తనతండ్రికాక ఒకవేళ ఈమంచణ్ణయే పులకేశిచే సంపూర్ణపరాజయము నొంది యుండవచ్చును; లేదా పులకేశివలననో, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునివలననో తనవార్ధక్యమున మాధవవర్మ జయింపబడినను తాము నష్టపోయిన రాజ్యముకొఱకు అతని కొమారుడు మఱికొంతకాలము పోరాడుచుండియైన నుండవచ్చును. పూర్వాగ్రహార దానమును మఱల రుద్రశర్మకు స్థిరపఱుచు నీ శాసనమును మొదటి జయసింహుడు విజయస్కంధావారమునుండి యొసంగెను. పులుంబూరు[19] ప్రాంతముల మొదటి జయసింహుడు ఓడించిన శత్రువు మూడవమాధవవర్మ ప్రియకుమారుడైన మంచణ్ణభట్టారకుడగుట అసంభావితము కాదు. ఇదియే నిజమగునెడల, జయసింహుని పొలమూరుశాసన మాతని ౩౦ దవ జయరాజ్య సంవత్సరమునాటి దగుటచేతను, జయసింహుడు ౬౩౩లో రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు మనకు దెలిసియుండుటచేతను మంచణ్ణ వినష్టరాజ్య సంపాదనమునకై అధమము ౬౩౮-వఱకైన నిరర్థకముగ ప్రయత్నించుచుండినట్లూహింపవలసి యున్నది. (సశేషము)

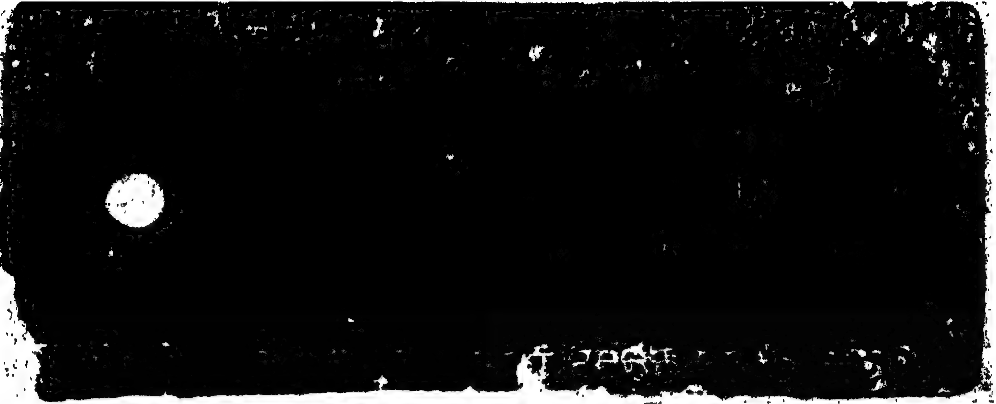
౩౫. నా కీ విషయమును డాక్టర్ యల్. డి. స్వామికన్ను పిళ్లగారు తెలిపిరి. వారు దయతో నాకా చంద్రగ్రహణములు సరిగా ఎప్పుడు పట్టినవో ఆ కాలములను నాకొఱకు గుణించిపెట్టిరి.

౩౬. మూడవ మాధవవర్మ ఈపూరు శాసనము, C. P. No. 11 of 1919-1920. దీని యాజ్ఞప్తి ప్రియపుత్రుడైన మంచణ్ణభట్టారకుడు (అస్యాజ్ఞప్తిః ప్రియపుత్రో మఞ్చణ్ణభట్టారకః). Ep. Rep. (S. C) 1920, p. 98.

౧౩

మూలము[1]

మొదటి రేకు : రెండవ పెడ

1. స్వస్తి భగవత్ శ్రీపర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతస్య విష్ణుకు[ణ్డినోఽ]ప్ర[2]
2. తిహతశాసనస్య స్వప్రతాపో(పా)పనతసామన్త మనుజపతి మణ్డలస్య
3. విరహితరిపుషడ్వర్గస్య విధి[వ*]దుపచిత త్రివర్గస్య విబుధపతిసాధ్వ శ్రీ
4. శరవీరవిభవ బలపరాక్రమస్య శ్రీవిక్ర(మ)మహేన్ద్రస్య సూనో[ః*] అనేక
5. సమరసంఘట్ట[3] విజయినః పరనరపతి మకుట మణిమయూఖావదాతచ
6. [ర*]ణ యుగళస్య విక్రమాశ్రయస్య శ్రీ గోవిన్దవర్మణః ప్రియతనయః[4] అతుల
7. [బ*]లపరాక్రమ యశోదాన వినయసంపనో[5] దశశత[6] సకల ధరణీతలనర

---

1. అసలు రేకులనుండి.

2. నాలుగవయక్షరమైన 'ణ్డి' లో దిగువ 'డ' కనబడుచున్నది. 'నో' లోని కొంతభాగము సరిగా గానరాదు.

['విష్ణుకు[ణ్డినా మ]ప్రతిహత' యని మూలమున గలదు. 'విష్ణుకుణ్డినో ఒప్రతిహత' పాఠము పొరపాటు. 'జర్నల్' లో ప్రచురమయిన యీ వ్యాసమునకు కడకింట స్వయముగ 'ప్రూఫులు' చూచుట పడనందున గావచ్చు మూలపాఠమున అందందు కొన్ని పొరపాట్లు దొర్లినవి. అయినను 'జర్నల్' లో నున్నరీతినే శాసనమూలపాఠము నిచ్చియున్నాను.— మ. సో. శర్మ.]

3. అనుస్వారము 'ఘ' మీద గాదు.

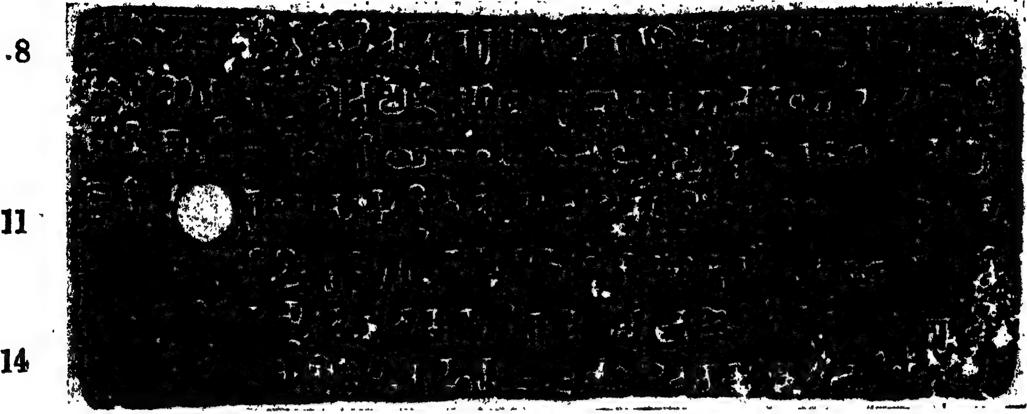
4. 'ప్రియ తనయః' అని చదువవలెను.

5. 'సంపన్నో' అని చదువవలెను. 'ప' మీద, 'నో' మీద అనుస్వారములు కలవు. 'నో' వర్ణముయొక్క దిగువభాగము కొంచెము పగిలినది. అందువలన అది 'న్నో' అగునో కాదో నిశ్చయముగ జెప్పలేము.

6 'దంశకత' అని చదువవలెను. 'శ', 'క' లు ఇంచుమించు నొక్కపోలిక నుండుటచేత లిప్యకర్త కిట్లు తప్పు చిక్కియుండును.

['వంశగత' యని లక్ష్మణరావుగారిచట దిద్దిరి. కాని యట్టి దిద్దుబాటు అనవసరముగ దోచును. 'దశశత సకలధరణీతల నరపతిః' అనగా దశశతపరిమిత సకల

రెండవ రేకు : మొదటి పెడ

8. పతి రవసి[త[7]వివి]ధదివ్య స్త్రీవరనగర భవనగత పరమయువతి(తీ)జనవి
9. హారణరతి రన్నన్య[8]నృపతి సాధారణ దానమాన దయాదర్మ[9]ధృతి
10. మతిక్షాన్తికాన్తి శౌరియాదార్య్యై[10] గాంభీర్య్యై ప్రభృత్యనేకగుణసంప
11. జ్జనితరయ సముత్థిత భూమణ్డలవ్యాపి విపులయశో(శః) క్రతుసా
12. హస్రయాజీ హిరణ్యగర్భప్రసూతః ఏకాదశాశ్వమేధావభృథ స్నానవి
13. గతజగదేనస్కః సర్వ్వభూతపరిరక్షణచుఞ్చుః విద్వద్ద్విజగురువ్రి
14. ద్ధ[11]తపస్విజనాశ్రయో మహారాజః శ్రీమాధవవర్మా[।*] అపిచ[।*] నియమా[12]

ధరణీతలమునకు అధిపతి. దశశత మన వేయి. ఇతడు పరిపాలించినది వేంగియే. కావున వేంగిరాజ్యవిస్తీర్ణమే యీ సమాసమున దెలుపబడిన దని నా యభిప్రాయము. అనగా మాధవవర్మకాలమున వేంగిరాజ్యము (దశశతము) వేయి. వేంగి సహస్ర మని ('వేంగిగ్రామ సహస్రకం'— S. I. I. IV. No. 1158; 'వేంగీ సహస్రక్షమాధీశః'— S. I. I. VI. No. 96; ఈ కడపటి యుదాహరణము నకును, 'దశశతసకలధరణీతల నరపతిః' కిని పోలిక చూడుడు) ద్వాదశసహస్ర మని (ద్వాదశసహస్రప్రమాణ వేంగీ మండలం—గుణగవిజయాదిత్యుని సాతలూరు శాసనము, భారతి సం. ౧, పుట ౧౦౩), షోడశసహస్ర మని ('వేంగివిషయ షోడశ సహస్రావనీవల్లభ' S. I. I. IV. No. 974) చాళుక్యుల శాసనములలో గలదు. నే ననుకొనునట్లు ఈ 'దశశత......నరపతిః' అను సమాసమున వేంగిరాజ్యవిస్తీర్ణమే తెలుపబడిన యెడల వేంగిపేరు పెట్టి కాకపోయినను తద్రాజ్యప్రమాణమును దెలిపిన మొదటిశాసన మిదియే. —మ. సో. శ.]

7. 'త' చాల చెడిపోయినది కాని 'వి', 'వి' లను గుర్తింపవచ్చును.

['వివిధదివ్య స్త్రీవరనగర' అని మూలమున గలదు.—మ. సో. శ.]

8. °రనన్య° అని.

9. °ధర్మ° అని.

10. °శౌర్యౌదార్య° అని.

11. °వృద్ధ° అని

12. °నయమాశనమం° అని. మొదటి రెండక్షరములు 'ని', 'య' లు. మూడవయక్షరము కొంత చెడిపోయినను 'మే' గ గనబడును. అస లది 'మా' అయి యుండవచ్చును. నాలుగవయక్షరము 'గ', కాని యీ లిపిలో 'గ', 'శ' లు రెండు కొంచెము తేడాతో నొక్కరీతి నుండును. ఆ తేడా యేదన 'శ' వర్ణమున నొక యడ్డుగీ టుండును. అందువలన 'ని', 'శ' లు లేఖకప్రమాదము లేమో యని పైనివ్రాసినరీతిని దిద్దితిని.

కొండవరేణు : కొండవపెద

15. గనసంసత్వం కైశవం కాన్తి మైన్దవీం[।*]ఉద్వహన్నురుభా[ః*]భాతి విక్రమా దా

16 త్తభూరిభూః[॥*] అప్యసౌ మహీతలనృపతిభాస్కరః పరమబ్రహ్మణ్యో

17. మాతాపిత్రు[13]పాదానుధ్యాతః జనాశ్రయమహారాజః గుద్దా(ద్ద)వ(వా)దివిష

18. య్యే(యే) విషయమహాత్తరా[14] నధికారపురుషాంశ్చ ఇమమర్థ మాజ్ఞాప

19. యత్య(తి।అ)స్తి[।*] విదితమస్తు వో యథాస్మాభిః గుద్దవాదివిషయే దళియ

20. వావితీరే పులుంబూరునామగ్రామః మయిన్దవాటకి దక్షిణత[ః*]సీ

21. మాన్తే చతుని|వర్తనక్ష్చ[15] క్షేత్రం యుగపత్సంప్ర[ద*]త్తం[॥*] ప్రాగ్ది[క్*]జిగీషయా ప్రస్థి

---

13. 'పితృ' అని.

14. [మూలమున 'మహాత్తరా' వని కలదు. —మ. సో. శ.

15. 'చతునివర్తనక్ష్చ' అని.

౧౮

మాడవరేవు : రెండవ పేడు

22. తః గోదావరీమతితర్క[16] వేదవేదాంగవిదో రుద్రశర్మణో నప్త్రే స్వ[పితు]

23. రధికగుణాధ్యాసితతనోః[17] దామశర్మణఃపుత్రాయ శివశర్మణే గౌత

24. మసగోత్రాయ శర్మణ[18] రాష్ట్రే కుణ్డూర[19]వాస్తవ్యాయ తైత్తిరీక సబ్రహ్మచారిణే

25. వేదచతుష్టయసమామ్నాతావదాతాననాయ స్వశర్మణను

26. ష్ఠానపరాయ ఫాల్గుణ్యా(న) పౌర్ణమాస్యాం సోమరాహుసగ్రహనిమిత్తే

27. జనాశ్రయదత్త్యాం సర్వకరపరిహారేణాగ్రహారి(రీ)కృత్య సంప్ర[ద*]త్తః[।*] త

28. థా భవద్భి రన్యైశ్చ ధర్మాధిగతబుద్ధిభిః[20] పరిపాలనీయః[।*] న కై

---

16. 'గోదావరీ' లోని 'రీ' 'ర' వలె నున్నది. [మూలమున 'గోదావర మతితర్క' అనియే కలదు.—మ. సో. శ.]

17. ['గుణాధ్యాసిత తనోః' లో కడపటి 'త' దాని పూర్వపు 'త' కును, 'నో' కును దిగువ వ్రాయబడినది.—మ. సో. శ.]

18. [మూలమున 'శమ్మ' అనియే కలదు.—మ. సో. శ.]

19. [ఇచట 'ణ' క్రింద ప్రాచీనశాసనములలో నున్నచుట్టి పొట్టలో అడ్డుగీటు గీయబడు సంకేతము కలదు. కుణ్డూర ?—మ. సో. శ.]

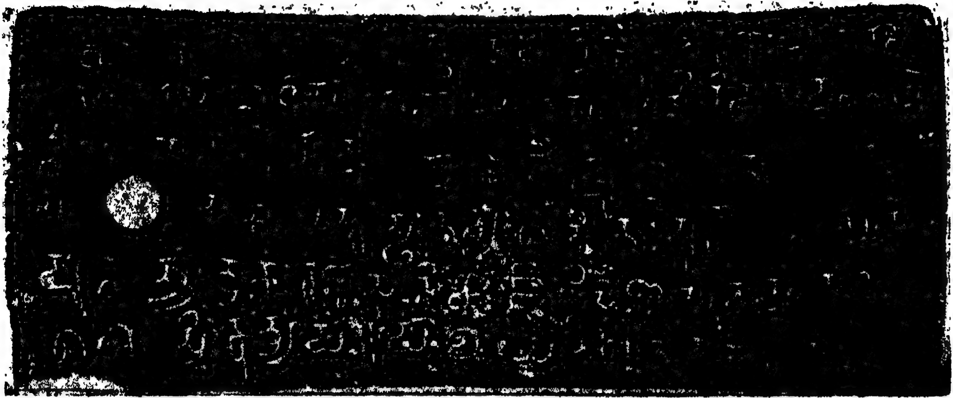
20. 'ధర్మాధి గతబుద్ధిభిః' అని.

నాల్గవ రేకు : రెండవ వైపు

29

31

34

29. త్పిద్యాధా శగణీ యా[।*] ఆజ్ఞప్తి ద్ర్రా[21] హస్తికోశ వీరకోశౌ[।*] మహా[22]

30. మాత్రయోర్ద్వయో స్తేషాం శ్రేయః కీర్తి ర్నిదం మహత్[।*] స్వే

31. న భోగేన యుస్మాన్సి శ్యసాకా స్త్రీషు జాయతే[23][॥*] అన్యాయా

32. సముకాలేషు స్థానివ్యం శక్తితః పురా[।*] ఉపేక్షితి

33. పున ర్యస్మాన్త్ర నరకే సంముజ్జతి[।*] ఇ త్యేవ ముభయో

34. కాకా స్థిక్కృత్య[24] పరిపాల్యోత్[।*] అత్ర వ్యాసగీతా శో(శ్లో)కా[॥*]

21. [మూలమున 'ఆజ్ఞప్తిరత్రా' అని కలదు.— ము. సో. శ]

22. ఇప్పటినుండి అనుష్టుప్ శ్లోక మారంభము. కాని మొదటిచరణమున ఒకమాత్ర ఎక్కువ. 'మహా మాత్రౌ' అనుదానిని 'మామాత్రౌ'గ మార్చిన పరిహారమగును కాని యది సాధురూపముగ గనబడదు.

23. ఇచ్చట 'జాయతే' అని యుండవలెను, కాని యీమార్పుచేసిన ఛందోభంగ మగును.

24. [మూలమున 'స్థికృత్య' అని కలదు.— ము. సో. శ.]

నాలుగవ రేకు : మొదటిపెడ

35. బహుభి ర్వ్వసుధా దత్తా బహుభి శ్చానుపాలి

36. తా[।*] యస్య యస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య తదా ఫలం[॥*] స్వద

37. త్తాం పరదత్తాంవ్వా[25] యో హరేతి(త) వసున్ధరాం[26][।*] షష్టివర్ష[27]సహస్రా

38. ణి విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమి[॥*] షష్టివర్షసహస్రాణి

39. స్వర్గే మోదతి భూమిదః[।*] ఆక్షేప్తా[28] చానుమన్తా చ తాన్యేవ న[ర*]క(కే) వ

40. సేత్[॥*] న విషం[29] విష మిత్యాహుః బ్రహ్మస్వం[30] విష ముచ్యతే[।*] విష మే

41. కాకినం హన్తి బ్రహ్మస్వం పుత్రపౌత్రికం[॥*] విజయ రాజ్యసంవత్సరే 48[।*]

---

25. 'పరదత్తాంవా' అని.

26. [మూలమున 'వసున్ధరాం' అని కలదు. ఇట్లే మూలమున హ్రస్వమునకు దీర్ఘమును, దీర్ఘమునకు హ్రస్వము నిచ్చినచోట్లు చాల గలవు. చూడుడు: పం. ౧౩-మహీతల నృపతి; పం. ౨౦-విష్ణవ్యాం; పం. ౨౬-పౌణ్డవాస్యాం; పం. ౨౯-కరణీయా; పం. ౩౦-వ్యసగితా.—మ. సో. శ.]

27. 'షష్టివర్ష°' అని.

28. 'ఆక్షేప్తా' అని.

29. అనుస్వారము 'ష' మీదగాక దాని తరువాతి 'వి' మీద గలదు.

30. ఇచ్చటగూడ అనుస్వారము 'స్వ' మీద గాక దాని తరువాతి 'వి' మీద గలదు.

ప్రమోదూత సం. భాద్రపదమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము

విష్ణుకుండి మూడవమాధవవర్మ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషచ్ఛాసనము

కీ. శే. కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు

Bharati VIII. pp 302-315 (భారతి ౭-వ సంపుటము, ౯-వ సంఖ్య తరువాయి)

విష్ణుకుండి వంశావళ్యక్రమ, కాలనిర్ణయములు

విష్ణుకుండి మూడవ మాధవవర్మకాలమును ప్రాతిపదికగా గైకొని ఆవంశము నందలి అంతకు పూర్వపురాజులకాలమును కొంచె మించుమించుగ నిర్ణయింపవచ్చును. పుదుచ్చేరి నివాసియగు డాక్టరు డుబ్రాయ్ దొర తన 'దక్కనుదేశ ప్రాచీనచరిత్రము'న ఈయన్వయమునకుచెందిన వారివంశావతరణికను అమర్చియున్నాడు.[37] ఆవంశవృక్షమును వేయునప్పటికి ఈవంశములోని రాజు లిచ్చిన తామ్రశాసనములు మూడుమాత్రమే కలవు. అయినను ఉన్నంతవఱ కది సరియైనదిగనే గ్రహింపవచ్చును. అటుతరువాత విష్ణుకుండిభూపతుల తామ్రశాసనములు రెండు మాత్రమే దొరకినవి[38]: ఒకటి రెండవ మాధవవర్మ యిచ్చినది[39]; రెండవది కడపటి మాధవవర్మ యొసంగినది[40]. ఈశాసనముల వలన దెలియవచ్చిన నూతన విశేషములను బట్టి డాక్టరు డుబ్రాయ్‌దొర ఇచ్చిన వంశావళికకు రెండు తరములు మొదటను, రెండు తరములు కడపటను కలుపుచున్నాను. ఫలిత మిది:

---

37. పుట ౯౦.

38. ౧౯౨౦-వ శాసననివేదిక, పుట ౯౭, పేరా ౭.

39. రెండవమాధవవర్మ ఈపూరుశాసనము; నెం 12 రు 1919-20; Ep. Ind. vol. XVII. p 334.

40. మూడవమాధవవర్మ ఈపూరుశాసనము, నెం. 11 రు 1919-20. గౌవర్నమెంటు శాసనశాఖవారు ౧౯౨౧వ సంవత్సరమున ఈపూరులో కనిపెట్టినరెండుశాసనములలో (నెం 11,12 రు—1919-1920) ౧౧-వ నెంబరు శాసనము స్పష్టముగ మూడవమాధవవర్మకాలమున కొకశతాబ్ది పూర్వపుది. కాని ౧౨ వ నెంబరుశాసనము నిస్సందేహముగ మనశాసనముకాలపుదే. ౧౨వనెంబరు శాసనము నొసంగిన మాధవవర్మ కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కాలమునకు పూర్వపువాడు కాడనుటకు ఆసంవత్సరపు(౧౯౨౧)నివేదికలోనే చాల గట్టిప్రమాణము కలదు. ఆ సంవత్సరపు ౯వ నెంబరుశాసనము కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని మునిమనుమడైన మంగియువరాజు పేరిట పెద్దవాడుగనుండి నొసంగబడినది. ఈశాసనమువలన వత్సగోత్రుడును, అగ్నిశర్మమనుమడును అయిన మందశర్మ కొకగ్రామము దానముచేయబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఇక విష్ణుకుండి మాధవవర్మ ౧౧-వ నెంబరు శాసనముచూతము. ఇందలి ప్రతిగ్రహీత వత్సగోత్రుడైన అగ్నిశర్మయే; ప్రాయికముగ ఇతడు మందశర్మతాతయై యుండవచ్చును. ఈమందశర్మ మంగియువరాజు భిక్షుడట. ప్రతిగ్రహీత్రయైన మనుమడు (మందశర్మ) దాతయైన మునిమనుమని (మంగియువరాజు)కాలమున నుండినచో ప్రతిగ్రహీత్రయైన తాత (అగ్నిశర్మ) రెండవదాతయొక్క ముత్తాత (కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని)కంటెను పూర్వుడగుట అసాధ్యము. అందువలన ౧౯౧౯-౧౯౨౦వ సంవత్సరపు దాత మాధవవర్మ మనశాసనపు మాధవవర్మయేయనుట స్పష్టము. ఇదికాక, రెండు శాసనములలోగూడ మాధవవర్మ తండ్రి గోవిందవర్మయే. రెండుశాసనములలోను త్రివరనగరభవనగత యువతీజన మనుగుటించిన సూచన కలదు. ఇరువురు రాజులును హిరణ్యగర్భ(బంగరు ఆవుయొక్క)ప్రసూతు లనియే చెప్పబడినది. ఇరువురును సహస్రయాగములను, ఏకాదశాశ్వమేధములను జేసినవారే. ఈ కారణములవలన ఈ రెండుశాసనములలోను వర్ణితులైన రాజులొక్కరే యనుట నిస్సంశయము.

విష్ణుకుండి వంశావతారక్రమము

మొదటి మాధవవర్మ (౩౫౭ - ౩౮౨)

౧౯౧౯-౨౦ సం రపు శాసననివేదికలోని ౧౨వ సం. శాసనము

దేవవర్మ (౩౮౨ - ౪౦౭)

రెండవ మాధవవర్మ (౪౦౭ - ౪౪౪)

రామతీర్థము శాసనము, ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, సం. ౧౨ పుట. ౧౩౩.

మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ (౪౪౪ - ౪౬౯)

ఇంద్రభట్టారకవర్మ (౪౬౯ - ౪౯౬)

చిక్కుళ్ల శాసనము, ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, సం. ౪, పుట. ౧౯౩

రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ (౪౯౬ - ౫౨౧)

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ శాసనము

గోవిందవర్మ (౫౨౧ - ౫౪౬)

మూడవ మాధవవర్మ (౫౪౬ - ౬౧౦)

౧౯౧౯-౨౦ సం. రపు శాసన నివేదికలోని సం. ౧౧ శాసనము.

మంచన్న భట్టారకుడు (౬౧౦ - ?)

మూడవ మాధవవర్మ పరిపాలనము ప్రారంభసంవత్సరము ౫౪౬ గ గ్రహించి, సగటున తరమునకు ఇరువదియైదు సంవత్సరములచొప్పున లెక్క వేసి ఈపై వంశవృక్షము నందలి రాజుల కాలమును కొంచె మించుమించుగ స్థిరపఱుపవచ్చును. నేనీవిధమున ఆయారాజుల పరిపాలనకాలములను కొంచె మెచ్చుతక్కువగ లెక్క వేసియున్నాను. రామతీర్థము శాసనము ననుసరించి ఇంద్రభట్టారకవర్మ అధమము ఇరువదియేడు సంవత్సరములు పాలించినట్లు మనకు తెలియును కావున అతని పరిపాలనకాలపరిమితి ౨౫ సంవత్సరములకు బదులు ౨౭ సంవత్సరములుగ లెక్క వేయవలసియుండును. ౧౯౧౯-౨౦ వ సంవత్సర శాసననివేదికలోని ౧౨వ సంఖ్య శాసనము ప్రకారము అది ముప్పదియేడవ విజయరాజ్యసంవత్సరమున నొసంగబడినట్లు తెలియుచుండుటవలన రెండవ మాధవవర్మ కన్నియేండ్లు వేయవలసియుండును. ఈవంశములోని రాజులు చాలకాలము పాలించుచువచ్చినట్లు కనబడును. అందువలన సగటున తరమునకు ఇరువదియైదేండ్లచొప్పున వేసిన లెక్క అతిశయోక్తము కాదు.

ఈవంశపు మూలపురుషుఁడు

ఈవంశమునందలి రాజులకు మూలపురుషునుగ గ్రహింపదగిన మొదటి మాధవవర్మ మన లెక్క ప్రకారము ౩౫౭ నుండి ౩౯౦ వఱకు పాలించియుండవలెను. సముద్రగుప్తుని (౩౨౬ - ౩౭౫) యొక్కయు, అతనికొమారుడు రెండవ చంద్రగుప్తుని (౩౭౫-౪౧౩) యొక్కయు కాలముకూడ ఇదియే[41]. వాకాటకులలో[42] రెండవ రుద్రసేనుడును, రెండవ ప్రవరసేనుడును మొదటి మాధవవర్మకు సమకాలికులు. ఈ వాకాటకరాజులు అటు సామ్రాజ్యస్థాపకులైన గుప్తులతోను, ఇటు విష్ణుకుండి ప్రభువులతోను వివాహసంబంధమును గలిగియుండి రనువిషయమును మనము జ్ఞాపకముంచకోవలయును. రెండవ చంద్రగుప్తుని కూతురైన గుప్తప్రభావతి వాకాటకవంశజుడైన రెండవ రుద్రసేనునిభార్య[43]; రెండవ ప్రవరసేనునితల్లి. ఓక్కూల్లి శాసనమున రెండవ మాధవవర్మకొడుకైన మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ 'విష్ణుకుండి, వాకాటవంశద్వయాలంకృతజన్మ' డని వర్ణింపబడి యుండుటంబట్టి మొదటి మాధవవర్మమనుమడైన రెండవమాధవవర్మభార్య వాకాటకరాజకుమారి యని స్పష్టమగుచున్నది. ఒకవేళ అంత సన్నిహితము కాకపోయినప్పటికి మొదటి మాధవవర్మకును, అతనితనయుడు దేవవర్మకును కూడ వాకాటకులతో సంబంధ ముండినదన్న అది అసంభావితము కాదు. ఎట్లయినను, గుప్త వాకాటకులతోడి సంబంధముమూలముననే విష్ణుకుండిప్రభువులు పైకివచ్చిరనుట స్పష్టము. మొదటి మాధవవర్మ తొలుత గుప్తుల యొద్దనో, వాకాటకులయొద్దనో సేనాధిపతిగ నుండి తన పరాక్రమముమూలమున ప్రముఖుడయ్యెనని నానమ్మకము. అతడు దక్షిణహిందూదేశ జైత్రయాత్రలో సముద్రగుప్తుని అనుసరించిన సేనాధిపతులలో నొక్కడో, లేక అతనితో చేరిన దక్షిణ హిందూదేశ సాహసికుడై యతని కళింగరాజ్య ప్రతినిధిగ వెనుక నిలిచిపోయినవాడో యైనను ఆశ్చర్యములేదు. అప్పటి కతడు చాల చిన్నవాడుగనుండి యుండవలెను; పాతిక సంవత్సరములకంటె ఎక్కువ ఉండియుండవు. మొదటి రెండుతరములవఱకు ప్రాయికముగ నీవంశమునందలి నరపతులు సామ్రాజ్యబిరుదములను ధరించి యుండరు. కళింగరాజ్యముపై గుప్తులకు అధికారముపోయిన తరువాతను, రెండవ ప్రవరసేనుని పరిపాలనానంతరము ౪౨౦-వ సంవత్సరమునుండి వాకాటకవంశము క్రముముగ

---

41. విన్సెంటు స్మిత్తుగారి 'ఎర్లీ హిస్టరీ' నుండి గుప్త రాజ్యకాలములను గ్రహించితిని.

42. స్మిత్తుగారు ౧౯౧౪-వ సంవత్సరపు ఆర్. ఏ. యస్. పత్రికలో (J. R. A. S., p. 328) ప్రకటించిన వ్యాసమునుండి వాకాటక రాజ్యకాలములను గ్రహించితిని.

43. ప్రొఫెసర్ పాఠక్‌గారి శాసనము, Ind. Ant. Vol. XLI, p. 268. ఇటీవల నిది సంపాదకీయ విమర్శతో ప్రకటింపబడినది; Ep. Ind. Vol. XV, p. 39.

క్షీణించుచువచ్చిన పిదపను రెండవ మాధవవర్మయే మొదట స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించి యుండునని నాయుద్దేశము. వాకాటకవంశము ఆరవశతాబ్ది ఆరంభమువఱకు పరిపాలనము సాగించుచునే యుండినను వారు విష్ణుకుండి భూపతులకు శత్రువులుగనే కాని మిత్రులుగ నుండినట్లు కనబడదు. రెండవ మాధవవర్మ తాను త్రికూటమలయాధిపతినని చెప్పుకొని యున్నాడు[44]. వాకాటక హరిసేన నృపాలుడు కళింగమును, త్రికూటమును, ఆంధ్రమును జయించినట్లు తెలుపుకొనియున్నాడు.[45]

రెండవ మాధవవర్మ స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించినకాలము వాకాటక చారిత్రమున ప్రాముఖ్యముగలది. పాఠక్ గారి శాసనము[46] ననుసరించి రాజ్యముచేయుటకు తగిన వయస్సురాని తన మనుమనికి ప్రతినిధిగా రెండవ చంద్రగుప్తుని కూతురైన గుప్తపద్మావతి అప్పుడు వాకాటక రాజ్యమును పాలించుచుండెను. వాకాటక రాజకీయవ్యవహారములను చక్కబెట్టుచుండినది స్త్రీయగుటంజేసి ఒకవేళ రెండవ మాధవవర్మ స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించి సమ్రాట్టుమాత్రమే పొందనధికారము గలబిరుదములను వహించి యుండును; లేదా పద్మావతికి సన్నిహిత బంధువు, అనగా మునుపు తెలుపబోవురీతిని ప్రాయికముగ ఆమెకూతురి భర్తయై యుండుటచేత ఆమె తనపట్ల చూపుచుండిన మంచితనమును, దయను లాభకరముగ దీసికొని స్వతంత్రుడై యుండును.

ఈ వంశమువారి బిరుదములు:

సామ్రాజ్యాధికార సూచకములైన విష్ణుకుండిప్రభుబిరుదములు నిక పరిశీలింతము. విష్ణుకుండి ప్రభువులలో కొందరు తాము సహస్రయజ్ఞములను జేసినవారమని, ఏకాదశాశ్వమేధములను జేసిన వారిమని చెప్పుకొని యున్నారు; కాని ఒక్క మాధవవర్మ నామాంకితులే యిట్టి యసామాన్య గౌరవాంచితులుగ దెలుపబడుట విచిత్రము! రెండవ మాధవవర్మ ఈపూరుశాసనమే[47] విష్ణుకుండి వంశజుల మొట్టమొదటి శాసనము. అందు రెండవమాధవవర్మ తాతగారైన మొదటి మాధవవర్మ అగ్నిష్టోమ సహస్రయాజియనియు, ఏకాదశాశ్వమేధావభృథావధూత జగత్కల్మషుడనియు వర్ణితుడయ్యెను. కాలక్రమము ననుసరించి ఈపూరుశాసనము తరువాత వచ్చునది రామతీర్థము శాసనము[48]. ఈపూరుశాసనమున మొదటి మాధవవర్మ కున్నట్టి బిరుదములే ఇందు రెండవ మాధవవర్మకును గలవు.

---

44. C. P. No. 12 of 1919-1920: Ep. Rep. 1920, p. 97.

45. హరిసేనుని అజంతా శాసనములు; Archaeological Survey of Western India, Vol. IV, pp 53, 124, 129.

46. వాకాటక రాణి ప్రభావతీ గుప్త పూనాశాసనము; Ep. Ind. Vol. XV, p. 39.

47. C. P. No. 12 of 1919—1920.

48. Ep. Ind. Vol. XII, p. 133.

అటుతరువాత చిక్కుళ్ల శాసనమున[49] ఏకాదశాశ్వమేధావభృథావధౌతజగత్కల్మషుఁడనియు, క్రమసహస్రయాజియనియు, సర్వమేధావాప్తసర్వభూతస్వారాజ్యాధిపత్యఁడనియు, బహుసువర్ణ, పౌండరీక, పురుషమేధ, వాజపేయ, యూష్య (? ఉక్థ్య), షోడశి, రాజసూయ, ప్రాధిరాజ్య, ప్రాజాపత్యాద్యనేక వివిధ క్రతు గురువరశతసహస్రయాజియనియు కీర్తింపఁబడియున్నాఁడు. మూఁడవ మాధవవర్మ రెండు శాసనములును[50] వేయియజ్ఞములను, పదునొకొండశ్వమేధయాగములను జేసినకీర్తి యతనికే యొసంగుచున్నవి. ఈవంశమున మాధవవర్మ నామాంకితులుకాని యితర భూపతు లెవ్వారు నట్టిక్రతువులను జేసినట్లు కీర్తింపబడలేదు. అశ్వమేధయాగాదులను జేసిన కీర్తి గౌరవములు ప్రత్యేకమొక్క మాధవవర్మలకు ఎందువలన నీవంశమున సంప్రదాయముగ వచ్చినవో తెలియరాదు.

ఈ బిరుదములకు మూలము

ఇన్ని యజ్ఞయాగాదులు నిజముగా జరిగినవా లేదా యన్న విషయమును గూర్చి యోచించుచో కేవలము వానిసంఖ్యయే యివి నిజముగ జరుపబడియుండవను ననుమానమునకు కారణమగుచున్నది. ఈ స్తోత్రకథలకును, ఆడంబర బిరుదములకును గల ఆధారములకొఱకు గుప్త, వాకాటక శాసనములను, అందు ముఖ్యముగ కడపటివారి శాసనములను మనము పరిశీలింపవలసియుండును.

కలియుగమున చాలకాలమునుండి ఆచరణమున లేని[51] అశ్వమేధయాగమును మరల ఉద్ధరించినవాఁడు సముద్రగుప్తుఁడు. అతని మనుమఁడు కుమారగుప్తుఁడు కూడ తాను అశ్వమేధయాగమును జేసినట్లు తెలుపుకొనియున్నాఁడు. ఈ ప్రభువులు గొప్పపరాక్రమవంతులైనప్పటికి తాము ఒక్కయశ్వమేధయాగముకంటె ఎక్కువ చేసినట్లు చెప్పుకొనియుండలేదు. కాని వాకాటకులలో ఈ డంబములు హెచ్చుగ గాన్పించును. రెండవ ప్రవరసేనమహారాజు చమ్మక్ తామ్రశాసనమున[52] మొదటి ప్రవరసేనుఁడు అగ్నిష్టోమ, అప్తోర్యామ, ఉక్థ్య, షోడశి, అతిరాత్ర, వాజపేయ, బృహస్పతిసవ, సాద్యస్కరయజ్ఞములను, నాలుగు అశ్వమేధయాగములను జేసినట్లును (అగ్నిష్టోమాప్తోర్యామోక్థ్య షోడస్యాతిరాత్ర వాజపేయ బృహస్పతిసవసాద్యస్కర చతురశ్వమేధయాజినః), అతని కుమారుఁడు మొదటి రుద్రసేనుఁడు దశాశ్వమేధావభృథ స్నానములను జేసినట్లును తెలుపబడెను. వాకాటకులకు బంధువులును, వారికి ప్రతిస్పర్ధులునైన మన విష్ణుకుండిభూపతులుకూడ ఈప్రగల్భోక్తుల విషయమున వారినే అనుకరించి యుందురు. వాకాటక రుద్రసేనుఁడు పది అశ్వ

49. Ep. Ind. Vol. IV, p. 193.
50. ఈ ప్రస్తుతపు ఆంధ్రసాహిత్య పరిషచ్ఛాసనము : C. P. No. 11 of 1919—1920.
51. Fleet's Gupta Inscriptions, No. 10, p. 44; No. 12, p. 51 etc.
52. Ibid, No. 55, p. 235.

మేధయాగములను జేసిన, విష్ణుకుండి మొదటి మాధవవర్మ పదునొకండశ్వమేధయాగములను జేసెను. విష్ణుకుండి ప్రభువుల యశ్వమేధయాగములకును, వారి దాంభికబిరుదములకును మూలము నాకిదే యని తోచుచున్నది. పరస్పరము బంధువులైనప్పటికిగూడ ఈ రెండు వంశములవారు నిజముగా ప్రతిస్పర్థులని దీని వలనగూడ దెలియుచున్నది. వాకాటకులు కాని, విష్ణుకుండిప్రభువులు కాని వారిశాసనములలో వారికి చెప్పబడిన రాజకీయబిరుదములలో దేనికిగాని అర్హులగలిగినయంతటి పరాక్రమవంతులైన భూపతులు కారని నాయభిప్రాయము. ఈయుభయవంశములవారిలో వాకాటకులు ఎక్కువ పరాక్రమవంతులనుట నిశ్చయమే కాని వారికిని సామ్రాజ్యమని చెప్పదగిన ప్రశాంత విశాలరాజ్య మెప్పుడును లేదు [53].

వారి యిష్టదైవము

తమ శాసనము లన్నిటిలో విష్ణుకుండి నృపతులు తాము శ్రీపర్వతస్వామిపాదానుధ్యాతులమని చెప్పుకొనియున్నారు. శ్రీపర్వతము మల్లికార్జును డనుపేరఁబరగు శివుని సుప్రసిద్ధాలయముగల శ్రీశైలమే. ఈ యాలయము (చిన్న రాజధానియుండలి) కర్నూలు మండలమునందుగల నల్లమలకొండల ఉత్తర పీఠభూమిమీఁద నున్నది. ఇంతవఱకు మన మెప్పుడును విష్ణుకుండి ప్రభువులను మధ్యపరగణాలలోని వాకాటకులతో ముడిపెట్టుచున్నాము. అట్లయినచో 'దక్షిణాది'కి సంబంధించని యీరాజులకు శ్రీపర్వతస్వామి యిష్టదైవ మెట్లయ్యెను? ఈప్రశ్నమునకు ప్రత్యుత్తరము ద్వివిధము.

వాకాటకులది అసలు దక్షిణహిందూదేశవంశము. వాకాటక గృహపతియు, గృహపత్నియు(వాకాటకగహపతి, గహపతిని), చేసిన దానములను దెలుపు ప్రాకృతశాసన మొకటి అమరావతిలో గలదు [54]. కావున దీని ననుసరించి క్రీస్తుశకము ప్రథమ, ద్వితీయశతాబ్దులలో తెలుగుదేశమున వాకాటకవంశ మొకటి యుండెననియైన జెప్పవలెను, లేదా వారిలో తెలుగుదేశమునకు వచ్చుచు పోవుచుండు వాడుకయైన నుండె ననవలెను. కావున వాకాటకులతో సంబంధముగల విష్ణుకుండి వంశజులుకూడ దక్షిణహిందూదేశీయులే యని చెప్పదగును.

ఒకవేళ విష్ణుకుండి వంశజులు కేవల మాంధ్రరాజులు లేయని యనుకొన్నను వారు తెలుగుదేశమున రాజ్యము సంపాదించినపిదప శ్రీ పర్వతస్వామిని తమ యిష్టదైవముగ బెట్టుకొనియుండవలెను. వారి శాసనముల ననుసరించి వేంగిదేశము చాలకాలము క్రిందటనే

53. డాక్టరు డుబ్రాయ్‌గారన్న నాకధికగౌరవ మున్నప్పటికి వాకాటకులను గూర్చిన వారి యభిప్రాయముతో నే నేకీభవింపజాలను. వారి యభిప్రాయముకొఱకు చూడుడు: వారి 'Ancient History of the Daccan', p. 71.

54. See 'Some Unpublished Amaravati inscriptions', Ep. Ind. Vol. XV. p. 267,

వారి యధీనత నుండినట్లు తెలియుచున్నది. చిక్కుళ్ల శాసనము (కృష్ణాజిల్లా) ఏలూరి యొద్దనున్న తె(ప్ర)న్దురూరు (దెందులూరు) నుండి యొసంగబడినది. రెండవ మాధవవర్మ ఈపూరు శాసనము గుంటూరుజిల్లాలో దొరకినది: అది అమరపురమునుండి యొసంగబడినది. బౌద్ధస్తూపముగల సుప్రసిద్ధమైన గుంటూరుజిల్లా అమరావతియే ఈ యమరపురమై యుండవచ్చును. శ్రీపర్వతమున కనతి దూరమున నున్న వేంగి నాక్రమించుకొనిన మొట్టమొదటి విష్ణుకుండిప్రభువు రెండవ మాధవవర్మ యనియు[55], తన వంశమున శ్రీ పర్వతస్వామి నిలువేల్పుగ మొట్టమొదట నెంచుకొల్పినదయు అతడేయనియు నా అభిప్రాయము. ఈ నాసిద్ధాంతమును ఆతని ఈపూరుశాసనమే బలపరచుచున్నది. ఈ వంశమువారి యితర శాసనము లన్నిటిలో మొట్టమొదట దెలుపబడు రాజు శ్రీపర్వతస్వామిపాదానుధ్యాతు డని పేర్కొనబడి యుండ ఈ విశేషణము ఈపూరుశాసనమున అందలి మొట్టమొదటి రాజగు మొదటిమాధవవర్మకుగాని రెండవరాజగు దేవవర్మకుగాని కాక మూడవరాజును, దాతయునైన రెండవ మాధవవర్మకు మాత్రమే కలదు. ఈ కారణమున ఏతద్వంశసంస్థాపకుడైన మొదటి మాధవవర్మ కాలమునగాని, అతనికుమారుడైన దేవవర్మకాలమున గాని ఈవంశము వారికి శ్రీపర్వతస్వామి యిలువేల్పుకాదని తెలుచున్నది. క్రీ. శ. ౪౦౦ ల ప్రాంతమున వాకాటకరాజకుమారిభర్తయైన రెండవ మాధవవర్మయే యీవంశమున శ్రీపర్వతస్వామ్యారాధనము ప్రవేశపెట్టియుండును.

గాథ

పరంపరగ శతాబ్దములనుండి వచ్చుచున్న శ్రీపర్వతస్వామినిగురించిన యొకగాథను ఈవిష్ణుకుండివంశజులకు ముడిపెట్టవచ్చునేమో చూతము[56]. గుప్తవంశజుడైన చంద్రగుప్తుని కూతురు చంద్రావతియను రాజకుమారి శ్రీపర్వతస్వామిని గామించి ప్రతిదినము నొక్క మల్లికాదామమును సమర్పించుచు తుద కాస్వామినే పెండ్లియాడినట్లు స్థలమాహాత్మ్యమున పరంపరగ వచ్చు గాథ యొకటికలదని శాసనశాఖానివేదికలో దెలుపబడినది[57]. ఈస్థలమాహాత్మ్యముల కాలము మనకు సరిగా తెలియదు: వీనిలో కొన్ని ఒక తరముక్రిందట మాత్రమే పుట్టినవి. ఇట్టి సందర్భములలో పదుమూడవశతాబ్దినాటి యొక

55. శ్రీశైలము గుంటూరుజిల్లా సరిహద్దులకు ౫౦ మైళ్లకంటె ఎక్కుడు దూరమున లేదు: గుంటూరుజిల్లాను విష్ణుకుండు లాక్రమించినట్లు మనకు దెలియును వినుకొండ గుంటూరుజిల్లా, వినుకొండ తాలూకాకు ముఖ్యస్థానము: రైలుస్టేషను. నేటికిని మహాశివరాత్రికి శ్రీశైలమున కరుగు యాత్రికుల కది మజిలీలలో నొకటి.

56. ఈసంబంధమును డాక్టరు డుబ్రాయ్ దొగగారే తమ 'Ancient History of the Daccan' (p. 73) లో మొదట సూచించిరి. చతురముగను, విచిత్రముగను జేసిన యీ సూచనకు వారు ప్రశంసనీయులు.

57. For 1914-15, p. 91.

తెలుగు కావ్యమున[58] ఈగాథకు ఆకరము దొరకుట నాకు సంతోషము కలిగించినది. ఆకావ్యమునందలి కథ యిది:

చంద్రవంశ్యుఁడైన చంద్రగుప్తజనపతి తనయ చంద్రావతియను కన్య తనతోడి సతులును దానును ఒకప్పుడు శ్రీపర్వతస్వామి కడ కరుదెంచి, భక్తితోఁ బ్రతివాసరంబును మల్లికాదామ మర్పించుచు నాస్వామిని గొల్చుచుండెను. ఇట్లుండ నొక్కనాఁడు ఆమె 'హర్షము దొలకాడ కిన్నర గంధర్వగీత ప్రకలిత సన్నుత నాద ప్రసన్నతమిాతి యతి మృదుమధుర సమంచితాలాపగతుల' 'సుమానాథు ప్రమోదానందలీల' పాడ నాస్వామి ప్రత్యక్షమై 'యిచ్చుమెయ్యది వేడుమిచ్చెద' నని పలికెను. అందులకు (తాను) 'ప్రేమమెలర్ప నర్పించిన యట్టి యీమల్లికాదామ మెల్లకాలంబు మీామాళియందున మిళితమైయుండ దయ సేయు' మని యా చంద్రావతి వేడుకొనెను. అంతట నాయుమానాథు డాదామమును దనమాళిని జాహ్నవీచంద్రమధ్యమున నుంచి యామెకోరిక దీర్చెను. ఆమల్లికాదామ మర్జున కాంతిని దెల్వాగుటంజేసి శ్రీ పర్వతస్వామి మల్లికార్జుననామంబున బ్రసిద్ధి గాంచె[59].

పదుమూడవ శతాబ్దినాటికే యీగాథ 'ఆదిమ యుగము'నాటిదని యూహింపఁబడుచుండినందున అథమ మది ఎనిమిదవ తొమ్మిదవ శతాబ్దులనాటిదైన గావచ్చును. ఇక నీపైకథలో చంద్రావతి చంద్రగుప్తునికూతురనుటకుమాఱు ఆతనిమనుమరాలని యించుక మార్పుచేయుట కంగీకరించునెడల దానికిని, విష్ణుకుండి వంశజు: చరిత్రమునకును గొంతసంబంధ మేర్పడును. అదియునుగాక కూతురికి తండ్రిపేరుపెట్టుటకంటె మనుమరాలికి తాతపేరుపెట్టుట సహజముకూడ నగును. ఇక వాకాటక రెండవ రుద్రసేనునిభార్య పద్మావతి సమ్రాట్టులైన గుప్తవంశజులలో రెండవ చంద్రగుప్తుని (క్రీ. శ. ౩౭౫-౪౧౩) కూతురని మన మెఱుగుదుము. క్రీ. శ. ౫౦౭-౫౩౫ ప్రాంతపువాడు కాదగు ననుకొన్న విష్ణుకుండి రెండవమాధవ వర్మ వాకాటక రాజకుమారిని బరిణయ మాడెనను విషయముకూడ జ్ఞాపకముంచుకొనఁదగును. ఈరాజకుమారి యెవరు? పద్మా

---

58. పాలకురికి సోమనాథవిరచితమైన పండితారాధ్యచరిత్రము. ఈకవికి పెక్కుభాషలు తెలిసియుండెను: ఇతఁడు తెలుఁగు కవిగను, కర్ణాటకవిగనుకూడ పరిగణింపబడుచున్నాఁడు. నరసింహాచారిగారి 'కర్ణాటకవిచరితె' లోను, రావుబహద్దరు కే. వీరేశలింగముగారి 'ఆంధ్రకవుల చరిత్రము'లోను ఈతఁడు ౧౩౦౧ ల ప్రాంతపువాఁడని తెలుపఁబడినది. ఈకథ పండితారాధ్యచరిత్రమున పర్వతప్రకరణమునకలదు (పుట ౩..., వరంగలు ప్రతి) ఈ తెలుగుకావ్యమును పదునైదవశతాబ్దిని గురురాజను కవి సంస్కృతమున ననువదించెను. తెలుగు కావ్యమును గ్రహింపలేని అన్యభాషలవారీగాథనుగూర్చి యాసంస్కృత గ్రంథమున చూడఁదగు. (కర్ణాటానువాదముతో గల ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారప్రతి ౧౯-౫౯) (గ్రంథ ప్రకరణము, ... శ్లో. ...౩౧.

59. ఇచట చంద్రావతి మల్లికార్జునుని వివాహమైనట్లు తెలుపబడక పూర్వ గమనింపదగినది

మఱియు నామెకూతురును నిశ్చయముగ నాతనికి సమకాలికులగు రాండ్రగుదురు కావున ఈరెండవ మాధవవర్మ వివాహమాడినది పద్మావతికి గూతురును, రెండవ చంద్రగుప్తునికి మనుమరాలును అయిన రాజకుమారినే యనియు, ఆమెకు దన తాత పేర చంద్రావతి[60] యని పేరుండెననియు నూహింపవచ్చును. ఈవాకాటక రాణి ప్రభావముననే రెండవ మాధవవర్మ శ్రీపర్వతస్వామ్యారాధకుడై యుండవలెను. ఒకవేళ గాథలో నున్నట్లు చంద్రావతి చంద్రగుప్తునికూతురే యనుకొన్నప్పటికి మాధవవర్మతండ్రి గోవిందవర్మయే యామెభర్త యనియు, రెండవ మాధవవర్మకు దన తల్లి మూలముననే శ్రీపర్వతస్వామి యిష్టదైవమయ్యెననియు తలంపవలసియుండును.

విష్ణుకుండి శబ్దోత్పత్తి

విష్ణుకుండిశబ్దము యొక్క వ్యుత్పత్తి మనకు స్పష్టముగ దెలియదు. ఒక దక్షిణహిందూదేశపుజాతిపేరే యీవిధముగ సంస్కరింపబడినట్లు తోచును. వినుకొండ[61] యను తెలుగుపదమును పరిపాలకవంశమువారిని మెప్పించుటకుగాను పండితులు విష్ణుకుండగా సంస్కరించి యుందురనుట యసంభావితము కాదు. ఒక ప్రత్యేక యజ్ఞాగ్నిహోత్రమునకు 'విష్ణు' అనునది ఒక సాంకేతికనామము[62]. ఒకవేళ నీ విష్ణుకుండివంశజులు తాము విష్ణుకుండము నుండి యుద్భవించినట్లు చెప్పుకొని యుండవచ్చును. అట్లయిన వీరు అగ్నికులక్షత్రియులగుదురు. రెండవ మాధవవర్మ ఈపూరు శాసనమున 'విష్ణుకుండ్యధిరాజ గుణవంతులు' (విష్ణుకుండ్యధిరాజగుణవన్తౌ) 'ఆజ్ఞప్తి'గ దెలుపబడియుండుటవలన ఈరాజుల కోవకు చెందని విష్ణుకుండులుకూడ గొంద ఉండినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పూర్వోదాహృతసమాసములోని అధిరాజ, గుణవత్పదములు నామవాచకములనుట తెల్లమే. ఏతన్నామాంకితులైన యిరువురునుగూడ విష్ణుకుండివంశమునకు జెందినవారలే. విష్ణుకుండులకు బంధువులైన వాకాటకులది విష్ణువృద్ధగోత్రము[63]. ఇది యాంగిరసగోత్రశాఖ. ప్రాయికముగ విష్ణుకుండి ఈరాజుల గోత్రముపేరై యుండును. శాలంకాయనులవలెనే గోత్రముపేరి తమయింటిపేరుగా వీరును గ్రహించియుం

---

60. చంద్రగుప్తలోని 'చంద్ర'పదమే అసలుపేరు. ఇట్లే చంద్రావతిలోని 'చంద్ర'యే అసలుపేరు; 'వతి' యనునది స్త్రీ వాచకప్రత్యయము.

61. వినుకొండ గుంటూరుజిల్లాలలోని యొకపట్టణము. ఇచ్చటినుండి యాత్రికులు శ్రీపర్వతమునకు బయలు దేరుదురు. చిక్కుళ్ల శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు హుల్ష్ దొరగారీసంబంధమును సూచించిరి.

62. మహాభారతము (కృష్ణమాచారిగారి ప్రతి), వనపర్వము, అధ్యా. ౨౨౩, శ్లో. ౧౨.

63. మహారాజ వాకాటక ప్రవరసేనుని ౧, ౨ 'సియోని' శాసనములను (Fleet's Gupta Insicriptions, p. 245), ఇతని యితర శాసనములను జూడుడు. రఘునాథ భాస్కర గోడ్బోల్ విరచితమైన 'భరతఖండాంచా ప్రాచీన ఐతిహాసికకోశము' (మహారాష్ట్రము)న విష్ణువృద్ధుడు మొదట క్షత్రియుడై పిదప బ్రాహ్మణుడైనట్లు కలదు.

డరు. కాని వ్యేప్రవరకాండలోను నాకీ గోత్రము కనబడలేదు.

ఇరువురు నిర్వాహకులు

సాధారణముగ ప్రతి తామ్రశాసనము నను ఆజ్ఞప్తియని యొకడు పేర్కొనబడును. ఈపదమును (ఇంగ్లీషులోనికి) 'ఎగ్జిక్యూటర్' అని అనువదించుట వాడుక. చేసిన దానమును సరిగా అమలు జరపి, దానిని రక్షింపవలసిన బాధ్యత ప్రాయికముగ నీ'యాజ్ఞప్తి'పై యుండును. ఈశాసనమున హస్తికోశ, వీరకోశులు ఆజ్ఞప్తులు. ఈపదములకు సరియైన యర్థమేదో నిర్ణయించుట కవకాశములేదు. ఈపేరులే పృథ్వీమూలుని గోదావరిశాసనమునను[64], మొదటి జయసింహుని ఆంధ్రసాహిత్యపరిషచ్ఛాసనమునను[65] పేర్కొనబడుటవలన ఇవి మనుష్యులపేరులు కావనుట స్పష్టము. పృథ్వీమూలుని గోదావరిశాసనమును సంపాదకీయ విమర్శతో ప్రకటించిన ఫ్లీటుదొరగారి యభిప్రాయమున 'వీరిరువురును గజదళమునకును, గొప్పపరాక్రమకార్యములకు ప్రథితిగన్న వీరని కాయమునకును చెందవలసిన ధనమును జాగ్రత్తపఱచి దానిని వారికి వినియోగించు నధికారులు'. కాని 33-3౪ పంక్తులలో వీరు 'ఉభయగణౌ'— రెండు సైన్యములవారు— అని పేర్కొనబడిరి. ఈకారణమున వీరిని కేవలము సైన్యాధికారు లనుటకు వీలులేదు. సంస్కృతమున గణమునకు సాంకేతికార్థము కలదు. ౨౭ రథములు, ౨౭ గజములు, ౮౧ తురంగములు, ౧౩౫గురు పదాతులు కలసిన సైన్యమునకు గణమని పేరు (వాచస్పత్యము). కావున హస్తికోశమన గజదళమునకు జెందిన వీరనికాయ మనియు, వీరకోశమన పదాతివర్గ మనియు నర్థము చేసికొనవలసియుండును. అనుశ్రుతమైన హిందువుల చతురంగసేనలో మధ్యయుగమున రాజులసేనయందు గజ,పదాతి వర్గములు మాత్రమే యుండినట్లు కనబడును. అంతకు జాలకాలము పూర్వమే రథబలము లుప్తమైపోయెను. తురంగములు అరుదగుటవలన వానిని పశ్చిమదేశీయులు మాత్రమే వాడుక చేయువారు. కళింగము గజసైన్యములకు చాల ప్రసిద్ధి కెక్కినట్లు గన్పట్టును[66]. పృథ్వీమూలుని శాసనములో[67] కుముద (నైరృతిదిక్కు ఏనుగు), సుప్రతీక (ఈశాన్యదిక్కు ఏనుగు) అధిష్ఠితులైన రాజుల పోరాటమునుగూర్చి విందుము. మూడవ మాధవవర్మ ప్రపితామహుడైన ఇంద్రభట్టారకవర్మ శతసహస్రసంగ్రామముల నాలుగుదంతములు కల యనేకగజముల నెదుర్కొనినట్లు రామతీర్థము

64. J. Bo. Br. A. S., Vol. XVI, p. 116 (ll. 27-28): "స సర్వైవ రేవ పరిపాలనీయో విశేషేణ హస్తికోశ, వీరకోశాభ్యాం".

65. ఈవ్యాసమున కనుబంధము చూడుడు, పంక్తి ౨౨.

66. రఘువంశము, 4, ౪౦ లో కళింగాధిపతి 'గజసాధనః' అని పేర్కొనబడియున్నాడు. అంతే కాక తద్దేశాధిపతులు గజపతు లనుటయు ప్రసిద్ధమే.

67. J. Bo. Br. A. S.,Vol. XVI,p. 116.

శాసనము[68] వలన దెలియుచున్నది. కావున కళింగదేశముపై ననేకపర్యాయములు దండయాత్రలునలిపి క్రమక్రమముగా దాని నాక్రమించుచు వచ్చిన విష్ణుకుండుల సైన్యమున కళింగ గజదళ మెక్కువగ నుండెడిదని యూహింపవచ్చును. ఒకవేళ గోదావరిజిల్లాలోని యిప్పటి రామచంద్రపురము తాలూకాయైన గుద్దవాది విషయముననే ఈసైన్యములు స్థిరముగ దండువిడిసియుండిన నుండవచ్చును.

మాధవవర్మనుగూర్చిన గాథలు

ఇక శాసనములను వదలివైచి, పరంపరానుగతములైన గాథల నెత్తికొందుమేని మాధవవర్మనుగురించి తెలుగుదేశమున తరతరములుగ వినవచ్చు కథ లనేకములు కలవు. మెకంజీ సంపాదితములైన కైఫీయతులును[69], క్రీ. శ. పదునేడవ పదునెనిమిదవ శతాబ్దులలో రచియింపబడిన తెలుగుకావ్యములు సిద్ధేశ్వర చరిత్ర, సోమదేవరాజీయములును[70] కాకతీయ విజృంభణమునకు పూర్వము పరిపాలించినట్టియు, నిజాం రాజ్యమునందలి వరంగల్లుకు సమీపమున నున్న హనుమకొండ రాజులకు మూలపురుషు డైనట్టియు నొక మాధవవర్మను బేర్కొనుచున్నవి. ఈరాజు తండ్రి సోమదేవ రాజని చెప్పబడుటవలన ఇతనిని మన మాధవవర్మలలో రెండవవానితో గాని, మూడవ వానితోగాని గుర్తించుటకు వీలు కాదు. ఇతడొకవేళ మనకు తండ్రిపేరు తెలియని విష్ణుకుండి మొదటి మాధవవర్మయై యుండవచ్చును. హనుమకొండ మాధవవర్మ శాలివాహన శకము ౨౩౦ మొదలు ౩౫౧ వఱకు (క్రీ. శ. ౩౦౮-౪౨౯) నూటయిరువది సంవత్సరములు పరిపాలించినట్లు చెప్పబడినది. ఒక్క రాజు నూటయిరువది సంవత్సరములు పాలించెననుట యతిశయోక్తియే కాని మనము నిర్ణయించిన కాలక్రమము ననుసరించి మన మొదటి మాధవవర్మ సరిగా ఈకాలపువాడే యగుట విచిత్రము.

బెజవాడలోని మల్లేశ్వరస్వామి దేవాలయావరణమున కాకతీయుల కాలము నాటి (పదుమూడవ శతాబ్ది) శిలాశాసన[71] మొకటి కలదు. అందు బెజవాడ రాజయిన మాధవవర్మను గురించిన చిత్రమైన వృత్తాంతము కొంత కలదు:

కలియుగమున అత్యంత పురాతన కాలమున ౧౧౭-వ శకవర్షమున మాధవవర్మ యనుపేర బ్రసిద్ధుడైన రాజొకడుండెను. ఈతని కుమారుడు తింత్రిణీ జీవినియైన (చింతచిగురు, చింతకాయలు అమ్ముకొని జీవనము గడపు

68. Ep. Ind., Vol. XII, p. 133.

69. ఏకశిలానగరవృత్తాంతమును జూడుడు.

70. సిద్ధేశ్వరచరిత్రము, కాచ పర్వప్పకృతము. అముద్రితము: అరుదుగ దొరకును. సోమదేవరాజీయకర్త కూచిమంచి జగ్గ.ప.

71. Ep. Coll. No. 536 of 1909 (Ep. Rep. S. C.)

కొను) ఒక స్త్రీ బిడ్డను జంపినందువలన న్యాయమును పరిపాలింపగోరి రాజాతని కురిశిక్ష విధించెను. రాజుయొక్క న్యాయబుద్ధి కెంతయు సంతోషించి మల్లేశ్వరస్వామి కనకవృష్టి గురియించెను. తత్కారణమున నా స్త్రీయొక్క శిశువును, రాజకుమారునుగూడ పునర్జీవితులైరి. ఈరీతిని మల్లేశ్వరస్వామి మాధవవర్మ కీర్తి నీలోకమున సుప్రతిష్ఠిత మొనరించెను[72].

పదునైదవ శతాబ్ది నుండినట్టియు, ఒరిస్సా గజపతుల దండనాయకు డైనట్టియు తమ్మరాజు కొమారుడు బసవరాజను నతడు మాధవవర్మ వంశ్యుడని ఆతనిమంత్రి కంకితము గావింపబడిన సూళాలయునాటి రెండు తెలుగుకావ్యములలో[73] వర్ణితమై యున్నది.

బెజవాడలో ఇంద్రకీలాద్రిమీది కనకదుర్గగుడిముందున్న యొక పగిలిపోయిన స్తంభ

72. Ep.Rep-(S. C). 1910, pp 71-72.

[మాధవవర్మను పేర్కొను ఇంతకు పూర్వపుశాసన మింకొకటి కలదు. అది పండ్రెండవశతాబ్దినాటిది. ఇదియే రెండవకాకతిప్రోలరాజు అనుమకొండశాసన మను పేర బరగుచున్నది. ఇందు రెండవ కాకతి ప్రోలరాజు ప్రెగ్గడయైన బేతరసుభార్య మైలమ క్రీ. శ. ౧౧౧౭లో 'కడలలాయబసది' యను జినాలయమును గట్టించెను. దానికి మహామండలేశ్వరుడైన ఉగ్రవాడి మేళరసుకూడగొంత భూమి దాన మొసంగెను. ఈమేళరసు మాధవవర్మసంశోద్భవుడని యిట్లు తెలుపబడినది.

"అష్టాదంతి సహస్రాణి దశకోటీ చ వాజినా మనంతం పాదసంఘాతి మిత్యేతే మాధవవర్మవంశోద్భవకష్ట శ్రీమన్మహామండలేశ్వర ముగ్రవాడియ మేళరస..." దీని ననుసరించి చూచిన, మాధవవర్మ ఎనిమిదివేలయేనుగులకును, పదికోట్ల గుఱ్ఱములకును, అనంతమగు కాల్బలములకు నధిపతియని తెలియుచున్నది. —మ. సో. శర్మ.]

73. (౧) నాసికేతోపాఖ్యానము : దగ్గుపల్లి దుగ్గయ్య కృతము.

" చతురంగ బలములు జయవాడ దుర్గాంబ వరమునం బడసి దుర్వారలీల
జగతీస్థలంబెల్ల సాధించి జయ శాసనములు దిగ్దంతిపంక్తుల సలిపి
పేదబాలునకుఁగాఁ బ్రియసుత మోహంబు పట్టక బెజవాడఁ బాడి నిలిపి
కలయంగఁ బురమునఁ గాంచనవర్షంబుఁ గురియించి దేవతాకోటి పొగడ
వసుధ నెగడిన మాధవవర్మ..."

(౨) నంది మల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య కృతమగు ప్రబోధ చంద్రోదయము. ఇందు బసవరాజు 'మాధవవర్మ భూమండలేశ్వర వంశజలధికి చందమామ' యని వర్ణితుడయ్యెను.

[బసవ భూపాలునికే కృతి యీయబడిన కావ్య మింకొకటి కలదు. అది దూబగుంట నారాయణ కవి విరచితమైన 'పంచతంత్రి'. ఇందు మాధవవర్మ ఇట్లు అభివర్ణితుడై యున్నాడు.

"మును బెజవాడ దుర్గమున ముగ్ధతనంబున మెచ్చఁజేసి పెం
పున రథ దంతివాజి భట భూరిబలంబులచేఁ గళింగ భూ
జన పతిఁద్రుంచి వేదసతి సంతతికై మహిఁ బాడి నిల్పిక్ర
మ్మనఁ జిరకీర్తులం గనిన మాధవ వర్మ..."

రథ దంతి వాజిభట భూరిబలంబులు కలవాడని వర్ణితుడగుటచేత ఈమాధవవర్మయు, అనుమకొండశాసనమున మేళరసు పూర్వుడుగ జెప్పబడిన మాధవవర్మయు ఒక్కడే కానోపును. —మ. సో. శర్మ.]

ముమీద శాలివాహన శకము ౧౪౪౦ (క్రీ.శ. ౧౫౧౨)నాటి శాసన[74] మొకటి కలదు. అందు విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన కృష్ణదేవ రాయల దండనాయకు డొకడు తాను బెజవాడ మాధవవర్మ వంశములోని వాడనని చెప్పుకొని యున్నాడు.

విశాఖపట్టణము జిల్లాలోని విజయనగరము మహారాజును, తెలుగు దేశమున రాజులు, రాచవారనబడు తెగలోని చాల మందియు మాధవవర్మను దమ మూలపురుషునిగ జెప్పుదురు. ఈ విషయమున 'విశాఖపట్టణముజిల్లా మాన్యుయల్'[75] అను గ్రంథమున నిట్లు కలదు: "శాలివాహనశకవర్షము అయిదువందల పదునాలుగునకు సరియైన క్రీ. శ. ౫౯౧ లో మాధవవర్మ నాయకత్వమున రాజపుత్రులు వసిష్ఠ, ధనంజయ, కౌండిన్య, కాశ్యపగోత్రములవారు తెలుంగాణెమునకు వలసవచ్చినట్లు క్రీ. శ. ౧౫౪౦ నాటి దనబడు శ్రీకృష్ణవిజయ మను తెలుగు కావ్యమున గలదు. విజయనగరము రాజకుటుంబమువారీ మాధవవర్మనే తమ మూలపురుషునిగ జెప్పెదరు. ఉత్తర సర్కారులలోని రాచవారందఱు విజయనగరము మహారాజునే తమ నాయకునిగ పరిగణింతురు. వలసవచ్చిన రాజపుత్రులు కృష్ణానదీతీరమున బెజవాడలో స్థిరనివాసములు కుదుర్చుకొని కాలక్రమమున నొక చిన్న సంస్థానమును సంస్థాపించిరి."పదునాఱవ శతాబ్దినాటి, అనగా మాధవవర్మ యనంతరము వేయిసంవత్సరములకు విరచింపబడిన కావ్యములోని ౫౧౨ వ శకవర్షము సరియైనదే యని గట్టిగ నొక్కి చెప్పలేము కాని మాధవవర్మకీ కావ్యమున దెలుపబడిన సంవత్సరము మనము మూడవ మాధవవర్మకు నిర్ణయించిన క్రీ. శ. ౫౯౪ తో దరిదాపుగ సరిపోవుటమాత్రము గమనార్హమైనది.

అనుబంధము

మొదటి జయసింహవల్లభుని పొలమూరు శాసనము

మొదటి రేకు : రెండవ ప్రక్క

1. [76] స్వస్తి శ్రీవిజయస్కన్ధావారాత్ మాతృగణపరిరక్షితానాం మానవ్యసగోత్రానాం (ణాం)
2. హారితీపుత్రాణామ్ అశ్వమేధయాజినాం చలుక్యానాం కులజలనిధి
3. సముత్పన్న రాజరత్నస్య సకలభువనమణ్డలమణ్డితకీర్తిః శ్రీ

74. Ep. Coll. No. 329 of 1892;S. I. I; Vol IV.

75. p. 277.

76. [ఇది నేను అసలురేకులనుండి చదివి, పరిచూచిన పాఠము. —మ. సో. శర్మ.]

4. కీర్త్తివర్మ్మణః పౌత్రః అనేకసమరసంఘట్టవిజయినః పరనర
5. పతిమకుటమణిమయూఖావదాతచరణయుగలస్య శ్రీవిష్ణువర్ద్ధన
6. మహారాజస్య ప్రియతనయః ప్రవర్ద్ధమానప్రతాపో(పా)పనతసమస్త.

రెండవరేకు : మొదటిప్రక్క

7. సామన్తమణ్డలః స్వబాహుబలపరాక్రమోపార్జ్జిత సక[లయో]న్తో
8. విభాసితదిగన్తరః స్వశక్తిత్రయత్రిశూలావభిన్నప[రనర]పతి
9. సకలబలచేతనః బృహస్పతి రివ నయజ్ఞో మను రివ వినయ
10. జ్ఞః యుధిష్ఠిర ఇవ ధర్మ్మపరాయణః అర్జునవ దపరనర
11. పతిభి రనభిలంఘిత పౌరుష్యః అనేకశాస్త్రార్త్థతత్వజ్ఞః పర
12. మబ్రహ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాతః శ్రీప్రి(పృ)థివీజయసిఙ్ఘవ

రెండవరేకు : రెండవప్రక్క

13. ల్లభమహారాజః గుద్దవాదివిషయే విషయమహత్త[రా నధికా]రపు
14. రుషాంశ్చ ఇమమర్త్థ మాజ్ఞాపయత్య(తి।అ)స్తి[।*] విదితమస్తు వో య[థా]స్మాభిః
15. గుద్దవాదివిషయే పులొంబూరన్నామగ్రామః వేదవేదాంగ
16. విదో దామశర్మ్మణః పౌత్రాయ స్వపితురధికగుణగణాధి
17. వాసస్య శివశర్మ్మణః పుత్రాయ తైత్తిరికసబ్రహ్మచారిణే వేద
18. ద్వయాలంక్ర(కృ)తశరి(రీ)రాయ గౌతమసగోత్రాయ స్వకర్మ్మా[ను]ష్ఠాన

మూడవరేకు : మొదటిప్రక్క

19. పరాయ పూర్వాగ్రహారిక రుద్రశర్మ్మణే అసనపురస్థానవ(వా)స్తవ్యాయ
20. శ్రీసర్వసిద్ధిదత్యా సర్వకరపరిహారేణాగ్రహీక్ర(కృ)త్య సమ్ప్ర[ద*]త్తః[॥*]
21. తథా భవద్భి రన్యైశ్చ ధర్మ్మాధిశ(గ)తబుద్ధిభిః పరిపాలనీయః[।*]
22. న కైశ్చి ద్బాధా కరణీయా। ఆజ్ఞప్తి రత్ర హస్తికోశ వీరకోశ(శౌ)[।*] వ్యా (వ్యా)
23. సగీతాః । బహుభి ర్వసుధా దత్తా బహుభి శ్చానుపాలితా[।*] యస్య యస్య
24. యదా భూమి స్తస్య తస్య తదా ఫలమితి[॥*]సం॥ ౫ ॥[77] ౧ (గ్రీ?) ౮ । ది ౭—*

---

77. [గౌనర్మెంటు శాసనశాఖవారు సంవత్సరమును ౧౫ గను, దత్తగ్రామనామమును "పులెబూంర (పులెబూరు)" గను చదివియున్నారు.—*Vide*, Ep. Rep. 1914, p. 85; కాని యివి అపపాఠములు.—మ. సో. శర్మ]

కాపయనాయకుడు

మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు

ఈ కాపయనాయకునిగురించి కొంతకాలమునకు పూర్వము 'రెడ్డిరాణి' పత్రిక కొకవ్యాసము వ్రాసియుంటిని. ఈ విషయమును గురించియే యింకను పరిశోధనచేయగా తేలిన విషయములనుచేర్చి వెనుకటివ్యాసమును సవరించి యీ వ్యాసమును వ్రాయుచున్నాను.

౧

ఓరుగంటి కాకతీయాంధ్రసామ్రాజ్య విధ్వంసానంతర దేశస్థితి అనితల్లికలువచేరు శాసనమున[1] ఇట్లు అభివర్ణితమైనది:

తస్మిన్ ప్రతాపరుద్రే స్వస్థానం
స్వేచ్ఛయైవ యాతవతి
అథ సా భూ ర్యవనమయీ
జాతైవాహో మహోమహో మహిమా.

వరాహవ ద్వారిధివారిమగ్నాం
ధరా మశేషాం యవనోదరస్థాం
సముద్ధరన్ ప్రోలయనాయకేంద్ర
స్తతః ప్రతిష్ఠాపయతిస్మ తద్వత్.

స్వర్గాతిథౌ ప్రోలయభూమిపాలే
విశ్వేశ్వరాజ్ఞా మధిగమ్య గత్వా
అపాలయ త్కాపయనాయకేంద్ర
స్తదిత్యరాజ్యం శరణి ప్రతాపః.

అథ పంచోత్తరసప్తతి నాయక
సంసేవ్యమాన పదపద్మః
కాపావనీశ్వరః శ్రీవిశ్వేశ్వర
కరుణయా క్షితి మరక్షత్.

తురుష్కై ర్యే సమాక్రాంతా
స్తే చాన్యే కాపభూభుజా
అగ్రహారాః పునర్దత్తా
భూయో భువ మభూషయన్.

1. ఆం. సా. ప. ప. సం. ౧. సం. ౨.

విశ్వేశ్వరాయ వివిధాం ప్రవిధాయ సేవాం
యాతే దివి ధ్రువ తత్పదసేవనాయ
తై ర్నాయకై స్స్వనగరా ణ్యధిగమ్య సర్వై
స్సంరక్షితా గతవిరోధకథై స్స్వదేశాః.

పై శ్లోకములభావమిది: ప్రతాపరుద్రుడు గతించినపిదప యవనోదరస్థమైన అశేషదేశమును ప్రోలయనాయకు డుద్ధరించెను. అతడు దివంగతుడైన యనంతరము కాపయనాయకుడు రాజ్యముచేసెను. అతనిక్రింద డెబ్బదియైదుగురు నాయకులుండిరి. కాపయనాయకుడు తురుష్కులాక్రమించుకొనిన యగ్రహారములను భూసురులకు మరల నిచ్చుటయేకాక వారి కనేక నూతనాగ్రహారములనుగూడ దానమొసంగెను. ఆతడు విధివశుడైన యనంతరము అతనికి సామంతులుగ నుండిన డెబ్బదియైదుగురు నాయకులును స్వనగరముల కరిగి స్వదేశమును పాలించి పరిరక్షించుకొనజొచ్చిరి. వారిలో వేమనరేశ్వరు డొక్కడు.

కాకతీయసామ్రాజ్య పతనానంతర దేశస్థితియును, ప్రోలయ, కాపయనాయకాదుల విషయమును అనితల్లికలువచేరు శాసనమువలన మాత్రమే తెలియుచున్నది; కాని యీయిరు

ప్రభు నాయకులకుగల పరస్పరసంబంధ మెట్టిదో విశదమగుటలేదు. మహమ్మదీయాధికారదాస్యమునుండి విడిపించి దేశమునకు స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించిన యీనాయకు లెవ్వరో, వారిరువురకుగల పరస్పరసంబంధ మెట్టిదో తెలిసికొన బ్రయత్నింతము.

౩

ఏతత్ప్రయత్నసాఫల్యమునకు ఆకాలము నాటి నాయకరాజుల శాసనములు తక్క వేఱొం డాధార మేదియు లేదు. ఒకటి రెండు తక్క ఇవి యన్నియు ప్రాక్సముద్రతీరస్థ ఆంధ్రదేశమునమాత్రమే కానవచ్చుచున్నవి.

పరిశోధించిచూడ ఇట్టివి యీక్రిందిశాసనములు కలవు :

1 (౧) కొప్పుల నామయ నాయకుని దోనెపూండి శాసనము[2]—శ. ౧౨౫౯. 1337

(౨) కాపయ నాయకుని గణపేశ్వరము శాసనము[3]—శ. ౧౨౬౮.

(౩) కాపయ నాయకుని పిల్లలమఱ్ఱి శాసనము[4]—శ. ౧౨౭౯. +78 = 1357

(౪) కొప్పుల కాపయనాయుని సింహాచలము శాసనము[5]—శ. ౧౨౮౨. (1360)

(౫) కొప్పుల నామయనాయకుని సింహాచల శాసనము[6]—శ. ౧౩౦౧. (1379)

(౬) ముప్పమదేవి సింహాచల శాసనము[7]—శ. ౧౩౧౦. (1388)

పై పట్టికలోని మొదటిశాసనము నందలి నామయనాయకుడు పిఠాపురము రాజధానిగ గౌతమనదీతటము మొదలుకొని కళింగము వఱకుగల "ఆంధ్రఖండమండలము"ను పరిపాలించెను. అతడు ప్రోలయనాయక, చోడమాంబల కొమారుడు: కొప్పుల కాపయనాయకుని మనుమడు. "పగమెచ్చుగండ" బిరుదాంచితుడు : ప్రత్యర్థిగర్వనిర్వాపణుడు.

కాపయనామమునం బరగు నాయకుని మొదటిశాసనము కృష్ణామండలము దివితాలూకా గణపేశ్వరమున గానవచ్చుచున్నది. అది కాపయనాయకుని భృత్యుడైన "తుంబిడి ఉప్పలపుంబ్రోలులెంక" తనస్వామికి ధర్మువుగా దివి గణపతీశ్వర దేవరకు చేసినదానమును దెలుపుచున్నది. ఈశాసనమున కాపయనాయకునికి "అఱుమనంగంటి పురవరాధీశ్వర" బిరుదము కలదు.

"ఆంధ్రదేశాధీశ్వర", "అనుమనగంటి పురవరాధీశ్వర" బిరుదముల నొప్పు కాపయనాయకుని పేర్కొను శాసన మింకొకటి కలదు. పై పట్టికలోని మూడవశాసన మిదియే.[8] ఇం దాతనినిగురించిన విశేషము లేవియు లేవు.

1 2. Ep. Ind. IV, p. 356.
3. S. I. I. Vol IV, No. 950.
4. 'సుజాత' సం. ౧. సం. ౨.
5. S. I. I. Vol VI, No. 821.
6. S. I. I. Vol VI, No. 924.
7. S. I. I. Vol VI, No. 823.

8. హైద్రాబాదు ఆంధ్రపరిశోధకసంఘమువారు "పిల్లలమఱ్ఱిశాసనము"లను శీర్షికక్రింద "సుజాత"పత్రిక రెండవసంచికలో దీనిని ప్రకటించియున్నారు. కాని యీశాసనమున వారిచ్చిన పాఠముప్రకారము నాయకుని పేరు "కాచయ"యని కలదుకాని "కాపయ"యని లేదు.

శకవర్షము ౧౨౮౩నాటి సింహాచలము శాసనము కొప్పుల కాపయ నాయకునిది. అది యాతడు చేసిన దానమును మాత్రము తెలుపును. ఇతర విశేషములు మృగ్యములు.

శకవర్షము ౧౨౯౧నాటి సింహాచలము లోని మఱియొక శాసనము నామభూపాలుడను కొప్పులనామయనాయకునిది. ఇతడు చతుర్థ వంశజుడని శాసనమువలన దెలియును.

పై పట్టికలోని కట్టకడపటి శాసనము కొప్పులయంగారి దేవులు ముప్పమ దేవులు 'కొప్పులయం గారికి.........యర్థాభివృద్ధిగానున్న, తమకు ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిగాను, శ్రీ సింహాద్రి నరసింహనాథునికి [అం]దులాపల్లి అను గ్రామమును దానము చేసినట్లు కలదు. ఈ శాసనముయొక్క దాన కాలము శకవర్షము ౧౨౧౦ నాటికార్తిక కృష్ణసప్తమి గురువారము.

సింహాచలముననే పైపట్టికలోనికి రాని నాయకశాసన మింకొకటి కలదు.[9] అందలి విషయమిది:

కృష్ణాగౌతమ వాహినులచే పరివృతమైన 'గుద్రవాటీ'విషయమునకు కాపయాఖ్యనృపతి అధిపతి. కొప్పుల వంశవార్ధినగరుడైన ఆకాప భూపతికి ప్రోలమావల్లభు డుదయించెను. అతనికి కొప్పులనాయకుడు కలిగెను. ఇతనికే కొప్పభూపతి యనియుపేరు. కొప్పులనాయని కొడుకు ప్రోలయ నాయకుడు.

వంశావతారక్రమము నింతవఱకు తెలిపిన పిదప శాసనము 'అందలాపల్లి' గ్రామము దాన మొసంగబడినట్లు తెలుపును. ఈ పట్టున శాసన శిల చెడినది. కావున దాన మిచ్చిన వారి పేరు తెలియరాదు. దాన కాలమును దెలుపు శకవర్ష సంఖ్యలోని కడపటి అంకెలు '౧౦' మాత్రము మిగిలినవి. మొదటి రెండంకెలు పోయినవి.

ఈ రెండు శాసనములను దగ్గర పెట్టుకొని చదివినచో రెండు నొకటిగనే కనిపించును. ముప్పమదేవి శాసన మన్నది అసలు శాసనములోని కడపటిభాగము: ఇది తెలుగున నున్నది: కొప్పుల వంశజులను గుఱించి కొంత సమాచారమును దెలుపు రెండవ శాసనము అసలు శాసనములోని మొదటి భాగము: ఇది సంస్కృతమున నున్నది. దానమీయబడిన గ్రామము రెంట నొక్కటే—

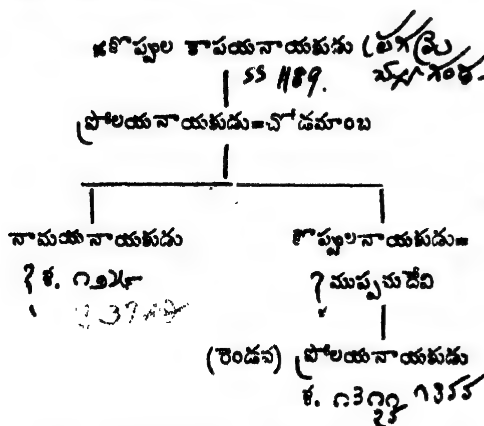
"కాచయ" యనుపాఠము ప్రమాదమని నాయభిప్రాయము. గణపేశ్వరము శాసనమునందలి నాయకునియొక్కయు, ఈపిల్లలమఱ్ఱి శాసనమునందలి నాయకుని యొక్కయు కాల మించుమించుగ నొక్కటే. "అఱుమనంగంటిపురవరాధీశ్వర" బిరుదము నొక్కటే. గణపేశ్వరము శాసనములోని "అఱుమనంగల్లు"ను, పిల్లలమఱ్ఱి శాసనములలోని "అనుమనగల్లు"ను ఒక్కటే. ఈగ్రామము నిజాంరాజ్యమున నల్లగొండజిల్లా సూర్యాపేటతాలూకాలోని పిల్లలమఱ్ఱికి పదిమైళ్లదూరమున ఇప్పుడు ఆమనగల్లు అను పేర నున్నది. గణపేశ్వరము, పిల్లలమఱ్ఱి శాసనములలో బిరుదమున పేర్కొనబడిన గ్రామ మొక్కటే యగుటంజేసియు పిల్లలమఱ్ఱి శాసనపు "కాచయ" ప్రాయికముగ "కాపయ" నాయకుడే కాఁబోవునని ఆశాసనమునుగూడ పై పట్టికలో చేర్చితిని.

9. ~~S. I. I. Vo, No. 823.~~ S.I.I. VI. No 822

అందలాపల్లి[10].ముప్పమదేవి కొప్పభూపతి యన బరగు కొప్పులనాయని భార్య: (రెండవ) ప్రోలయనాయకుని తల్లి. ఈ రెండు శాసనములు నొక్కటియే యని తేలుచున్నది. గనుక నాయకవంశావతారక్రమమును దెలుపు శాసనము కాలముకూడ శకవర్షము ౧౩౧౦ యే కాదగును. అందలి ఉత్తరార్థసంఖ్య ౧౦ యని యిదివఱకు దెలిసియే యున్నది. కావున పూర్వార్ధసంఖ్య ౧౩ కావచ్చును.

ఈశాసనమును, ముప్పమదేవి శాసనము నొక్కటేయైనను, ఈశాసనమును సౌకర్యము నిమిత్తము రెండవ ప్రోలయనాయకుని శాసనమని వ్యవహరింతము.

నామయనాయకుని దోనెపూండి శాసనమును, రెండవప్రోలయనాయకుని సింహాచలము శాసనమును సమన్వయించి చూచినచో కొప్పుల నాయకులవంశావతారక్రమము ఈ దిగువరీతిని గుదురును:

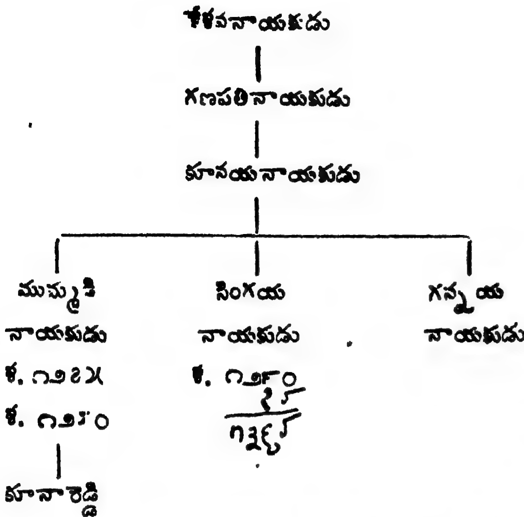
శకవర్షము ౧౨౮౨నాటి కాపయనాయకుడును, శకవర్షము ౧౨౯౧నాటి నామయనాయకుడునుగూడ కొప్పులవంశ సంభవులే. వారి శాసనములందు వారిని గుఱించిన విశేషము లేవియు లేకపోవుటచేత పై వంశవృక్షమున వారిస్థాన మెచ్చటో నిర్ణయింప వీలుకాదు. కాని యాంధ్రదేశమున తాతలపేరు మనుమలకు పెట్టు ఆచారము కలదు గాన ఒకవేళ శ. ౧౨౯౧నాటి నామయనాయకుడు శకము ౧౨౯౪ నాటి నామయనాయకుని మనుమడు కావచ్చును లేదా శకవర్షము ౧౨౮౨ నాటి కాపయనాయకుడును, శ. ౧౨౯౧నాటి నామయనాయకుడును కూడ కొప్పులనాయకుని కొమారులేయైనను గావచ్చు. ఎట్లయినను ఇవియెల్ల వట్టియూహాలే. వీరి పరస్పర బాంధవ్య నిర్ణయమునకు తగినయాధారము లేవియు లేవు.

3

కోరుకొండ రాజధానిగ ఆంధ్రదేశమును పాలించిన నాయకరాజులు కొందఱు కలరు. ప్రాచీనకాలమున నొకప్పుడు ముక్కంటి సార్వభౌముడు గంగాతీరమునుండి మంచికొండ నామములంబరగు ఇరువురు నాయకవంశ ముఖ్యులను త్రిలింగదేశమునకు దీసికొని వచ్చెనట. వా రిరువురును దమ యిరువురిపేళ్లతో ఒక పట్టణమును గట్టిరి. దానికే 'మంచికొండ'యని

10. శాసనసంపుటమున ఇది [అ]దులాపల్లియని కలదు. ఈపాఠము పొరపాటనియు, [అం]దలాపల్లి యే సరియైనపాఠముగ నుండుననియు నాయభిప్రాయము.

పేరు. వారివంశములోనివారికి 'మంచికొండ' యే గోత్రమయ్యెను.[11] ఈ మంచికొండ గోత్రజుల వంశావతారక్రమ మిది.

ముమ్మడినాయకుని శాసనములు రెండు మాత్రమే కానవచ్చుచున్నవి. మొదటిది శకవర్షము ౧౨౭౫ నాటి కోరుకొండ స్తంభశాసనము.[12] రెండవది శకము ౧౨౮౦ నాటి శ్రీరంగము తామ్రశాసనము.[13] ముమ్మడి నాయకుడు కాపయనాయకేంద్రుని తోబుట్టువు కూతురిని వివాహమైనట్లు అతని శ్రీరంగము శాసనమున నిట్లుకలదు.

కన్యాం స్వసుః కాపయనాయకేంద్రః
శ్రీరత్నభూతా ముపదాయ తస్మై
ప్రతీపరూపాన్వయ పాకసాయ
పరార్థ మాత్మానమమన్యత స్వం.

ఈ విషయమే ముమ్మడినాయకుని సోదరుడైన సింగయనాయకుని శకవర్షము ౧౨౮౦ నాటి అక్కలపూండి శాసనమున[14] గూడ ఇట్లు తెలుపబడినది.

ప్రఖ్యాతాంధ్రసురత్రాణః
స్వయం కాపయనాయకః
తస్మై స్వసు స్సుతాం ప్రాదా
న్ముమ్మడీంద్రాయ భూభుజే.

పై శాసనముల మూలమున (శకవర్షము) పదుమూడవ శతాబ్ది (అనగా క్రీస్తుశకము పదునాలుగవ శతాబ్ది) కడపటిభాగమున "ఆంధ్రసురత్రాణ" బిరుదాంచితుడును, ముమ్మడి నాయక, సింగయనాయకులకు సమకాలికుడును అగు మఱియొక కాపయనాయకుడు కలడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈత డెవరు?

ఇతడు "ఆంధ్రదేశాధీశ్వర", "ఆంధ్ర సురత్రాణ" బిరుదములు రెండు నొకేయర్థమును సూచించునవగుటచేత "అఱుమనంగంటి పురవరాధీశ్వర", "ఆంధ్రదేశాధీశ్వర" బిరుదములతో నొప్పు శకము ౧౨౬౮, ౧౨౭౬ సంవత్సరములనాటి గణపవరము, పిల్లలమఱ్ఱి శాసనముల కాపయనాయకుడు కావచ్చును. ఇందుకు శాసనములనుబట్టి కాలము సరిపోవుచున్నది.

౪

ఇప్పుడు ముప్వురు కాపయనాయకులు గలరు. కొప్పుల వంశసంభవులు ఇరువురు— మొదటి ప్రోలయనాయకుని తండ్రి యొకడు: శకము ౧౨౮౨ నాటి కాపయనాయకు డొక

11. Ep. Ind. Vol. XIV, p. 90, vv 7&8.
12 Govt. Ep. Coll. No. 44 of 1912.
13. Ep. Ind. Vol XIV, p. 83.
14. Ep. Ind. Vol XIII, p. 259

1265

[illegible] రాయపయరగండ, చిల్లలయ్యగి కావనోడా హృతుడు, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, ఆంధ్రసురత్రాణ, ఓరుగంటి పురవరాధీశ్వర బిరుదాంచితుడు, ముసునూరి ప్రోలయనాయకుని పినతండ్రికొడుకు బంధువు అయిన కాపయనాయకుడొకడు. ఈ ముగ్గురిలో కాకతీయ సామ్రాజ్యము పడిపోయిన పిదప యవనవారిధిమగ్నమయిన దేశము నుద్ధరించినవా రెవ్వరో గుర్తింపవలసి యున్నది. ద్వితీయముగా దేశమున నిచట ఆంధ్రదేశమున కంతకు వర్తించునో లేదో కనుగొనవలయును.

మహమ్మదీయాధికారదాస్యమునుండి దేశమును విడిపించి స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించినది "ఆంధ్రసురత్రాణ" బిరుదాంచితుడును, ముసునూరినాయకుని బంధువు అయిన కాపయనాయకుడే యని కీర్తిశేషులైన రావుసాహెబు శ్రీ హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు తెలిపియున్నారు;[15] కాని యిది పొరపాటు.

కలువచేరు శాసనము ప్రకారము కాపయనాయకుని డెబ్బదిమైదుగురు సామంతులలో వేమనరేశ్వరు డొక్కడు. ఈతనినే ప్రోలయ వేమభూపతి యందురు. ఇతడే (కొండవీటి) రెడ్డిరాజ్యసంస్థాత. అద్దంకి యీతని రాజధాని. కాపయనాయకుని మరణానంతర మీతడు స్వతంత్రుడై తనపాలబడిన దేశము నేలినవాడగుటచేత కాపయనాయకు డీతని రాజ్యారంభకాలమునకు పూర్వమే గతించి యుండవలెను. కాని వేమభూపాలుని రాజ్యారంభకాలము విషయమున పరిశోధకపండితులలో భేదాభిప్రాయములు కలవు. ఈతని రాజ్యారంభము—స్వతంత్రముగ—శకవర్షము ౧౨౪౨ లోనని శ్రీయుత జయంతి రామయ్యపంతులుగారును[16], శకవర్షము ౧౨౪౬ లో నని ఆంధ్రచరిత్ర చతురానన బిరుదాంచితులు శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును[17] వ్రాసియున్నారు కాని యీ తేదులు సరియైనవి కావని నాయభిప్రాయము. ఏలయన వేమభూపతి రాజధానియైన యద్దంకి కింకను దిగువనున్న కందుకూరిలో శకవర్షము ౧౨౪౪ నాటి కింకను కాకతీయప్రతాపరుద్ర దేవమహారాజుల శాసనములు[18] కలవు. కాకతీయసామ్రాజ్య మప్పటి కింకను అస్తమింపనే లేదు. ఓరుగంటిపై మహమ్మదీయుల కడపటి దండయాత్ర క్రీ. శ. ౧౩౨౩ (శకము ౧౨౪౫)లో జరిగెను[19]. ప్రతాపరుద్రుడు మహమ్మదీయులచే పరాజితుడై చెఱబెట్టబడి డిల్లీకి గొనిపోబడినను అత డనతికాలముననే కారాగారవిముక్తుడైనట్లు తె

15. Ep. Report for 1912-13, p. 129. శ్రీ కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసినదానిని సింగయనాయకుని అక్కలపూండి శాసనమును పరిష్కరించి ప్రకటించిన శ్రీయుత కే. రామకృష్ణశాస్త్రిగారుకూడ అంగీకరించినట్లు కనబడును. వారీవిషయమున నేదియు చర్చించియుండలేదు. చూడుడు: Ep. Ind. Vol XIII, p. 261.

16. Ep. Ind. Vol. VIII. p. 13.

17. ఆంధ్రుల చరిత్ర. సం 3. పుట ౧౩౭.

18. N. I. Vol II, Kr. 40 p. 561. బాపట్ల, నర్సారావుపేట తాలూకాలలోకూడ శకము ౧౨౪౪ నాటి శాసనములు కాకతీయప్రతాపరుద్రునివి చాల కలవు.

19. Sarikhi-Mubarak—shahi; Tr. Jour. B.O R. S. Vol XV, p. 180.

లను గాథలు కలవు[20]. ప్రతాపరుద్రుని సేనానాయకులలో నొకడైన రేచర్ల సింగమ నాయనికి 'కాయబందీ విమోచక' బిరుద ముండుటచేత[21] ఒకవేళ నిది ప్రతాపరుద్రుని చెఱవిడిపించుటచేత వచ్చిన దేమో యని యను మానింప నవకాశము కలదు. అదియునుగాక ప్రతాపరుద్రుని శాసనములు శకము ౧౨౪౮ (క్రీ. శ. ౧౩౨౬) వఱకు గానవచ్చును. శక వర్షము ౧౨౪౮ కి సరియైన క్షయలో ప్రతా పరుద్రుని ప్రధానియైన కొలని రుద్రదేవుడు దానము చేసినట్లు తెలుపు శాసనము కలదు.[22] ప్రతాపరుద్రుడు కారాగారమున గాక విము క్తుడయియే కాలము చేసినట్లు కలువచేరు శాసనములోని "ప్రతాపరుద్రే స్వస్థానం స్వే చ్ఛయైవయాతవతి" అను శ్లోకార్థము వలనను దెలియనగును.[23] మహమ్మదీయ చరిత్రకారు లుకూడ ప్రతాపరుద్రుడు నిర్బంధమున నుండ గతించినట్లు చెప్పరు[24]. ఈ కారణముల వలన ప్రతాపరుద్రుడు కారాగారవిముక్తుడై శకము ౧౨౪౮ వఱకు పరిపాలనము సాగించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున ప్రోలయనాయక కాపయనాయకులు దేశమును యవనవారిధి నుండి యుద్ధరించినది శకము ౧౨౪౮ కి తరు వాతనే యగును. ఈ కాపయనాయకుడు కూడ గతించిన యనంతరము కాని వేమభూపాలుడు స్వతంత్రముగ రాజ్యమును సంస్థాపించి యుండలేదు. కావున, అతని రాజ్యారంభకాల ముగ పైని తెలుపబడిన తేదీలు సరియైనవి కావు.

శకవర్షము ౧౨౪౭ కు పూర్వము వేమ నరేశ్వరుని శాసనములు కానరావు. స్థానిక చరిత్రములనుబట్టి శకవర్షము ౧౨౪౨ నాటి తామ్రశాసన మొకటి ప్రోలయ వేమారెడ్డిది కలదని తెలియుచున్నది. ప్రోలయ వేమారెడ్డి 'చూపాకుల బ్రహ్మభట్ల సోమయాజులుగారికి పరిహారు(?) గ్రామము నష్టభోగతేజస్స్వామ్య సహితముగా' దానము చేసినట్లు ఆ శాసనమున గలదట[25]. ఆదానకాల మిట్లు తెలుపబడినది.

శాకాబ్దే యుగ బాణ భాస్కర యుతే
 అంగీరస శ్రీసమే
వైశాఖే ఉడుపేద్విపే కుబదినే
 శ్రీవేమభూపాలకః
బ్రహ్మభట్ల మహీసురాయ నగరీం
 వర్వేటిగ్రామాభిధాం
ప్రాదా దుజ్జ్వల దష్టభోగసహితా
 మాచంద్రతారార్కగామ్.

దానమీయబడిన గ్రామము వర్వేరు అని తెలుపబడినది. ఇది యిప్పటి వలివేరు (గుంటూరుజిల్లా) అగునేమో.

ఈ శాసన మింకను గౌనర్మెంటు శాసన శాఖవారి నివేదికలోనికి రాలేదు. ఈ శాసన

20. ఏకామ్రనాథవిరచిత ప్రతాపరుద్రచరిత్రము, (శైవప్రచారిణీగ్రంథమాలప్రతి: 3 వ అనుబంధము: వరంగల్లు) పుట ౪౬.

21. ఆంధ్రులచరిత్ర. సం. ౨. పుట ౩౩౫.

22. Govt. Ep. Coll. No. 308 of 1915.

23. ఎగువ, పుట ౯౬౫.

24. Elliot and Dowson, History of India, Vol III. p.367.

25. Loc. Records, Vol. 57, P, 131.

ముము వదలివేసినయెడల గౌనర్మెంటు శాసనశాఖవారి ౧౯౧౯-౧౯౨౦ వ సంవత్సరపు అయిదవసంఖ్యగల తామ్రశాసనమే ప్రోలయవేముని మొదటిశాసనము. ఇది శకవర్షము ౧౨౫౭ నాటిది. ప్రోలయవేమారెడ్డి చిట్టమూరి తిమ్మనభట్టుకు చీమకుర్తి, భీమేశ్వరము, పురికొండ, మైలవరము, కుమారుపురి గ్రామములలోని భూమిని దానముచేసినట్లు ఈశాసనము తెలుపుచున్నది.

స్థానికచరిత్రలను విశ్వసించినచో అతని శాసనములు శ. ౧౨౫౨ నుండియే కాన్పించుచుండుటవలన అతడు శ. ౧౨౫౨ కి ఇంచుక పూర్వముకాని లేక తుదకు ఆ సంవత్సరముననే కాని స్వతంత్రుడుగ రాజ్యమేలుచుండినట్లు తలంపనగును. ఒకవేళ శకవర్షము ౧౨౫౨ నాటి శాసనమును విశ్వసింపక పోయినను శ. ౧౨౫౭ నుండి యైన అతడు స్వతంత్రముగ పాలించుచుండిన ట్లంగీకరింపక తీరదు. ఈ రెంటిలో దేనిని విశ్వసించిననేమి? కడకు శకవర్షము ౧౨౫౭ నాటికైనను ప్రోలయనాయక కాపయనాయకులు గతించిరని చెప్పవలసియుండును. ఈ కారణములవలన దేశస్వాతంత్ర్య సంస్థాపకుడైన కాపయనాయకుడు గణపేశ్వరము (శకము ౧౨౬౮), పిల్లలమఱ్ఱి (శకము ౧౨౭౫) శాసనములనాటి కాపయనాయకుడు కాని, శకవర్షము ౧౨౯౨ నాటి కాపయనాయకుడు కాని కాడని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇక పీఠికపురను దీసివేసినచో మిగిలిన కొప్పుల కాపయనాయకుడే—శకవర్షము ౧౨౫౯ నాటి కొప్పులనామయనాయకుని తాత: ప్రోలయనాయకుని తండ్రి—యవనులను వెడలగొట్టి దేశమున మఱల హిందూరాజ్యమునకు పునాదులు వైచెనని నిస్సంశయముగ దేలుచున్నది.

౫

ఇక ప్రోలయ, కాపయనాయకు లుద్ధరించిన దేశమేదో, కాపయనాయకుడు పాలించిన దేశమేదో తేల్పవలెను. కొప్పుల వంశజుల శాసనములు ప్రాక్సముద్రతీరస్థ ఆంధ్రదేశమున మాత్రమే కానవచ్చుచుండుటచేత ఈ కాపయనాయకుడు ఇప్పుడు ఆంధ్రదేశ మనబరగుదాని నంతను పాలించెనా లేదా యని సంశయము కలుగుచున్నది. అయినను మనకితని శాసనము లేవియు దొరకక పోవుటవలన ఈవిషయము నించుక తరచుటయుక్తము.

ముందు రాయలసీమను దీసికొందము. ఇది క్రీ. శ. ౧౩౨౦ వఱకు కాకతీయాధికారముననే యుండెను. అనంతరము దీని నెవరు పాలించినది తెలిసికొన నాకాలమునాటి శాసనము లేవియు లేవు. కాని కన్నడభాష నున్న కొమారరాముని చరితము ఈప్రాంతమంతయు కంపిలిరాజుల వశమున నుండిన ట్లొక యనుమానమును గలిగించును.

ముమ్మడి సింగభూపతి కొమారుడైన కంపిలిదేవనృపతి హొసదుర్గము రాజధానిగ

కుంతలమును పాలింపుచుండెను. ఓరుగంటి రాజయిన వీరరుద్రదేవు (రెండవప్రతాపరుద్రదేవుడు)నికి ఈ కంపిలిదేవునికి తరచు యుద్ధములు జరగుచుండెను. ఒకసారి ఈ కుంతలాంధ్ర దేశాధిపతులకు ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. పద్మనాయక వంశజుడైన సింగమనాయుడు (రేచెర్ల సింగమనాయుడు) రాజపుత్రి దళములతోను, రెడ్డిపద్మనాయక బలములతోను కంపిలి రాయనిపై దాడి వెడలెను. ఈ సమరమున ప్రతాపరుద్రదేవుని సైన్యము లోడిపోయెనయు, రణరంగమున శత్రుసైన్యమును కొల్లగొట్టినపిదప కంపిలిరాయలు సింగమనాయునికి ఏబది తురంగములు నొసంగి సంధియొనర్చినయు ఆగ్రంథము తెలుపుచున్నది[26].

పరాజితుడైన శత్రువుతో కంపిలిరాయలు సంధి కావించుకొనుట యేలొకో తెలియకయున్నది. ఎట్లయిననేమి? గ్రంథస్థవిషయము లవి. ఏతద్విజయము కారణముగ నిప్పటి రాయలసీమ కంపిలిరాయని రాజ్యముననే చేరినచో అది క్రీ. శ. ౧౩౨౦ తరువాతనే జరిగియుండవలెను: ఏలయన అంతవఱకు ప్రతాపరుద్రదేవునిశాసనము లీప్రాంతముల గాన్పించుచునేయున్నవి. ఈ దేశమంతయు తద్యుద్ధకారణముగ కంపిలిరాయని రాజ్యమున జేరినట్లు ఆగ్రంథమున జెప్పబడి యుండలేదు. కాని ఇట్లూహింప నవకాశమిచ్చు విషయ మిది. కంపిలిదేవునికొమారుడైన కొమార రామనాథుడు (ఇతనినే కొమారరాముడందురు) ఢిల్లీపాదుషాచే పంపబడిన మహమ్మదీయ సైన్యాధిపతి నేమి యను వానిని జయించినపిదప రాజధానీ నగరమున విజయోత్సవములు జరిగెనని తెలుపుచు, ఏతన్మహోత్సవములకు రాయదుర్గము అధ్యక్షుడు, పెనుగుండి (?పెనుగొండ) పంపరాజు, గండికోట గంగరాజు, గుత్తిప్రభువు కాచయ్య మొదలగువారలేతెంచినట్లు పై గ్రంథము నుడువుచున్నది[27]. కంపిలిరాయనికి సామంతులు కానియెడల రాయలసీమలోని యీదుర్గముల యధిపతు లందరు ఆతని విజయోత్సవముల కేల వెళ్లియుందురు?

ఇదియే పై నుడివిన యనుమానమునకు గారణము. రాయలసీమ కంపిలిరాజ్యముననే చేరినచో అది క్రీ. శ. ౧౩౨౦, ౧౩౨౭ సంవత్సరముల నడుమ చేరియుండవలెను. ఏలయన క్రీ. శ. ౧౩౨౭ వ సంవత్సరముననే కంపిలి

---

26. J. M. S. Vol XX, Second Series No. 2, October 1929. — See "Studies in Vijayanagar History by Mr. M. H. Rama Sharma, p p. 95—96.

ఈవిషయమునుగుఱించియే మన్మిత్రులు శ్రీయుత యన్. వేంకటరమణయ్యగారుకూడ తమ 'కంపిలి—విజయనగరము'ను గ్రంథమున వ్రాసియున్నారు. కాని వారు సంధినిగూర్చి యట్లు చెప్పరు. వారిప్రకారము సింగమనాయకుడు యుద్ధమున ఓడిపోవుటయేకాక కుమారరామనికి ఖైదీగకూడ చిక్కెను. పిదప అతడు కంపిలిరాయని కడకు గొనిపోబడెను. అతడు సింగమనాయకుని చాల గౌరవముతో ఆదరించి వదలిపెట్టెను. చూడుడు: "Kampili and Vijayanagar", p. 9.

27. J. M.S. Vol- XX, Second Series, No. 2,Oct. 1929. "Studies in Vijayanagar History" p. 103.

రాజ్యము విధ్వంసమయ్యెను[28]. ఇందలి సత్యాసత్యనిర్ణయమునకు పైన పేర్కొనబడిన దుర్గముల కాకాలమున నధిపతులెవ్వరో తేల్చవలసి యున్నది.

మొదట పెనుగొండ నత్తికొందము. క్రీ. శ. ౧౩౨౦, ౧౩౨౭ సంవత్సరముల మధ్య ఆదుర్గమును పాలించుచుండినదెవ్వరో తెలిసికొనుటకు శాసనాధారములేదు. అందువలన నద్దుర్గాధిపతి పంపరాజుగునో కాడో తెలియదు. ఇక ఉదయగిరి నాలోచింతము. ఈదుర్గమును సంగముడు పాలించుచుండినట్లు తెలుపబడినది. కాని యది సరియైనట్లు తోపదు. ఏలయన ఈకాలమున కందుకూరు, కావలి ప్రాంతముల ఇతరరాజుల శాసనములు కానవచ్చుచున్నవి. వీరవర్మదేవ మహారాజనునతడు నెల్లూరు మండలములోని కావలిప్రాంతమును క్రీ. శ. ౧౩౨౨లో పాలించుచుండెను[29]. ఉదయగిరి ప్రాయికముగ నతని యధికారముననే యుండదగును. ఇక గండికోటప్రాంతమున కాకతి ప్రతాపరుద్రదేవుని శాసనములు క్రీ. శ. ౧౩౨౦ వఱకు గలవు. గండికోటకైఫీయతునే నమ్మినచో కాకతీయప్రతాపరుద్రుని శాసనము క్రీ. శ. ౧౩౨౩ నాటిది[30] కూడ గానవచ్చుటవలన కాకతీయాధికార మాప్రాంతమున నప్పటికిని సాగుచుండినట్లే తలంపవలెను. అయినను ఈకాలమున నే యొకగంగరాజు చిక్కడనుండినట్లు కైఫీయతువలన నే తెలియుచున్నది. ఈతడు చోడ వంశజుడు. ఇతనికొమారుడు దేవచోడ మహారాజు. బసవశంకరరాజనునతడు గుత్తికి ప్రతినామమైన జగతాపిదుర్గమునసుండ ఆదుర్గమునకు ముట్టడివైచి యుద్ధముచేసి దేవచోడుడు దానిని సాధించినట్లు కైఫీయతువలన దెలియును[31]. ఈవిషయము ననుసరించియే అప్పటి గుత్తిప్రభువు కాచయ్య కాడని స్పష్టమగుచున్నది గండికోట గంగరాజు విషయము కేవలము కాకతాళీయముగ సరిపోయినట్లు భావింపదగును. ఈకారణములవలన ఇప్పటి రాయలసీమ కంపిలిదేవనికి స్వాధీనమయ్యెనా లేదా యన్నవిషయము సందేహాస్పదము.

కంపిలిదేవని కీప్రాంతము స్వాధీనపడలేదన్నను ఈప్రాంతముల బరిపాలించుచుండిన రాజులు కాపయనాయకునికి సామంతులుగ నుండిరో లేదో నిర్ణయించుట కష్టము. అందులకుదగిన యాధారము లేవియు లేవు. కావున ఈప్రాంతము కాపయనాయకునిక్రింద లేదనియే యిప్పటి కూహింతము.

ఇక తెలుంగాణెము విషయము నత్తికొందము. ఓరుగల్లు పడిపోయినపిదప తెలుంగాణెము మొదటిమారు మహమ్మదీయ పరిపాలనముక్రిందికి వచ్చెను. రెండవ ప్రతాప

28. "Kampili and Vijayanagar" by Mr. N. Venkataramanayya, p. 22.

29. N. 1, Vol II, Ky. II, p. 707.

30. Loc. Rec. Vol 15, p. 55.

ఇది గొంకయరెడ్డి శాసనము. ఇతడు శకము ౧౨౮౫లో గండికోట పాలించుచుండినట్లు కలదు. ఇతడు ప్రతాపరుద్రుని సామంతుడని యితని యితర శాసనముల వలన తెలియనగును.

31. Loc. Rec. Vol 15. pp. 51-52.

రుద్రుని శాసనములు క్రీ. శ. ౧౩౨౬ వఱకు గనబడుచుండుటచేత[32] క్రీ. శ. ౧౩౨౩ నుండి ౧౩౨౬ వఱకు కాకతీయాధికారము నామ మాత్రముగనైన అచట చెల్లుచుండినట్లే భావింపవలసి యున్నది. అంతటినుండి అది మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు పరిపాలితమైన రాష్ట్రములలో చేరిపోయెను. ఢిల్లీపాదుషాయైన మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు తన రాజ్యమునందలి యితర రాష్ట్రములకువలెనే తెలుంగాణెమునకును భూమిసిస్తుకు సంబంధించిన కడితము (Register)ను తయారుచేయించెను[33]. ఆతడు క్రీ. శ. ౧౩౩౫-౩౬లో రాజకీయ సౌకర్యము ననుసరించి ఉత్తర తెలుంగాణెము, దక్షిణ తెలుంగాణెము అని తెలుంగాణెమును రెండు (రాజకీయ)విభాగములు గావించెను. సుల్తానుపూరని పునర్నామకరణము కావింపబడిన ఓరుగల్లు ఉత్తర తెలుంగాణెమునకును, బెడదకోట యను బరగుబీదరు దక్షిణ తెలుంగాణెమునకును రాజధానులయ్యెను. మల్లిక్ కబూల్ ఉత్తర తెలుంగాణెమునకును, నస్రత్ ఖాన్ దక్షిణ తెలుంగాణెమునకును అధిపతులుగనియమితులైరి[34]. ఇట్టి సందర్భములలో కాపయనాయకుడు తెలుంగాణెమునుండి యవనులనుబోద్రోలెనని కాని, దాని నాతడు పరిపాలించెనని కాని చెప్ప వీలుకాదు.

ఇక ప్రాక్సముద్ర తీరస్థ ఆంధ్రదేశము కలదు. ఈ దేశమున కాపయనాయకుని శాసనములు లేకపోయినను అతని సంతతివారి శాసనములు కనబడుచున్నవి. వేమనరెడ్డిగుడుకూడ కాపయనాయకుని సామంతులలో నొక్కడు గనుకను, సామంతులు కాపయనాయక మరణానంతర మెవరెవరు పాలించుచుండిన దేశమునకు వారు వారధిపతులైరని కలువచేరు శాసనమున కలదుగనుకను, వేమభూపాలునికి అద్దంకి రాజధాని కావునను మొదట కాపయనాయకుని రాజ్యము అద్దంకి దాటి కాకపోయినను అంతవఱకైన వ్యాపించియుండెనని విదితమగుచున్నది.

ఈ కారణములవలన ప్రోలయ, కాపయనాయకులు ఉద్ధరించినట్లు, పాలించినట్లు చెప్పబడిన దేశము ప్రాక్సముద్రతీరస్థ ఆంధ్రదేశమే కాని వేఱొకటి కాదని విస్పష్టమగుచున్నది.

ఇక ప్రోలయ కాపయ నాయకులకు గల సంబంధమునుగుఱించి విచారింపవలసియున్నది. వారిరువురికి ఒకరికొకరికి ఏవిధమయిన సంబంధము ఉండకయే పోవచ్చును. కాని అన్యథా యూహించుటకు కూడ అవకాశము లేకపోలేదు. కాపయనాయకుని కొడుకు (మొదటి) ప్రోలయనాయకుడు. ఆంధ్రదేశమున తాత పేరు మనుమనికిబెట్టు ఆచారముండుటవలన ఒకవేళ ప్రోలయనాయకుడు కాపయనాయకుని తండ్రియగు నేమోయని యనుమానము. అట్లు

32. Govt. Ep. Coll. No. 308 of 1915.
33. J. R. A. S. 1922, p. 339. ఈపని క్రీ.శ. ౧౩౨౬లోపున పూర్తియైయుండ దని హేగు దొరగారు తెలుపుచున్నారు.
34. J. R. A. S. for 1922.

యిన కాపయనాయకుని తండ్రి ప్రోలయనాయకుడు రెండవ ప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనారంభదశయం దుండియుండును. అతడు కడుపెద్దకాలము నివసించి, కాకతీయసామ్రాజ్య పతనానంతరము తురుష్కులతో యుద్ధముచేసి వారిని తఱిమివైచియుండును.[35] అనతికాలమునకే అతడు గతింప కాపయనాయకుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

కాని కాపయనాయకుడు విశ్వేశ్వరాజ్ఞచే రాజ్యభారమును వహించుట కంగీకరించి, భూమిని పాలించినట్లు కలువచేరు శాసనము చెప్పుటవలన ఒకవేళ ఈ ప్రోలయ, కాపయనాయకు లిరువురు పరస్పరసంబంధము కలవారగుదురా కాదా యనియే సంశయము కలుగుచున్నది. తండ్రికొడుకులేయైన తండ్రి పాలించిన రాజ్యమును తాను పాలించుటకు కాపయనాయకునకి ఒకరియాజ్ఞ యేల? అధ్యాంతర మేల? కాని యీవిషయమున నింతికన్న నిర్ధారణగ జెప్పుటకు తగిన యాధారము లేవియు లేవు.

౬

మహామ్మదీయులను జయించి, వారిని తరిమివైచి హిందువులు స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించినసందర్భ మింకొకటికలదు. ఇదిడిల్లీపాదుషాయైన మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు పరిపాలనము అంత్యకాలమున జరిగిన సంగతి. దీనిని గుఱించి 'తారీఖి ఫిరోజ్ షాహి' అను గ్రంథమున తత్కర్తయైన 'జియా ఉద్దీన్ బార్నీ' యిట్లు వ్రాయుచున్నాడు[36]:

"ఈ విషయ మిట్లు జరుగుచుండ అరంగల్ (వోరుగల్లు-వోరంగల్లు) లోని హిందువులలో పితూరీ చేరెను. కన్యానాయక్ అను నతడు దేశమున బలములను సమకూర్చెను నాయబువజీరుగా నుండిన మల్లిక్ మక్బూల్ డిల్లీకి పారిపోయెను; (అంతట) హిందువులు అరంగల్ (వోరంగల్లు)ను స్వాధీనపఱుచుకొనిరి. ఈ ప్రకారము (మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు) దానిని సంపూర్ణముగ గోలుపోయెను ఈ సమయముననే సుల్తాన్ (మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు) కంబలము (కంపిలిదేశము)నకు పంపిన కన్యానాయకుని బంధువులలో నొకడు మహమ్మదీయమతమును వదలిపెట్టి, పితూరీ చేసెను ఈ ప్రకారము కంబలభూమి (కంపిలభూమి) కూడ నష్టమయి హిందువుల చేతులలో పడెను."

ఈవిషయమునే 'ఫెరిష్టా'యను మరియొక మహమ్మదీయచరిత్రకారుడు ఇట్లు తెలుపుచున్నాడు[37]:

"ఈసంవత్సరమున (హిజరీ ౭౪౪=క్రీ. శ. ౧౩౪౪) వరంగోలు (వరంగల్లు)నొద్ద నివసించుచుండిన "లద్దర్ దేవు" (కాకతిప్రతాపరుద్రదేవుని) కొడుకైన 'క్రిషన్ (కృష్ణ) నాయుడు' కర్ణాటకరాజైన బిలాల్ దేవు

35. అరంగలు (వోరంగలు) మహామ్మదీయులకు స్వాధీనమైన పిదప మొగలాయిసైన్యము లనేకములు సరిహద్దులనున్న వారి నెదుర్కొని పారాడినట్లును, కాని యాసైన్యములు పరాభూతములై తరుమగొట్టబడినట్లును బార్నీ తెలుపుచున్నాడు—Elliott and Dowson, Vol III, p. 234. ప్రోలయనాయక, కాపయనాయకాదులు ఓడించి తరుమగొట్టిన తురుష్కసైన్యము లివియే కావచ్చును.

36. Elliot and Dowson; History of India, Vol III, pp. 245-6.

37. Brigg's Ferishta—Rise of the Mohamedan Power in India, Vol I, p. 427.

నొద్దకు రహస్యముగఁబోయి, దక్కనులో నసంఖ్యాకులుగ నున్న మహమ్మదీయులు హిందువుల నందఱిని కడతేర్చుటకై పన్నుగడలు పన్నిరని వింటిననియు, కావున వారి నెదుర్కొనుటకై సంఘీభవించుట యుచితమనియు వాతనితో చెప్పెను. బిలాల్ దేవు (బల్లాళదేవుడు) తనబంధువులనందఱిని సమావేశపఱిచి యాలోచించి, మొట్టమొదట తనదేశములోని కోటలను భద్రపఱుచుకొని, పిదప తనరాజధానిని పర్వతప్రాంతమునకు మార్పవలెనని నిశ్చయించెను. తనయెత్తులన్నియు సాగి కార్యకారులైనప్పుడు తానుకూడ వరంగోలు (వరంగల్లు), తెలింగానాలలోని హిందువుల నందఱిని లేవదీసి తాను నాయకత్వమును వహించి నడిపించుక వచ్చెదనని వాగ్దానమొసగెను.

"బిలాల్ దేవు (బల్లాళదేవుడు) కొంత సైన్యమును సమకూర్చి, దానిలో కొంతభాగమును కృష్ణనాయకుని యాధిపత్యమున నుంచెను కృష్ణనాయకుడు వరంగోలు (వరంగల్లు) సాధించి, దాని కధిపతిగనుండిన ఇమాదుల్ ముల్కును దౌలతాబాదునకు తఱుము గొట్టెను. బిలాల్ దేవు (బల్లాళదేవు), కృషన్ (కృష్ణ) నాయకులు కర్ణాటక ప్రభువులకు సామంతులుగ నుండిన మాబార్, ద్వారసముద్రరాజుల సైన్యములను గూడ దమసైన్యముల కేర్చుకొనిరి. వీరందఱును గలసి దక్కనులో మహమ్మదీయు లాక్రమించిన దేశమును స్వాధీనపఱుచుకొని, వారి నచటినుండి తరిమివైచిరి. ఈప్రకారము కొద్దినెలలలో మహమ్మదు తుఘ్లకునకు ఆప్రాంతమున దౌలతాబాదు తప్ప రాజ్యమే లేకపోయెను."

మహమ్మదీయ చరిత్రముల ననుసరించి తెలియవచ్చు విషయము లివి. ఇతరరాజులతో గలసి రాజ్యమును సంపాదించిన ఓరుగంటినివాసిని కృష్ణనాయకుడనియు, అతడు ప్రతాపరుద్రుని కొడుకనియు ఫెరిష్టా చెప్పుచుండ, కొడుకని బంధువని తెలుపకయే ఆతనిని కన్యనాయక నామమున బార్ని పేర్కొనుచున్నాడు. ఇరువురునుగూడ స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించిన నాయకునిపేరును వ్యత్యాసముగ దెలుపుచున్నను ఈవిషయము మహమ్మదుబిన్ తుఘ్లకు పరిపాలనాంత్య కాలమున జరిగినట్లే తెలుపుచున్నారు. ఫెరిష్టాప్రకార మిది క్రీ.శ. ౧౩౪౪ లో జరిగెను. బార్నివ్రాత మిది యెప్పుడు జరిగెనో నిర్ధారణగ తెలుపుటలేదు. మహమ్మదీయ చరిత్రాదికములను జూచి మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు రాజ్యమున జరిగిన సంగతులకు కాలనిర్ణయముచేసిన హేగుదొరగారు ఓరుగల్లు తెలింగానాలు స్వాతంత్ర్యమును హిజరి ౭౪౬లో అనగా క్రీ.శ. ౧౩౪౫-౧౩౪౬లో సంపాదించినట్లు తెల్పియున్నారు[39]. ఈకారణమువలన తెలింగానా మహమ్మదీయాధికారమును ద్రోసివైచినది క్రీ.శ. ౧౩౪౪-౧౩౪౬ల నడుమ నని నిర్ణయింపవచ్చును.

ఇక ఈ స్వాతంత్ర్య సంస్థాపనమునకు కారణభూతుడైన నాయకుడు ప్రతాపరుద్రుని కొడుకగునేమో విచారింతము. ఏకామ్రనాథ విరచితమైన ప్రతాపరుద్ర చరిత్ర

38. మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు తెలుగుదేశమునే 'తెలింగానా' నామమున వ్యవహరించియున్నారు. ఓరుగల్లు రాజధానిగనుండిన తెలుగుదేశమున కిది ముఖ్యముగ వర్తించును. ఇప్పటికిని నిజాంరాజ్యములోని ఆంధ్రదేశ భాగమునకు 'తెలింగానా' అనియే పేరు.

39. ఈశ్వరప్రసాదుగారు ఇది క్రీ.శ. ౧౩౪౪ లో జరిగినట్లే విశ్వసించియున్నారు చూడుడు:— Medieval India, p.256.

ముమాత్రము ప్రతాపరుద్రునికి వీరభద్ర దేవుడను కొడుకు కలడనియు, అతడు ఏకశిలా నగరమను మహామ్మదీయ సమాక్రాంతమైన వెనుక కొండవీటి కేగి యచ్చట పరిపాలనము నెఱపెననియు తెలుపుచున్నది[40]. ఈతడైన నక్కడ ఎంతకాలము పాలించెనో తెలియదు. ఆతని శాసనములు కూడ గానరావు. కలువ చేరు శాసనమును బట్టి చూచినను వీరభద్ర దేవుడను ప్రతాపరుద్ర కుమారు డొక డుండె నన్న విషయ మసత్యముగ గాన్పించును. ఒక వేళ ఈ వీరభద్రదేవుడు రాజ్యముచేసినను అది ఓరుగంటి సామ్రాజ్యము పతనమైన వెంట నే కాని ఎప్పుడో పదునేనిమిది వత్సరములకు తరువాతె జరుగనేరదు. కావున ప్రతాపరుద్ర చరిత్రము విషయము విశ్వసనీయమైనదిగ గన బడదు.

ఫెరిష్టా వ్రాతయు అంతే. కాకతీయప్రభువులలో మహాదేవుడని, రుద్రదేవుడని, గణపతి దేవుడని ఇట్టి పేరులే కలవు కాని, ఎవరికిని నాయకనామము లేదు. మాచయనాయక, బాయపనాయక, ముప్పిడినాయకాది నాయక నామాంచితులు పెక్కురు కాకతీయ సామంతులు కలరు. ఒక్క ఫెరిష్టా మాత్రమే కాని బార్ని కూడ స్వాతంత్ర సంస్థాత (కన్యానాయకుడు) ప్రతాపరుద్రుని కొడుకని చెప్పుటలేదు. ఈ పై కారణముల వలనను, ఆతని శాసనములుకూడ గానరానందువలనను కృష్ణనాయకుడు[41] ప్రతాపరుద్ర కుమారునిగ నంగీకరింపరాదు. ఒకవేళ ఆతడు ప్రతాప రుద్రుని సామంతుడుగనో లేక సేనానిగనో యుండిన నుండవచ్చును. సామంతులు తాము తమ ప్రభువుల కొడుకులమని చెప్పుకొనినట్లు తెలుపు శాసనములు కొన్ని కలవు. అవిధమున నే ఒకవేళ ఈఫెరిష్టా చెప్పు కృష్ణనాయకుడు కూడ ఉండిన నొకవేళ ప్రతాపరుద్రుని సేనానియో, సామంతుడోయై ఆతనికి పుత్త్రప్రాయుడుగ నుండవచ్చును. అంతియగాని యీతడు ప్రతాపరుద్రుని కొడుకే యనుటకు తగిన యాధారము లేదు.

హిందువుల యీవిజయము చిరకాలము నిలువలేదు. అనతికాలముననే వారు తాము నూతనముగ సంపాదించుకొన్న స్వాతంత్ర్య

40 ఏకామ్రనాథవిరచిత ప్రతాపరుద్రచరిత్రము, పూర్వోక్తప్రతి, పుటలు ౭౯-౮౦.

41. కృష్ణప్పనాయకుడు—ఫెరిష్టా చెప్పు కృష్ణనాయకుడు—ప్రతాపరుద్రదేవుని కొడుకులలో నొకడని యే కాక, పెద్దకొడుకనికూడ శ్రీమాన్ యస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు వ్రాయుచున్నారు (చూడుడు: South India and her Muhammadan invaders, page 180, foot note 1). వీ రిట్లు వ్రాయుటకు గల యాధార మేదో? ప్రతాపరుద్రదేవునికి—వీరి యభిప్రాయమున—ఎంతమంది కొడుకులు కలరో? ఈ కృష్ణప్పనాయకుడే ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు వీరు వ్రాసిరన్న ఫెరిష్టా నాధారము చేసికొని యట్లు వ్రాసియుందురని సమాధానపడ వచ్చును కాని పెద్దకొడుకని వ్రాయుట కాధారము?

మును గోలుపోయిరి. మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు పరిపాలనాంత్యకాలమున దక్కనులో లేగిన తిరుగుబాటులలో జాఫర్ ఖాన్ తిరుగుబాటొకటి. ఈతడు పాదుషా యధికారమును ధిక్కరించి ఇరువదివేల గుఱ్ఱపుదళమును కూర్చికొని ఇమాదుల్ ముల్క్ తుబ్రీజీ ఆక్రమించియుండిన బీదరు (బెడదకోట)పై నెత్తివెళ్లెను. కాని యచ్చట పాదుషాసైన్యములు అపరిమితముగ నుండుటచేత వానితో కలియబడుటకు సాహసింపడయ్యెను. ఇట్టిస్థితిలో తెలింగానా రాజు పదునైదువేల కాల్బలమును, దౌలతాబాదునుండి నాజరుద్దీన్ ఇస్మాయిల్ అయిదువేల గుఱ్ఱపుదళమును జాఫరుఖానుకు సహాయార్థ మంపిరి. తుద కీదళముల తోడ్పాటుతో ఘోరసంగ్రామ మొనరించి ఆతడు విజయుడయ్యెను.[42] ఈతడు సంస్థాపించిన రాజ్యమునకే బహమనీ రాజ్యమనియు, జాఫర్ ఖానుకు సింహాసనారూఢుడైన పిదప—అల్లాయుద్దీన్ హాసన్ బహమన్ షా యనియు పేరు.

తెలింగానా అధిపతిస్వాతంత్ర్యమును వహించుట బహమన్ షాకు ఇష్టము లేకపోయెను. ఆతడు తన కాపత్కాలమున గావించిన మహోపకారమును తుడిచివైచి బహమన్ షా స్వాతంత్ర్యాపహరణమునకై అతనిపై దాడివెడలి కౌలాస్ మొదలగు కొన్ని గ్రామములను స్వాధీనపఱచుకొని తుద కతనితో సంధి గావించుకొనెను. తెలింగానా అధిపతి ప్రతి వత్సరము ఢిల్లీపాదుషాకు కట్టుకప్పమును బహమన్ షాకు చెల్లించుట కంగీకరించెను.[43] బహమన్ షా అతడు తనకు గావించిన యుపకారమును దలంచి ఉదారమైన క్షమాహృదయముతో అతని నాదరించెనట!

ఈపైవిషయములు ఫెరిష్టా వ్రాసిన చరిత్రమువలన దెలియవచ్చుచున్నవి. ఈసందర్భముల నెచ్చటను ఫెరిష్టా "తెలింగానా" అధిపతిపేరు తెలుపుటలేదు. కాని యతడు 'కృష్ణ' నాయకుడే యని మన మూహింపవచ్చును. ఏలయన మహమ్మదీయాధికారమునుండి తెలింగానాను విడిపించినది 'కృష్ణ' నాయకుడని యిదివఱలో చెప్పబడియే యున్నది. కావున అప్పటికి స్వతంత్రుడుగ పాలించుచుండిన వాడితడే. హిందువులు స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించుటకు గోలుపోవుటకుకూడ ఎంతకాలమో పట్టలేదు. తెలింగానా అధిపతి బహమన్ షాకు సామంతుడై కప్పముకట్టుట కేర్పాటగుటచే తెలింగానా మహమ్మదీయరాజ్యాంతర్గతమైనను పరిపాలనమునుమాత్రము హిందువైన తెలుగునాయకుడే సాగించుచుండెను.

తెలింగానా స్వాతంత్ర్యమును వహించిన పిదప తదధిపతి మరల బహమని సుల్తానుకు సామంతుడైనదియు లేనిదియు మనకు బార్ని చరిత్రమువలన దెలియరాదు. ఏలయన ఆచరి

42. Brigg's Ferishta, Rise of the Mohamedan Power in India, Vol II, p.289; Khafi-khan—Elliot & Dowson — Vol. III, p. 14. కాపయనాయకునిచే సిద్ధిఖు డైన పిదప అంతవఱకు ఓరుగంటి కధిపతిగ నుండిన ఇమాదుల్ ముల్క్ దౌలతాబాదు, బీదరులకు పోయియుండును. అందువలననే జాఫర్ ఖాన్ దండయాత్రనాటికి అతడు బీదరులో నుండుట సంభవించెను.

43. Brigg's Ferishta, Rise of the Mohamedan power in India, Vol II, p. 294.

త్రకారుడు డిల్లీపాదుషాల చరిత్రమును మాత్రమే వ్రాసెనుకాని దక్కను దేశచరిత్రమును వ్రాయలేదు. అందువలననే డిల్లీపాదుషాల చరిత్రమున దక్కను దేశచరిత్రమున కెంత వఱకు ప్రసక్తికలదో అంతవఱకే అందుతెలుపబడినది. మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లుకుపాదుషా పరిపాలనముతో చాలకాలమునుండి వచ్చుచుండిన దక్కను — హిందూస్థానములు సంబంధము మఱల కొంతకాలమువఱకు తెగిపోవుట సంభవించెను.

దక్కనుదేశమును పరిపాలించిన మహమ్మదీయుల చరిత్రమును వ్రాసిన మహమ్మదీయ చరిత్రకారు డింకొకడు కలడు. అతనిపేరు అలీ బిన్ అజీజుల్లా తబాతబా. ఈతడు వ్రాసిన గ్రంథమునకు "బుర్హాని మాసీర్" అని పేరు. దక్కను దేశమున మహమ్మదీయుల పరిపాలనమును గుఱించి తెలుపు గ్రంథము లన్నిటిలో ఇదియే కడువిశ్వాసపాత్రమైనదని పరిశోధక పండితుల యభిప్రాయము. ఒకేవిషయమునుగుఱించి ఫెరిష్తాయును, ఇతడును పరస్పరవిరుద్ధముగను, వ్యత్యాసముగను చెప్పినచో నట్టియెడల చాల వఱకు "బుర్హాని మాసీర్" గ్రంథమునే ప్రమాణముగ గైకొందురు.

బహమన్ షాకాలమున ఆతనికి తెలింగానాకు గల సంబంధము "బుర్హాని మాసీర్" గ్రంథమున ఇట్లు వర్ణిత మైనది[44].

"సికందరుఖాను (బహమన్‌షా సేనాధిపతులలో ఒకడు) తనసైన్యోపయోగము నిమిత్తము బహుమానముగ గొన్ని యేనుగులను పంపవలసినదని యడుగుచు తెలింగానాకు 'వాలీ' (అధికారి) యైన 'కనాబాయందు' కు ఉత్తరము పంపెను. సికందర్‌ఖాన్ ఉత్తరమును జూచి, అందలి విషయములనుగ్రహించిన పిదప ఆతడు బహమన్‌షాకు సామంతుడనై విధేయుడుగ నుందునని తెలుపుచు ప్రత్యుత్తరమును, తదనుగుణముగ ఒక యొడంబడికనుకూడ వ్రాసిపంపి, ఆతనిని (సికందరుఖాను) ఒకమారు కలిసికొనగోరిక యున్నట్లు కూడ దెలిపెను. ఆప్రకారమే సికందరుఖాన్ బహుళ సైన్యసమేతుడై తెలింగానా కరిగెను: వారిరువురును గలసికొన్నిరి. కనాబాయందు ఆతనికి అమూల్యములైన చాలవస్తువులను బహుమానమొసంగెను. బహమన్‌షా గొప్ప యనుగ్రహము చూపునని సికందరుఖాన్ కనాబాయందుకు ఆశగొలిపెను. కనాబాయందు సికందరుఖాన్ ద్వారా బహమన్‌షా సుల్తానుకుకూడ తగిన బహుమానములను రెండేనుగులను పంపెను. సికందరుఖాను — యొద్దకు వచ్చినతరువాత ఆయేనుగులను సుల్తానుకు పంపి కనాబాయందు యొక్క సత్సంకల్పమునుగూర్చి తెలియజేసెను. ఆతనిని మెచ్చుకొనుచు సుల్తాను సికందరుఖానుకొక యుత్తరమును వ్రాసి ఆతనికి ఛత్రగౌరవము నొసంగెను. కనాబాయందుకు సుల్తాను రాజసన్మానములను గూడ జేసెను."

ఈ పైవిషయమును జదివినచో ఫెరిష్తా బేర్కొనిన కృష్ణనాయకుడే "బుర్హాని మాసీర్"లో "కనాబాయంద్" అని పేర్కొనబడినట్లు తెలియగలదు. మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లుకుపరిపాలనాంత్యకాలమున పితూరీ లేపి స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి, అనతికాలముననే బహమన్‌షాకు మఱల సామంతుడైన తెలిం

44. Major J. S. King—The History of the Bahmani Dynasty, pp 9-10.

గానా అధిపతిని బార్గి, ఫెరిష్టా, అజీజుల్లాలు ముప్పురు—ఒకడు కన్యనాయకుడని, మఱియొకడు కృష్ణనాయకుడని, వేఱొకడు కనాబాయందని—మూడువిధములపేర్కొనుచున్నారు. ఈ ముప్పురు మహమ్మదీయ చరిత్రకారుల గ్రంథములలో అజీజుల్లా గ్రంథము ఎక్కువ విశ్వసనీయమైన దగుటవలన ఆ తెలింగానానాయకుని పేరు కనాబాయందు కాదగునని నిశ్చయింపవచ్చును.

కాని యిచ్చటకూడ నొక చిన్న చిక్కు కలదు. ఈ గ్రంథమును ఇంగ్లీషుభాషలోనికి తర్జుమా చేసిన కింగు దొరగారు ఈ గ్రంథము యొక్క బ్రిటీషుమ్యూజియము వ్రాతప్రతులలో ఈనాయకునిపేరు ఒకచోట "కబానంద్" అనియు, మఱియొకచోట "కననీదా" యనియు, వేఱొకచోట "కనానాయందు" లేక "కబానాయందు"అనియు వ్రాయబడియున్నట్లు తెలుపుచున్నారు[45]. కావున వ్రాతప్రతులలో ఈపేరు యొక్క రూపాంతరము లివి కానవచ్చుచున్నవి: (౧)కననీదా (౨)కబానందు (౩)కనానాయంద్ లేక (౪) కబానాయందు. వీటిలో కడపటి మూటికి ఒండొంటికి కొంచెము పోలికఎక్కువ యుండుటవలనను, మొగటిదానికట్టిపోలికఏమాత్రము లేకపోవుటవలనను అది సరియైనదిగ గానరాదు. ఈకడపటి మూటిలో నేదో యొకరూపమును గ్రహింపక కింగుదొరగారు "కనాబాయందు" రూపము నేల ఎట్లు గ్రహించిరో తెలియరాదు.

తెలింగానా అధిపతి నాయకపదాంతనాముడని తెలిసియేయుండుటచేత "బుర్హానిమాసిర్" లోని "నంద్", "నాయంద్" పదములు "నాయక" పదముయొక్క దుష్టరూపములు కావచ్చును. అట్లయిన కబానాయక గాని కనానాయకగాని అతనిపేరు కావచ్చును.

ఈనాయకుడు స్వాతంత్ర్యమును క్రీస్తుశకము ౧౩౪౪-౧౩౪౬ల నడుమ సంపాదించినట్లు ఈవరలో నిశ్చయము చేసియున్నాము అనగా అది శకవర్షము ౧౨౬౬-౨౬౮ సంవత్సరముల నడుమ జరిగెను. అప్పుడు మనకు దొరకిన శాసనములప్రకారము తెలియవచ్చువాడు కాపయనాయకుడు ఒకడు కలడు: ఇతడు గణపేశ్వరము, పిల్లలమఱ్ఱి శాసనముల నాటివాడు. ఇతనికి ఆంధ్రదేశాధీశ్వర, ఆంధ్రసురత్రాణ బిరుదములుకలవు. కావున ఈకాపయనాయకుడే అజీజుల్లాపేర్కొను "కబానాయక" (కబానాయందు) కావచ్చునని నానమ్మకము మహమ్మదీయులను జయించి ఆంధ్రరాజ్యరమావల్లభు డైనకతననే అతడు "ఆంధ్రదేశాధీశ్వర", "ఆంధ్రసురత్రాణ" బిరుదములను వహించియుండును. ఒకవేళ ఈతడటుపిదప బహమనీషా సామంతు డైనను ఈబిరుదముల నాతడు గోల్పోవలసినయావశ్యకత కాన్పింపదు. డిల్లీపాదుషాచే నిర్జింపబడి

45. Ibid, p. 9—See foot notes, nos. 15 and 17.

యు కాకతీయ రెండవ ప్రతాపరుద్రుడు పరంపరాగత బిరుదములను ధరించుచునే వచ్చెను. అరీతినే కాపయనాయకుడుకూడ ఐహమ్మశాహు సామంతుడేయైనను నిజముగ నాంధ్రదేశమునకు అతడే యేలికయగుటచేత "ఆంధ్రదేశాధీశ్వర", "ఆంధ్రసురత్రాణ" బిరుదము లాతనివట్ల సార్థకములే యని చెప్పనగును. ఈ కారణములవలన అజీజుల్లా గ్రంథమునందలి "కబానాయందు" (కబానాయక-కాపయనాయక) నామమే సరియైనదనియు, ఈ కబానాయకుడు ఆంధ్రసురత్రాణ, ఆంధ్రదేశాధీశ్వర బిరుదాంచితుడగు గణపవరము పిల్లలమఱ్ఱి శాసనములనాటి కాపయనాయకుడే యనియు, ఈతడే ముమ్మడినాయకుని బంధువును సమకాలికుడుననియు నిర్ధారణ సేయవచ్చును.

ఇంతటి అధికారదత్తుడైన కాపయనాయకుని బాంధవ్యమును సహాయమును గలిగి యుండుటచేతనే కావచ్చును ముమ్మడినాయకాదలు గోదావరీతీరమున పిఠాపురము రాజధానిగ అంతవఱకు పరిపాలించుచుండిన కొప్పుల వంశజులను ఉత్తరమున కళింగమునకు దఱిమివైచి కోరుకొండ రాజధానిగ గోదావరీ తీరమున నూతనరాజ్యమును స్థాపింపగలిగిరి. పిఠాపురము రాజధానిగ పరిపాలనము నెఱపిన కొప్పులనాయకవంశజులలో కడపటివారి శాసనములు సింహాచలమున గానవచ్చుట కిదియే కారణమని తలంపవలసి యున్నది.

ప్రమోదూత సం. జ్యేష్ఠమాస భారతినుండి పునర్ముద్రితము.

కళింగగంగవంశచరిత్ర
(కొన్ని సమస్యలు)

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

కళింగ దేశమును పరిపాలించిన గంగవంశమువారి చరిత్ర వ్రాయవలెనంటే కొన్ని చిక్కులు ఉన్నవి. వారి చరిత్ర ఎంతకష్టపడి వ్రాసినా ఆచిక్కులు విడితేనేగాని అది అసంపూర్ణంగానే ఉంటుంది. ఆచిక్కులు ఏవో తెలపడమే ఈవ్యాసముయొక్క ఉద్దేశము.

1. గాంగశకసమస్య

ఇంతవరకు తేలని ఆచిక్కులలో మొట్టమొదటిది ఏమిటంటే గాంగశకము. గాంగశకములంటే ఏమిటో ముందు మనకు తెలిస్తే గంగవంశానుచరిత్రను వ్రాయడములో అది ఏవిధముగా చిక్కుగా ఏర్పడుతున్నదో తరువాత తెలుసుకోవచ్చును.

మనకు గంగవంశచరిత్ర వ్రాయడానికి ఉన్న ఆధారాల్లో ఒకశాసనాలే. వీటిలో తామ్రశాసనాలున్నూ ఉన్నవి: శిలాశాసనాలూ ఉన్నవి. క్రీస్తుశకము పదివందలకుపూర్వము తామ్రశాసనాలు ఎంతఎక్కువగా దొరకినవో అటు తరువాత శిలాశాసనాలు అంతెక్కువగా దొరికినవి. పదివందలతరువాత తామ్రశాసనాలు ఇంకా కొన్నో కొన్నో దొరకనైనా దొరకినవి కాని అంతకు పూర్వము ఇంతవరకు ఈవంశమువారి శిలాశాసనము ఒక్కటీకూడా దొరకనే లేదని చెప్పవచ్చును. ముఖ్యముగా ఈతామ్రశాసనాలను, శిలాశాసనాలను ఆధారముచేసుకొనే మనము గంగవంశమువారి చరిత్ర వ్రాయవలసి ఉంటుంది.

దానశాసనము చెప్పడములో గంగవంశమువారు కొన్ని పద్ధతులవలంబించారు. శిలాశాసనాలుకొన్నిటిలో వాహనము ఎన్నవ విజయరాజ్య (పరిపాలన) సంవత్సరమున దానము చేయబడినదో తెలిపినారు—ఈపద్ధతి క్రీ. శ. పదకొండు, పన్నెండు శతాబ్దాలలో తెలుగుదేశమునా, చోళదేశమునాకూడా వాడుకలో ఉండేది— మరికొన్నిటిలో శకవర్షాలు ఇస్తూ వచ్చారు. శకవర్షాలంటే మన మిప్పుడు 'శాలివాహనశకవర్షాలు' అని వాడే కాలగణన.

తామ్రశాసనాలలో శిలాశాసనాలవలె శకవర్షాలు ఇచ్చినవీ ఉన్నవి: ఇవ్వనివీ ఉన్నవి. శకవర్షాలుఇవ్వని తామ్రశాసనాలలో 'గాంగేయసంవత్సరప్రవర్ధమాన

విజయరాజ్య సంవత్సరాలు' ఇచ్చారు. మరికొన్నిటిలో 'ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరాలూ', 'విజయరాజ్యసంవత్సరాలూ' ఇచ్చారు. 'ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరాలన్నా, విజయరాజ్యసంవత్సరాలన్నా గాంగేయవంశప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరాలేనా అని ఒకసందేహము. అయితే ఇట్లా చెప్పినవాళ్లూ అట్లా చెప్పినవాళ్లూ కూడా తాము గంగామలకులతిలకులమనీ, గాంగాన్వయాంబర చంద్రులమనీ తమశాసనాలలో చెప్పుకోవడముచేత మనకట్టిసందేహముతొలగిపోవచ్చును.

ఈపై చెప్పినన్న మరొక చిన్నసందేహము ఉన్నది. తమశాసనాలలో గంగవంశజులమని చెప్పుకోనివారు కొందరు ఉన్నారు. చండవర్మ, ఉమవర్మ, శక్తివర్మ[1] అని వారిపేర్లు. వీరు ముగ్గురూ కళింగాధిపతులే: బప్పభట్టారక పాదభక్తులు: గంగామలకులతిలకులవలె గోకర్ణస్వామిప్రసాదసమాసాదితసామ్రాజ్య చిహ్నులు కారు. వీరన్ని తమశాసనాలలో తేదీలిచ్చారు. ఆతేదీలు చెప్పేటప్పుడు వారు వట్టి 'సంవత్', 'సంవత్సర' పదాలే వ్రాసినారు. ఈకారణాలచేత వీరిని గంగవంశస్థులక్రిందతీసుకోవచ్చునా, వీరిసంవత్సరాలు గాంగేయప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరాలుగా పరిగణింపవచ్చునా అని ఒకసంశయము.

పైన చెప్పిన గాంగేయవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరాలనే గాంగశకవర్షము లంటారు. గాంగశకము ఇచ్చిన శాసనాలు అంటే ఇవే.

గాంగేయులు అనేగంగవంశజులు ఎప్పటినుంచి రాజ్యము చేయడము ఆరంభించారో అప్పటినుంచి ఒకశకము ఏర్పరుచుకొని తమరాజ్యకాలానికి సంబంధించిన లెక్క అంతా ఆశకవర్షాలలోనే చెప్తూ వచ్చారు. గాంగేయవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరాలు అంటే గంగవంశమువారి రాజ్యారంభకాలమునుంచి వారిశకములో లెక్కపెట్టుతూవచ్చిన సంవత్సరాలన్నమాట; కాని మన మొకటి జ్ఞాపకము ఉంచుకోవాలి: గాంగశకము లెక్క వారిరాజ్యారంభకాలమునుంచి మొదలుఅని వారుతమశాసనాలు వేటిలోనూ చెప్పిఉండలేదు. కాని గుప్తశకము, చేదిశకము మొదలైనగాంగశకమువంటికొన్ని శకాలు ఉన్నవి. కొన్ని

---

1. శక్తివర్మ మాఠరకులాలంకరిష్ణుడని అతనిశాసనమువల్ల తెలుస్తున్నదని దానిని ప్రకటించిన వారు చెప్పారు. ఆశాసనము మూలము నేను చూడగా నాకాపాఠము సరియైనదికాదని తోచినది.

కొన్ని ఆధారాలవల్ల ఆయావంశజులుకు రాజ్యప్రాప్తి ఎప్పటినుంచి కలిగినదో అప్పటినుంచి వారివారి శకాలు ఏర్పడ్డట్టు తెలిసినది. దానినిబట్టి ఆప్రకారముగానే గాంగశకముకూడా గంగవంశమువారికి కళింగరాజ్యప్రాప్తి కలిగి నప్పటినుంచి మొదలై ఉంటుందని చరిత్రజ్ఞులు ఊహిస్తున్నారు. గాంగశకము ఇచ్చిన తామ్రశాసనాలు ఇప్పటికి ఇరవైదాకా దొరికినా క్రీస్తుశకపరిగణనలో కాని, శకకాలపరిగణనలో కాని ఈశకము ఎప్పటినుంచి ఆరంభమైనదో తేల్చడానికి సాధ్య మవడము లేదు. ఎందువల్ల నంటే: సాధారణముగా గంగశకశాసనాలలో ఆశకవర్షము కాక (౧) పుణ్యకాలము (సూర్యగ్రహణ, చంద్రగ్రహణ, దక్షిణాయన, ఉత్తరాయణాది సందర్భములు) (౨) మాసము (3) పక్షము (౪) తిథి లేక మాసములోని ఎన్నవ రోజో—ఇవి అన్నీ ఇస్తారు. లేదా వీటిలో ఏ రెండో మూడో ఇస్తారు. ఇవి అన్నీ ఇచ్చినా ప్రభవాదిసంవత్సరముకాని, వారముకాని, నక్షత్రముకాని లేకపోవడమువల్ల గాంగశకమును శకకాలపరిగణనములోకి మార్చడానికిగాని, గాంగశకశాసనాలలో ఇచ్చిన తేదీ సరియైనది అవునో కాదో సరిచూడడానికికాని సాధ్య మవడములేదు. గాంగవంశచరిత్రలో గాంగశక మిప్పటికీ ఒకపెద్ద సమస్య.

గంగవంశతామ్రశాసనాలలో గాంగశకవర్షాలు ఇచ్చినవాటికీ, శకకాలము ఇచ్చినవాటికీ ఉండే తేడాలు ఏమిటంటే:

(౧) గాంగశకము ఇచ్చినవాటిలో దాతవంశానువర్ణనము ఉండదు. దాత పేరు, అతనితండ్రి పేరూ మాత్రము ఉంటవి. తండ్రిపేరులేనివికూడా కొన్ని ఉన్నవి. ఈమధ్య బ్రహ్మశ్రీ కర్రి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో ప్రకటించిన దేవేంద్రవర్మ చీడివలసశాసనములో మాత్రము దాతయొక్క తండ్రి తాతముత్తాతల పేర్లుకూడా కనబడుతున్నవి.

శకకాలము ఇచ్చినశాసనాలు గంగవంశపు రాజు వంశానుక్రమవర్ణనము మాత్రమేకాక ఆయారాజులు ఒక్కొక్కరు ఎన్నెన్నేళ్లు పాలించినదీ కూడా తెలుపుతవి.

(౨) గాంగశకము ఇచ్చినవాటిలో గాంగశకముకాక పుణ్యకాలము, మాసము, పక్షము, తిథీ—ఇవి అన్నీకాని లేక కొన్నికాని ఉంటవి.

శకకాలము ఇచ్చినవాటిలో శకవర్షమూ పుణ్యకాలమూ శాక మాసమూ, పక్షమూ, తిథీ, వారమూ— ఒక్కొక్కప్పుడు నక్షత్రమూ, లగ్నమూ కూడా ఉంటవి. సాధారణముగ శకవర్షము ఇచ్చినగాంగశాసనాల లోని తేదీ సరియైనది అవునో కాదో సిద్ధాంతముల ప్రకారము సరిచూడ డానికి అవకాశముంటుంది.

(౩) గాంగశకశాసనాలలో వారిగోత్రప్రస్తావన లేదు.

శకవర్ష మిచ్చినశాసనాలు మాత్రము అన్నీకూడా వారిది ఆత్రేయ గోత్రమనే చెప్పతున్నవి.

(౪) గాంగశకము ఇచ్చినవారందరూ సాధారణముగ 'వర్మ', 'వర్మదేవ' నామాంచితులు. గాంగశకము ౫౨౭ నాటి ఒక్కశాసనములోమాత్రము దాతపేరు మధుకామార్ణవ అని అర్ణవాంతకమైనది. ఈశాసనాలలో దాతల తండ్రిలపేర్లు మాత్రము 'వర్మ', 'వర్మదేవ' అంతకనములుగ నుండుటా కలదు: అర్ణవాంతకములుగ ఉండుటా కలదు (చూ: ఇంద్రవర్మ తండ్రి దానార్ణవుడు; దేవేంద్రవర్మ తండ్రి గుణార్ణవుడు; మధుకామార్ణవుని తండ్రి అనంతవర్మ)— తండ్రిపేరూ, కొడుకుపేరూ కూడా వర్మాంతములుగ ఉండటమున్నగాదు.(ఎట్లన: అనంతవర్మ కొడుకు దేవేంద్రవర్మ).

శకవర్షాలు ఇచ్చినవాటిలో దాతలపేర్లువజ్రహస్తదేవ, రాజరాజదేవ చోడగంగదేవ. అని కనుబడుతవి. అయితేవీరికి అనంతవర్మ, దేవేంద్రవర్మ, అనంతవర్మ అనే ప్రతినామములు ఉన్నట్టున్నూ వారిపూర్వులలో కామార్ణవ, రణార్ణవ, దానార్ణవ, గుణార్ణవనామాంకితులుకూడా ఉండినట్టున్నూ వారి శాసనాలవల్లనే తెలుస్తుంది.

రెండు రకాల శాసనాలకూ ఉండే తేడాలివి. ఈరెండు రకాల శాసనా లలోనూ చెప్పబడ్డ రాజులకు పరస్పరమూ ఏదైనా సంబంధము ఉన్నదో లేదో, వారూ వీరూ ఒక్క రవునో కాదో, ఒకరే అయినట్టయితే ఆశాస నాలలో వారు గాంగశకము ఎందు కిచ్చారో, ఈశాసనాలలో శకవర్షాలు ందు కిచ్చారో—ఇవన్నీ గంగవంశచరిత్రలో తేల్చవలసిన విషయాలే.

౨. వంశానుక్రమ సమస్య

రెండవది వంశానుక్రమసమస్య. గాంగశకముతరువాత ఇదొక పెద్ద సమస్య. శకకాలము ఇచ్చినశాసనాలవల్లనే మనకు గంగవంశావతారమూ, ఆయారాజుల రాజ్యకాలపరిమితీ, రాజ్యవిశేషాలూ ఎక్కువ తెలుస్తవి.

గంగవంశజులలో శకకాలము ఇచ్చిన మొదటిరాజు వజ్రహస్తదేవుడు. ఇతనిశాసనాలు మనకు ఒకటికన్న అధికముగానే దొరికినవి. శాసనాలలో తనపట్టాభిషేకకాలము తెలుపుకొన్న గంగవంశపు రాజులలోకూడా ఇతడే మొదటివాడు. ఇతడు శకము ౯౭౦వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కినాడు. ఇతని తరువాత రెండు మూడు తరాలవరకూ గంగవంశపు రాజులు తమ పట్టాభిషేకకాలమును శాసనాలలో తెలుపుకొంటూ వచ్చారు. అందువల్లనే ఈవజ్రహస్తునికొడుకు దేవేంద్రవర్మ అనే రాజరాజు శకము ౯౯౨వ సంవత్సరములోను, అతని కొడుకు అనంతవర్మ అనే చోడగంగదేవుడు శకము ౯౯౯వ సంవత్సరములోను, అతని కొడుకు మధుకామార్ణవనామాంతరముగల అనంతవర్మ అనే కామార్ణవుడు శకము ౧౦౬౪వ సంవత్సరములోను పట్టాభిషిక్తులైనట్లు తెలుస్తున్నది.

వజ్రహస్తుని శాసనాలనుబట్టి మనకు తెలిసే గంగవంశావతారక్రమము ఇది: (చూ: పుట ౧౧౪)

ఈపైవంశానుక్రమణికలోని మొదటి వజ్రహస్తుణ్ని గురించి మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనాలు ఇట్లు చెప్పతున్నవి:

పూర్వం భూపతిభి ర్విభజ్యవసుధా
మా పంచభిః పంచధా
భుక్తా భూరిపరాక్రమో భుజబలా
త్తా మేక ఏవ స్వయమ్
ఏకీకృత్య విజిత్య శత్రునివహా
న్ శ్రీవజ్రహస్త శ్చ తు
శ్చత్వారింశత మత్యుదారచరితః
సర్వామరక్షీత్సమాః.

గంగవంశావతారక్రమము.

(వజ్రహస్తదేవుని శాసనాలనుబట్టి)

*1. గుణమహార్ణవుడు

2. (మొదటి) వజ్రహస్తుడు (౪౪ సం. లు)

3. (మొదటి)గుండమరాజు (3 సం. లు)

4. (మొదటి) కామార్ణవుడు (౩౫ సం. లు)

5. వినయాదిత్యుడు (3 సం. లు)

6. (రెండవ) వజ్రహస్తుడు (అనియంకభీము డనినీ పేరు) (౩౫ సం. లు)

7. (రెండవ) కామార్ణవుడు (౬ నెలలు) (భార్య: వైదుంబవంశజ వినయమహాదేవి)

8. (రెండవ) గుండమరాజు (3 సం. లు)

9. (మరియొక భార్యవల్ల) మధుకామార్ణవుడు (౧౯ సం. లు)

10. (మూడవ) వజ్రహస్తుడు (అనంతవర్మ అనినీ పేరు) (శ.౯౬౦లో సింహాసనమెక్కెను)

*ఈసంఖ్యలు పరిపాలకక్రమమును దెలుపును.

ఆయీరాజుల రాజ్యకాలపరిమితినీ ఇదినీతప్ప మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనాలవల్లతెలిసే విశేషాలుఏవీ లేవు. ఈమూడవ వజ్రహస్తునికిపూర్వము రాజ్యమేలినట్లు చెప్పబడ్డ రాజులు శాసనాలు ఏవీ యింతవరకు దొరకలేదు. అందువల్లగంగవంశావతారమును తెలిపిన మొట్టమొదటి గంగవంశపుశాసనము ఈవజ్రహస్తదేవునిదే.

ఇతని కొడుకు శాసనాలుకొన్ని దొరకినా అవి యింకా ప్రకటనకాక పోవడమువల్ల అతనిశాసనాలలో గంగవంశానుక్రమముఎట్లా చెప్పబడినదోమనకు తెలియదు

రాజరాజు కొడుకు అనంతవర్మ అనే చోడగంగదేవుని తామ్రశాసనాలు అయిదు దొరకినవి. వాటి నన్నిటిని ప్రకటించారు. ఈరాజుశాసనాలలో గంగవంశావతారక్రమము రెండు విధాలుగా చెప్పబడినది. అందులో

(౧) శకము ౧౦౦3-వ సంవత్సరమునాటి ఇతని విశాఖపట్టణము తామ్రశాసనములోను

(౨) శకము ౧౦౦3-వ సంవత్సరమునాటి ఇతని కొర్ని తామ్రశాసనములోను

(3)శకము ౧౦౫౭-వ సంవత్సరమునాటి ఇతని మరొక విశాఖపట్టణము తామ్రశాసనములోను

ఇతని తాత వజ్రహస్తుని శాసనాలలో కనబడేవంశానుక్రమణికే కనబడుతుంది. వీటినిబట్టి చూస్తే గుణమహార్ణవరాజే ఈకోవ వారిలో మొట్ట మొదటి వాడని చెప్పవలసి ఉంటుంది.

ఇక

(౧) శకము ౧౦3౮-వ సంవత్సరమునాటి అతని కొర్ని శాసనములోను

(౨) శకము ౧౦౪౦-వసంవత్సరమునాటి అతని మరొక శాసనములోను

మరొక విధమైన గంగవంశానుక్రమణిక కనబడుతుంది. ఈకడపటి రెండుశాసనాలున్నూ అనంతుని (విష్ణువు)నుంచీ వారివంశావతారక్రమమును, సృష్ట్యాదినుంచీ రాజ్యముచేసిన గంగవంశపు రాజుల అనుక్రమమును-పరిపాలనకాలపరిమితి తెలుపుతూ-చాలా పెద్దగా వర్ణిస్తూ ఉన్నవి. ఈశాసనాల ప్రకారము వీరసింహు డనేగంగవంశపు రాజుకి కామార్ణవ, దానార్ణవ, గుణార్ణవ, మారసింహ, వజ్రహస్తు లని అయిదుగురు కుమారులు కలరనీ, వారిలో కామార్ణవుడు తనవలుగురి తమ్ముల్తోను పైతృకరాజ్య మైనగంగవాడి విషయమునుంచి బైలుదేరి రాజులను జయించుకొంటూ తూర్పు దిశకు వెళ్లి మహేంద్రగిరిమీది గోకర్ణస్వామిని ఆరాధించి, అతని అనుగ్రహమువల్ల ధవళచ్ఛత్రి, చామర, సామజధ్వజ, వృషభలాంఛనాది రాజ్యోచితచిహ్నములు

సంపాదించి యుద్ధములో శబరాదుల్ని చంపి, కళింగ రాజ్యము ఆర్జించి దంతాపురము రాజధాని చేసుకొని ౩౭ సంవత్సరాలు పాలించాడనీ, అతను, దానార్ణవుణ్ణి యువరాజు చేసి అతనికి అంబవాడి విషయమున్ను, మార సింహునికి సోదామండలమున్ను, వజ్రహస్తునికి కటకవర్తనీ విషయమున్ను ఇచ్చా డనీ తెలుస్తున్నది. అందువల్ల వీటినిబట్టి చూస్తే కళింగ రాజ్యమును పాలించిన మొట్టమొదటి గంగవంశపురాజు కామార్ణవుడని స్పష్టముగా తెలుస్తున్నది. కామార్ణవుని తరువాత దానార్ణవుని సంతతివారు అవిచ్ఛిన్నముగా నందలకొద్ది యేండ్లు ఏలినట్లు శాసనాలలోని వంశానుక్రమునుబట్టి తెలుస్తున్నది. చోడ గంగదేవుని ఈశాసనాల ప్రకారం గంగవంశావతారక్రమము ఎట్లాగంటే:

(చూ: పుట ౧౧౭)

ఈపైవంశవృక్షమును చోడగంగదేవుని తాత అయిన వజ్రహస్తుని శాసనాలలోని వంశవృక్షముతో పోల్చిచూస్తే రెంటికీ కొన్ని తేడాలు కనబడు తవి. ఈతేడాల కన్నిటికీ సమాధానము చెప్తూ రెంటినీ సమన్వయము చేసి గంగవంశానుక్రమాన్ని సరిపుచ్చవలెను. ఈవిధముగా ఇదొక సమస్య. అనంతవర్మ చోడగంగదేవునికిపూర్వము పుట్టినవజ్రహస్తుని శాసనాలలోని వంశావతారక్రమమా? చోడగంగదేవుని శాసనాలలోని వంశానుక్రమమా? ఏది విశ్వసింప దగ్గది? చోడగంగదేవుని శాసనాలలోనే గంగవంశావతార క్రమము రెండు రీతులుగా చెప్పి ఉండడానికి కారణము ఏమిటి? ఇవి అన్నీ సమాధానాలు ఇవ్వవలసిన విషయాలే.

౩. గంగవంశోత్పత్తికథనసమస్య

గంగవంశముయొక్క ఉత్పత్తిప్రకారము చెప్పడములోకూడా కొన్ని తేడాపాడాలు కనబడుతవి. ఎట్లనః

వీరసింహుడు

(మొదటి) కామార్ణవుడు (౩౬ సం. లు)

దానార్ణవుడు (౪౦ సం. లు)

(మొదటి) గుణార్ణవుడు

మారసింహుడు

(మొదటి) వజ్రహస్తుడు

(రెండవ) కామార్ణవుడు (౫౦ సం. లు)

రణార్ణవుడు (౫ సం. లు)

(రెండవ) వజ్రహస్తుడు (౧౫ సం. లు)

(మూడవ) కామార్ణవుడు (౧౯ సం. లు)

(రెండవ) గుణార్ణవుడు (౨౭ సం. లు)

పోతాంకుశుడు (౧౫ సం. లు)

(?)

కళింగలాంకుశుడు (౧౨ సం. లు)

(మొదటి) గుండమరాజు (౭ సం. లు)

(నాలుగవ) కామార్ణవుడు (౨౫ సం. లు)

(నాలుగవ) వజ్రహస్తుడు (౩౫ సం. లు)

వినయాదిత్యుడు (౩ సం. లు)

(అయిదవ) కామార్ణవుడు (౬ నెలలు)

(రెండవ) గుండమరాజు (౩ సం. లు)

(ద్వైమాతురుడు) (ఆరవ) మధుకామార్ణవుడు (౧౯ సం. లు)

(అయిదవ) వజ్రహస్తుడు (౩౩ సం. లు)

దేవేంద్రవర్మ అనే రాజరాజు (౮ సం. లు)

అనంతవర్మ అనే చోడగంగదేవుడు

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని తాత అయిన వజ్రహస్తుని శాసనాలలో గంగవంశోత్పత్తిప్రకార మేమీ చెప్పి ఉండలేదు. చోడగంగదేవుని ౧౦౩౪, ౧౦౪౦ శకవర్షపు శాసనాలలో మాత్రము సంపూర్ణమైన గంగవంశోత్పత్తి కథనము ఉన్నది. వీటిప్రకారము చంద్రవంశములోని యయాతి కొడుకైన తుర్వసువుకు సంతానము లేకపోతే అతడు గంగను ఆరాధించాడనీ, అందు మీదట అతనికి గాంగేయుడనే కొడుకు కలిగినాడనీ అతనివల్లనే ఈవంశానికి గాంగేయ (గంగ) వంశ మనేపేరు వచ్చినదనీ తెలుస్తున్నది. గాంగేయుని వంశములో అతనిపిదప పదహేనుగురు రాజులు చన్న తరువాత కోలాహలుడు కలిగినాడు. ఇతడు గంగవాడివిషయములో కోలాహలపుర మనేపట్టణము కట్టించాడు. తరువాత ఆపురాన్ని ౧౦ మంది రాజులు పరిపాలించినపిదప వీరసింహు డనేరాజు సింహాసన మెక్కినాడు. ఇతని కొడుకు కామార్ణవుడే కళింగరాజ్యప్రతిష్ఠాత.

ఈపైవిషయములనుబట్టి చూడగా కళింగగంగవంశజులు అసలు మొదట గంగవాడివిషయములోని కోలాహలపురము రాజధానిగా పరిపాలించే వారనీ, వీరసింహుని కొడుకైన కామార్ణవుని కాలములోనే వీరు గంగవాడి విషయమును విడిచిపెట్టి కళింగానికి వచ్చి అక్కడ కళింగగంగరాజ్యము స్థాపించారనీ తేలుతున్నది.

ఈపైని చెప్పిన గంగవాడివిషయము ఇప్పటి మైసూరు రాజ్యము లోనిది. అది తొంభై ఆరువేల రాజ్యము. క్రీస్తుశకం రెండవ శతాబ్దినుంచి పద కొండవ శతాబ్దివరకు ఈరాజ్యాన్ని గంగవంశమువారు పరిపాలిస్తూ ఉండినట్లు తెలిపేశాసనాలు చాలా ఉన్నవి. ఈగంగవంశస్థులను బట్టే వారు పరిపాలించిన ఈప్రదేశానికి గంగవాడివిషయ మనే పేరు వచ్చినది. గంగవాడిలోని ఈగంగ వంశజులకు మొట్టమొదట కువలాలపురము రాజధానిగ ఉండేదని వారిశాస నాలవల్ల తెలుస్తున్నది. ఈకారణముచేతనే గంగవాడి గంగవంశజులు తాము కువలాలపురవరాధీశ్వరులమనీ, కువలాలపురపరమేశ్వరులమనీ తమశాస నాలలో చెప్పకొన్నారు. గంగవాడి గంగవంశజుల శాసనాలలో ఈకువలా లపురమే కొవలాల, కోలాలపురముగానూ చెప్పబడ్డది. దీనిని మైసూరు రాజ్యములోని. 'కోలారు'గా గుర్తించారు. ఇప్పుడిది కోలారు మండలమునకు

ముఖ్యస్థానము. ఈకొవలాల, కోలాలపుర మని చెప్పబడ్డ కువలాలపురమే చోడగంగదేవుని శాసనములో చెప్పబడ్డ కోలాహాలపురము; మైసూరు మండలములోని గంగవాడి విషయమే చోడగంగదేవుని శాసనములో చెప్పబడ్డ గంగవాడి విషయము. దీనినిబట్టి కళింగగంగవంశజులు దక్షిణమున మైసూరు రాజ్యమునుండి వచ్చినట్లు తేల్చవలసి ఉంటుంది.

అయితే మరొక్క విషయము: క్రీస్తు శకము పదకొండవ శతాబ్దినాటి చోడగంగదేవుని శాసనాలలో కామార్ణవుని తండ్రి అయిన వీరసింహునికి పూర్వము ౫౧మంది రాజులు పరిపాలించినట్లు చెప్పబడ్డదే కాని వారిపేరు లేవో చెప్పి ఉండనందువల్ల గంగవాడి గంగవంశజుల శాసనాలలో వీరసింహుని పూర్వులనుగుర్తించడానికి వీలులేదు. తుదకు వీరసింహుని పేరైనా వాటిలో కానరాదు. పోనీ, వంశోత్పత్తి ప్రకారమైనా సరి పోతుందేమో అంటే అదిన్నీ సరి పోవడములేదు.

గంగవాడివిషయములోని గంగవంశజులవి క్రీస్తు శకము మూడవ శతాబ్దినాటి వనిచెప్పబడేవి కూడా దొరకినా వారివంశోత్పత్తి క్రమము వారి క్రీస్తు శకము పదకొండవ శతాబ్దినాటి శాసనాలలోనే కాని కానబడదు. అందువల్ల సంపూర్ణవంశోత్పత్తి ప్రకారము తెలిపే గంగవాడి గంగవంశజుల శాసనాలూ, కళింగ గంగవంశజుల శాసనాలూ రెండూ ఒకే కాలమునాటివే: ఇవి ముందు అవి ముందు అని చెప్పడానికి వీలులేదు.

గంగవాడి గంగవంశజుల శాసనాలలో చెప్పినగంగవంశోత్పత్తికథనమిది. ఇక్ష్వాకువంశములో అయోధ్యలో హరిశ్చంద్రుడు పాలించాడు. హరిశ్చంద్రునికి భరతుడు పుట్టినాడు. అతని భార్య విజయమహాదేవి. ఆవిడ గర్భదోహాల అయినప్పుడు గంగానదికి స్నానార్థమై వెళ్లి అందు ఓలలాడి, పాడి, జలక్రీడ సలిపినది. పిదప ఈవిధమైన క్రీడవల్ల మాంద్యము తగ్గగా ఆవిడ నిజగృహాముకు వచ్చినది. అటుతరువాత నవమాసములు పూర్తికాగానే ఆవిడకు ఒక కొడుకు పుట్టినాడు. గంగానదిలో స్నానముచేసిన తరువాత కలిగిన కొడుకు ఆవడముచేత అతనికి గంగాదత్తు డనిపేరు పెట్టినారు. అతనినిబట్టే అతని వంశజులవారికి గంగవంశమువారని పేరు వచ్చినది. గంగవంశజులని పేరురావడానికి

గంగవాడి గంగవంశజుల శాసనాల ప్రకారము కారణము ఇదే. గంగవాడి శాసనాల ప్రకారము వీరు ఇక్ష్వాకువంశజులు: అందువల్ల సూర్యవంశస్థులు: అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని శాసనాల ప్రకారము వీరు అత్రివంశజులు: అందువల్ల చంద్రవంశస్థులు. ఒకరు సూర్యవంశజుల మనీ, మరొకరు చంద్రవంశజుల మనీ చెప్పకొన్నా ఇద్దరూకూడా తమది అసలు గంగవాడి విషయమే అనిన్నీ, మొదట తమది కోలాహాల(కువలాల)పురమే రాజధాని అనిన్నీ చెప్పకొన్న వారే అని మనము జ్ఞాపక ముంచుకోవలెను.

గంగవాడి గంగవంశజులవని పైనిచెప్పిన శాసనాలలో కళింగప్రస్తావన కూడా కలదు. హరివంశకేతువైన నేమీశ్వరతీర్థులవారు ప్రవర్తిల్లుచుండగా పైని చెప్పిన గంగాదత్తుని వంశములో విష్ణుగుప్తుడు ఉదయించాడు. నేమితీర్థులవారి నిర్యాణమునాటికి ఈతడు అహిచ్ఛత్రిపురములో ఉన్నాడు. అతనికి పృథివీ మతిమహాదేవి అని ఒకభార్య ఉండేది. వారికి భగదత్త, శ్రీదత్తులని కొడుకులు కలిగినారు. వారిద్దరికి విష్ణుగుప్తుడు తనరాజ్యమును పంచి, భగదత్తునికి కళింగ రాజ్య మిచ్చి, పైతృకరాజ్యము శ్రీదత్తునికి కట్టబెట్టినాడు. భగదత్తుడు అందువల్ల కళింగగంగు అయినాడు. ఈకథ ప్రకారము కళింగ గంగవంశానికి భగదత్తుడే మూలపురుషుడుగా కనబడతాడు; కాని-చోడగంగదేవుని శాసనాలలో ఈభగదత్తుని పేరే కానరాదు.

గంగవాడి గంగరాజ్యప్రతిష్ఠాపన ప్రకార మిది. శ్రీదత్తుని వంశములో ప్రియబంధు వుదయించాడు: అతనికి దేవేంద్రుడు పంచలాంఛనాలిచ్చాడు: అతని వంశములో పద్మనాభుడు పుట్టినాడు: అతనికిద్దరు కొడుకులు. కొంత కాలమైన తరువాత ఉజ్జయినిరాజైన మహీపాలుడు అతనిపై దండెత్తి దేవేంద్రదత్తములైన పంచలాంఛనాలూ ఇవ్వవలసిందని అతన్ని నిర్బంధించాడు. అందుమీదట పద్మనాభుడు అందుకు నిరాకరించి ముందుగా తనకొడుకులకు వాటి నిచ్చివేసి వారి సోదరితోను, కొంతమంది బ్రాహ్మణులతోనుకూడా వారిని దక్షిణాదికి పంపివేశాడు. వెళ్ళిపోయే టప్పుడు పద్మనాభుడు తనకొడుకులకు దడిగమాధవు లని పేర్లు పెట్టినాడు. వారు కడప మండలములోని పేరూరు (పేరూ రనే పేరుగల గ్రామాలుచాలాఉండడముచేతదీనినిగంగపేరూరుఅంటారు)వచ్చేటప్పటికిఅక్కడ జైనమతాచార్యుడు సింహనంది ఉంటే ఆయన్ని సందర్శించి, తమసంగతంతా

ఆయనతో విన్నవించారు. ఆయన వారికథ విని చాలా జాలిపడి తుదకు వారికొరకు రాజ్యము సంపాదించిపెట్టినారు. ఇది పద్మావతీదేవి అనుగ్రహమువల్ల జరిగినది. ఆ దేవి వారికి ఒకఖడ్గముకూడా ప్రసాదించినది. అప్పటికిచిన్నపిల్లవాడైన మాధవవర్మ ఆఖడ్గముతో ఒకశిలాస్తంభాన్ని రెండు ముక్కలుగాకొట్టివేశాడట.1 సింహాసనంపై మహిమాప్రతిలబ్ధమైనది గంగవాడి రాజ్యమే.దీనికి రాజధాని కువలాలపురము గంగవాడిలో రాజ్యముచేసిన వారిలో మాధవవర్మే మొదటి రాజు. కొంగుణివర్మ అని కూడా అతని పేరు. తుదకది అతని వంశమువారికందరికీ బిరుదము అయినది. వీరందరూ కాణ్వాయనగోత్రులనివీరిశాసనాలు చెప్పుకున్నవి.

ఈపైవిషయాలనుబట్టి చూస్తే గంగవాడిలో రాజ్యముచేసిన మొదటి రాజు మాధవభూపతి అనీ, ఈవంశమువారిది కాణ్వాయనగోత్రమనీ తెలుస్తున్నది. కళింగగంగవంశజులది ఆత్రేయగోత్రము. వారివంశమున చెప్పబడ్డ కోలాహలుడు ఈవంశమువారి వంశవృక్షములో ఎక్కడా కానరాడు.

గంగవాడి గంగవంశజులను దక్షిణగాంగులనీ, పశ్చిమగాంగులనీ అంటారు: కళింగగాంగులను తూర్పు గాంగు లంటారు: ఈయిద్దరి వంశోత్పత్తి కథనములోనూ ఉన్న తేడాలు పైనచూపబడ్డవి. కళింగగంగవంశమువారు కూడా తాము గంగవాడినుంచి వచ్చినామని తమపూర్వులకు కోలాహలపురమే మొదట రాజధానిగా ఉండేదనీ తమశాసనాలలో చెప్పుకోవడముచేత ఉభయులశాసనాలనుబట్టీ గంగవంశోత్పత్తి ప్రకారమునుగురించి యింతవరకు చర్చ చేయావలసి వచ్చినది. ఈతేడాపాడా లన్నీ సమన్వయపరచి గంగవంశోత్పత్తి కథనసమస్య పరిష్కరించవలెను

1. పోలిక చూడుడు: అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని శాసనములలో అతని తాత అయిన వజ్రహస్తుడు భూమిమీద పడుతూ ఉండే వజ్రమును నివారించినట్లుకలదు

నాటకములు—ప్రయోగోచిత కాలము

డాక్టర్ బుర్రా శేషగిరిరావుగారు, ఎమ్. ఏ., పి. హెచ్. డి.

దివసములో నేభాగములో నాట్యప్రయోగము చేయవలెను అను సంశయము నాటకములు చూచువారికిని ప్రదర్శించువారికిని గూడ కొంత ముఖ్యమైనదే. మనదేశములో గతముప్పదివత్సరములకుపైగా నాటకములు రాత్రి గం ౯ లు తరువాత ప్రారంభమగుచున్నవి. సాధారణముగా సాయంకాలము గం ౬ లు మొదలు గం ౬ల వరకు రాత్రి యనవచ్చును. అనగా సుమారు ౧౨ గంటలకాలము. అనగా రాత్రి సుమారు గం ౧౨ లకు అర్ధరాత్రి యగుచున్నది. గాని నాట్యప్రయోగములు రాత్రి పూర్వార్ధమువాటి యొకప్పుడు ప్రాతఃకాలమువరకును నడచుచుండుట మన మెరిగిన విషయమే. పూర్వుల నియమముప్రకారమిది ప్రదోషకాలానంతరము రాత్రి ప్రారంభమునకును ప్రాతఃకాలమునకును మధ్యభాగ మగుచున్నది. ఇట్లు నాటకములు రాత్రి భాగమునందే చూడదగినవియు ఆడదగినవియు నని సర్వసామాన్యమగు నభిప్రాయమైయున్నది. రాత్రి దీపముల వెలుగున వేషములు శోభించి, దృశ్యము రక్తికట్టును అని మన యూహ యై యున్నది. ఇదే నియమము కావలెనని చెన్నపురిలోని పెద్దపట్టణములలో మ్యాటినీలని సాయంకాలపు ప్రదర్శనములు చేయబడుచుండుట స్పష్టమే. కాని వీటిలో కూడా స్థలము చీకటిమయము చేసి ఎలెక్ట్రిక్ దీపములతో నాట్యప్రయోగము చేయబడుట చూడగా చీకటియు దీపములును నాట్యప్రయోగమున కవసరమని యందరు నాశించుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇది వేషములోని లోపములు సర్దుకొనుట కనుసరించుచున్న మార్గమనియు తోడకట్టును.

పూర్వము హిందూ దేశములో నాట్యప్రయోగములు సర్వలక్షణలక్షితములై లోకసంగ్రహమునకై వినియోగపడి వాసిగాంచిననాడు నాట్యప్రయోగవిషయమున నిట్టి విపరీతపు పరిస్థితులు లేనట్లు భరతనాట్యశాస్త్రమున నిదర్శనములు కలవు. విమర్శింప దగియున్నవి. ఈ నియమములు ప్రాచీనములుగదా యని స్వీకరింపక నవ నాట్యాభిలాషు లవలంబించినచో నాట్యము చూచువారికిని ప్రదర్శించువారికి ప్రస్తుతము కలుగుచున్న నిద్రాభంగములును దాని వలన గలుగు నారోగ్యనష్టములును నివారింపబడును. కాని నాట్యప్రయోగ మందిప్పటికన్న కళల మెళకువ కావలసి యుండును. దానికై ప్రయత్నపడుటలో నాట్యకళాభివృద్ధి కాగలదు.

ఈ విషయమున భరతనాట్యశాస్త్ర మందలి విధివిధానము లిట్లున్నవి:—

పూర్వాహ్ణే పూర్వః మధ్యాహ్నే హ్యపరాహ్ణే తథైవ చ
దివాసముత్థా విజ్ఞేయా నాట్యవారాః ప్రయోగతః
ప్రదోషే కార్ధరాత్రం చ తథా ప్రాభాతికోఽపరః
నాట్యవారా భవన్త్యేతే రాత్రిజా హ్యానుపూర్వశః.

నాట్యవిషయమున పగలు మూడు భాగములుగాను రాత్రి మూడు భాగములుగాను విశేషింపబడియును. పూర్వాహ్ణము, మధ్యాహ్నము, అపరాహ్ణము—ఇవి పగటి భాగములు. ప్రదోష

ప్రథమచాళుక్యభీముని అత్తిలి తామ్రశాసనము.

(శా. శ. ౮౧౮.)

ఈతామ్రశాసన మెచ్చట దొరకెనో తెలియదు. ఇది ౧౯౧౮లో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయముఁ జేరెను. అచ్చటనుండి యది దొరతనము వారి శాసనాధికారికిఁ బంపఁబడెను. వారు దానిని దమరిపోర్టులోఁ జేర్చుకొని ౧౯౧౭-౧౮సంవత్సరపు ౧౮౫-నంబరు తామ్రశాసన మని దానికి గుర్తుపెట్టిరి. ఇప్పుడు దానిని నేను పరిషత్కార్యాలయమునం దున్నరాగిరేకులంబట్టి ప్రకటించుచున్నాను.

<u>ఆకారాదికములు</u>:—ఈశాసనము మూఁడురాగిరేకులపై వ్రాయఁబడి యున్నది. ఒక్కొక్కరేకు 7¼ అంగుళములు పొడుగుగను 3¼ అంగుళములు వెడల్పుగను నుండును. మధ్యరేకు మిగిలిన రెండు రేకులకంటెఁ గొంచెము దళసరిదైనది. మూఁడవరేకు మిక్కిలి సన్నముగా నుండును. అందువలన నందు నచ్చటచ్చటఁ జిన్నచిన్న చిల్లులు పడినవి. ఈరేకులచుట్టును ఎత్తుగ అంచు నేర్పఱుపఁ బడినది. ఈమూఁడురేకులును ఒకగుండ్రనికడియములో గ్రుచ్చఁ బడినవి. ఈకడియపువ్యాసము 3¼ అంగుళములు. ఈకడియమునకు దీర్ఘవర్తులాకారము గలముద్ర యొకటి యంటుకొని యున్నది. దానిమీఁద సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, అంకుశము, వరాహము, అనుప్రతిమలు పోఁత పోయఁబడి యున్నవి. ఇం కొకప్రతిమయుఁ గలదు గాని యదీ స్పష్టముగఁ దెలియుట లేదు. అది స్వస్తికము అయినఁ గావచ్చును. ముద్రపై 'శ్రీత్రిభువనాంకుశ' అనునక్షరములు కూడఁ గలవు.

<u>భాషాదికములు</u>:—శాసనపుభాష సంస్కృతము. గద్యములు పద్యములు కూడఁ గలవు. వ్యాకరణదోషములు విశేషము లేవు. ౨౨-౨౩పంక్తులలో నొకము పద్యమే ఇయ్యఁబడినది. మిగిలినసగము పద్యము పొరపాటున శాసనము చెక్కిన చామికుట్టాచార్యునివలన విడువఁబడినది. ఇట్లు విడువఁబడిన శ్లోకార్ధమును నేను నరసాపురతామ్రశాసనము[1]నందుఁ బట్టుకొంటిని. ఈశాసన

---

[1] R. Ep. 1918 - p. 131.

నవురేకులు చెన్నపట్టణమునందలి చిత్రవస్తుప్రదర్శనాలయమున (మ్యూజియం) నందుఁ గలవు. ఇందలి యక్షరములు తొమ్మిదవశతాబ్దమునాఁటి కన్నడ తెలుఁగులిపి. ఇందలిది గుండ్రటికత్తు. గుణగవిజయాదిత్యుని సాతలూరు[1] తామ్రశాసనమునందును, బెజవాడ తామ్రశాసనము[2]నందును, ప్రథమచాళుక్య భీముని మచిలీపట్టణపు తామ్రశాసనము[3]నందును మొదటి అమ్మరాజు ఏడూరు[4] శాసనమునందును, ఈకత్తే కలదు. ఈ లేఖకుఁడు రేఫమునకుఁ బరమునం దుం డుహల్లును తప్పక ద్విత్వముగా వ్రాయును. పాణినీయసూత్రమునం దీని యమము వైకల్పికము.

<u>శాసనమునందలివిషయములు:</u>— చాళుక్యుల యెప్పటిబిరుదముల నన్ని టినిఁ బేర్కొని (పం౧-౬) కవి కుబ్జవిష్ణువర్ధనునిమొదలు గుణగవిజయాదిత్యుని వఱకు రాజ్యమేలిన తూర్పుచాళుక్యరాజుల పేళ్లును, వారిరాజ్యకాలమితియుఁ దెల్పును. (పం౬-౧) రెండవవిజయాదిత్యుఁడు భీమసల్కి యనువానిని అతనికి సాయముగ వచ్చిన దక్షిణగాంగసేనానులను, పరాభవించి ౧౦౮ శివాలయము లను గట్టించెను. (పం-౧౦-౧౨) అతనిమనుమఁ డైనమూఁడవవిజయాదిత్యుఁడు కిరణపురము, అచలపురము, ఉరునెల్లూరుపురము అనుమూఁడుపురములఁ గాల్చి త్రిపురమర్త్యమహేశ్వరుఁ డన్నబిరుదముఁ గాంచెను. (పం-౧౩-౧౪) అతఁడు కళింగగాంగుల యొద్దనుండి రజతాదికము, కోసలరాజుల యొద్దనుండి గజాదికము, పాండ్యపల్లవులయొద్దనుండి సువర్ణాదికము గ్రహించెను. (పం౧౪-౧౬.) అతండు గాంగులు గంగకూట మెక్కునట్లు చేసెను. మంగితల ద్రుంచెను. సాహసుఁ డైన (రాష్ట్రకూట) కృష్ణుని యుద్ధమునం దోడించెను. (పం-౧౬-౧౭) అతనితమ్ముఁ డైన విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడు చాళుక్యభీముఁడు. అతఁడు శా. శ. ౮౧౪సం॥నందు చైత్ర బహుళ ౨ సోమవారమునాఁడు అనూరాధానక్షత్రమున మిథునలగ్న మునందు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. (పం. ౧౮-౨౨.) ఈ భీమునిఖడ్గ మనుసముద్రమునందు మునింగి (రాష్ట్రకూట) కృష్ణవల్లభుని చతురంగసేన, నీళ్లలో మునిఁగిన చదరంగమందలి సేనవలెఁ గరఁగిపోయెను. (పం౨౨-౨౩.) అప్సరసవంటి ఘుండిక యనునొకస్త్రీ కలదు. దానికి మల్లపుఁ డను తుంబురునిఁబోలిన కుమారుఁ డుం

---

[1] ఇది ప్రకటింపఁబడలేదు, వారొద్ద నున్నది. [2] Ep. Ind. Vol. V p. 127.

[3] దీనినే నరసాపురతామ్రశాసనము అని కూడ నందురు. C. p. no. I of 1913-14 దీనికి శాఖాధికారులొసఁగినపేరు. ఇది యిప్పుడు చెన్నపురమందలి చిత్రవస్తుప్రదర్శనాలయమునం దున్నది. అచ్చటి వారు దీనికిఁ బెట్టినగురుతు Ch. E. 8. [4] S. S. I. Vol. I p. 39.

డను. వానికి చల్లవ యనుకూఁతురు గలదు. అది సమస్తగాంధర్వవిద్యావిశారద (పం. ౨౫-౨౮.) దానికి అత్తిలిగ్రామమునందు వెయ్యిపోఁకచెట్లు గలభూమియు, ౫౦పుట్లు వడ్లవిత్తనము పట్టు పొలమును, నివేశనస్థలమును రా జిచ్చెను. (పం. ౨౮-౩౦) ఈశాసనమున శాజ్ఞప్తి కడేయరాజు. శాసనమును రచించినవాఁడు భట్టవామనుఁడు. చెక్కినవాఁడు చామికుణ్ణాచార్యుఁడు. (పం-౩౩-౩౫)

శాసనపుయోగ్యత:—ఈశాసనమునకుఁ జరిత్రవిషయికమైన పెక్కుశాసనములకంటె నెక్కుడుయోగ్యత గలదు. నేఁటివఱకు దొరకిన తూర్పుచాళుక్యశాసనములలో రాజుయొక్క పట్టాభిషేకకాలమును, స్పష్టముగాఁ దెల్పిన మిక్కిలిపురాతనశాసన మిదియే యని చెప్పవచ్చుచు. ఇది వఱకు దొరకిన శాసనములలో నీప్రకారము స్పష్టముగాఁ బట్టాభిషేకకాలముఁ దెలిపినది రెండవ అమ్మరాజశాసనము.[1] ఇది యంతకంటె పూర్వపుది గనుక ముఖ్యమైనది. ఇందు చాళుక్యభీముఁడు తనపట్టాభిషేకసంవత్సరమును దెల్పుటయే గాక తనకు పూర్వము రాజ్యముచేసిన ౧౩గురు రాజులలో నొక్కొక్కఁ డెన్నెన్ని సంవత్సరములు రాజ్యమేలెనో తెల్పినందున శాలివాహనశకము ౮౧౪ అనఁగా క్రీ.శ. ౮౯౨ ఆధారము చేసికొని వెనుకకు లెక్కవేసినయెడల కుబ్జవిష్ణువర్ధనునినుండియు రాజులయొక్క సరియైనరాజ్యకాలముల నేర్పఱుపవచ్చును. అట్టిపట్టికయొకటి యీక్రింద నిచ్చుచున్నాను. డాక్టరు ఫ్లీట్ ఇట్టి పట్టికనే యొక్కదానిని ఇండియన్ అంటిక్వేరి యొక్క ౨౦వ సంపుటములో నిచ్చియున్నాఁడు. కాని యీశాసనము బట్టి మనము సిద్ధముచేయు పట్టిక ఫ్లీటుపట్టికకంటె నెక్కుడు సూక్ష్మముగ నుండు ననుటకు సందియము లేదు. డాక్టరు ఫ్లీటుచే నియ్యఁబడిన రాజ్యకాలములకును యీశాసనమువలనఁ దేలు రాజ్యకాలములకును గలభేదము తెలియుటకై యీరెండుకాలములును బట్టికలోఁ జూపఁబడినవి.

				ఈశాసనములోని కాలములు.	డాక్టరు ఫ్లీటిచ్చిన కాలములు.
1. కుబ్జ విష్ణువర్ధనుఁడు	-	-	-	616–634	615–633
2. జయసింహ I	-	-	-	634–667	633–663
3. ఇంద్రరాజు	-	-	-	- -	663
4. విష్ణువర్ధన II	-	-	-	667–676	663–672
5. మంగియువరాజు	-	-	-	676–701	672–695
6. జయసింహ II	-	-	-	701–714	696–709
7. కొక్కిలి	-	-	-	714	709

[1] Ind. Ant. Vol. VII p. 15.

	శాసనములోని కాలములు.	డాక్టరు ఫ్లీటిచ్చిన కాలములు.
8. విష్ణువర్ధన III - - -	714–751	709–746
9. విజయాదిత్య I - - -	751–770	746–764
10. విష్ణువర్ధన IV - - -	770–806	764–799
11. విజయాదిత్య II - - -	806–846	799–843
12. కలి విష్ణువర్ధన V - - -	846–848	843–844
13. గుణగవిజయాదిత్య III - - -	848–892	844–88
14. చాళుక్యభీమ - - -	892	

ఫ్లీటుచే నియ్యఁబడిన తేదులకును మన తేదులకును స్వల్పవ్యత్యాస మున్నను కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు ౬౧౫ లో స్వతంత్రముగా రాజ్యము చేయుటకుఁ బ్రారంభించె నని వేరుప్రమాణముల సాహాయ్యమున ౩౫ సంవత్సరముల క్రిందనే కనుఁగొనుట ఫ్లీటున కెంతయు భూషణాస్పద మని మన మొప్పుకొని తీరవలెను. మన లెక్కప్రకారము ౬౧౬ కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాజ్యప్రారంభ కాలము. కావున ఫ్లీటుకాలమునకును దీనికి నొకసంవత్సరకాలము భేద మున్నది. ఫ్లీటు ఉత్తరకాలపు చాళుక్యుల శాసనములలోని రాజ్యసంవత్సరసంఖ్యలను బ్రమాణముగాఁ దీసికొనినందున ఫ్లీటు లెక్కకును మన లెక్కకును భేదము కలిగినది స్పష్టము. రాజుల రాజ్యపరిమితిని గుఱించి పరకాలమందలి శాసనములకంటెఁ బూర్వశాసనములే యెక్కువప్రమాణము లని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. శా. శ. ౯౭౫ లోని నందంపూఁడి[1] శాసనమునందుఁ గలసంవత్సరములకును శా. శ. ౭౧౪ లోని దగు నీశాసనమునందలి సంవత్సరములకును భేద మున్నయెడల ౧౬౧ సంవత్సరములు పూర్వపుది యగు నీశాసనమునందలి సంవత్సరములే ప్రమాణముగ గ్రహింపవలసి యుండును. నందంపూఁడిశాసనమునందు రెండవవిజయాదిత్యుఁడగు నరేంద్రమృగరాజు ౪౮ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లున్నది. కాని యీశాసనమునందును నింతకుఁబూర్వపు వైన గుణగవిజయాదిత్యుని శాసనములందు నీతఁడు ౪౦ సంవత్సరములే రాజ్యముచేసిన ట్లున్నది. అందువలన నారాజు రాజ్యకాలమును గుఱించియీశాసనవచనమే ప్రమాణముగ నెంచవలయును. ప్రథమవిజయాదిత్యుఁడు ౧౮ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు నందంపూఁడి శాసనమునం దున్నది. కాని యీశాసనమునం దాతఁడు ౧౮ సం॥లు రాజ్య మేలె నని వ్రాయఁబడినది. కాని యీభేద మంతగాఁ బాటింపఁ

[1] Ep. Ind. Vol. IV p. 300.

దగినది కాదు. ఏలయన నారాజు ౪౪ సంవత్సరముల మీఁదఁ గొన్ని నెలలు రాజ్యము చేసియున్న యెడల నొకరు ౪౪ అనియు మఱియొకరు ౪౫ అనియు వ్రాయుట సంభవించును. ఇంద్రభట్టారకుఁడు ౭ దినములు మాత్రము రాజ్యము చేసినందున నాతని పేరీశాసనమునందు లేదు.

పట్టాభిషేక కాలము:—చాళుక్యభీముఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైనదిన మీశాసనమునందు నీక్రిందిశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడియున్నది (పం. ౧౯-౨౦.)

శ్లో. శాకే వ్వబ్దేషు యాతే ష్వథ మనువసుసంప్రాప్తసంఖ్యేషు మేషే।
మిత్రే, చైత్రేచ మైత్రే శశిని శశిదినే,
యుగ్మతుఙ్గే౽న్యోద్గమేథా త్సకలజనముదే పట్ట మాచంద్రతారం।
శ్రీమాన్ చాళుక్యభీమ శ్చతురుదధిలస న్మేఖలేలాతలస్య॥

అర్థము:—శా. శ. ౮౧౪ సంవత్సరములు గడచినతరువాత సూర్యుఁడు మేషమం దుండఁగా చైత్రమున చంద్రుఁడు మైత్రా(అనూరాధా)నక్షత్రమం దుండ, కృష్ణపక్షద్వితీయా(విదియ)సోమవారమునాఁడు మిథునలగ్నమందు చాళుక్యభీముఁడు నాలుగుసముద్రము లొడ్డాణముగాఁ గలభూమికిఁ బట్టము గట్టుకొనియెను.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన చైత్ర మనునెల చాంద్రమాసమా సౌరమాసమా యని తేల్పవలసి యున్నది. చాంద్రమాస మని గ్రహించితిమేని వారము తప్పును, నక్షత్రము తప్పును, సూర్యునిస్థితి తప్పును. ఆదినము ఆదివారము, స్వాతీనక్షత్రము, సూర్యుఁడు మీనమం దుండును. ఇట్లు మూఁడును తప్పుటచే నది చాంద్రచైత్రము కా దనుట స్పష్టము. ఇఁక నది సౌరచైత్ర మని యెంచిన యెడల నన్నియు సరిగ సరిపోవు చున్నవి. చాంద్రమానప్రకార మాదినము వైశాఖమాస మగును. ఇంగ్లీషులెక్కప్రకారము క్రీ. శ. ౮౯౨ సం॥ ఏప్రల్ నెల ౧౭ తేది యగును.[1]

పైని జెప్పినదానిఁబట్టి చూడఁగా నాకాలమందుఁ దెనుఁగుదేశమున నిప్పుడు మళయాళ దేశమందును బంగాళదేశమందును వలె సౌరమానమే వ్యవహారమునం దున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. హిందూదేశపు పూర్వసముద్రపు టొడ్డు ప్రాంతమునందు దక్షిణమున మళయాళదేశమునందును, ఉత్తరమున నోఢ్ర బంగాళాదేశములందును, సౌరమాసవ్యవహార మున్నందున వీనికి నడుమ నున్నయాంధ్ర

[1] ఈలెక్క లన్నియు శ్రీయుత స్వామికన్నుపిళ్లగారి జంత్రి ననుసరించి వేయఁబడినవి.

దేశమునందుఁ గూడ నన్నూ దట్టివ్యవహారము లుండు టాలోచింపఁ దగదు. ఇందును గురించి శ్రీరాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేకసంచికయందు నేను సవిస్తరముగఁ జర్చించిన లేఖఁ జూడవలయును.

భీమసల్కి:—నరేంద్రమృగరా జనఁబడు ద్వితీయవిజయాదిత్యుఁడు భీమసల్కి యనువానిని వానిపక్ష మవలంబించిన దక్షిణగంగబలమును నిర్జించె నని చెప్పఁబడియున్నది. (వం. ౧౧.) ఈభీమసల్కి యెవఁ డని విచారింపఁగా గుణగవిజయాదిత్యుని రెండుశాసనముల[1]వలన నీతఁడు నరేంద్రమృగరాజునకుఁ దమ్ముఁడనియు భీమసల్కిని ఆనరేంద్రమృగరాజు ౧౨ ఏండ్లుయుద్ధముచేసి వల్లభేంద్రదండనాయకులతో సహా నిర్జించి వేంగిదేశమును సంపాదించె ననియుఁ దెలియుచున్నది. ఇందువలన భీమసల్కి రాష్ట్రకూటరాజుల నాశ్రయించి వారిసాయమునఁ గొంతకాలము వేంగిదేశము నాక్రమించి నట్లును ౧౨సంవత్సరములు వారితో పోరాపోరిగఁ బోరినరేంద్రమృగరాజు రాజ్యమును మరల సంపాదించుకొనియె ననియు మన మూహింపవలసియున్నది. నరేంద్రమృగరాజు గాంగులతోడను రాష్ట్రకూటులతోడను ౧౨సంవత్సరములు పోరాడి నట్లును ౧౦౮ నరేంద్రేశ్వరాలయములు గట్టించినట్లును పెక్కుశాసనములలోఁ గానవచ్చును. మొదటి అమ్మరాజు శాసన[2] మొకదానిలో ని ట్లున్నది.

శ్లో. గంగరట్టబలైస్సార్థమ్ ద్వాదశాబ్దా నహర్నిశమ్।
భుజార్జితబలం ఖడ్గసహాయో నయవిక్రమైః॥
అష్టోత్తరం యుద్ధశతం యుధ్వా శంభో ర్గృహాలయాన్।
తత్సంఖ్యయాఽకరోద్వీరో విజయాదిత్యభూపతిః॥

పైసంగతులనుబట్టి చూడఁగ నరేంద్రమృగ[3]రాజు రాజ్యమునకు వచ్చిన తరువాత ౧౨సం॥ లవఱకును రాజ్యము సరిగ స్వాధీనపడక చిక్కులు పడె నని

---

[1] సాతలూరు శాసనము. [2] గుంటూరు శాసనము. (C. P. no. 5 of 1911 - 12)
"ద్వాదశవర్షయుద్ధం వల్లభేంద్రదండనాయకై స్సహ భీమసలుకినామానం స్వానుజం నిర్జిత్య గృహీత వేంగిమండలః" అని సాతలూరుశాసనములోని వాక్యము. గుణగవిజయాదిత్యుని గుంటూరు తామ్రశాసనమునందును ఇట్టి వాక్యము లే గలవు. అందునుగురించి శాసనశాఖవా రిట్లు వ్రాసియున్నారు. "Of Narendra - Mrigaraja - Vijayaditya the inscription informs us that he was the founder of 108 temples called Narendresvara after his own name, that he fought for 12 years with the generals of Vallabhendra (*ie*, the Rashtrakuta King) and that having defeated his own younger brother called Bhima Saluki, took possession of Vengi-Mandala from him." (Madras Ep. R. 1912 p. 84.) [3] S. I. I. Vol. I p. 36.

తోఁచుచున్నది. ఫ్లీటు లెక్కప్రకారము చూచినయెడల నరేంద్రమృగరాజు క్రీ. శ. ౭౯౯ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈశాసనము ననుసరించి పైని వేసిన లెక్కప్రకారము చూడఁగ నీతఁడు క్రీ. శ ౮౦౫ లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండవలెను. ఎటుచూచినను నీతనితో ముఖ్యముగఁ బోరాడినవాఁడును నీతని తమ్ముఁడైన భీమసళుక్కి లేక చాళుక్యభీముఁ డనువానికి సైన్యసాహాయ్యము చేసిన వాఁడును నగురాష్ట్రకూటరాజు మూఁడవగోవిందుఁ డయియుండవలెను. ఈతఁడు ౭౯౪సం॥ నుండి ౮౧౪వఱకు రాజ్య మేలెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౮౦౭సం॥న చెక్కించిన యొకతామ్రశాసనమునందు తాను వేంగిరాజునకు కబురంపినతో డనే యాతఁడు తనరాజధాని యైనమాన్యఖేటమునకు వెళ్లి కూలివానివలె పని చేసి పట్టణమునకు బహిఃప్రాకారము నిర్మించి వెళ్లె నని చెప్పియున్నాఁడు. ఈ వేంగిరాజు నరేంద్రమృగరాజైనద్వితీయవిజయాదిత్యుఁడే యనిడాక్టర్ ఫ్లీటు, డాక్టర్ భాండార్కర్ వ్రాసియున్నారు. కాని పైవర్ణనము కేవల మతిశయోక్తి కాక యందుఁ గొంత సత్యము కలదేని యట్లువెట్టికి వెళ్లిన వేంగిరాజు రట్టగాంగుల తో హోరాహోరిగఁ బోరెడు నరేంద్రమృగరాజైయుండఁడు. రట్టగాంగులయ నుగ్రహమువలన సంశయాస్పదమును, క్షణభంగురమును, పూర్ణానుభవము లేని దియు నగువేంగిరాజ్యము సంపాదించుకొనిన మనభీమసళుక్కి యైయుండును.

ఈకాలమునందు దక్షిణగాంగులు స్వతంత్రులుగ లేరు. రాష్ట్రకూటులకు లోపడినవారుగ నుండిరి. రాష్ట్రకూటులపక్షమున గాంగసైన్యమును సేనాధిప తులును భీమసళుక్కికి సాయము చేయుటకై వచ్చియుందురు. ఈకాలమునందు శివమారుఁ డనుగాంగరాజు కొంత కాలము రాష్ట్రకూటులచెఱసాలలోను వా రిదయను సంపాదించి కొంతకాలము సింహాసనముమీఁదను నున్నట్లు గానవచ్చు చున్నది. ఈతఁడు రాజ్యభ్రష్టుఁ డైనకాలమున ౮౦౨లో ధారావర్షుఁ డను వాఁడును ౮౧౩ లో చాకిరాజను వాఁడును రాష్ట్రకూటరాజులప్రతినిధులుగా గం గవాడీ దేశమును పాలించినట్లు కానవచ్చుచున్నది[1]. వీ రంపినసైన్యములే మన శాసనమునందు గాంగవల్లభు లని పేర్కొనఁబడియె నని తోఁచుచున్నది.

సళుక్కిదేశ్యపదము:—సళుక్కిశబ్దము యుద్ధమల్లునిబెజవాడశాసనమునం దున్నది. దాని కర్థముచేయు నపుడు సళుక్కియన చాళుక్యుఁడు కాఁ డని కొం దఱు వాదించిరి. కాని యీశాసనమును పైనిఁ బేర్కొనినగుణగవిజయాదిత్యుని రెండుశాసనములును వెలువడినందున నిప్పుడు సళుక్కియన చాళుక్యుఁడు కాఁ

[1] Rice's Mysore Gazetteer Vol. I p. 314.

నకారాంతముగా నుండ రని తోఁచుచున్నది. ఈ శబ్దమును దీని మాఱురూపము లనగా చలికి, చళుక్కి, సళుకి మొదలైన శబ్దములును మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండియు చాళుక్యార్థమునందు వాడఁబడుచున్నవి. అందుఁ గొన్ని కాలక్రమముగ నీక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.

1. ౭౦౯ - చలికి - కొక్కిలిమహారాజు తామ్రశాసనము.[1]
2. ౭౩౯ - చలుక్కి - గుజరాతులోని చళుక్యరాజైన అవనిజనాశ్రయుశాసనము.[2]
3. ౮౫౦ - సళుక్కి - గుణగవిజయాదిత్యుని గుంటూరిశాసనము.[3]
4. ౮౫౦ - సళుకి - గుణగవిజయాదిత్యుని సాతలూరుశాసనము.[4]
5. ౮౯౨ - సళ్కి - ప్రథమచాళుక్యభీముని ప్రస్తుతశాసనము.
6. ౯౦౦ ప్రాంతము - చళ్కి - విక్రమచోళమహారాజునాఁటి శాసనము.[5]
7. ౯౦౦ ప్రాంతము - సళ్కి - విక్రమచోళమహారాజునాఁటి శాసనము[6].
8. ౯౩౦ - సళ్కి - యుద్ధమల్లుని శాసనము.[7]
9. ౧౧ శతాబ్దము - శళుక్కి - విష్ణువర్ధనమహారాజు శాసనము.[8]
10. ౧౩ శతాబ్దము - చళుక్కి - నారాయణ మనుమసిద్ధిశాసనము[9]

ఇట్లీశబ్దము మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండియు వాడుకలోనుండుటయే గాక చాళుక్యు లేయేదేశముల నేలిరో యాయాభాషలలో నన్నిటిలో నున్నది. గుజరాతీభాష, తెలుఁగుభాష, అఱవభాష, కన్నడభాష, ఇట్టన్నిటిలో నీరూప మన్నికాలములయందు నుండుట చూడ నిది యే ప్రథమదేశ్యరూప మనియుఁ జలుక్యశబ్దము దానికిఁ గల్పింపఁబడిన సాంస్కృతికరూప మనియుఁ దోఁపక మానదు. ఇందును గుఱించి యధికము తెలిసికొనఁ గోరువారు నేను ఆంధ్రపత్త్రిక, దుర్మతిసం॥ మాఘ బ॥ ౫ నాఁటి సారస్వతానుబంధమున వ్రాసిన 'సళ్కి చాళుక్యశబ్దములు సమానార్థకములు' అనువ్యాసమును చాళుక్యులు దాక్షిణాత్యులే యన్న రాఁబోవువ్యాసమును జూడనగును.

<u>చాళుక్యభీముని యితరశాసనములు:</u> — ప్రస్తుతపు శాసనము గాక ప్రథమచాళుక్యభీముని శాసనము లింకను నయిదు కలవు. అం దొకటి బెజ

---

[1] C. P. 11 of 1908 - 9. [2] Proceeding of the Seventh International Congress of Orientalists, Aryan section p, 232 and plate. [3] C. P. no. 5 of 1911 - 12. [4] ఇది ప్రకటింపఁబడలేదు. నాయొద్ద నున్నది. వలయువారికిఁ జూపఁబడును. [5] Ep. R. 400 of 1904. [6] Ep. R. 401 of 1904. [7] ఆం. సా. ప. పత్త్రిక. సంపుటము ౩, పుట ౪౯. [8] Ep. R. 44 of 1896. [9] Nellore Inscriptions Venkatagiri No. 19.

పాడశాసనము,[1] ప్రకటింపఁబడినది. ఇయ్యది యారాజపట్టాభిషేకమహోత్సవ కాలమం దియ్యఁబడినది. రెండవది కాసింకోట తామ్రశాసనము.[2] ఇతఁడు తండ్రికిఁ బెద్దకొమారుఁ డనియు యుద్ధములలో దాయాదుల సైన్యముల నోడించె ననియు నిందుఁ గలదు. ఈదాయాదు లతనితమ్ములును నాతనిపినతండ్రి యగు యుద్ధమల్లుని కుమారుఁ డయిన తాళరాజును నయియుందురు. కృష్ణరాజు సైన్యమును గూడఁ నోడించిన ట్లందున్నది. ఈశాసనమువలన దానముచేయఁబడిన గ్రామము కళింగదేశమందలి ఎలమంచిలిలోనిది. మూఁడవది యైన నరసాపురతామ్రశాసనము[3]వలన చాళుక్యభీముఁడు కృష్ణవల్లభుని సైన్యములను నతనికి సాయము వచ్చినవారిని నోడించినట్లును కర్ణాట లాట దేశపురాజు లీతనిముందు సూర్యునియెదుటఁ జీఁకటి పరుగెత్తునట్లు పాఱిపోయినట్లును ఈతనికుమారుఁ డొకఁడు ౧౬ సం॥ వయస్సు గలవాఁడు శత్రువులతో నిరవద్యపురమునొద్దను, పెరువంగురగ్రామమునొద్దను ఘోరముగఁ బోరి రాష్ట్రకూట సేనాధిపతి యైన దండెనగుండయ యనువానిఁ జంపి తాను రణనిహతుం డయినట్లును జెప్పఁబడియున్నది. బెజవాడలో నొకస్తంభముమీఁద నీతనికాలపు శాసన మొకటి[4] గలదు. అది యాతనికి సామంతుఁ డైనయొకరాజుచే నీతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన పదునేడవయేఁటఁ జెక్కింపఁబడెను. అప్పుడు బెజవాడలోఁ బార్థీశ్వరుని దేవాలయము గట్టింపఁబడినది. ఈరాజుయొక్క మఱియొక తామ్రశాసనమునకు నకలు మెకంజిసంగ్రహము[5]నందు నాకు దొరకినది. ఇది పద్యమయము. ఇందు రాజులరాజ్యసంవత్సరపరిమితి కాలములుఁ గూడ పద్యములందే యియ్యఁబడినవి. మొట్టమొదట కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు వేంగీదేశము నాక్రమించుకొనియె నని యం దున్నది. భీమునితల్లి పేరు వెంగాంబిక యనియు నిందువలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. రా జొకవీరునకు వాఁడు తనకుఁ జేసిన ఖడ్గసహాయము నిమిత్తమై యగ్రహారము నిచ్చెను. ఈవ్యాసమునకుఁ జివర పరిశిష్టమునందు నీశాసనమునకు నకలు నిచ్చియున్నాను.

తరువాతివా రీతనిగుఱించి చెప్పినసంగతులు:—మొదటి యమ్మరాజు మచిలీపట్టణతామ్రశాసనమునం[6] దిట్లున్నది. "చళుక్యభీమరాజు నకుఁ బెం

[1] Ep. Ind. Vol. v. p. 127. [2] C. P. no. 14 of 1908-9. [3] C. P. no. 1 of 1913-14 [4] Ep. R no. 833 of 1917. [5] ఈసంపుటమునకు చెన్నపట్టణమందలి మాన్యుస్క్రిప్టు లైబ్రరీవారు "Telugu Inscriptions Vol. I" అని పేరు పెట్టి దానికి 15-6-26 అను నంబరు పెట్టిరి. ఈసంపుటమునందు 185-వ పుటమొదలు 191 పుటవఱకు నీశాసనప్రతులు గలవు. [6] Ep. Ind. Vol. V p. 132.

పుట్టినిల్లు యొక్కతె గలదు. ఆమె పేరు నాగిపోతి. ఆమెకు గాముకాంబ యని యొకకూఁతు రుండెను. భీముని యీపెంపుడక్కకు కుమారస్వామితో సమానుఁ డయిన మహాకాలుఁ డనుకుమారుఁడు పుట్టెను. అతఁడు భీముని సైన్యమునకు వధిపతి యయ్యెను. శత్రుఖడ్గముల రాపిడివలన నగ్నిప్రజ్వలించెడి చోట్ల నెల్ల నీతఁడు తనరాజునకంటెఁ బూర్వమే ప్రత్యక్షమై యెన్నిపర్యాయములో శత్రువుల మూపు మాపెను." (శ్లో. ౫-౮). గుణగవిజయాదిత్యునితరువాత రట్టులు అనఁగా రాష్ట్రకూటరాజులు తెనుఁగుదేశము నాక్రమింపఁ బ్రయత్నించి రనియు వారిని వోడించి భీముఁడు రా జయ్యె ననియు మొదటి యమ్మరాజు యొక్క వేమూరుశాసనము[1]వలనఁ దెలియుచున్నది. భీముఁడు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన రాజువలెఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఆతనితరువాతిరాజు లాతనిగుఱించి మిక్కిలి గౌరవపూర్వకముగఁ జెప్పెదరు. ఇతనిమనుమఁ డైన మొదటి అమ్మరాజు ఇతని గుఱించి వ్రాసినది చూడుఁడు.[2]

__కృష్ణవల్లభుఁడు:__—భీమునిచే నోడింపంబడిన కృష్ణవల్లభుఁడు రాష్ట్రకూట రా జయిన రెండవకృష్ణుఁడు. భీముని తరువాతి చాళుక్యరాజులశాసనములవలన భీముఁడు ౩౦సం॥ రాజ్యముచేసె నని మన మెఱుఁగుదుము. అనఁగ నీతఁడు ౮౮౨ మొదలు ౯౧౨ వఱకు రాజ్యముఁ జేసి యుండవలెను. రాష్ట్రకూటద్వితీయకృష్ణుఁడు క్రీ. శ. ౮౭౮ మొదలు ౯౧౩వఱకు[3] రాజ్యముచేసెను. అనఁగ, కృష్ణుఁడు భీమునికంటె నెనిమిదేండ్లు పూర్వమె రాజ్యమునకు వచ్చి తొమ్మిదేండ్లు పూర్వము మరణమునొందెను. భీమునివి మనకు దొరకినశాసనము లాఱు. వానిలోఁ బ్రతి దానియందును నతఁడు కృష్ణుని నోడించినట్లు నాతఁడు చెప్పుకొని యున్నాఁడు. కృష్ణుఁడు మాత్రము తనశాసనమునం దెచ్చటను వేంగిరాజు నోడించినట్లు చెప్పుకొని యుండలేదు. కావున చాళుక్యభీమునివలన రాష్ట్రకూటులు గొప్ప పరాభవము నొంది రని చెప్పుట కెంతమాత్రము సంశయము లేదు.

__చాళుక్యభీమనగరము:__—చాళుక్యభీముఁడు ౩౬౦ యుద్ధములలో విజయుం డై తనపేరిట చాళుక్యభీమేశ్వరదేవునిఁ బ్రతిష్ఠించి దేవాలయముల నిర్మించె నని పిఠాపురమునందలి మల్లపదేవుని శిలాశాసనమువలనఁ[4] దెలియుచున్నది. ఆగ్రామమునకును భీమవర మనుపేరు వచ్చెను. అయ్యది చామర్లకోట సమీపమున నున్నది.

[1] S. S. I. Vol. I p. 39. [2] Ibid. [3] Mysore Gazetteer Vol. I. p. 324.
[4] Ep. Ind. Vol. IV. p. 226, 42.

ఈగ్రామమునకుఁ బూర్వము చాళుక్యభీమవరి లేక చాళుక్యభీమ పట్టణ మని పే రుండె నని యచ్చటి శాసనముల[1]వలనఁ దెలియుచున్నది. [illegible] రాజే దాక్షారామమున భీమేశ్వరుని దేవాలయము నిర్మించెను.

ప్రతిగ్రహీత్రి—ఈశాసనమువలన నొకవేశ్యాంగనకు దాన మియ్యఁబడినది. అప్సరసలలోఁ జాల్పఁదగు తుండక యనుభోగముదాని కుమారుఁడు మల్లన. వీఁడు తుంబురువితో సమానుఁ డఁట. అనఁగఁ బాట బాగుగఁ బాడుచుండె నని భావము. వానికూఁతురు చల్లవ. “అమోసమస్తగాంధర్వవిద్యావేదిని”. భోగము దానివంశవృక్షము స్త్రీనామముతో ప్రారంభ మగుటసహజమే. కాని నపుంస పురుషునిపేరు చెప్పఁబడుట యొకవింత. చల్లవతల్లిపేరు చెప్పక తండ్రిపేరు చెప్పుటకుఁ గారణ మేమై యుండును?

ఇదియైయుండు.—భోగముజాతిలో వ్యభిచారవృత్తి కూఁతులకే సంక్రమించును గాని కోడండ్రకు సంక్రమింపదు. భోగముదానికూఁతురు భోగము దైనను గోడలుమాత్రము కులస్త్రీవృత్తినే యవలంబించును. కోడలిని కూఁతురుగదిలోనికిఁ గూడ రానీయరు. ఇట్లు పతివ్రతగ నుండుకోడలి కాగృహమునందు కూఁతున కున్నగౌరవ ముండ దని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. కోడలి నొకదాసిగఁ జూతురు. ఆకోడలిపే రెవరికిని దెలియదు. కావున మన శాసనమునందు రాజుగారు కూడ నామెపేరు చెప్పక యుపేక్షించుటయు సహజమె. ఇందువలన చల్లవయొక్క తల్లి వివాహిత యైనకులస్త్రీ యని మన మూహింపవచ్చును.

స్థలము:—చల్లవ కీయఁబడినభూమి అత్తిలివిషయమందలి అత్తిలిగ్రామము లోనిది. అత్తిలిగ్రామ మిప్పుడు కృష్ణాజిల్లాయందలి తణుకుతాలూకాలో నున్నది. కలుచంబఱ్ఱు శాసనము[2]నందును అత్తిలివిషయము పేరు వచ్చినది. అత్తిలిగ్రామ మిప్పుడు చిన్నదిగా నున్నను పూర్వ మొకప్పుడు పెద్దదిగా నుండి యొక విషయమునకు ముఖ్యపట్టణముగా నున్నట్టు తోఁచుచున్నది.

ఆజ్ఞప్తి:—ఈశాసనమున కాజ్ఞప్తి కడేయరాజు (సం. ౩౮.) భీముని యన్ని శాసనములలోను కడేయరాజే ఆజ్ఞప్తి గావచ్చును. అమ్మ[illegible] గవిజయాదిత్యుని యన్ని శాసనములలోను పండరంగుని పేరు ఆజ్ఞప్తిగ వచ్చును. ప్రకటింపఁబడిన [illegible] బెజవాడ శాసనము[3]వలన కడేయరాజు పండరంగునకు

[1] Vide inscriptions nos. 463, 473, 480, 486, 487, 488, of 1893. [2] Ep. Ind. Vol. VII. p. 185. [3] Ep. Ind. Vol. V p. 128.

ష్ణువర్ధనుఁడని తెలియుచున్నది. రెండవ అమ్మరాజుయొక్క మఱియొక శాసనమువలన[1] పాండురంగుని సంతతివాఁడయిన మఱియొకపురుషుఁ డాతనిమంత్రిగానున్నట్లు తెలియుచున్నది. కావున పాండురంగునివంశమువారు తరతరములుగ చాళుక్యులకొలువులో నుండిరని మన మూహింపవచ్చును.

కవివామనుఁడు:—ఈశాసనము రచించినవాఁడు భట్టవామనుఁడు (పం. ౩౮.) నరసాపురశాసన[2] మీతనిని కవివృషభుఁ డన్నది. ఈతఁ డెవ్వఁడో మనము నిశ్చయముగఁ జెప్పలేము గాని కావ్యాలంకారసూత్రములకుఁ గర్తయైన వామనుఁడు గూడ నీకాలపువాఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. అతఁడు తొమ్మిదవశతాబ్దపు పూర్వుఁడుగ గాని పదవశతాబ్దమునకుఁ దరువాతివాఁడుగఁ గాని యుండఁజాలఁడని కొందఱు పండితుల యభిప్రాయము[3]. మనశాసనము తొమ్మిదవశతాబ్దపు చివరది; లేదా పదవశతాబ్దపు ప్రారంభమందలిది.

ఈవామనుఁడే యావామనుఁ డనుట కొకయాక్షేపము రావచ్చును. కావ్యాలంకారసూత్రములకుం గర్తయైన వామనుఁడు కాశ్మీరదేశజుఁ డని కొందఱు దొరలు వ్రాసియున్నారు. కాని యది భ్రమ. ఈభ్రమకుఁ గారణము కాశికాకారుఁ డైనవామనుఁడును కావ్యాలంకారకారుఁ డైనవామనుఁడు నొక్కఁడే యని తలంచుట. కాని వారు భిన్నపురుషు లని యిప్పుడు స్పష్టముగఁ దేలినది. కావునఁ గావ్యాలంకారకారుఁడు దక్షిణదేశజుఁ డగుటకు నేమియు నభ్యంతర ముండదు.*

కొ. వెం. లక్ష్మణరావు.

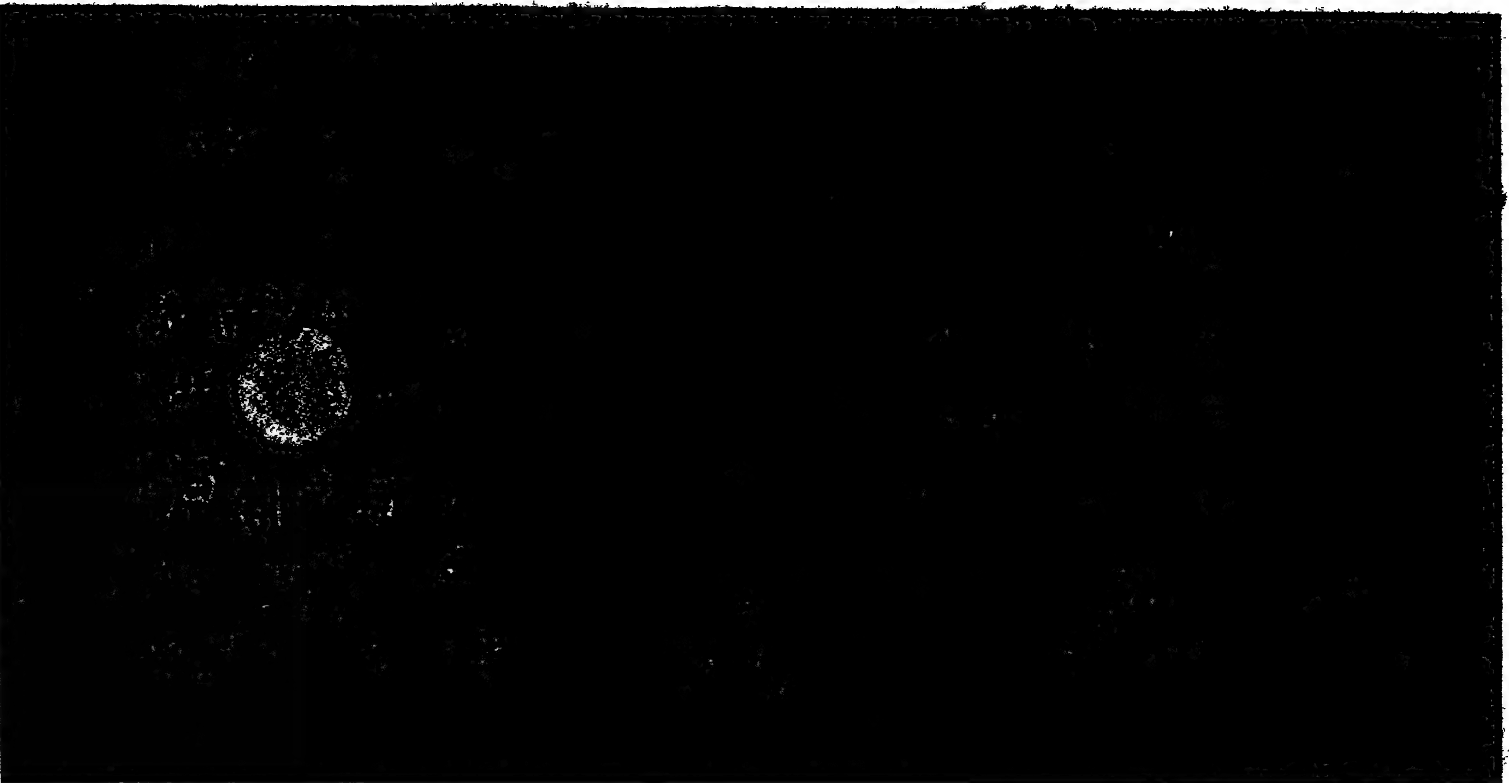
---

[1] Ep. Ind. Vol. IX p. 47-56. [2] Ep. Ind. Vol. V.p. 128. [3] "ఇత్థంచ వామనోయం క్రిస్తీయ దశమశతకోత్తరార్ధా న్నార్వాచీనః నవమదశకా న్న ప్రాచీన ఇతి ప్రమాణమార్గగత మితి ప్రాహుః" శ్రీవాణీశాస్త్రగ్రంథమాల ౫-వ పుష్పము, పీఠిక, పుట ౧౩.

*ఈవ్యాసముతోఁ బాటు ఈయఁబడిన శాసనపటముదిమ్మెలు నాకు పాట్నాపట్టణమందలి బిహార్ అండు ఒరిసా రిసర్చ్ సొసైటివారివలన లభించినవి. వారిసంచికకొఱకు నేను వ్రాసిన యింగ్లీషువ్యాసమింకను ప్రకటింపఁబడకపోయినను వారు తమ కర్చుతోఁ జేయించిన దిమ్మెలునాకుఁ బంపి యుపయోగించుకొనుటకు సెలవొసంగినందుకు నేను వారియెడ నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడగును.

ప్రదమచాళుక్యభీముని తామ్రశాసనము.

మొదటి రేకు

2
24
27

మూలము.[1]

మొదటి రేకు.

1. స్వస్తి శ్రీమాతాం సకలభువన సంస్తూయమాన మానవ్యసగోత్రా ణాం[2] హారితిపు

2. త్రాణాం కౌశికీవరప్రసాదలబ్ధరాజ్యానాం[3] మాతృగణపరిపాలితా నాం స్వామిమహా

3. సేనపాదానుధ్యాతానాం భగవన్నారాయణప్రసాదసమాసాదిత వర వరాహలా

4. ఞ్ఛనేక్షణక్షణవశీకృతారాతిమణ్డలానా మశ్వమేధావభృతస్నానప విత్రి

5. కృతవపుషాం చాలుక్యానాం కులమల [ం*] కరిష్ణోః సత్యాశ్రయ వల్లభే

6. న్ద్రస్య భ్రాతా కుజ్జవిష్ణువర్ధనో ష్టాదశవషా [ణ*] ణి తత్సుతో జయ సింహత్రయస్త్రి [ం*]

7. శతం। తదనుజేన్ద్రరాజనన్దనో విష్ణువర్ధనో నవ।తదాత్మజో మంగియువ రాజః పఞ్చ

8. వింశతి తత్తనుజో జయసింహ స్త్రయోదశ తదనుజః కొక్కిలి ష్షణ్మా సాన్ తద

9. గ్రజో విష్ణురాజోనుజ ముచ్చాట్య సప్తత్రింశతం తత్తనుజో విజయాది త్యభట్టార

రెండవ రేకు: మొదటి ప్రక్క.

10. క ఏకోన్నవింశతిం।తత్తనుజో విష్ణురాజః శత్త్రింం[4]శతం!తత్సూను ర్విజయాదిత్యో భీ

11. మసల్కినామానాం[5] తత్పుత్రదక్షిణగంగబలంచ నిర్జిత్యాష్టశత న రేన్ద్రేశ్వరా

---

[1] ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్సంగ్రహాలయమం దున్న అసలు రాగి రేకులను బట్టి. [2] త్రాణాం- అని చదువవలెను. [3] జ్యాణాం-అని. [4] షట్ త్రింశతం-అని. [5] నామానం-అని.

12. ణాం కర్తా చత్వారింశతం। తత్తనయః కలివిష్ణువర్ధనో ధ్యర్ధ- వర్షం తత్పుత్రః కిర

13. ణపురమచలపురిమురువెల్లూరుపురా [న్] విదాహ్య స్వాశత్రిపుర మర్త్య మహేశ్వ

14. రనామ్నా[1] ఖ్యాతయుకో రాశి రాజభౌ యస్యశతం। అథవ [।*] కా లింగ గంగయా

15. ప్యాదికోశ లేశద్వపాదిచ। పాండ్యపల్లవహేమాది వారాత్యాఙ్యష్ట మాహార

16. త్[2]। గంగా నారోసయ గ్గింగకూట ష్నాం శిరోచ్ఛినత్। కృష్ణం నణే జయద్వష్టుం కస్స

17. మృతో [ా] సుజాహనాన్। స విజయాదిత్యశ్చతుచత్వారింశతం। వేం గీదేశమను

18. పర్ణి మస్థ యత్। తెదనుజస్తనో యువరాజస్య విక్రామాత్రా స్త సకలధ

రెండవ రేకు: రెండవ ప్రక్క.

19. రాచక్రస్య విక్రమాదిత్యభూపతేః ప్రియుతసయః। ఆ కేశవ్రేష్ఠు యాతేపృథమ

20. నువసుసంప్రా[4]ప్తేసంఖ్యేషు మేషే। మిత్రే నైత్రేచ మైత్రేశశిని శశి దినే కృష్ణ

21. పక్షద్వితీయే। యుష్మకుల స్యక్రమే ధాన్యకటజనము చే పట్ట మాచ ర్తారః[5] [।].

22. శ్రీమాజ్ఞాళుక్యకుము శ్చతుసవధలస్మేఖలేలాతలస్య [॥*] అథ చ। య

23. స్య ఖఙ్గజలవాద్ధి [౯]* నిమగ్నం। కృష్ణవల్లభబలం సపన్నం సప్త లోకా

[1] నామ్నా-అని. [2] శాసనశాఖవారిచే సంగ్రహింపఁబడిన 1913-14-వ యేటి 1-వ తామ్రశాసనమందు నీశ్లోకభాగమె యిట్లున్నది. 'హేమాదికలాన్యాగార్థి మాహరత్.' [3] సుహా హాసం-అని. [4] సంప్రాప్త-అని. [5] తారం-అని. [6] ఇచ్చట లేఖకుఁడు సగము శ్లోకము పాటపాటున వదిలివేసినాఁడు. వదలినసగము నరసాపురము తామ్రశాసనమునందు (C. P. No. 1 of 1913-14) నిట్లున్నది. "వ్యాప్తాయన్తు చతురంగబలంవా క్షిప్రమేవ విలయా గలినా." [రెండవరేకు పంక్తులు 7-8] ఈశాసనపు రేకు లిప్పుడు చెన్నపట్టణము చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాలలో నున్నవి. అచ్చట వానికి Ch. E. 8 అని గుర్తు.

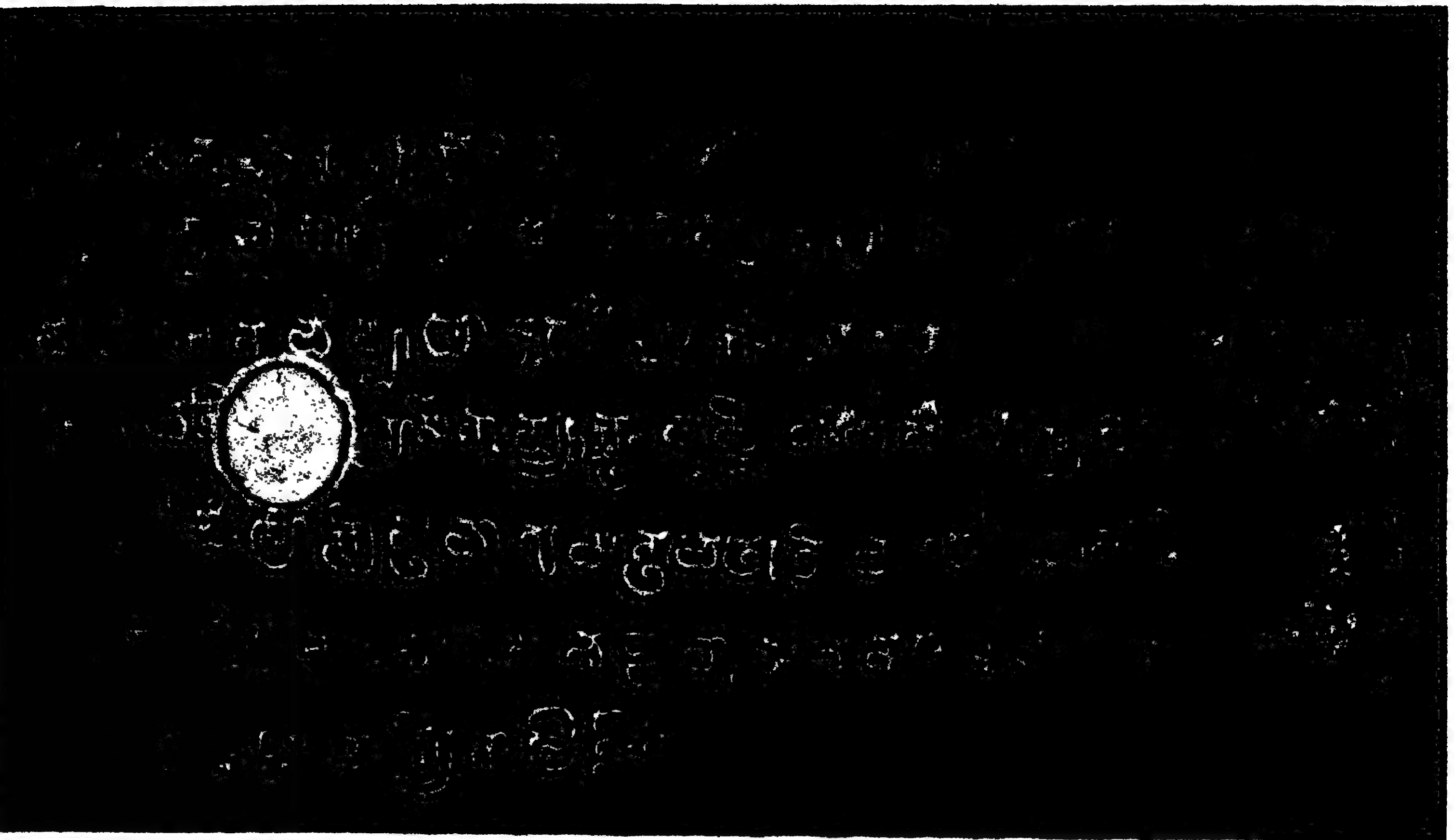
రెండవరేకు : రెండవప్రక్క.

21

24

27

మూఁడవ రేకు

24. శ్రీ విష్ణువర్ధనమహారాజాధిరాజపరమేశ్వరః పరమబ్రహ్మణ్యః
చాలు

25. క్యభిమనా మాత్తిలివిషయనివాసినో రాష్ట్రకూటప్రముఖాన్ కుటుం
బినః

26. ఇత్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తువో స్మాభిః యాసా అప్సరోప[1]మా
గసంచ

27. కాఖ్యా తస్యాః యః పుత్రః [తుం]* బురుసమానో మల్లపాఖ్యః
తత్పుత్రా యా చల్ల

మూడవ రేకు.

28. వాఖ్యా తస్త్యై సమస్తగాన్ధర్వవిద్యావేదిన్త్యై అత్తిలినామగ్రామే
ఐశాన్యా

29. న్దిశి సహస్రక్రముకసుస్థానం[తస్మిన్నేవ గ్రామే వాయవ్యాన్దిశి పం

30. చాశత్తన్డికాం వ్రి[2]హిబీజవాపక్షేత్రం గృహస్థానఞ్చ దత్తమ్ [*]అస్యో

31. పరి స కేన చి ద్బాధా కరణీయా కరో [తి*] య స్స పఞ్చమహా
పాతకసంయు

32. క్తో భవతి [।*] వ్యాసేనాప్యుక్తమ్ [।*] [3]ష్టిర్షష్టివర్షసహస్రాణి స్వ
ర్గే మోదతి

33. భూమిదః [।] ఆక్షే [4]ప్తా చానుమన్తా చ తాన్యేవనరకే వసేత్ [॥]
ఆజ్ఞ ప్తి ర

34. స్య ధర్మస్య కడేయరా[5]జః॥ భట్టవామనేన రచి తేయం శాసనప
ట్టికాః [।*].

35. చామికుట్టాచార్యేణ లిఖితా [॥*].

[1] రోపమా-అని. [2] వ్రీహి-అని. [3] షష్టి-అని. [4] ఆక్షేప్తా-అని. [5] రాజః-అని.

అనుబంధము ౧.

చాళుక్యభీముని పండిపాక తామ్రశాసనము.[1]

['స్వస్తి' మొదలు చాలుక్యానాం కుల మలంకరిష్ణోః వఱకు చాళుక్యుల మామూలు బిరుదములు· తరువాత]

సత్యాశ్రవల్లభేంద్రనామా బభూవ.
తద్భ్రాతా చ కనీయాః కుబ్జశ్రీవిష్ణువర్ధనో మనుజేంద్రః
సమధిష్ఠితాంధ్రవిషయాత్సరాదుచ్చాట్య యే దుర్జయానతులబల. ॥ ౧ ॥
సంప్రాప్యచ తత్ప్రథమం సతు వెంగీదేశమాత్మసాత్కృత్య।
జితమనుచరిత స్తస్మిన్వర్షాణ్యష్టాదశం కరోద్రాజ్యం ॥ ౨ ॥
తత్పుత్రో జయసింహ స్త్రయస్త్రింశతం భువ మరక్షత్।
తద్భ్రాతు రింద్రనృప తేసూనుః శ్రీవిష్ణువర్ధనోరాజ్యం ॥ ౩ ॥
వర్షాణి నవాకార్షీ త్తత్సూను ర్మంగి యువరాజ స్తు విజయః।
సచ పంచాధికవింశతి వర్షాణ్యకరో దనాకులం రాజ్యం ॥ ౪ ॥
తస్య సుతో జయసింహ స్త్రయోదశాబ్దా భురక్షదవనీతలః।
వైమాతు రానుజోస్యచ రాజ్యపదం కురుతే కొక్కిలి ర్మాసాన్ ॥ ౫ ॥
షట్ తస్య తముచ్చాట్య జ్యేష్ఠశ్రీవిష్ణువర్ధనో నృపతి।
అకృతకృతి జితశత్రు స్సప్తత్రింశత్సమా రాజ్యం ॥ ౬ ॥
తస్యచ విజయాదిత్యో భట్టారకశబ్దకీర్తిత స్తనయః।
అష్టాదశవర్షాణి క్షమాతలం పాలయత్ విజయః ॥ ౭ ॥
తనయోస్య విష్ణువర్ధననృపతి షట్ త్రింశత్సమారాజ్యం।
కృతవానథ తత్సూను ర్విజయాదిత్యో నరేంద్రమృగరాజః ॥ ౮ ॥
యః కర్త్రాష్టోత్తరశతశివాలయానాం స్వయుద్ధజయసంఖ్యానాం
[ ] చత్వారింశద్వర్షాణి క్ష్మాపాలయత్ సింహ [illegible] ॥ ౯ ॥

---

[1] చెన్నపురిలోని గవర్నమెంటు లైబ్రరీలో నున్న 15–6–26 సంఖ్యగల సంపుటములోని 185–191 పుటలలోనిది. ఇందుఁ బేళ్లలోఁ గాని వచనభాగములలోఁ గాని యేమియు దిద్దలేదు. పద్యభాగము మూలమందుఁ బద్యభాగముగ వ్రాయఁబడనందున దానిని పద్యములుగ వ్రాసితిని. మూలమునందు మఱి స్పష్టముగ నున్నతప్పులను కొన్నిఁటిని మాత్రము వృత్తము ననుసరించి దిద్దితిని. అయినను నీశాసనము నాలుగవదియో యైదవదియో యగుసకలు. కావున నిట్టివి నూతన సిద్ధాంతస్థాపనలకుఁ బ్రమాణములు కానేర వని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదు.

కలివిష్ణువర్ధనోస్యచ తనయోరుధికవ్రరామరక్షుద్వర్షేః ।
తస్యచ విజయాదిత్యస్సూనుః పరచక్రరాజనృపతి గణాగః ॥ ౧౦ ॥
స చతుశ్చత్వారింశ ద్వర్షాణి క్ష్మాపాలయ న్ననుచరితః ।
తద్భ్రాతు ర్యువరాజవిక్రమరవే ర్వేంగాంబికాయాం సుతః ।
యోగి యోగమజనిశ్వరాది నసహా శ్చాళుక్యభీమాధిపః ॥ ౧౧ ॥
సోయం రట్టబలం విజిత్య రిపునిర్మూలం సమున్మూలయన్ ।
బధ్వా పట్టమభూధనస్యసదృశో భూమౌ ప్రశ్రీశాశ్వతః ॥ ౧౨ ॥
యస్మి న్రాజని రక్షతి క్షితితలం స్తేనా వినాశంగతాః
జారా మారణభీవసచ్చరితా జాతా నిత్యం మహా
దేశశ్చిత్రవిధా సురాసరసిగా వృష్టి ర్జనేచ్ఛానుగా
రోగా నాశగతాః ద్విజాశ్చ సుకృతా యాగాయ థో క్తక్రియాః ॥ ౧౩ ॥
మనురివ సకలజనానాం జనక ఇవా శేషభృత్యవర్గాణాం
కామ ఇవ కామినీనా మార్తజనానాంచ కల్పతరుః ॥ ౧౪ ॥

సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధనమహారాజాధిరాజపరమేశ్వర పరమభట్టారక పరమబ్రహ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాతః అన్వీక్షికాద్యది నీతినిపుణః । గుహాఇవ ప్రతిహతశక్తిః వైనతేయఇవ వినతానందజనకః । యుధిష్ఠిరఇవ భీమసేనావృతః ప్రచండారాతిమండలః - - - - - పాటువిషయనివాసినో రాష్ట్రకూటప్రముఖాన్ కుటుంబినస్సర్వానిత్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వః। కౌండిన్యగోత్రాయ వాజసనేయ బ్రహ్మచారిణే సబ్బిశర్మణః పౌత్రాయ విదిశర్మణః పుత్రాయ రంగాధికరణాభిధానాయ అస్మదస్మసహాయనిమిత్తే సానకపూర్వం సర్వకరపరిహారాయాగ్రహారీకృత్య పండిపాకగ్రామ సాష్టావశగ్రామాధికః । కొప్పునిగ్రామాధిక పాత్తూరిపూర్వతశ్చ వల్లనిగ్రామాధికచ పొదరుపాక శ్చాస్మాభిః సంప్రదత్తా ఇతివితినామవధయః । పూర్వతః పాత్తూరిపర్యతశ్చ పూర్వాంతః । ఆగ్నేయతః పస్తొవునామపంద్రం । మాద్యానుగరుగుశ్చదక్షిణతః కనమువతనకాశాత్ । కుమ్మంగ మార్గతః। పురాణపంథాఃనైరుత్యాచ వృతపంథాః । పశ్చిమతః పుమ్మంగి కొమ్మినిగ్రామాధికయోమధ్యే న్నిర్ఝరనదీ। వాయవ్యతః కరుకుర్తిసీమైవ । తనూత్తరతః పంపానది। ఈశాన్యతః చిలుకూర్యరి సీమైవసీమా । అస్య ధర్మోపరి న కేన చిద్బాధాకర్తవ్యా॥ యః కరోతి స పంచమహాపాతకసంయుక్తోభవతి [illegible]ం గమిష్యతి । తథాభగవతా వ్యాసేనోక్తం॥ భహుభిర్వసుధా [ఇత్యాదిపురాతనములు శ్లోకములు]